T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ'NDE KIZ ÖĞRETMEN OKULU DARÜLMUALLİMAT (1870-1924)

Sevim CEYLAN DUMANOĞLU

DOKTORA TEZİ

KAHRAMANMARAŞ
NİSAN-2019

T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ'NDE KIZ ÖĞRETMEN OKULU DARÜLMUALLİMAT (1870-1924)

DANIŞMAN :Prof. Dr. Memet YETİŞGİN
JÜRİ :Prof. Dr. Orhan DOĞAN
JÜRİ :Prof. Dr. İbrahim SOLAK
JÜRİ :Prof. Dr. Şerife YORULMAZ
JÜRİ :Doç. Dr. Şenay ÖZDEMİR GÜMÜŞ

Sevim CEYLAN DUMANOĞLU

DOKTORA TEZİ

KAHRAMANMARAŞ
NİSAN-2019

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ'NDE KIZ ÖĞRETMEN OKULU DARÜLMUALLİMAT (1870-1924)

Sevim CEYLAN DUMANOĞLU

DOKTORA TEZİ

Kod No :

Bu Tez 08/04/2019 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından Oy Birliği/~~Oy Çokluğu~~ ile Kabul Edilmiştir.

Prof. Dr. Memet YETİŞGİN
BAŞKAN

Prof. Dr. Orhan DOĞAN
ÜYE

Prof. Dr. İbrahim SOLAK
ÜYE

Prof. Dr. Şerife YORULMAZ
ÜYE

Doç. Dr. Şenay ÖZDEMİR GÜMÜŞ
ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ahmet EYİCİL
Enstitü Müdürü

Bu çalışma KSÜ- BAP (Bilimsel Araştırma Projeri) tarafından desteklenmiştir.
Proje No: 2015/3-67D

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ÖZET

DOKTORA TEZİ

OSMANLI DEVLETİ'NDE KIZ ÖĞRETMEN OKULU DARÜLMUALLİMAT (1870-1924)

Sevim CEYLAN DUMANOĞLU

Danışman : **Prof. Dr. Memet YETİŞGİN**

Yıl : **2019, Sayfa: 194+XI**

Jüri : **Prof. Dr. Memet YETİŞGİN** **(Başkan)**
: **Prof. Dr. Orhan DOĞAN** **(Üye)**
: **Prof. Dr. İbrahim SOLAK** **(Üye)**
: **Prof. Dr. Şerife YORULMAZ** **(Üye)**
: **Doç. Dr. Şenay ÖZDEMİR GÜMÜŞ** **(Üye)**

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda modernleşme sürecinde yapılan önemli reformlardan biri 1859 yılında ilk kız rüştiyesinin açılışı olmuştur ki bu beraberinde kadın öğretmen ihtiyacı doğurmuştur. 1870 yılında inas rüştiye ve sıbyan mekteplerine kadın muallimler yetiştirmek üzere İstanbul'da bir Darülmuallimat açılmıştır. Darülmuallimat ilk mezunlarını 1873'te vermiştir..

II. Meşrutiyet döneminde kızların eğitiminde dikkate değer gelişmeler yapılmış ve önemli yenilikler yapılmıştır. Yatılı yanında, 1910-1911 ders yılında Leyli Darülmuallimat açılmış, öğrenci kontenjanları arttırılmış, eğitim kadrosu genişletilmiştir. 1914 tarihinde Darülmuallimat bünyesinde İnas Darülfünun'un şubesinin açılmasıyla kızlar gerçek anlamda yüksek öğrenim eğitimi almaya başlamışlardır. Aynı yıl okul bünyesinde ilk resmi Ana Muallim Mektebi açılmış ve okul öncesi eğitim çalışmalarına başlanmıştır. Mezun sayılarının yeterli olmaması üzerine daha fazla kadın öğretmen yetiştirmek için taşrada bazı vilayet merkezlerinde darülmuallimatlar açılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın zorlu günlerinde İstanbul darülmuallimatı varlığını geliştirerek sürdürebilmişse de taşradakiler için sıkıntılar yaşanmıştır. İşgal altındaki bölgelerde eğitim öğretim faaliyetlerinde ciddi aksaklıklar yaşanmış, bazıları eğitim öğretime ara vermek veya kapatılmak zorunda kalmıştır.

Darülmuallimatlardan hayatta kalanlar Türk Bağımsızlık Savaşı yıllarında çalışmalarına devamla, ülke gelişimine katkı vermiş, burada yetişen kadın

öğretmener ulusal bilincin ilerlemesine yardımcı olmuştur. Cumhuriyet döneminde ise kızların eğitimi ve kadın hakları ile ilgili reformların temsilcisi olmuşlardır. Sosyal hayatta ve basın hayatında söz sahibi olmaya başlayan Darülmuallimat mezunları, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesiyle siyasi hayata da girmeye başlamışlardır.

Türk eğitim tarihinin önemli gelişmelerinden biri olan Darülmuallimat ile sadece öğretmen açığı kapatılmamıştır. Kadınların eğitim hayatı ve sosyal hayatında önemli değişimlere neden olmuştur. Kadınların iş hayatına girmesini hızlandırmıştır. Kadınının geleneksel statüsünün değişmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Modernleşme, Eğitim, Darülmuallimat, İstanbul

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY

ABSTRACT

PhD THESIS

GIRL'S TEACHER TRAINING SCHOOL IN THE OTTOMAN STATE DARULMUALLIMAT (1870-1924)

Sevim CEYLAN DUMANOĞLU

Supervisor : Prof. Dr. Memet YETİŞGİN

Year : 2019, Pages: 194+XI

Jury : Prof. Dr. Memet YETİŞGİN (Chairperson)
: Prof. Dr. Orhan DOĞAN (Member)
: Prof. Dr. İbrahim SOLAK (Member)
: Prof. Dr. Şerife YORULMAZ (Member)
: Assoc. Prof. Dr. Şenay ÖZDEMİR GÜMÜŞ (Member)

An important reform in the Ottoman Empire in the 19th century was an oppining of a secondary school for girls in 1859, which raised a need for woman teachers. In 1870, in order to have women teachers for primary and secondary school girls, a teacher's training schools for girls was oppened. This school gave its first graduates in 1873.

Important improvements and reforms in girl education were done during the second parliamantery monarchy. In education year of 1910-1911, besides boarding one, Daily darülmuallimat was oppened, student contengants were raised, number of teachers was increased. In 1914, because of openning of a department in higher education level within the school, the girls had chances to have higher ecucation. In the same year, for preschool childeren, a kindergraten education department was oppened. New teacher's training schools for girls were oppened in country, in important provinces.

During the Great War, though Istanbul Darülmuallimat continued to perform its duties, province darülmuallimats had problems. Schools in occupied places either posponed its Works or closed.

Surviving darülmuallimats contributed to both state's development and rise of national emotion during the Turkish Independance War. Graduates of darülmuallimats became agents for girls' education and woman rights. Becoming journalists and social workes, they had a place in political life after Turkish women had universal suffarage rights.

An iportant part of Turkish education refoms, Darülmuallimat has not only raised woman teachers, but also contributed to women's education and social life. They accelerated enterence of women to work life, and greatly helped women to change their traditional life style.

Key Words: Ottoman State, Teacher's Training Schools for Girls, Istanbul, Education, Reforms

ÖN SÖZ

Çalışmada, Osmanlı Devleti'nin son döneminde açılan kız öğretmen okulu Darülmuallimat ele alınmıştır. Eğitim kurumlarında yapılan modernleşme çalışmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan Darülmuallimat, açılışı ve tarihsel gelişimi ile oldukça önemli bir kurum olmuştur. Kızların eğitiminin ilerlemesinde önemli katkılar sağlamıştır. İlk İstanbul'da açılan Darülmuallimat, ülkedeki kız sıbyan ve rüştiye mektep sayılarının artması ve ihtiyacın karşılanamaması üzerine bazı vilayet merkezlerine de açılmış zamanla sayıları arttırılmıştır.

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan darülmuallimatlar ile hem ülkede meslek sahibi kadınlar yetişmiş hem de Türk kadınının çağdaşlaşma sürecine önemli katkılar sağlanmıştır. Burada yetişen kadınlar, toplumun aydınlık yüzünü oluşturmuşlardır.

İstanbul ve taşranın ayrıntılı bir şekilde ele alındığı, bilgilerin yıl yıl verildiği çalışma ile kızların eğitim tarihinde önemli bir boşluğun doldurulacağı düşünülmektedir. Çalışmanın eğitim ve tarih alanına önemli katkılar sağlaması ve akademik bir bakış açısı sunması arzu edilmektedir.

Çalışma konusunun belirlenmesinde ve yürütülmesinde yardımlarını esirgemeyen, çalışmanın şekillenmesinde önemli katkılar sağlayan değerli danışman hocam Prof. Dr. Memet YETİŞGİN'e sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Çalışma süresince fikirleri ve önerileri ile çalışmaya önemli katkılar sağlayan, kullanılan yöntem metot ile ilgili tavsiyelerde bulunan tez izleme kurul üyeleri sayın Prof. Dr. Orhan DOĞAN ve Prof. Dr. Şerife YORULMAZ'a sonsuz teşekkür ederim. Çalışmanın solandırılmasında emeği geçen ve çalışmaya önemli katkılar sağlayan Prof. Dr. İbrahim SOLAK ve Doç. Dr. Şenay ÖZDEMİR GÜMÜŞ hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışma süresinde görüş ve önerilerine sıkça başvurduğum, katkıları ile yardımlarını esirgemeyen değerli meslektaşım Öğr. Gör. Zeliha KOCA'ya teşekkürü borç bilirim. Bilimsel araştırmalara destek veren KSÜ BAP birimine sağlamış olduğu maddi destek için teşekkür ederim. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Milli Kütüphane, Atatürk Kitaplığı, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Türk Tarih kurumu Kütüphanesi çalışanlarının göstermiş olduğu özveri ve yardımlardan dolayı teşekkür ederim.

Her daim desteğini yanımda hissettiğim eşim Fevzi DUMANOĞLU ve oğlum Ege DUMANOĞLU'na, hayatım boyunca her türlü desteği sağlayan, bugünlere gelmemde sonsuz emekleri olan ve haklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Sevim CEYLAN DUMANOĞLU
Kahramanmaraş-2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET I
ABSTRACT III
ÖN SÖZ V
İÇİNDEKİLER VI
KISALTMALAR LİSTESİ VIII
TABLOLAR LİSTESİ IX
EKLER LİSTESİ XI
1. GİRİŞ 1
1.1. Araştırmanın Amacı 1
1.2. Araştırmanın Önemi 2
1.3. Araştırmanın Kapsamı 2
1.4. Araştırma Yöntemi 3
2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR 5
3. OSMANLI DEVLETİ'NDE KIZLARIN EĞİTİMİ 9
3.1. Osmanlı Devleti'nde Geleneksel Eğitim 9
3.2. Osmanlı Aydın ve Düşünürlerinin Kızların Eğitimi İle İlgili Görüşleri 18
3.3. Darülmuallimat Öncesi Kızların Eğitimi 24
3.3.1. Tanzimat Dönemi Öncesi Kız Çocuklarının Eğitimi 24
3.3.2. Tanzimat Döneminde Kız Çocuklarının Eğitimi 26
3.3.2.1. Kızlar İçin Açılan Mesleki Eğitim Okulları 30
3.3.2.2. Azınlık ve Yabancı Kız Okulları 31
4. DARÜLMUALLİMAT'IN KURULUŞU VE TARİHSEL GELİŞİMİ 32
4.1. Nehari Darülmuallimat 32
4.1.1. Darülmuallimat'ın Gerekliliği 32
4.1.2. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde Darülmuallimat 33
4.1.3. Hazırlıklar ve Darülmuallimat'ın Açılışı 35
4.1.4. Tarihsel Gelişimi 39
4.1.5. Teşkilat Yapısı 45
4.2. Leyli Darülmuallimat 46
4.2.1. Leyli Darülmuallimat'ın Açılışı 46
4.2.2. Tarihsel Gelişimi 48
4.2.3. Teşkilat Yapısı 51
5. DARÜLMUALLİMAT'IN İDARİ YAPISI, ÖĞRETİM KADROSU, ÖĞRENCİ DURUMU, FİZİKİ YAPISI 57
5.1. Darülmuallimat'ın İdari Yapısı 57
5.1.1. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi İle Oluşturulan İdari Yapı 57
5.1.2. 1895 Yılı Talimatnamesi İle Oluşturulan İdari Yapı 59
5.1.3. Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi İle Oluşturulan İdari Yapı 63
5.2. Darülmuallimat'ın Öğretim Kadrosu 66
5.2.1. Nehari Darülmuallimat'ın Öğretim Kadrosu 66
5.2.2. Leyli Darülmuallimat'ın Öğretim Kadrosu 70
5.2.3. Muallimlerin Mektebe Kabulü, Görev ve Sorumlulukları 75
5.3. Darülmuallimat'ın Öğrenci Durumu 78
5.3.1. Öğrenci Kabulü 78
5.3.2. Öğrenci Sayıları 81
5.3.2. Mezunlar ve İstihdamları 86

5.3.3. Öğrenciler İle İlgili Diğer Durumlar 99
5.3.3.1. Ders-Tatil Dönemi 99
5.3.3.2. Devam-Devamsızlık Durumu 100
5.3.3.3. Kıyafet Uygulaması 101
5.3.3.4. Öğrencilerin Hal ve Hareketleri 103
5.3.3.5. Sosyal ve Kültürel Faaliyetler 104
5.5.3.6. Sağlık İşleri 104
5.3.3.7. Beslenme 105
5.4. Darülmuallimat'ın Fiziki Yapısı 106
6. DARÜLMUALLİMAT'IN EĞİTİM ÖĞRETİM DURUMU 109
6.1. Nehari Darülmuallimat'ta Eğitim Öğretim 109
6.2. Leyli Darülmuallimat'ta Eğitim Öğretim 118
6.3. Eğitim Öğretim Materyalleri 136
6.4. Teftiş ve Denetim 138
6.5. İmtihanlar 141
6.6. Cezalar ve Mükafatlar 143
7. DARÜLMUALLİMAT'IN TAŞRADA GELİŞİMİ 146
7.1. Darülmuallimat'ın Taşrada Kuruluşu ve Yaygınlaştırılması 146
7.2. Teşkilat Yapısı ve İdari Yapı 151
7.3. Öğretim Kadrosu 155
7.4. Öğrenci Durumu 162
7.5. Eğitim-Öğretim 169
7.6. Teftiş ve Denetim 171
7.7. Bütçe 173
8. SONUÇ VE TARTIŞMA 177
KAYNAKLAR 184
EKLER
ÖZ GEÇMİŞ

KISALTMALAR LİSTESİ

ALY	:Tedrisat-ı Aliye Kalemi
ATAM	:Atatürk Araştırma Merkezi
AÜ	:Ankara Üniversitesi
AÜEBFD	:Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi
BEO	:Bab-ı Ali Evrak Odası
Bkz	:Bakınız
BOA	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
DDİT	:Darülmuallimin ve Darülmuallimat Talimatnamesi
DDN	:Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi
Der.	:Derleyen
Devlet Salnamesi	:Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye
DH. UMVM	: Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilayet Müdüriyeti
DİA	:Diyanet Vakfı İslam Ansiklopesidi
DUİT	: Dosya Usulü İradeler Tasnifi
Haz	:Hazırlayan
HTF	:Heyet-i Teftişiye Kalemi
İ. DH.	:İrade Dahiliye
İ. HUS	:İrade Hususi
İ. ŞD	:İrade Şura-yı devlet
İMF	:İstanbul Maarif Müdiriyeti
İST	:İstatistik Kalemi
Maarif Salnamesi	:Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
MF.	:Maarif-i Umumiye Nezareti
MKB	:Meclis-i Kebir-i Maarif
MKT	:Mektubi Kalemi
MUN	:Maarif- Umumiye Nizamnamesi
OTAM	:Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi
S.	:Sayı
s.	:sayfa
TTK	:Türk Tarih Kurumu
VRK	:Evrak Odası
Y. A. HUS	:Yıldız, Hususi Maruzat Evrakı
Y. PRK. MF	:Yıldız Perakende Evrakı Maarif Nezareti Maruzat
Yay.	:Yayın- yayınlayan

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 3.1. 1869 Yılında Açılan İnas Rüştiye Mektepleri 28
Tablo 3.2. İnas Rüştiye Mektebi'nin Ders Programı (1873) 29
Tablo 4.1. Darülmuallimat'ın İdari Kadrosu, Eğitim Kadrosu ve Maaşları 36
Tablo 5.1. Darülmuallimat'ın İdari Kadrosu ve Maaşları (1870). 57
Tablo 5.2. 1914-1915 Eğitim Öğretim Yılında Darülmuallimat'ın İdari Kadrosu ve Maaşları 62
Tablo 5.3. 1916-1917 Eğitim Öğretim Yılında Darülmuallimat'ın İdari Kadrosu ve Maaşları 63
Tablo 5.4. 1922-1923 Eğitim Öğretim Yılında Darülmuallimat'ın İdari Kadrosu ve Maaşları 66
Tablo 5.5. Darülmuallimat'ın Öğretim Kadrosu, Yürütülen Dersler, Ders Saatleri, Maaşlar 68
Tablo 5.6. 1916-1917 Eğitim Öğretim Yılında Darülmuallimat'ta Yürütülen Dersler, Ders Saatleri, Öğretim Kadrosu ve Maaşları 72
Tablo 5.7. Ana Muallime Mektebi'nin Öğretim Kadrosu(1916-1917 Eğitim Öğretim Yılı) 73
Tablo 5.8. Darülmuallimat'a Kabul Edilen Öğrenciler ve İmtihan Sonuçları (1870) 81
Tablo 5.9. 1882-1902 Yıllarında Darülmuallimat'ın Öğrenci Sayıları 83
Tablo 5.10. 1914-1924 Yıllarında Darülmuallimat'ın Öğrenci Sayısı 84
Tablo 5.11. Darülmuallimat'ın İlk Mezunları 87
Tablo 5.12. 1882-1900 Yıllarında Darülmuallimat'tan Mezun Olan Talebe Sayısı 88
Tablo 5.13. 1900-1901 Eğitim Öğretim Yılı Darülmuallimat Mezunları ve Memuriyetleri 90
Tablo 5.14. 1901-1902 Eğitim Öğretim Yılı Darülmuallimat Mezunları ve Memuriyetleri 91
Tablo 5.15. 1902-1911 Yıllarında Darülmuallimat'tan Mezun Olan Öğrenci Sayısı 92
Tablo 5.16. 1915-1923 Yıllarında Darüluallimat'tan Mezun Olan Talebe Sayısı..... 95
Tablo 5.17. Ders İmza Cetveli Örneği (1898) 100
Tablo 5.18. Darülmuallimat Öğrencilerine Verilecek Kıyafet ve Eşya..... 102
Tablo 6.1. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi İle Belirlenen Sıbyan Şubesi Ders Programı 109
Tablo 6.2. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi İle Belirlenen Rüştiye Şubesi Ders Programı 109
Tablo 6.3. 1872-1873 Eğitim Öğretim Yılı Darülmuallimat Ders Programı..... 110
Tablo 6.4. 1895 Talimatnamesi ile Belirlenen Darülmuallimat Programı 114
Tablo 6.5. 1915 Yılı Darülmuallimat Ders Programı 120
Tablo 6.6. Darülmuallimat-ı İbtidaiye'nin Haftalık Ders Programı (1915) 122
Tablo 6.7. Ana Muallime Mektebi'nin İlk Ders Programı (1915)..... 128
Tablo 6.8. Ana Muallime Mektebi'nde Uygulanan Haftalık Ders Programı (1915) ... 130
Tablo 6.9. 1917-1918 Eğitim Öğretim Yılında Darülmuallimat'ın İhzari Kısmında... 131
Uygulanan Haftalık Ders Programı 131
Tablo 6.10. 1924-1925 Eğitim Öğretim Yılında Darülmuallimat'ın Haftalık Ders Programı..... 135
Tablo 7.1. 1915-1916 Eğitim Öğretim Yılı Taşra Darülmuallimatları..... 149
Tablo 7.2. Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin Öğretim Kadrosu ve Dersleri..... 157
(1916-1917 Eğitim Öğretim Yılı Eylül-Ekim-Kasım Dönemi/Aralık-Ocak-Şubat Dönemi) 157

Tablo 7.3. Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin Öğretim Kadrosu ve Yürüttükleri Dersler (1917-1918 Eğitim Öğretim Yılı Aralık-Ocak-Şubat Dönemi) 158
Tablo 7.4. Bursa'daki Darülmuallimat-ı İbtidaiye'nin Öğretim Kadrosu ve Yürüttükleri Dersler 158
Tablo 7.5. Yıllara Göre Bursa'daki Darülmuallimat-ı İbtidaiye Kadrosu 159
Tablo 7.6. Kastamonu Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin Eğitim Kadrosu ve Maaşları 159
Tablo 7.7. Sivas Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin Öğretim Kadrosu, Yürüttükleri Dersler ve Saatleri (1918) 160
Tablo 7.8. 1923-1924 Eğitim Öğretim Yılı Taşra Darülmuallimatları 161
Tablo 7.9. 1915-1916 Eğitim Öğretim Yılı Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin İmtihan Sonuçları. 163
Tablo 7.10. 1916-1917 Eğitim Öğretim Yılı Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin Öğrenci Sayısı 164
Tablo 7.11. Bursa Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin Öğrenci Durumu 166
Tablo 7.12. Yıllara Göre Bursa Kız Muallim Mektebi'nin Öğrenci Durumu 166
Tablo 7.13. 1923-1924 Eğitim Öğretim Yılı Taşra Darülmuallimatları. 169
Tablo 7.14. Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiye'de Verilen Dersler 170
(1916-1917 Eğitim Öğretim Yılı Eylül-Ekim-Kasım Dönemi/Aralık-Ocak-Şubat Dönemi). 170
Tablo 7.15. Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiye Kütüphanesi'nde Bulunan Kitap ve Dergiler 170
Tablo 7.16. Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiye Bütçesi (1917) 174

EKLER LİSTESİ

Ek 1. Darülmuallimat Kısmının 1913-1914 Eğitim Öğretim Yılına Ait Öğretim Kadrosu 195
Ek 2. 1914-1915 Eğitim Öğretim Yılı Darülmuallimat'ın İbtidaiye ve Rüştiye Kısmı Dersler, Muallim ve Maaşları 195
Ek 3. 1918-1919 Eğitim Öğretim Yılı Darülmuallimat-ı Aliye Öğretim Kadrosu..... 197
Ek 4. 1919-1920 Eğitim Öğretim Yılı Darülmuallimat-ı Aliye'nin Öğretim Kadrosu 199
Ek 5. 1921-1922 Eğitim Öğretim Yılında Darülmuallimat Öğretim Kadrosu 200
Ek 6. 1874-1878 yıllarında Darülmuallimat'tan Şahadetname Alarak Mezun Olan Talebeler..... 202
Ek 7. 1883-1887 Yıllarında Darülmuallimat'tan Şahadetname Alarak Mezun Olan Talebeler..... 203
Ek 8. 1888-1897 Yıllarında Darülmuallimat'tan Şahadetname Alan Talebeleri,..... 204
Ek 9. 1899-1900 Yılı Darülmuallimat Mezunları ve Memuriyetleri..... 205
Ek 10. Darülmuallimat Talebeleri Tarafından Sergilenen El İşi Ürünler;..... 205
Ek 11. Darülmuallimat'ta Öğrenciye Verilen Yiyeceklerin Listesi ve Miktarı..... 206
EK 12. Ana Mektepte Eğitim 209
EK 13. Darülmuallimat Öğrencilerinin Mektebe Kayıt Olduklarında İmzaladıkları Taahhütname Örneği..... 211
EK 14. Darülmuallimat Öğrencileri (9-10 Eylül 1338)..... 212
EK 15. 15 Ağustos 1318 Tarihli Mezunlardan Zahide Hanım'ın Darülmuallimat Şahadetnamesi..... 213
EK 16. Darülmuallimat-ı Aliye Tatbikat Mektebi İbtidaiyesi Tasdikname Örneği 215
EK 17. 1921-1922 Eğitim Öğretim Yılı Darülmuallimat Mezunları..... 216
EK 18. 1922-1923 Eğitim Öğretim Yılı Darülmuallimat Mezunları..... 216
EK 19. 1924-1925 Eğitim Öğretim Yılı Darülmuallimat Mezunları..... 217
EK 20. Darülmuallimat Yatakhane (1918)..... 217
EK 21. Darülmuallimat Yemekhanesi (1918) 218
Ek 22. Çapa-Leyli Darülmuallimat..... 219
EK 23. Darülmuallimat konağına ilave olunacak terbiye-i bedeniye salonu, yemekhane, dershane ve yatakhane kısımlarının haritası 220
EK 24. Darülmuallimat Binası İçin Kiralanan Konaklar ve Çapa Darülmuallimat Binası 222
EK 25. Mektebin Konferans Salonu..... 225
EK 26; 15 Temmuz 1290 tarihli Darülmuallimat Talebelerinden Adviye Hanım'ın Şahadetnamesi ve Tercümesi..... 226
EK 27. Darülmuallimat Dersliği- 1918..... 227

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti, 19. yüzyıldan itibaren batı ile ilişkilerini arttırmış, yaşanan siyasi ilişkiler, kültürel ve sosyal etkileşimi de beraberinde getirmiştir. Fransız devrimiyle ortaya çıkan özgürlükçü düşünce, Sanayi devrimiyle teknoloji alanda yapılan yenilikler, Aydınlanma çağının yaşanmasıyla gelişen bilimsel ilerlemeler, Osmanlı Devleti'ni de etkilemiştir. Osmanlı devlet adamları ve aydınlar, değişme ve yenileşme kapsamında pek çok alanda önemli adımlar atmışlardır. Batıdaki özgürlük ve eşitlik ilkelerinden, insan haklarından etkilenmişler ve Tanzimat Fermanı ile batıya yöneliş başlamıştır.

Devlet adamları, aydınların dikkatini çeken ve etkileşimde bulunduğu alanlardan biri de eğitim olmuştur. Osmanlı'nın eğitim alanında geri olduğunu özellikle de kızların eğitimine toplumda yer verilmediğini fark etmiş, çözümler üretmeye başlamışlardır. Bu kapsamda atılan önemli adımlardan biri 1870 yılında İstanbul'da kız sıbyan ve rüştiye mekteplerine kadın öğretmen yetiştiren Darülmuallimat'ın açılması olmuştur. Devlet adamlarının kız çocuklarına sunmuş olduğu bu eğitim, önemli yenilikleri de beraberinde getirmiştir. Geleneksel toplumda büyüyen kız çocukları, modern eğitim ile tanışmıştır. Çalışmada eğitim tarihine ve toplumsal hayata önemli katkılar sağlayan kız öğretmen okulları, detayları ile ele alınmıştır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Çalışma ile Osmanlı Devleti'nin eğitim tarihinde önemli bir kurum olan Darülmuallimat'ın ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Ülkede sayıları gitgide artan kız mekteplerine kadın öğretmen yetiştirmek amacıyla açılan Darülmuallimat'ın; tarihsel gelişimi, ders programları, idari ve teşkilat yapısı, eğitim öğretim durumu, öğrenci profili ile geniş bir içeriğe sahip olması ve toplumsal yapıyı değiştirmesi sebebiyle incelenmesi gerekli görülmüştür. Bu zamana kadar darülmuallimat ile ilgili yapılan çalışmalarda var olan eksiklikler giderilerek mektebin önemi açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmada ele alınacak sorular;

Çalışma ile;

- ✓ Darülmuallimat öncesi kadın öğretmen ihtiyacının nasıl karşılandığı,
- ✓ Kızların eğitiminin ne derecede olduğu,
- ✓ Kız öğretmen okulunun gerekliliği,
- ✓ Teşkilat yapısının nasıl oluşturulduğu,
- ✓ İdari kadro ve öğretmen kadrosunun oluşturulmasında nelere dikkat edildiği,
- ✓ Öğrencilerin nasıl seçildiği,
- ✓ Kaydolan öğrencilerin nasıl bir eğitim aldığı,
- ✓ Mezunların hangi alanlarda, nasıl istihdam edildiği
- ✓ II. Meşrutiyet ile değişen eğitim politikalarının darülmuallimat üzerinde nasıl bir etki yarattığı,
- ✓ Taşradaki darülmuallimatların açılış süreci, eğitim öğretim yapısı, öğrenci-muallim durumu ve mali kaynaklarının nasıl olduğu,
- ✓ İstanbul'daki Darülmuallimat ve taşrdaki darülmuallimatlar arasında farkın olup olmadığı,

- ✓ Ülkede meydana gelen siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik olayların darülmuallimatları nasıl etkilediği
- ✓ Darülmuallimat'ta yetişen kızların kendi hayatlarına ve topluma etkilerinin neler olduğu

sorularını açıklamak amaçlanmıştır. Ayrıca Darülmuallimat çerçevesinde kadınların toplumda gösterdiği değişim, yetiştirdiği değerler ve bu değerlerin Cumhuriyet'e aktarımı incelenerek yakın dönem ve eğitim tarihi alanında çalışmalar yapan araştırmacılara yardımcı olacağı hedeflenmiştir.

1.2. Araştırmanın Önemi

Osmanlı Devleti'nin ilk kız öğretmen okulu Darülmuallimat;

- ✓ Kız rüştiye ve sıbyan mekteplerine kadın öğretmen yetiştirerek bu mekteplerin çoğalmasına ve kızların eğitimlerini ilerlemesinde önemli katkılar sağlaması,
- ✓ Meslek sağlayan bir kurum olması ve yükseköğrenim düzeyinde eğitim vermesi,
- ✓ Mezunlarının devlet tarafından resmi olarak istihdam edilen ilk kadınlar olması,
- ✓ Burada yetişen kişilerin, toplumundaki ilk formal meslek sahibi kadınlar olması,
- ✓ Kızlar için açılan İnas Darülfünun'a öğrenci kaynağı oluşturması,
- ✓ Bilgili, aydın bir kadın kitlesinin oluşup gelişmesini sağlaması,
- ✓ Mektepte eğitim alan kızların ülkenin içerisinde bulunduğu zorlu savaş yıllarında toplumu yönlendiren görevler üstlenmesi,
- ✓ Cumhuriyet döneminde kadınlara yönelik yapılan yeniliklerin başarılı olması,
- ✓ Açılışından itibaren gösterdiği gelişmelerle kadınların toplumsal statülerinin değiştirilmesi, kadınlara yeni bir kimlik kazandırılması bakımından son derece önemli bir kurum olmuştur. Bu denli önemli olan pek çok değişimi de beraberinde getiren Darülmuallimat'ın araştırılması, Yakınçağ tarihi, Cumhuriyet tarihi ve Türk eğitim tarihi açısından son derece önem arz etmektedir.

1.3. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmada Darülmuallimat'ın açıldığı 1870 yılı ile İstanbul Kız Muallim Mektebi'ne dönüştürüldüğü 1924 yılı arasındaki dönem ele alınmıştır. Bu süreç içerisinde Osmanlı Devleti'nde yapılan modernleşme çabaları ve eğitime etkileri, mektebin gerekliliği, fiziki yapısı, teşkilat yapısı, idari yapısı, öğrenci profili, değişen müfredatları, öğretmen durumu, mektep için yayınlanan talimatnameler ve nizamnameler yıl yıl verilmeye çalışılmıştır. Çalışmada önce İstanbul'da daha sonra bazı vilayet merkezlerinde açılan darülmuallimatlar ayrı bölümler halinde ele alınmıştır.

Konu, yedi bölüme ayrılarak incelenmiştir. İlk iki bölüm giriş ve konu ile ilgili önceki çalışmalara ayrılmış üçüncü bölümden itibaren konu hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde *Osmanlı Devleti'nde Kızların Eğitimi* başlığı ile Osmanlı'da geleneksel eğitim ele alınmıştır. Erkelere ve kızlara verilen eğitim değerlendirilmiş, modern eğitim ile kız çocuklarına getirilen yenilikler açıklanmıştır. Kadınların

toplumdaki statüsü hakkında bilgi verilerek Osmanlı aydın ve düşünürlerin kızların eğitimi ile ilgili görüşleri dile getirilmiştir. Dördüncü bölümde *Darülmuallimat'ın Kuruluşu ve Tarihsel Gelişimi* ele alınmıştır. Darülmuallimat açılmadan önce kızların eğitimlerinin nasıl ve hangi kurumlar tarafından sağlandığı, kızların eğitiminde var olan eksiklikler, yaşanan modernleşme çabaları ile bu konuda atılan adımlar, görüşler, eleştiriler verilerek Darülmuallimat'ın gerekliliği ortaya konulmuştur. Açılış öncesi yapılan hazırlıklar ve mektebin açılışı ayrıntılı bir şekilde verilmiş, teşkilat yapısı, nizamnameler ve talimatnameler ile geçirdiği değişiklikler aktarılmıştır. Leyli Darülmuallimat'ın kurulma sebebi açıklanarak tarihsel gelişimi anlatılmıştır. II. Meşrutiyet ile ülkede yaşanılan pek çok değişikliğin Darülmuallimat çerçevesinde eğitim kurumlarına etkisi ortaya konulmuştur. Beşinci Bölümde *Darülmuallimat'ın, İdari Yapısı, Öğretim Kadrosu, Öğrenci Durumu ve Fiziki Yapısı* incelenmiştir. Mektebin idari yapısının nasıl oluşturulduğu, idari personellerin durumu, görev ve sorumlulukları ele alınmıştır. Öğretim kadrosu yıl yıl verilerek yeterli bilgi beceriye sahip olup olmadıkları, hangi dersleri yürüttükleri ve maaşları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Öğrenci durumu başlığında öğrencilerin mektebe kabul şartları, yıl yıl mektebe kaydolan öğrenci sayıları, mezun olan öğrenciler ve bunların istihdamı, devamsızlık hakları, öğrencilerin kılık kıyafetleri, hal ve hareketleri, sosyal kültürel faaliyetleri ve beslenme, sağlık ile ilgili işler anlatılmıştır. Savaşın zorlu şartlarında öğrenci, öğretmen kadrosu analiz edilmiştir. Fiziki yapı kısmında ise mektebin eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürdüğü binalar verilerek bunların eğitim öğretime uygunluğu ele alınmıştır. Altıncı bölümde *Darülmuallimat'ın Eğitim Öğretim Durumu'*na değinilmiştir. Kronolojik bir şekilde mektebin eğitim öğretimi durumu, derslerin içeriği, yapılan değişiklikler, eğitim öğretim materyalleri açıklanmıştır.

Son bölüm olan *Darülmuallimat'ın Taşrada Gelişimi'*nde ise II. Meşrutiyet ile taşrada açılan darülmuallimatların açılışından kapanışına kadarki dönem ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Taşrada açılan darülmuallimatların teşkilat yapısı, idari yapı, öğrenci-öğretmen durumu ve eğitim öğretim yapısı arşiv belgelerinde elde edilen bilgiler doğrultusunda oluşturulmuştur. Ancak çalışmada İstanbul'daki Darülmuallimat ile ilgili bilgilere daha fazla yer verilmiştir. Taşradaki darülmuallimatlar ile ilgili kayıtların az olması burada oluşturulan bilgilerin eksik kalmasına neden olmuştur.

1.4. Araştırma Yöntemi

İstanbul ve taşrada açılan kız öğretmen okullarının açılış süreci ve tarihsel gelişimlerinin ele alındığı çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel bilgi toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği sistematik bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır.[1] Nitel araştırmada toplanan bilgilerin bütüncül olması gerekmektedir. Bir bütünün, onu oluşturan parçaların toplamından daha fazla bir anlam ifade ettiği gerçeğinden hareketle konu, bütüncül bir yaklaşımla belirlenir ve elde edilen bilgiler, bütüncül bir yaklaşımla analiz edilir. Nitel araştırmada genellikle, doğruluğu veya yanlışlığı test edilmek üzere önceden belirlenmiş bir teori ya da hipotez yoktur. Ayrıca nitel araştırmada, tümevarım ilkesi mevcuttur. Araştırmacı topladığı bilgilerden yola çıkarak incelediği probleme ilişkin ana temaları ortaya çıkarma, topladığı bilgileri

[1]Ali Yıldırım-Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,* Seçkin Yayınları, Ankara, 2008

anlamlı bir yapıya kavuşturma çabası içindedir. Bu ana temalar bazen önceden belirlenmiş olsa bile nitel araştırma sürecinde bu temaların sürekli değişmeye açık olduğu şeklinde bir esneklik vardır. Bu nedenle, nitel araştırmada çoğu zaman bir değişkenlik ve yeniden düzenlemeye açıklık söz konusudur.[2]

Araştırma çabaları değişik ölçütlere göre sınıflandırılarak tarihsel, betimsel ve deneysel şekilde adlandırılmıştır. Çalışmamız ise bu kapsamda tarihsel bir araştırma türüne girmektedir. Geçmiş durumları ve olayları inceleme veya mevcut durum ve olayları daha iyi yorumlayabilme, geçmişteki olaylarla ilişkileri ortaya çıkarma gayesi varsa bu durumda kullanılabilecek en uygun araştırma türüdür. Tarihsel araştırma türüne göre tarih, geçmişteki olgularla kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve sonunda elde edilen dirik bilgiler olarak tanımlanmaktadır. Tarih araştırmalarda olguların geçtiği yer, zaman, kişi ve kurumlar belirtilmeli ve aralarındaki neden-sonuç ilişkisi açıklanmalıdır.[3] Ayrıca bu araştırma türünde doğruya ulaşmak önemlidir. Geçmişin doğru bir şekilde bilinmesi ile gelecekte meydana gelebilecek durumlar hakkında tahminlerde bulunabilinir. Ortaya çıkabilecek sorunlar önceden kestirilebilir, gerekli tedbirler alınabilir.

Nitel araştırmada yaygın olarak kullanılan üç tür bilgi toplama yöntemi vardır. Bunlar görüşme, gözlem ve yazılı dokümanların incelenmesidir. Çalışmada veri toplama aracı olarak yazılı dokümanların incelenmesine başvurulmuştur. Tarihte kanıtlama işi genellikle belgeleme yoluyla yapılmaktadır.[4] Bu sebepten çalışmada konu ile ilgili belgeler özenli bir şekilde araştırılmıştır. Özellikle Başbakanlık Osmanlı Arşiv (BOA) vesikaları incelenmiştir. Maarif Nezareti Evrakı ağırlıklı olmak üzere eğitim ile ilgili kalemler taranmış ve Darülmuallimat ile ilgili dosyalar detaylı bir şekilde incelenerek gerekli tasnifler yapılmıştır. Bu tasnifte mektebe ait nizamnameler, talimatnameler, raporlar, mektebe kabul, idari kadro, öğrenci sayıları, öğretim kadrosu, ders programları, öğrenciler, muallimler tarafından verilen dilekçeler vb. dokümanlar bulunmaktadır. Kataloglanma yapılmadığı için dosya usulü çalışılmıştır. Dosyaların ne içerdiği konusunda herhangi bir özetin bulunmaması, belgelerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesini güçleştirmiş ve zaman almıştır. Hatta bu nezarette bulunan dosyalarda sınırlamalara gidilmiştir. Tedrisat-ı Aliye Kalemi, İstatistik Kalemi, Mektubi Kalemi, dosyaları üzerinde özellikle durulmuştur. Bunlar dışında kütüphanelerde (Atatürk Kitaplığı, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu, Milli Kütüphane) konu ile ilgili literatür taraması yapılarak, başvuru eserler, önceki çalışmalar incelenmiş ve eksik yönler tespit edilmiştir. Gazete ve Dergiler, Düstur, Maarif Salnameleri, Devlet Salnameleri, TBMM Zabıt Cerideleri ve Osmanlı Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri gibi süreli kaynak eserlerin taramaları yapılmıştır. Konu ile ilgili Yükseköğretim Kurumu (YÖK)'ndaki tez çalışmaları taranarak konu ile ilgili kısımlar incelenmiş ve gerekli olan bilgilerden faydalanılmıştır.

Betimsel analiz yapılan çalışmada elde edilen bulgular bölümlere göre değerlendirilmiştir. Osmanlıca olan dokümanların ilgili kısımlarının transkripsiyonu yapılmış ve çalışmada günümüz harflerine çevrilerek ve sadeleştirilerek kullanılmıştır. Kronolojik bir sıra dikkate alınarak yapılan analizde konu, elde edilen veriler doğrultusunda ele alınmaya ve bir bütünlük içerisinde verilmeye çalışılmıştır.

---

[2] Ali Yıldırım, "Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi", *Eğitim ve Bilim* 23(112), 1999 ss. 7-17

[3] Veysel Sönmez- Füsun Gülderen Alacapınar, *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Anı Yayıncılık, Ankara 2013

[4] Veysel Sönmez- Füsun Gülderen Alacapınar, *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Anı Yayıncılık, Ankara 2013

2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR

Osmanlı Devleti'nde Kız Öğretmen Okulu Darülmuallimat (1870-1924) ile ilgili yapılmış çalışmalar ve çalışmamıza temel teşkil eden eserler aşağıdaki gibidir;

Osmanlı eğitim tarihi ve eğitim kurumları ile ilgili detaylı çalışmalardan biri Osman Nuri Ergin'in *Türk Maarif Tarihi (Eser Yayınları, İstanbul, 1977)* isimli beş cilt halinde yayınlanan eseridir. Osmanlı Devleti'nde açılan tüm eğitim kurumlarından detaylı bir şekilde bahseden kaynakta, Darülmuallimat ile ilgili önemli bilgiler yer almaktadır. Darülmuallimat ile ilgili temel bilgilerin elde edilmesinde sıkça başvurduğumuz kaynaklardan biridir.

Araştırmada önemli derecede istifade ettiğimiz bir diğer ana kaynak, *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933, Darülmuallimat 1870*'dir. Eser, Darülmuallimat'ın kendi arşiv kayıtlarına dayanarak hazırlanmıştır. Açıldığı yıldan itibaren idareciler tarafından tutulan arşiv kayıtları, 1933 yılında İstanbul Kız Muallim Mektebi'nin Temsil Heyetine bağlı Tarih grubu tarafından bir araya getirerek oluşturulmuştur. Kaynak, mektebin kuruluşundan başlayarak tarihsel gelişimini ele almış, kronolojik olarak idareciler, muallimler, talebeler ve verilen dersler hakkında bilgiler sunmuştur. İstanbul Darülmuallimat'ın öğrenci sayıları, mezun sayıları ve isimleri ve idarecileri hakkında elde edilen bilgilerde önemli derecede istifade edilmiştir.

Eğitim tarihini detaylı bir şekilde ele alan Yahya Akyüz'ün *Türk Eğitim Tarihi (Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1989)* isimli eseri, çalışmamız için önemli bir kaynaktır. İlk Türk toplumlarından başlayarak Türklerin eğitimi hakkında bilgiler veren, eğitim ile ilgili kurum, olay, düşünce ve bunların gelişimlerini inceleyen eserin Darülmuallimat ile ilgili kısımlarından yararlanılmıştır. Yine Yahya Akyüz tarafından oluşturulan "Türkiye'de Anaokullarının Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi", "Kadınların Okul Yöneticiliği", "Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer'in Yetişmesi ve Meslek Hayatı" "Öğretmenlik Mesleği ve Osmanlı'da Kadın Öğretmen Yetiştirilmesi" isimli makaleler Darülmuallimat için önemli bilgiler ihtiva etmekte olup ilgli kısımlardan faydalanılmıştır.

Adnan Adıvar tarafından yazılan *Osmanlı Türklerinde İlim (Remzi Kitapevi, İstanbul, 1982)* isimli eser; 14. ve 15. yüzyıldan başlayarak 19. yüzyılda Osmanlı devlerinde ilim adına yaşanan gelişimleri, yenileşme hareketi ile yapılan değişiklikleri ele almıştır. Çalışmamızın Osmanlı Devleti'nde Geleneksel Eğitim kısmını oluştururken bu eserden faydalanılmıştır.

Eğitim tarihi alanında kaynak eserler arasında yer alan Faik Reşit Unat'ın *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış (MEB Yayınları, Ankara, 1964)* adlı eseri araştırmamızda kullandığımız kaynaklardandır. İstifade ettiğimiz bir diğer kaynak eser ise Nafi Atuf'un *Türkiye Maarif Tarih Hakkında Bir Deneme'*sidir. İstanbul Darülmuallimat'ı ve Maarif Nezareti ile ilgili bilgi verilen kısımlarda bu eserlerden yararlanılmıştır.

Hasan Ali Yücel'in *Türkiye'de Orta Öğretim (Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994)* isimli eseri özellikle taşra darülmuallimatları ile ilgili bilgilerin oluşturmamızda başvurduğumuz temel kaynaklardandır.

Darülfünun Edebiyat şubesi Reisi Müderris Mahmud Cevad İbü'ş Şeyh Nafi tarafından yazılan ve 2002 yılında Mustafa Ergün, Tayyip Duman, vd. tarafından hazırlanıp basılan *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı (MEB Yayınları, Ankara)* isimli eser, çalışmamızın Maarif Nezareti ve Maarif-i Umumiye

Nizamnamesi ile ilgili kısımları oluştururken sıkça başvurduğumuz kaynaklardan biridir.

Darülmuallimat ile ilgili önemli bilgiler içeren Afet İnan'ın "Türkiye'de İlk Kız Öğretmen Okulu Darülmuallimat 1870", Sedat Kumbaracılar'ın "İlk Kız Okullarımız Nasıl Kuruldu?", Aliye Omay'ın "İlk Kız Öğretmen Okulunun Kuruluşu", Tevfik Temelkuran'ın "Türkiye'de Açılan İlk Kız Öğretmen Okulu" ve Şükran Hakkut'un "Öğretmen Okullarının 130. Yıldönümü" isimli makaleler Darülmuallimatın ilk kuruluş yıllarını oluştururken başvurduğumuz önemli çalışmalardandır.

Öğretmen yetiştiren kurumlar ve bu kurumlarda uygulanan politikalar hakkında önemli bilgiler veren ve Cemil Öztürk tarafından yazılan *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası (TTK Yayınları, Ankara, 2007)* isimli eserin Darülmuallimat ile ilgili kısımlarından ve Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin "Darülmuallimat" maddesinden istifade edilmiştir.

Mustafa Ergün tarafından hazırlanan Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen dönemdeki eğitim hareketlerini, düşünce ve uygulamalar açısından inceleyen *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (Ocak Yayınları, Ankara, 1996)* isimli çalışma eğitim ile ilgili önemli bilgiler içermektedir.

Çalışmamızda sıkça başvurduğumuz bir diğer çalışma ise Yasemin Tümer Erdem, tarafından hazırlanan ve 2013 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi'*dir. Kızların eğitimi ve eğitim kurumları hakkında oldukça detaylı bilgiler veren bu çalışmada darülmuallimatları içeren bir bölüm bulunmaktadır. Çalışmamızda önemli ölçüde istifade ettğimiz eser, Arşiv kaynaklarına dayalı olarak hazırlanmış olup 1908 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nde bulunan kız okullarının kurumsal yapısını, hukuki, mali durumunu, idari yapısını ve müfredatlarını ayrıntılı olarak belgelemektedir. Yaptığımız çalışma ile bu eserde eksikliğini tespit ettiğimiz; darülmuallimat mezunları ve istihdamları, öğrenci sayıları, profilleri ve öğrenciler ile ilgili durumlar, teftiş denetim, eğitim uygulamaları, taşrada darülmuallimatların yapılanması ve gelişim süreci gibi konular açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Darülmuallimat ile ilgili çalışma yapan Mustafa Şanal'ın "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunun (Darülmuallimat) Kuruluşu, Okutulan Dersler ve Kapatılışı (1870–1924)" ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunda Görev Yapan Kadın İdareci ve Öğretmenler İle Okuttukları Dersler" isimli makaleleri çalışmamızın eğitim öğretim kısmı ve idari kısmının oluştururken faydalanılan çalışmalardan olmuştur. Çalışmamızda arşiv belgeleri, süreli yayınlar ve resmi yayınlar daha kapsamlı kullanılarak bu eserlerde var olan eksiklikler giderilmeye çalışmıştır.

Mehmet Yılmaz tarafından 1989 yılında yayınlanan "Milli Mücadele'de Kastamonu Öğretmenleri" isimli Yüksek Lisans Tezi ve İbrahim Arslanoğlu tarafından hazırlanan *Kastamonu Öğretmen Okulları* isimli kitap, çalışmamızın darülmuallimatların taşrada gelişimi kısmında özellikle de Kastamonu darülmuallimatı ile ilgili bilgilerin oluşturulmasında başvurulan önemli çalışmalardan biri olmuştur.

Hamza Altın tarafından yazılan "Osmanlı Eğitim Tarihinde Darülmuallimat (Açılışı ve Gelişim Süreci)" makalesi ve bunun gibi öğretmen yetiştirme ile ilgili diğer makalelerinin Darülmuallimat ile ilgili kısımları incelenmiştir. Gerekli görülen kısımlardan faydalanılmıştır.

Ayrıca çalışmamızda kadın ve kadının eğitimi üzerine yazılan eserlerden de oldukça faydalanılmıştır. Bunlar;

Şefika Kurnaz tarafından yazılan *Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını*, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını* isimli eserleri ve bu konudaki çeşitli makalelerinde kadının toplum içerisindeki konumu detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmamızda kadınların eğitim durumları, istihdamı ve çeşitli faaliyetleri ile ilgili bilgiler oluştururken bu eserlerden faydalanılmıştır.

Kızların eğitimi konusunda bilgiler veren Selçuk Akşin Somel'in *The Modernization of Public Education in the Ottoman Empire 1839-1908* ve "Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi", M. Şevki Aydın'ın "Osmanlı'da Kız Çocuklarının Eğitimi", isimli çalışmaları darülmuallimat öncesi kızların eğitimi ile ilgili bilgiler oluştururken faydalandığımız çalışmalardandır.

Son zamanlarda Osmanlı Devleti'ndeki kız öğretmen okullarını ihtiva eden tez çalışmaları da bulunmaktadır.

Bunlardan biri 2012 yılında ABD'de Süphan Kırmızıaltın tarafından yapılan Gender, Education and Modernization: Women School Teachers in the Late Ottoman Empire isimli doktora tezidir. Kırmızıaltın bu çalışmasında Osmanlı Devleti'nin son döneminde modern eğitimin ortaya çıkışını ve genişlemesini temel almış olup modern okullaşma sürecinde Darülmuallimat çerçevesinde Türk kadınının eğitim hayatını sosyal ve ekonomik hayatını değerlendirmiştir. Arşiv belgelerinin kullanıldığı çalışmada yazarın ele aldığı temel sorunlar kızların eğitim durumu, sosyal durumu, bir eğitim kurumunun kadının kimliğini ve statüsünü nasıl etkileyeceği, savaşın zorlu şartlarlarında Darülmuallimat'ın karşılaştığı zorluklar olmuştur. Bu çalışma, özellikle öğrencilerin sosyo ekonomik profileri, savaşın etkileri, kültürel değişim ile ilgili bilgileri oluşturulurken dikkate aldığımız ve sıkça başvurduğumuz eserden biri olmuştur. Ancak çalışmamız, İstanbul ve taşra ayrı ele alındığından açılışları ve tarihsel gelişimleri, öğrenci, öğretmen, eğitim öğretim durumları bölümler halinde ve istatistiksel olarak değerlendirildiğinden bu çalışmadan oldukça farklı oluşturulmuştur.

Seyit Taşer tarafından 2010 yılında hazırlanan "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Öğretmen Yetiştiren Kurumlarda Eğitim Yönetimi ve Denetimi" isimli doktora tezi, öğretmen okullarında uygulanan eğitim ile ilgili önemli bilgiler ihtiva etmekte olup yararlandığımız başlıca çalışmalardan biridir. Ancak darülmualliminlerin ve darülmuallimatların detaylı bir şekilde ele alındığı bu çalışmada başlığından da anlaşılacağı üzere sadece eğitim öğretim yönetimi ve denetim kısmı açıklığa kavuşturulmuştur. Çalışmamızın amacı ise darülmuallimatları bir bütün olarak ele almak, edinilen bulgular doğrultusunda tüm yönleriyle açıklığa kavuşturmaktır. 2010 yılında Yeliz İlikli tarafından "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Öğretmen Yetiştirme Sorunu (Darülmuallimin ve Darülmuallimatlardan Öğretmen Okullarına)", isimli Yüksek Lisan Tezi, Darülmuallimat ile ilgili bilgiler içeren çalışmalardandır. Darülmualliminleri ve darülmuallimatları ele alan bu çalışma, maarif salnameleri, maarif-i umumiye nizamnamesi ve süreli yayınlar doğrultusunda oluşturulmuştur. Çalışmada bu kaynaklarda öğretmen okulları için belirlenen esaslar üzerinde durulmuştur. Çalışmamızın bu çalışmadan farkı ise Darülmuallimatların daha geniş kapsamlı ele alınması ve Osmanlı arşiv belgeleri temelli oluşturulmuş olmasıdır.

Konumuz ile ilgili oluşturulan bir diğer çalışma 2015 yılında Eyüp Cücük tarafından "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Öğretmen Yetiştiren Kurumlara Giriş Şartları ile Usullerinin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi" (Nizamname ve Talimatnamelere göre) isimli Yüksek Lisans Tezidir. Bu çalışma başlığından da anlaşılacağı üzere sadece nizamnameler ve talimatnameler doğrultusunda darülmuallimin ve darülmuallimata giriş ile ilgili bilgiler vermektedir. Darülmuallimatın diğer konuları ele alınmamış ve talimatnamelerin, nizamnamelerin bulunmadığı diğer arşiv belgeleri incelenmemiştir.

2017 yılında Yakup Aksoy tarafından "Osmanlı Devleti'nde Kız Öğretmen Okulları (Darülmuallimat) ve Kadının Meslek Hayatına Katılması (1870-1920)" başlıklı Yüksek Lisans Tezi, çalışma konumuz ile ilgili yapılmış bir diğer çalışmadır. Ancak çalışma yazar tarafından kısıtlandığından Yüksek Öğretim Kurumu Tez Merkezi'nde yapılan aramada görüntülenememiş. Tezin yapıldığı üniversite ile iletişime geçilmiş ancak kısıtlanmış tezlerin gönderimi yasak olduğundan bir sonuç alınamamıştır. Tez yazarı ile de iletişime geçilememiş ve çalışmanın içeriğinin nasıl oluşturulduğu, çalışmamızdan faklılıklarının neler olduğu tespit edilememiştir.

3. OSMANLI DEVLETİ'NDE KIZLARIN EĞİTİMİ

3.1. Osmanlı Devleti'nde Geleneksel Eğitim

Osmanlı Devleti'nde eğitim, kuruluştan itibaren Medreseler, Enderun Mektebi ve Sıbyan Mektepleri aracılığıyla sağlanmıştır. Eğitime oldukça önem veren Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren eğitim öğretimin önemli bir kurumu olan medreseler 20. yüzyıl başlarına kadar faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Osmanlı Devleti, bünyesinde açtığı medreseler ile dönemin önemli alimlerini burada toplamış, çalışmaların yapılması için gerekli ortamı sağlamıştır. Toplumun düşünce hayatını şekillendiren, örgün bir yapıyı temsil eden medreselerde devlet ve toplum için önemli kişiler yetişmiştir. Medreseler, başlangıçta Türk İslam kültür çerçevesinde ortaya çıkıp gelişmiş fakat zamanla sayıları artmış ve farklı eğitim kademelerini temsil etmiştir. Mardin, Kayseri, Sivas, Akşehir, Diyarbakır, Bitlis, Van, Malatya gibi Anadolu şehirlerinde yaygınlaştırılmıştır.[5] Böylelikle ilköğretimden yükseköğretim derecesine kadar eğitim veren medreseler, Osmanlı topraklarında sayıları gittikçe artan eğitim kurumu olmuştur.

İlk Osmanlı medresesi, Orhan Gazi tarafından İznik'te kurulmuş ve ilk müderris olarak da Şerefüddin Davud-i Kayseri tayin edilmiştir. İkinci medrese ise Orhan Bey'in büyük kumandanlarından Lala Şahin tarafından Bursa'da kurulmuştur. I. Murat, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmet ve II. Murat'ın Bursa ve Edirne'de yaptırdığı medreseler ile bu bölgeler ilim merkezi haline gelmiştir. Osmanlı medreselerindeki eğitim usulü, diğer İslam devletlerindeki gibi olup medreselerin adedi arttıkça derece ve sınıflarına göre bir tertibe tabi tutulmuş. Medrese sayılarının artmasıyla birlikte II. Murat zamanında teşkilata başlanılmış, Fatih Sultan Mehmet zamanında da esaslı medrese teşkilatına geçilmiştir.[6] Devlet sınırları içerisindeki medreseler, bir derecelendirmeye yeni bir teşkilata tabii tutulmuştur. Buna göre medreselerin en alt derecesi olarak Haşiye-i Tecrit belirlenmişti. Haşiye-i Tecrit düzeyinde bir medreseden başlayıp ötekileri ve nihayet Sahn düzeyinde bir medreseyi bitirene verilen icazet, onun müderris olmasına imkan sağlardı.[7]

Sultanlar, kuruluş yıllarında gerek yurt içinde gerek yurt dışında devrin önemli bilginlerini yanlarında bulundurmuş, ilim için hiçbir fedakarlıktan kaçınmamıştı. Böylece eğitim tarihinde önemli örnek davranışlar sergilemiştir. Davud-i Kayseri, Mevlana Şemseddin Fenari, Molla Gürani gibi önemli şahsiyetlerin gelmesi ile Osmanlı Devleti, dönemin ileri bir ilim merkezi haline gelmiş ve artık öğrenim için Mısır, Suriye gibi dış ülkelere gitmeye ihtiyaç duyulmamıştır. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra büyük bir külliye olan İstanbul Külliye'sini yaptırmış. Burada medrese-i semaniye diye adlandırılan sekiz medrese ve bu medresenin başlangıcı olan daha alt basamakta eğitim veren başka medreseler de yaptırılmıştı. Matematik ve astronomi alanında önemli çalışmaların yapıldığı Fatih zamanında Türkistan'dan İstanbul'a gelerek Ayasofya Medresesi'nde müderris olan Ali Kuşçu, matematik alanında önemli çalışmaları bulunan Yusuf Sinan Paşa, tıp alanında Akşemseddin ve daha pek çok ünlü bilgin müspet ilimlerin gelişmesi amacıyla önemli çalışmalar icra

[5]Mehmet Şerafettin Yaltkaya, "Tanzimat'tan Evvel ve Sonra Medreseler", *Tanzimat I,* İstanbul 1940, s. 463-467; Yekta Demiralp, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

[6]İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* TTK Yayınları, Ankara, 2011, s. 3-4; Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1982, s. 15-16

[7] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu (TTK) Yayınları, Ankara, 1965

etmişlerdi. Medreselerde herkes müderris olamadığı gibi müderris olmak en büyük ilmi şeref idi. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet, kanunnamesinde "Şeyhülislam ulemanın reisidir" hükmü ile sıbyan mekteplerinin ve medreselerin en yüksek mevkiini de belirlemişti.[8]

Yükselme dönemine gelindiğinde ise Medrese teşkilatı önemli gelişme göstermiştir. Öğretim kadroları bakımından zengin olan medreseler; dini bilimlerin, astronomi, tıp, matematik bilimlerin okutulduğu önemli bir kurum haline gelmiştir. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde kurulan Süleymaniye Medreseleri; Darü'l-hadis, Tıp, Riyaziye, Tabiiye, Edebiyat, Hukuk ve Din alanında fakültelerden oluşuyordu. Süleymaniye Medresesi ile bir taraftan var olan medreselerin üzerinde medrese kurmak amaçlanırken bir taraftan da Osmanlı medreselerinin dereceleri yeniden düzenlenmiştir. Süleymaniye ile en yüksek müderrislik derecesi Süleymaniye müderrisliği olmuştur. Osmanlı ilmiye teşkilatında müderrislerin protokol ve paye bakımından gerek birbirleri ile gerekse kadılarla olan durumu da kanunnamelerde düzenlenmiştir.[9]

Osmanlı Devleti'nde medrese eğitimi, medreselerin kuruluşundan ve özellikle Fatih ve Kanuni dönemlerinde belirli kurallara ve kanunlara bağlanmış, düzenli sistemli bir şekilde devam etmişti. Fakat 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeşitli sebeplerden dolayı eğitim öğretim müesseselerinde aksaklıklar görülmeye başlanmış. 17. yüzyıldan itibaren ise Osmanlı medrese teşkilatı gerilemeye başlamıştır. İlmi hürriyet kalkmış, siyaset karışmaya başlamış, iltimas ön planda tutularak, ilmi başarılar göz ardı edilmiştir. Bu dönem müderrisleri, yeniklere sırtını dönmüş, yenileşen kurumlara dini sebeplerle karşı çıkmış ve pozitif bilimleri kabul etmemişlerdir. Eğitim öğretim kısmında ciddi bozulmalar yaşanmıştır. Eleştiri, tartışma yöntemleri tamamen bırakılarak aktarmacı, dogmatik, kitaba bağlı bir yöntem izlenmiştir. Oysa o yıllarda Avrupa'da kilisenin dışında deney ve gözlem yöntemi gelişiyordu. Avrupa'da Latince yavaş yavaş bırakılmakta milli diller önem kazanmakta iken medrese Arapçaya aşırı önem veriyordu.[10] 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra müderrisliğe atanma yöntemlerinde de bozulmalar yaşanmaktaydı. Önceleri medrese mezunları, az sayıdaki müderris kadrolarına atanmak için bir nevi staj dönemi olan bir bekleme döneminde geçerdi. Zamanla bu durum değişmeye başlamış ve müderris olmak için medrese bitirme şartı dahi aranmamıştı. Bazı kişiler, sırf istihdam edilmek için ders yapılmayan, harap halde bulunan, sadece ismen var olan ancak fiziki olarak bulunmayan medreselere müderris olarak atanmışlardır. Devlet adamlarına ve müderris oğullarına daha çocuk yaşta iken müderris unvanı verilmiş, bir medresede görevli gibi gösterilmiş ve böylelikle geçimleri sağlanmıştır. Verilen bu ayrıcalıklar daha sonraki yıllarda da genişletilerek devam etmiştir. Hatta 18. yüzyılın ilk yarısında ulemanın iyi öğrenim görmemiş oğullarına bilgisizliklerini örtmek düşüncesiyle sakallarını salıvermeleri emredilmiş, bu da toplum içerisinde alay konusu olmuştur. [11]

16. yüzyılın ortalarından itibaren medreselerde öğrenci disiplini de bozulmaya başlamış ve bozulma kısa sürede taşrada suhte (softa) ayaklanmalarına ulaşmıştı. Uzunçarşılı, bu ayaklanma ile ilgili medrese eğitimi almadan rüşvet, adam kayırma yöntemleriyle medreselere yerleştirilen kişilerin diğer öğrencileri de etkisi altına alarak

[8] Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğusu ve Gelişimi (1773-1923),* Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Yayınları, İstanbul, 1991, s. 10-14; Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde…,* s. 44

[9] Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı…;* Cahid Baltacıoğlu, *XV. XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri,* C.1, MÜ İlahiyat Vakfı Yayınları,İstanbul,2005, s. 133-34

[10] Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi, (Başlangıçtan 1988'e),* AÜEBF Yayını, Ankara, 1989, s. 88-89

[11] Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. ; Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi…,* s. 89

16. yüzyılın ikinci yarısında derslerini bırakarak eşkıyalığa başladığını ve bu durumun hükümeti uğraştırdığına, dönemin eğitim durumunu gözler önüne serdiğini söylemektedir.[12] Öğrencilerin disiplinsizliğini ve softa ayaklanmalarını sosyal sebeplere dayandıran Akdağ ise Medreselerde ihtiyacın üzerinde öğrencilerin biriktiğine, çoğu öğrencinin okumak düşüncesinden ziyade sığınma amacıyla medreselere geldiğinden bahsetmekte hatta müderris kadı gibi ulemadan kişilerin de softa isyanlarını açık gizli desteklediğini söylemektedir.[13] Akyüz'e göre medrese öğrencilerin silahlı ayaklanma ve soygunları, 17. yüzyıl başından itibaren azaldı ise de hiçbir zaman sona ermemiş. Medrese öğrenciliği ile ilgisi olmayan kişiler, hala medreselere girip disiplini ve öğretimi bozmakta ve kentlerin huzurunu kaçırmaktaydı.[14]

Medreselerdeki bozulmanın bir diğer nedeni ise müderris disiplininin bozulması idi. Müderrislerin önemli bir kısmı görevlerini yapmamaya başlamışlardı. Uzunçarşılı bu konuyu "Bazı müderrisler, ayda bir kez dahi derse girmez, girse okutacak talebe bulamaz, bulsa kendisi ders vermeye yeterli olamaz" şeklinde ifade etmiştir.[15] 18. yüzyıla gelindiğinde ise medreselerin gerilemesi durdurulamamış, giderek daha elverişsiz koşullar ve daha yetersiz kadrolarla varlıkları sürdürülmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak toplumun en saygın kesimini oluşturan müderrisler, ne pozitif bilimlerde ne de inandıkları nakli bilimlerde başarılı olabilmişlerdi.

Osmanlı'da medreseler dışında bir diğer eğitim kurumu Enderun Mektebi idi. En önemli resmi eğitim kurumu özelliği taşıyan Enderun Mektebi, mülki ve askeri idarecilerin yetiştiği bir kurum olup merkez ve taşra bürokrasisine gerekli insan gücünü sağlamak amacıyla kurulmuştu.[16] Enderun ile dış saraylarda faaliyette bulunan bu kurumun öğrencileri, devşirme çocuklardan oluşmaktaydı. 18. yüzyıla doğru Enderun'a yüksek tabakaya mensup çocuklar ile vezir çocukları da kabul edilmeye başlamıştır. Batı tarzında mekteplerin açılması ve çoğalması Enderun'un öneminin azalmasına neden olmuştur. Mektep, her ne kadar modern eğitimin ilkelerini benimsemiş ise de çeşitli meslek okullarının açılması ve devlet dairelerinde çalışacak elamanları yetiştiren okulların açılması sonucu 1908 yılından itibaren kapatılmaya başlanmıştır.[17]

Klasik dönem eğitim kurumlarından bir diğeri ise mekteb-i sıbyan, darü's-sıbyan, muallimhane, mektephane, darü'l-ilm, darü't-talim, mahalle mektebi gibi isimlerle de adlandırılan sıbyan mektepleri idi. Bu mektepler, "Sabi" denilen beş, altı yaşındaki kız ve erkek çocuklarını okutmak için açılmış olan ilk tahsil müesseselerdir.[18] Fatih döneminde sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapacak kişiler medreseden seçilmiş, müfredata bunun için ayrı dersler konulmuştur. Hatta ilk yıllarda bu dersleri görmeyen müderrislerin sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapmaları yasaklanmıştır. Fakat daha sonraki yıllarda sıbyan mekteplerinde öğretmenlik daha basit hale gelmiş, mahalle caminin imamı, müezzin veya Kur'an okumasını bilen kişiler de bu mekteplerde öğretmenlik yapabilmişlerdir.[19] Bu mekteplerde, din ve ahlakın öğretilmesi

[12] Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 60-70
[13]Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali İsyanları,* Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975
[14] Akyüz, *Türk Eğitim…,* s. 90-91
[15] İ.H. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 69-70
[16] Mehmet İpşirli, "Enderun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA),* C. 11, İstanbul, 1995, ss.185-186
[17] Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin…,* s. 16-17
[18] Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Eser Yayınları, İstanbul, 1977, s. 82; Baltacıoğlu, Osmanlı Medreseleri…,s. 76
[19] Koçer, *Türkiye'de Modern…,* s. 7

temel alınmış, tartışmaya ve öğrenmeye olanak vermeyen, duyduğunu ezberleme ve gördüğünü tanıma metodu uygulanmıştır.

Sıbyan mektepleri ve medreseler, vakıf yoluyla oluşturulmuştu. Osmanlı Devleti din, sağlık, bayındırlık, sosyal yardım, belediyecilik vb ictimai hizmetleri büyük ölçüde vergiden muaf tuttuğu mal mülk sahibi kişiler tarafından kurulan vakıflar aracılığıyla yürütüyordu.[20] Eğitim hayatının ise hemen hemen tamamı vakıflar aracılığıyla sağlanıyordu. Okuma çağına gelmiş öğrenciler, mahallelere kadar tüm yerleşim birimlerinde bulunan sıbyan mekteplerinde eğitilmiş daha sonra vakıf külliye içerisinde yer alan medreselerde eğitim faaliyetlerine devam etmişlerdir. Vakıf mektep ve medreselerinde ders veren hocaların maaşları da vakıflar tarafından karşılanmış, çocuklar parasız okumuş, yiyecek ve giyecekleri ise vakıflar tarafından sağlanmıştır. 17. yüzyıldan itibaren devletin siyasi ve mali yükselişinin durması, vakıfları fikri ve idari bakımdan bir takım değişime zorlamıştı. Devletin siyasi ve ekonomik düzeninin bozulmaya başlamasıyla önce vakıf sistemi sonra da ona bağlı eğitim sistemi çökmeye başlamış. Osmanlı Devleti'nde meydana gelen gerileme ile birlikte 18. yüzyılın başlarında vakıf yönetiminde yolsuzluklar söz konusu olmuştur. Netice itibariyle vakıflar görevlerini yapamamış, vakfa bağlı eğitim kurumları ilim yuvası olmaktan çıkmıştır. [21] Medreseler, sıbyan mektepleri, bilim ve teknoloji bakımından ilerde olan batıyı dikkate almak, ilmi araştırmaları takip etmek yerine sadece din ve ahlak konuları üzerinde durmuş ve kendilerini geliştirememişlerdir. Batıda uygulanan öğretim tekniklerini bilen aydınlar, dönem dönem medreselerin, sıbyan mekteplerinin içinde bulunduğu bu olumsuz durumu dile getirerek yetkili kişilere raporlar sunmuşlardır. Fakat Tanzimat'ın ilk yıllarına kadar bu eğitim kurumları hakkında önemli raporlar hazırlansa da pek bir değişiklik olmamıştır. Sonuç itibariyle Tanzimat'ın ilanına kadar hatta ilk yıllarında dahi bu kurumların amacının okutmak (özelikle Kur'an okutmak) olduğu, yazı yazmanın üzerinde durulmadığı görülmüştür.[22]

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılda Batı ile yaptığı askeri mücadelelerin başarısızlıkla sonuçlanması, bir takım konularda geri kaldığının anlaşılmasına neden olmuştur. Avrupa karşısında art arda yenilgilerin yaşandığı dönemlerde gelenekçi olmayan bir kısım yöneticiler, suçlamalardan korkmayarak Avrupa'nın takip edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Yaşanan olumsuz gelişmeler, İstanbul'daki medreselerin ve Enderun'un eğitim ihtiyacını karşıladığı inancının da değişmesine neden olmuştu. Atılan adımlar sonucu müsbet ilimler alanında ve genel kültür alanında oldukça parlak bir devir yaşanmıştır. Devrin en önemli olayı ise matbaanın kurulması ve bu kuruluşun müsbet ilimler üzerindeki etkisi olmuştur. Türk matbaasının kuruluşundan mevki ve nüfuzuyla işe dahil olan Sait Çelebi ve yanında ilim ve sanatıyla onu meydana getirip yayınlayan, yazan ve çeviren İbrahim Müteferrika'nın hizmeti, sadece matbaa ile sınırlı kalmamıştır. Yeni ilimlerin temel bilgilerini verecek eserler, ekler yazılmış ve bu suretle ülkeye Avrupa ilminden haberler verilmiştir.

18. yüzyıl sonlarında Padişah ve devlet adamları tarafından hem askeri hem de ekonomik alanda yenilgilerin önüne geçebilmek için Avrupa tarzı yeni askeri okullar

---

[20] Mustafa Alkan, "Osmanlı Vakıf Sisteminde Bozulma Üzerine Bazı Düşünceler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,* Sayı 166, Şubat 2007, ss. 67-83

[21] Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *İslam Ansiklopedisi*, C. 13, MEB Basımevi, İstanbul, 1986, ss. 153-172; Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi -Bir Sosyal Tarih İncelemesi-*, TTK Yayını, Ankara, 2003; Adnan Ertem, "Osmanlıdan Günümüze Vakıflar" *Vakıflar Dergisi,* S. 36, Aralık 2011, ss. 25-65

Bayram Kodaman, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 10

[22] Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 41

açılmıştır. Modern matematik, askerlik yoluyla girmeye başlamıştır. III. Selim zamanında Avrupa ilim ve sanatı ile çok yakından ilgilenilmiştir. Yenilenme ve yeniden yapılanma anlamına gelen Nizam-ı Cedid ile sivil ve askeri bütün kurumların geniş kapsamlı olarak çağdaş ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde yenilenmesi, bir düzene kavuşturulması, eski konumlarına son verilmesi amaçlanmıştır. Padişah, III. Selim, önce çağdaş ilme ve tekniğe uygun olarak yetiştirilen Avrupa ordularına karşı koyabilecek bir ordu kurmak istemiş ve 1790 yılında Tophane'yi düzenlemeye çalışmıştır. Daima yabancı mühendislerin ilim ve tekniğine muhtaç olmanın doğru olmadığını düşünen padişah ve devlet adamları, bu dönemde bilgi ve teknik alanında başarılı subaylar, askeri mühendisler yetiştirmek için çalışmalar yapmaya ve Topçu okulu kurmaya karar vermiştir. 1826 yılında II. Mahmut, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak yerine batı orduları tarzında eğitim görmesi düşünülen yeni bir ordu kurmuştur. Yeni kurulan orduya subay ve doktor yetiştirmek için 1834 yılında Mekteb-i Harbiye, 1827 yılında Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Mamure açılmıştır.[23] Açılan bu okullarda batılı ülkelerde uygulanan eğitim programları uygulanmaya başlanmış ve Batı'dan askeri teknik okullar için uzmanların getirtilmesi sağlanmıştır. Böylelikle ilk defa geleneksel eğitim sisteminden uzaklaşarak eğitimde Batı dikkate alınmaya başlanmış. Müsbet ilimler okutulmaya başlanmış, matematik ve tıp ilimlerinde daha ileri hale gelinmiştir.[24]

Batılılaşma sürecinde ilk önemli adımlar askeri eğitimde atılmış ise de II. Mahmut döneminde sivil alanda da önemli ilerlemeler kaydedilmiş, eğitim modern hale getirilmeye çalışılmıştır. II. Mahmut, yayınladığı fermanda okuma-yazma öğrenmenin ve eğitimin önemini sık sık dile getirmiştir.[25] Padişah, öğrenmeye ve öğretmeye istekli kişiler olmadıkça bütün reformların başarısızlıkla sonuçlanacağını düşünüyordu.[26] Bu bağlamda uygarlaşmayı bir bütün olarak görmüş, ilköğretimin zorunlu olması, Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi, yabancı eserlerin Türkçeye çevrilmesi, yabancı dile önem verilmesi, tercüme odalarının kurulması ve rüştiye mekteplerinin açılması için önemli uğraşlar vermiştir. Fakat bütün bu ilerlemeler kaydedilirken yüzyıllardır bir gelişme kaydetmeden varlıklarını koruyan, adeta araç gereci bulunmayan, eğitimsiz hocaları barındıran ve denetimden yoksun olan sıbyan mekteplerine maalesef dokunulmamış, 1838 yılında sıbyan mektebinin üstünde modern anlamda eğitim verilmesi planlanan ilk sivil okul "Rüştiye Mektepleri" açılmıştır.[27] Türkçe, Hesap ve Coğrafya'nın ders olarak okutulması, okul yönetiminin kurulması, örgün medreselerin karşısına başka bir eğitim kurumunun çıkması ilk kez rüştiye mekteplerinin açılması ile mümkün olmuştur. Bu dönemde sıbyan mektebinden mezun olan kişilerin gidebileceği, rüştiye düzeyinde eğitim veren, gerek halka gerek memur olacaklara yanlışsız yazı yazabilmeyi öğretmek amacıyla Mekteb-i Ulum-i Edebiyye kurulmuş. Devlet memurlarının yetiştirilmesi için de Mekteb-i Maarif-i Adli kurumuştur. Bu mekteplerde ehliyetli memur yetiştirmenin yanı sıra ilerde açılması düşünülen Darülfünun'a öğrenci hazırlamak da amaçlanmıştır.[28]

---

[23] Ergin, *Türk Maarif Tarihi,* s.82-83; Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitim…,* s.34

[24] Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, s. 174, 206, 222

[25] Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, haz. Mustafa Ergün, Tayyip Duman, vd., MEB. Yayınları, Ankara, 2002, s. 1

[26] Bernand Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* TTK Yayınları, Ankara, 2007, s. 84

[27] Ergin, *Türk Maarif Tarihi,* s. 383

[28] Ergin, *Türk Maarif Tarihi,* s. 385-95; Enver Ziya KARAL, "Mahmud II", *İslam Ansiklopedisi,* C. VII, MEB. Yay., 1997, ss. 165-170; E.nver Ziya KARAL, *Osmanlı Tarihi,* C.V, TTK Basımevi, Ankara, 1947, s. 163; M. Hüdai Şentürk, "Darülmaarif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA),* C. 8, İstanbul, 1993, s. 548-549

II. Mahmut'un 1824 yılında yayınladığı ferman ile ülkede ilköğretim zorunlu olmuştur. Halkın geçim kaygısından dolayı çocuklarını beş-altı yaşlarından itibaren esnafların yanına çırak vermesi sebebiyle cahilliğin arttığı ve İslamın bilinmediği düşünülmüştür. Din işlerini ve İslam inançlarını öğrenme bir din gereği olduğu için 1824'ten itibaren çocukların zanaatkârların yanına verilmeyip mahalle okuluna gönderilmesi zorunlu kılınmıştı. Fermanda okul hocalarının öncelikli görevinin çocuklara İslamın şartlarını, inançlarını öğretmek olduğu belirlenmiş, bu görevi yerine getirmeyenlerin cezalandırılması kararlaştırılmıştır. Fakat sonraki yıllarda 1838 yılında kurulan ve eğitim sistemimizin düzenleme işleriyle görevli olan Meclis-i Umur-u Nafia, dönemin gidişatını değerlendirerek bütün sorunların temelinde bilimlerin edinilmesi gereğini vurgulamıştır. Bunlar elde edilmedikçe hiçbir ilerlemenin olmayacağını, kötü gidişatın okullara yeni bir düzen verilmesiyle düzelebileceğini savunmuştur. Meclis-i Umur-u Nafia'ya göre; mahalle okullarındaki hocaların bilgileri incelenmeli, okullarda dersler ve öğretim birleştirilmeli, sınıf usulü uygulanmalı, çocukların ilk eğitimi alması zorunlu kılınmalı, okuma yazmayı bilmeden çocukların okuldan alınması yasaklanmalıdır. Ayrıca dünya işlerinde başarı sağlamak için bilim, maarif, fen ve sanayiden söz edildiği halde ilköğretimde üzerinde durulan konu din eğitimi, ortaöğretimde de memur yetiştirme işi olmuştur.[29] Netice itibariyle eğitimi bu dönemde genel ve zorunlu olan bir uygulama haline getirmek, fen ve matematik alanında ilerlemeler kaydetmek, istenmiş ise de uygulanışı maalesef böyle olmamıştır. Bu girişimde amaç, kişinin kendini geliştirmek amacıyla eğitim alması değil devletin birliği için herkesin İslam'ın akidelerini öğrenmesi gerektiği düşüncesi olmuştur. Üstelik ilköğretim zorunluluğu tüm ülkede uygulanması düşünürken sadece İstanbul için zorunlu hale gelmiş, ülke genelini kapsayacak zorunlu ilköğretim uygulaması ancak Tanzimat döneminde gerçekleşebilmiştir.[30] Yine bu dönemde Medreseler ve içerikleri aynen devam etmiş, eski usulde yetişmiş bilginler ve hekimler, hala eski usülden kitaplar yazmaya sürdürmüştür. Bir yandan ordunun yenilenmesi ve ıslahı için matematik ve tabii ilimler memlekete sokulmak istenmiş, diğer yandan medrese uleması, eski ilimlere dair teliflerine ve tercümelerine devam etmiştir. Böylelikle ilim dünyasında ikilik meydana gelmeye başlamıştır. Oysa ulema, değil müsbet ilimlerde kendi alanları olan meselelerde bile oldukça geri kalmıştı.[31]

Osmanlı tarihinde önemli bir yer edinen Tanzimat Fermanı (1839)'nda eğitim konusunda çağdaş adımlar atılmıştır. Özellikle maarif teşkilatı alanında önemli yenilikler yapılmıştır. Örneğin 1839 yılında Mekatib-i Rüştiye Nezareti kurulmuştur. Adının nezaret olmasına rağmen bu kurum, Şeyhülislamın denetimi altında ve Evkaf Nezareti'nin bünyesi içinde rüştiyelerin idaresiyle görevli bir genel müdürlük idi. 1846 yılında Mekatib-i Umumiye Nezareti, yine aynı yıl Meclis-i Maarif-i Umumiye, 1857 yılında Maarif-i Umumiye Nezareti kurulmuş. Maarif Nezareti'nin kuruluşu ile eğitim, ulemanın tek yetki alanından uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Böylece ulemanın ve onların sahip olduğu dini bilgilerin dışında öğretmenleri ve ders programlarıyla yeni okulların kurmak ve laik bir eğitim sistemine geçilmek istenmiştir. 1864 yılında Maarif Nazırlığı'nda bir çeşit yüksek öğretim kurulu olan Meclis-i Maarif-i Kebir adı altında bir meclis kurulmuştur. Bu meclise Ermeni, Rum, Musevi, Katolik cemaatlerinden

[29] Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti…,* s. 5-7
[30] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi,* 1989, s.182
[31] Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, s.214

kişiler de atanmıştır.[32] Bu durum ise Tanzimat döneminde ortaya çıkan "Osmanlıcılık" ideolojisinin yüksek öğretim ile güçlendirilmeye çalışıldığını göstermiştir.

İstanbul'da gayrimüslimlere ait ortaöğretim okulları bulunmasına rağmen Müslümanlara ait ilköğretim ile yükseköğretim arasında ortaöğretim kurumlarının azlığı önemli bir sorun idi.[33] Tanzimat döneminde durumun fark edilmesi ile sıbyan mekteplerinin üzerinde eğitim veren rüştiye mektepleri, orta öğretimin en alt düzeyindeki okullar haline getirilmiştir.[34] Ancak açılan rüştiye mekteplerinde hala eski usul din ve ahlak kitapları okutulmaya devam edilmiş, asıl amaç, yüksekokullara daha fazla sayıda öğrenci yetiştirmek olmuştur. Medreseden yetişen kişilerin bu mekteplerde öğretmen olması ve sayılarının artması rüştiyeleri de medresenin etkisinde bırakmıştır. 1862 yılında neşredilen bir Nizamname ile İstanbul'da sıbyan mektebine örnek olmak üzere eğitim süresi üç yıl olan İbtidaiye mektebi oluşturulmuş.[35] Subay ihtiyacını karşılamak ve askeri yüksek okullara öğrenci kaynağı oluşturmak için de 1875 yılından itibaren Askeri Rüştiye mektepleri açılmaya başlanmıştır.[36]

Tanzimat döneminde daha önceki yıllarda modern anlamda kurulmuş olan Mühendishane, Harbiye ve Tıbbiye gibi yüksekokulların gelişimi sağlanmıştır. 1846-1847'te Mühendishane yeniden genişletilmiş, 1846-1855 yıllarında mezun olan birçok öğrenci Fransa, İngiltere, Avusturya ve Almanya'ya gönderilmiştir. 1843 yılında Tıbbiye ilk mezunlarını vermiştir.[37] 1845 yılında Padişah Abdülmecit, ilkokulları uzun yıllardır eğitim öğretimin idarecisi olan ulemanın etkisinden kurtarmaya çalışmış ve özel bir heyet oluşturmuştur. Fakat burada ulemanın imtiyazlarına zarar verecek her türlü teşebbüs tehlikeli sayılarak vazgeçilmiş ve eski usule devam edilmiştir.[38] Ancak bu dönemde modernleşme adı ile yapılan bu çalışmalarla birlikte geleneksel eğitimin de kalmasına izin verilmiştir. Klasik dönemde var olan medrese usulünü kaldırmak veya köklü değişikler yapmak yerine bu usulün devamı sağlanmış, bu kurumlara dokunulmamıştır. Böylelikle Osmanlı Devlet adamları bir yandan modern eğitimin gerekliliğini anlayarak ıslahatlar yapmış bir yandan da geleneksel eğitime dokunmayarak onu korumuştur. Bu durum da eğitim alanında ikiliğin yaşanmasına, çok farklı bilgi, düşünce, ideal ve dünya görüşüne sahip insanlar yetişmesine neden olmuştur.

Tanzimat döneminde ortaöğretim okullarının açılması, yaygınlaştırılması ile bu okullarda eğitim verecek kişilerin eksikliği ortaya çıkmış ve öğretmen yetiştirme fikri söz konusu olmuştur. Böylece 1848 yılında Ahmet Cevdet Efendi'nin önderliğinde Erkek Öğretmen Okulu Darülmuallimin açılmıştır. Fakat bu okula uygun öğretmen bulunamadığı için burada ilk olarak medrese mezunları eğitim vermişti. 1851 yılında Darülfünun'da okunacak eserleri hazırlayan bir bilim akademisi Encümen-i Daniş kurulmuştur.[39] Kurumun programını hazırlayan Ahmet Cevdet Efendi'ye göre bu kurum, fikir tartışmalarını geliştirmek ve bilimsel araştırmaları teşvik etmek amacıyla

[32]Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi,* Pegem Yayınları, İstanbul, 2013, s.191; Lewis, *Modern Türkiye…,* s. 114; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, 1978, s. 174-179, 227,232

[33]Eduard Philippe Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye,* Çev: Ali Reşad, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, 247-48

[34] Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, MEB Yayınları, Ankara, 1964, s. 43

[35] Ahmed Cevdet Paşa*, Ma'ruzât,* Yay. Haz. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980, s. 215

[36] Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s. 501-505

[37] Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma…,* s. 232

[38] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 2013, s. 158

[39] Ahmet Cevdet Paşa*, Tezakir,* haz. M. Cavid Baysun, TTK Yayınları, Ankara, 1967, s.46

kurulmuştu.[40] Ancak hiç şüphesiz ki Tanzimat döneminin en önemli başarısı, 1859 yılından itibaren kız çocuklarının sıbyan mektebi üzerinde eğitim alması, kızlar için ilk kez ortaöğretim mekteplerinin açılması olmuştu. 1859 yılında İstanbul'da açılan ve ilk kız rüştiyesi olan Cevri Kalfa Mektebi'nde kadınlara mahsus sanayinin okutulması ile kızların eğitiminde teknik öğretime yer verilmiştir.[41] Kızlar için sanat okullarının ve rüştiyelerin açılması ile bu mekteplere kadın öğretmen yetiştirecek kuruma ihtiyaç duyulmuş. 1870 yılında Kız Öğretmen Okulu Darülmuallimat açılmıştır. 1873 yılında mektebe ilk kez kadın öğretmen tayini olmuş, 1881 yılında ilk kez bir kadın, okul kapanma töreninde konuşma yapmıştır. Kadınların okullarda yönetici olmaları ise 1883 yılında başlamıştır.[42] Böylelikle ülkede Tanzimat dönemi ile birlikte kız çocuklarının eğitimi ve konumu sık sık dile getirilmiştir. Bazı yazarlar, düşünürler de kızların eğitilmesinin gerekliliğine eserlerinde, yazılarında yer vermiş. Kadınların da erkekler gibi toplumda iş hayatına dahil edilmesini vurgulamıştır. Böylelikle kadınların eğitilmesinin önemi daha da artmıştır.

1867 yılında Fransa hükümetinin Osmanlı'ya verdiği rapor doğrultusunda eğitim alanında önemli girişimler yaşanmıştır. Fransa hükümeti, raporda; genel öğretimden bahsederek, mekteplerin yaygınlaştırılması ve ilerlemesini, mekteplere gayrimüslimlerin de kabul edilmesini, eğitim verecek öğretmenlerin yetiştirilmesini, teknik, tarih, siyasal bilimler, hukuk öğretimi için bir üniversite ve çeşitli yüksekokulların açılmasını dile getirmişti. Bu fikirlerin dikkate alınması doğrultusunda 1 Eylül 1868 tarihinde Mekteb-i Sultani (Galatasaray Sultanisi) açılmıştır. Burada okutulacak derslerin Fransızca olması, yöneticilerin Fransız olması, öğretimin din dışı kişilerde olması ve gayrimüslim çocuklarının da kayıt yapabilmesinden dolayı mektebin toplum tarafından uzun ömürlü olmayacağı düşünülmüş. Kuruluşundan kısa bir süre sonra amacına ve teşkilat yapısına, müfredatına itiraz edilmeye başlanmıştır. Fakat basın, özellikle okul lehine yazılar yazarak okulun modern ve bilimsel önemini vurgulamıştır. Avrupa'ya gitmenin gerekli olmayacağı ve Müslüman inançlarına olumsuz bir etkisi olmayacağı da açıkça belirtilmiş, tereddütlerin giderilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Zamanla okula umulduğundan fazla öğrenci kaydedilmiş, eğitimin kalitesi artmış, yapılan değişikliklerle daha mükemmel bir orta eğitim sağlanmaya çalışılmıştı. Ayrıca Mekteb-i Sultani, ırk ve mezhep bakımında farklı olan öğrenciler arasında uyum sağlaması, herkesin aynı usule ve aynı eşitlik ilkesine tabi olması bakımından toplumda örnek bir mektep olmuştu.[43]

Eğitim alanındaki ilk sivil toplum hareketi sayılan "Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye" tarafından 1863 yılında Darüşşafaka'nın açılması ile Tanzimat döneminde eğitim alanında önemli bir yenilik daha yapılmıştır. Burada özel eğitim kapsamında ilk olarak yoksul, öksüz ve yetim çocuklara eğitim ve öğretim vermek amaçlanmıştı.[44] 1871 yılında Darüşşafaka'ya alınacak kız ve erkek öğrencilerde aranacak şartlar, okulun tahsil süresi, okulun idaresi, idareci ve personelin nitelikleri, okulda okutulacak dersler ile ilgili Darüşşafaka nizamnamesi oluşturulmuştu.[45]

1 Eylül 1869 tarihinde yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile eğitimi sistemli hale getirmek, eğitimde yaşanan kargaşalığı ortadan kaldırmak ve eğitime yeni

[40] Fatma Aliye Hanım, *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı*, haz. Metin Hasırcı, Pınar Yayınları, İstanbul, 1994, s. 60-68
[41] Akyüz*, Türk Eğitim Tarihi*, 2013, s.172
[42] Karal, *Osmanlı Tarihi,* C. VII, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s. 209
[43]Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, s. 250-52; İhsan Sungu, "Galatasaray Lisesi'nin Kuruluşu", *Belleten*, C. VII, S. 28, Ankara, 1943, s. 328
[44] Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi*, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2000, s. 305
[45] Nizamname metni BOA. İ. DUİT. 116/1, 09.06. 1337

bir düzen getirmek istenmiştir.[46] Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın (1814-1883) çalışmaları ile Osmanlı devlet adamları ilk kez eğitim işlerini daha ciddi bir şekilde ele almış, eğitim ilk kez bir tüzük ile kurallara bağlanmıştır. Burada geleneksel eğitim yaygınlaştırılmaya değil, modern eğitim sistemleştirilmeye çalışılmıştır. Eğitim, medrese etkisinden uzaklaştırılıp devlet işi olarak ele alınmıştır. Bilim ve fenlerin her dalında ilerleme yoluna gidileceği özellikle belirtilmiştir.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemindeki eğitim yenilikleri, devlet bünyesindeki ıslahatlardan biri olarak düşünülmüş ve diğer yenilikler gibi batılılaşma şeklinde algılanmıştır. Bu dönemde eğitim bir bilim olarak görülmüş ve eğitim konusunda kitaplar yazılmaya başlanmış, okul ve sınıf ortamının düzenlenmesi, eğitimde derecelenmeye gidilmesi sağlanmıştır. Bu yeniliklerin, fikirlerin bir kısmı kağıt üzerinde kalsa da önemli adımların başlangıcı olmuştur. Eğitim kurumlarında araç gereçlerin bulunması, ileri öğretim tekniklerinin kullanılması, araştırma, inceleme tartışma gibi kavramların uygulanması, gözlem-deney gibi kavramların ortaya atılması, öğrencilerin özel kıyafet giymesi, ders notları, sınavları, nizamnameler, talimatnameler çıkarılması Türkiye'ye eğitimin Tanzimat ile girdiğini açık bir şekilde göstermiştir.[47]

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (1869) ile atılan adımlar, II. Abdülhamit döneminde (1876-1908) devam etmiştir. Bu dönemde özel okullar ön plana çıkmaya başlamış, eğitimin yaygınlaştırılması sağlanarak, eğitim ülkenin en ücra köşelerine kadar götürülmeye çalışılmıştır. Hemen her alanda meslek okulları, sanat okulları ve idadiler açılmış ve yaygınlaştırılmıştır. İlk kez özel eğitim alanında bir girişim olmuş bu alanda mektepler açılmıştır. Toplum içerisinde yer bulmakta sıkıntı çeken bu kişilerin ihtiyaçlarını karşılama, mağduriyetlerini giderme amacıyla Sağır, Dilsiz ve A'mâ Mektebi açılması kararlaştırılmıştır.[48] Bu dönemde Türk, azınlık ve yabancı özel eğitim büyük bir gelişme göstermiştir. 1879-1886 yıllarında illerde 119, İstanbul'da 17 yeni rüştiye mektebi yapılmış ve bu mekteplerde Fransızca dersi verilmiştir. Büyük vilayetlerde 29 adet lise düzeyinde eğitim veren idadi mektebi açılmıştır. 1879 yılında İbtidai mekteplerinin sayıları arttırılmış, Hukuk Mektebi, Eczacılık Mektebi açılmıştır. Kızlar için yabancı dil, müzik, el işleri programları uygulamaya konmuştur. 1884 yılına gelindiğinde maarif teşkilatı ülke genelinde yaygınlaştırılmış ve her vilayette bir Maarif müdürü, bunların başkanlığında da Meclis-i Maarif isimli kurullar bulundurulmuştu. Bu örgütler, ilde Darülmuallimin açmayı, ibtidai mekteplerini düzenlemeyi, yeni usulde eğitimi yaygınlaştırmayı hedeflemiştir. Darülmualliminlerin kuruluş düzeni ve 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ndeki ilgili hükümler, Ekim 1891 ve Mayıs 1892 yılında değişikliğe uğramıştır. Darülmuallimin; İbtidai, Rüştiye Aliye şubeleri şeklinde yeniden düzenlenmiş. Darülmuallimat ile ilgili yeni kısımlar oluşturulmuştur.[49] Bu dönemde geleneksel eğitim kurumlarını ıslah etme çabaları da aynı çizgide devam etmiştir. Eski geleneksel eğitime ve kadrolara dokunulmadan mevcut sıbyan okullarına çeki düzen verilmesi düşünülmüş. Geleneksel kurumlarda okul binaları, öğretmenler, eğitimin modernleşmesi ve yaygınlaştırılması gibi sorunlar üzerinde durulmamıştır. Bu okullar, Evkaf Nezareti ve Şeyhülislamlığın nüfuzuna bırakılmıştır. [50]

---

[46] Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti…*, s. 87; Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin…*, s. 23

[47] Selçuk Akşin Somel, *The Modernization of Public Education in the Ottoman Empire 1839–1908*. Islamization, Autocracy and Discipline, Boston, 2001, s. 271; Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze…,* s. 75

[48] BOA. MF. MKT. 756/24 21 Kanun-i Evvel 1319 14 L 1321; Ali Haydar Efendi, "Sağır ve Dilsizler", *Muallimler Mecmuası***,** S. 29, C. 3, Mart 1925, İstanbul, ss. 1249-50

[49]Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 2013, s. 226; Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze…,* s. 98-102; Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, TTK Yayınları, Ankara, 2007, s. 15, 22-23

[50] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 1989, s. 250-51

Dönemin eğitim tarihini genel olarak değerlendirdiğimizde yapılan önemli çalışmalara, yayınlanan talimatnamelere rağmen hedeflenen başarı tam anlamıyla sağlanılamamıştır. Yaşanan kısıtlamalar, sansür, baskı eğitimde de fark edilmiştir. Açılan okullarda sıkı bir denetim söz konusu olmuştur. Siyasete ve ideolojilere ilgi duyan, yönetime karşı gelen eğitimciler ve öğrenciler uzaklaştırılmıştır. Basın konusunda getirilen yasaklar, okul kitaplarına da yansımıştır. Zamanla kıyafet, beslenme, sağlık gibi konularda da önemli eksiklikler söz konusu olmuştur. Sıbyan mektepleri üzerinde kurulan ve ülkede yaygınlaştırılan rüştiye mekteplerinde planlanan başarı sağlanamamış, mektepler eksiklikleriyle eğitimini sürdürmek zorunda kalmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde siyasi hayat ve fikir hareketleri canlanmış, dönemin aydınları, toplumsal sorunları ve dertleri dile getirmeye başlamıştır. Pek çok eğitim sorunları ve eğitim akımları ortaya çıkmıştır.[51] Kızların eğitimi konusunda çalışmalar yapılarak, kızlar için açılan mektep sayılarının artması sağlanmış. Kızlar için ilk kez bir yüksek öğretim kurumu İnas Darülfünun İlk resmi anaokulları bu dönemde açılmıştır. Geleneksel sıbyan mektepleri kapatılmaya başlanmıştır. Eğitimde niceliğe (öğrenci öğretmen sayılarına) önem verilmiştir. Programlara sosyal, siyasal içerikli, gündelik hayatı kolaylaştıran bazı dersler konulmuştur. Eğitimde yöntem ve tekniklere ilişkin yenilikler yaşanmış, kitap ve öğretmenden eşyaya yönelen, gözlem ve deneye dayanan bir yola gidilmiştir. Netice itibariyle bu dönemde eğitimin bir bilim olarak işlenmesinde ciddi gelişmeler kaydedilmiştir.[52]

II. Meşrutiyet döneminde eğitimde denetim sistemi kurulmaya çalışılmıştır. Devlet, artık resmi okullarda milli bir eğitim verilmesi için çalışmalara başlamış. Öğretim dili, ders kitapları, öğretmen yetiştirme, teftiş gibi pek çok alanda yeni Türk eğitiminin temelleri atılmıştır. Bu dönemde eğitim, hem modern olma hem de milli bir kimlik kazanma çalışmalarını sürdürürken gruplar arasındaki ayrılıkların da genişlemesine neden olmuştur. Eğitimde görmezden gelinen medrese-mektep ikiliği zamanla iyice gün yüzüne çıkmıştır. 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat kanunuyla medreseler kaldırılmış, eğitim ve öğretimde birlik sağlanmasıyla yeni bir döneme girilmiştir. Bu tarihten itibaren medrese ve mektebe karşılık "okul" açılmıştır.

3.2. Osmanlı Aydın ve Düşünürlerin Kızların Eğitimi İle İlgili Görüşleri

Tanzimat Fermanı ile siyasi, ekonomik, eğitim ve hukuk alanında ortaya çıkan değişimlerden, yapılan yeniliklerden kadınlar da etkilenmiştir. Tanzimat'ta yapılan reform hareketleri ile kadının toplumdaki durumu tartışılmış, kadının sosyal yaşam içerisinde yer alması istenmiş, kadınların eğitilmesi meselesi söz konusu olmuştur. Devlet adamları, yöneticiler, aydınlar Tanzimat döneminden itibaren dönemin koşulları doğrultusunda kadının durumunu ele almışlardır. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kız çocuklarının eğitim hakkı açık bir şekilde belirlenmiş, kızların eğitiminin zorunluluğu, kızlar için rüştiye mekteplerinin açılması, yaygınlaştırılması ve kız öğretmen okulunun açılması hedeflenmiştir. I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemleri, önemli aydınların yetiştiği, toplumsal yapının irdelendiği, yeni fikirler ve tartışmaların yaşandığı dönemler olmuştur. Bu dönemlerde aydınlar, kadınların yaşamlarına değinmiş, kadının toplumdaki statüsünü tartışmış, sosyal durumları ve eğitimlerini irdelemiş ve değişik fikirler ortaya atmışlardır.

[51] Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914),* Ocak Yayınları, Ankara, 19964

[52] Ergin, *Türk Maarif Tarihi,* s. 1053; Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi,* 2013, s. 266

Tanzimat döneminde Namık Kemal, Ziya Paşa, Münif Paşa, Saffet Paşa gibi aydınlar ve devlet adamları, kızların ve kadınların eğitimden yoksun bırakılmalarını, toplumun geri kalma nedenlerinden biri olarak görmüşlerdir. Namık Kemal, Şinasi, Ali Suavi, Celal Nuri gibi düşünürler, İslam'da kadına verilen önemi dile getirmiş ve kadın hakları ile ilgi yazılar yazmışlardır. Bu dönemde Fatma Aliye Hanım, Emine Semihe Hanım gibi kadınlar da kadın eğitimine yön veren kişilerden olmuşlardır. II. Meşrutiyet dönemi sonrasında ortaya çıkan özgürlükçü düşünce ve gelişen basın-yayın hayatı kadın eğitimi konusunda daha fazla eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ziya Gökalp, Abdullah Cevdet, Tunalı Hilmi, Ahmet Rıza, Celal Nuri gibi düşünürler ve Talat, Cemal ve Enver Paşa gibi devlet adamları kızların eğitimi konusu üzerinde özellikle durmuştur. Gelişen milliyetçilik akımı ile eski Türklerdeki kadın hayatı incelenmiş ve kadın eğitimi konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.[53]

Görüşler;

Tanzimat döneminde modernleşmenin simgesi haline gelen kız çocuklarının eğitimi meselesinde amaç, Osmanlı toplum yapısı içerisinde kadının üstlendiği rolleri iyileştirmek ve geliştirmektir. Tanzimat döneminde aydınlar ve devlet adamları kızların eğitimine ilişkin ilk kez görüşler ileri sürmeye başlamışlardır. Kızların eğitilmesinin önemini ilk kez dile getirenlerden biri Sadık Rıfat Paşa (1807-1857)[54] olmuştur. Tanzimat dönemi devlet adamlarından olan Sadık Rıfat Paşa, 1840'lı yıllarda kızlara verilmesi gereken eğitim üzerinde durmuştur. "Avrupa Ahvaline Dair Risale" adlı eserinde yenileşmeyi bir zihniyet sorunu olarak ele almış, insanı ve insan haklarını, ihtiyaçlarını akılcı bir devlet anlayışı ile dile getirmiştir. [55]

Kızların eğitimi konusunda önemli fikirler ileri süren bir diğer isim öğretmen okullarının kurucusu olan Kemal Efendi'dir. Kızların eğitiminin geride olduğunu ve bu durumun toplumu etkilediğini düşünen Kemal Efendi, düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir;[56]

> *"Osmanlı Devleti'ni dinç ve sağlam bir halde ayakta tutacak şey umumi terbiyenin düzeyinin artırılmasıdır. Şimdiye kadar açılan resmi okullar erkeklere daha çok hak tanımıştır. Kız ve erkekler bu nimetten eşit şekilde faydalanmalıdır. Kadınların daha iyi bir eğitim alması çocuklarını daha iyi yetiştirmelerine yardımcı olacaktır. Bu kuralı yaymak için kızların yeni eğitim sistemiyle eğitilmesi gerekir. Kız çocukları olanların durumu bilmeleri ve kızlarını bu okula yollayıp gereken eğitimi yaptırmaları uygun olur"*

Kızların eğitimi konusuna önem veren ve çalışmalar yapan bir diğer isim Mehmet Tahir Münif Paşa (1830-1910)'dır.[57] Tanzimat dönemi Osmanlı bürokrat ve

---

[53]İsmail Güven, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadın Eğitimi Düşüncesinin Gelişimi" C. 34, S. 1, *AÜEBFD,* Ankara, 2001, s. 61-65

[54]Sadık Rıfat Paşa hakkında daha detaylı bilgi için bkz; Ercüment Kuran, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İnsan Hakları ve Sadık Rıfat Paşa", *VIII. Türk Tarih Kongresi* (11-15 Ekim 1976), C. II, Ankara, 1981, ss. 1449-1453.

[55]Sadık Rıfat Paşa, "Avrupa Ahvaline Dair Risale", Haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün vd., *Marife,* Yıl 6, sayı 3,2006, s. 461-468; Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Sadık Rıfat Paşa ve Avrupa Ahvaline Dair Risalesi" *Liberal Düşünce*, S. 3, (Yaz)1996, s. 116.

[56] Güven, "Tanzimat'tan Cumhuriyete…", s. 62-63

[57] Münif Paşa hakkında detaylı bilgi için bkz. Orhan F. Köprülü, "Münif Paşa'nın Hayatı ve Tahran Sefirlikleri Münasebetiyle İran Hakkında Bazı Vesikalar" *İran Şehinşahlığı'nın 2500. Kuruluş*

aydını olan Münif Paşa, eğitimin yaygınlaştırılmasına hizmet eden okul, kitap, dergi ve gazete gibi yayın organlarına önem vermiştir. Kızların da erkekler gibi eğitilmesi gerektiğini yazılarında sık sık dile getirmiştir. 1859 yılında yayınlanan "Muhâverât-ı Hikemiyye" adlı eserinde kadınların eğitimsizliğinin kişiler ve toplum üzerinde yarattığı olumsuz sonuçları incelemiştir.[58]

Dönemin tanınmış yazarlarından Ali Suavi, İbrahim Şinasi, Mehmet Mithat, Ahmet Mithat, Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem, Şemsettin Sami, Emin Nihat, Nabizade Nazım gibi isimler de Osmanlı düşünce ve yaşam biçimlerini değiştirmeyi savunmuşlar, fikirleri, eserleri ile kendi kuşağını ve sonrakileri derinden etkilemişlerdir.

Gazeteci ve şair Namık Kemal, kadınların toplum içerisindeki rolünü, kızların eğitim almasının önemini yazılarında ve eserlerinde sürekli dile getirmiş ve tartışmıştır. Namık Kemal, kadınların eğitimi ile ilgili *Tasvir-i Efkâr* da yayınlanan "Terbiye-i Nisvan Hakkında bir Layiha" adlı makalesinde kadınların da erkekler gibi toplumun bir üyesi olduğunu, çocukların iyi yetiştirilmesi ve milletin saadeti için kadınların eğitilmesinin gerekliliğini, bunun da İslam dininde yasak olmadığını bilakis farz olduğunu dile getirmiştir.[59] Namık Kemal'e göre kızların iyi ahlaklı çocuklar yetiştirebilmeleri için eğitim almaları şarttır. Aksi taktirde eğitim almayan, cahil kalan kızlar, çocuklarını yetiştirmede yeterli olamayacak, çocuklarını iyi eğitemeyeceklerdi. Yazar, iyi ahlaklı bir birey olmak ve bu vasıflara sahip çocuklar büyütebilmek, ülkeye kazandırabilmek için eğitimin önemini ve özellikle kızların eğitiminin gerekliliğini sık sık yazılarında dile getirmiştir. Ayrıca toplumun ahlakının kötüye gittiğini söyleyerek, çocukların yetiştirilme tarzını da eleştirmiştir.[60] Yazar, sosyal problemleri çözebilmek, aileleri bilinçlendirmek için çözümler üretmiştir. Çünkü Ona göre; toplumun çekirdeğini, aile oluşturmaktadır. Aile bireyleri çocukluk dönemlerinden itibaren bilinçli bir şekilde eğitim alır ise sosyal problemler kendiliğinden çözülmüş olacaktır. Namık Kemal, *İkdam* gazetesinde kaleme aldığı "Aile" başlıklı yazısında, yine kızların eğitimi üzerinde durarak kızların iyi bir eğitim alması ile çocuklarını da eğiteceğini, terbiye edeceğini ve böylelikle ülkenin sosyal durumuna, kültür seviyesine katkı sağlayacağını ifade etmiştir.[61]

Namık Kemal, *İbret* gazetesinde çıkardığı "Maarif" adlı makalesinde de eğitim üzerinde durmuştur. Ona göre toplumun çekirdeğini oluşturan ailenin ilk eğiticisi annedir. Geleceğin anneleri olan kızlara iyi bir eğitim verilirse toplumumuz ilerleyecektir. Ayrıca yazısında diğer ülkelerle kıyaslama yaparak eğitimin sosyal, ekonomik hayat üzerindeki etkilerine değinmiş, kadın erkek eşitliğini de savunmuştur. Batı ülkelerinde yetişen kadınların ve erkeklerin eşit eğitim gördüklerinden, çok değerli kadın yazarların yetiştirildiğine ve 18 yaşındaki kadın öğretmenlerin eğitimine değinmiştir. Hatta *"Öyle ülkeler vardır ki, öğretmenlerinin yarısından çoğu kadın ve yirmi beş yaşına varmamış kızlardır. Cumhurbaşkanları, bakanlar, generaller, memurlar, bilginler ve yazarların pek çoğu eşlerini bu kızlardan seçerler."* [62] diyerek kadının toplum içerisindeki yerini ve saygınlığını da vurgulamıştır. Kısaca Namık Kemal, eğitim almayan annelerin eğitimsiz ve cahil çocuklar yetiştireceğini, cahil

---

Yıldönümüne Armağan, İstanbul, 1971, s. 277-293; Altan T. Önal, "Münif Paşa" Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1973, Ankara

[58] İsmail Doğan, " Münif Mehmet Paşa", *DİA*, C. 32, İstanbul, 2006, s. 11

[59] Namık Kemal, "Terbiye Nisvan" , *Tasvir-i Efkar*, no: 457, 29 Kanunisani 1283

[60] Namık Kemal, "Bizde Ahlakın Hali " , *İbret*, S. 124, 27 Muharrem 1290

[61] Namık Kemal, "Aile", *İkdam*, S.56, 7 Teşrinisani, 1288/ 1871

[62] Namık Kemal, "Maarif", *İbret*, S. 16, 28 R 1289, 1

çocukların ahlak dışı yollara daha kolay gireceğini dile getirmiş. Kızların iyi bir eğitimden geçmesinin, toplum yapısı için gerekli olduğunu vurgulanmıştır.

Tanzimat döneminde kızların eğitilmesini savunan bir diğer isim de Ahmet Mithat Efendi'dir. Kafadar, Ahmet Mithat Efendi'nin kızların eğitimine verdiği önemi şöyle dile getirmiştir. [63]

> *"Bizde kızların talim ve terbiyesine lüzum yoktur- demek için -Bizde erkeklerin talim ve terbiyesine lüzum yoktur- diyebilmek cesaretini peyda etmelidir. Ama kızların terbiyesine o kadar lüzum olmadığı dava edilebilecekmiş. Terbiye ve talimin o kadarı bu kadarı olamaz. Nisvan dahi cemiyet içinde yaşadıkları medeniyet-i insaniyetin azasından tanındıkça erkeklerin talim ve terbiyeye ne kadar ihtiyaçları varsa kadınların da o kadar ihtiyaçları vardır."*

Ahmet Mithat Efendi kızların eğitiminin gerekliliğini *Diplomalı Kız* adlı romanında dile getirmiştir. Ona göre; kızların mutlu bir aile kurabilmeleri için iyi bir eğitim almaları gerekmektedir. Evlilikte mutluluk için sadece sevgi değil, kadının sorumluluk sahibi ve bilgili olması da önemlidir. Eserlerinde ayrıca kadının toplumda bir kenara itilmesini de eleştiren Ahmet Mithat Efendi, kadınların erkeklerle aynı eğitimi almasını istemiştir.[64] Kadınların aldığı eğitimin faydalı olabilmesi için yaşamlarında uygulamaları gerektiğini de savunmuştur. [65]

Ahmet Mithat Efendi, geleneksel eğitimden uzak sadece batılı eğitim anlayışının örnek almasını eleştirmiştir. Karşılaştırma yaparak alınması gerekli olanlar ve olmayanlar üzerinde durmuş, geleneksel eğitim ile batılı eğitimi sentezlemiştir. Kızların, eğitimi batı eğitimini dengeli bir şekilde veren devlet okullarında almaları gerektiğini savunmuştur.[66] Kadını toplumda bulunduğundan daha iyi konumda görmek isteyen Ahmet Mithat, *Felsefe-i Zenân* adlı eserinde kadının eğitimi ve sosyalleşmesi üzerine düşünmüş ve konuyla ilgili fikirler üretmiştir. Eserinde toplumsal yaşamda kadının hangi özellikleriyle ön planda olması gerektiğini dört kadın (Fazıla, Akıle, Kamile ve Zekiye) karakterleriyle belirtmiştir. Yeni Türk edebiyatında kadın sorunlarını doğrudan doğruya işleyen bir eser olan Felsefe-i Zenân'da kadının öznelleştirildiği açık bir şekilde görülmektedir.[67]

Mithat Efendi, *Jön Türk* isimli romanında meşrutiyet dönemi bakış açısıyla kadın eğitimini bir kez daha ele almıştır. Romanda bizlere kız çocuklarının yetiştirilme tarzını ve aldıkları eğitimin yarattığı etkiyi göstermiştir.[68] Ahmet Mithat Efendi'nin kadınların eğitimini vurguladığı bir diğer eseri ise *Çengi*'dir. Bu romanda dört farklı aile örneği sunarak annelik görevini ve annelerin çocuk yetiştirmedeki hatalarını dile getirmiştir. Eserde ailelerin çocuklarını eğitme biçimlerini gösteren yazar, ne çocuğun üzerine fazla düşülmesinin ne de çocuğun tamamen yalnız bırakılmasının doğru

---

[63] Osman Kafadar, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s. 179

[64] Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını*, İstanbul, 1997, s. 3; Şahika Karaca, "Modernleşme Döneminde Kadın Eğitiminin Niteliğine Yönelik Farklı Yaklaşımlar" *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, Kış Dönemi, C. 2, Sayı 3, 2013, ss. 3

[65] Bahriye Çeri, "Bir Kadın ve Ahmet Mithat Efendi", *Tarih ve Toplum*, 34-203, Kasım 2000, ss. 31-32, Yasemin Tümer Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Kızların Eğitimi*, TTK Yayınları, Ankara, 2013, s. 19

[66] Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi***,** MEB Yayınları, Ankara, MEB Yayınları, 1991, s. 160; Sema Uğurcan, "Tanzimat Devrinde Kadını Statüsü", *150. Yılında Tanzimat*, Ankara, 1992, ss. 503

[67] Ahmet Mithat Efendi, *Felsefe-i Zenân,* Sel Yayıncılık, İstanbul, 2008

[68] Ahmet Mithat Efendi, *Jön Türk*, haz.. Kazım Yetiş, Türk Dil Kurumu (TDK) Yayınları, Ankara, 2003

olmadığını vurgulamış, çocuğun eğitiminde orta bir yol bulunmasının önemini göstermiştir.[69]

Şemseddin Sami, kadının eşitliği üzerine ilk yorumları modern İslamcı bir açıdan yapmıştır.[70] Şemsettin Sami'ye göre kadınlar, nüfusun yarısını oluşturduğundan ve annelik vasfı nedeniyle de toplumun diğer yarısını da terbiye ettikleri için tüm toplumun eğitilmesi rolünü üstlenmişlerdir. Böylece kadınların eğitilmesiyle tüm toplum eğitilmiş olacaktır. Ayrıca Şemseddin Sami, bir erkeğin aldığı eğitim bir tek kendi işine yarayacak ancak bir kadının aldığı eğitimin çocuğundan hizmetçisine kadar tüm ev halkını etkileyeceği fikrini benimsemiştir. Şemsettin Sami, ailenin merkezine koyduğu kadını güneşe, güneşin çevresinde yer alan gezegenleri ise ailenin diğer fertlerine benzetmiştir. [71] Böylelikle mutlu toplum için, mutlu aileyi, mutlu aile için de eğitilmiş kadınların olması gerektiğini dile getirmiştir.

Hüseyin Remzi Paşa ise kız mekteplerinde uygulanan ders müfredatlarını eleştirmiş kızların eğitimde, iyi bir anne, iyi bir eş olacak özelliklerin mekteplerde verilmesini istemiştir.[72]

Eğitim tarihinde önemli bir yer edinen Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım, zamanın en çok tanınmış kadınlarından biridir. Batılı eğitim alarak yetişen ve ilk kadın yazarlardan olan Fatma Aliye Hanım, ilk entelektüel kadın olarak bilinmektedir. Fatma Aliye da dönemin aydınları gibi kadın ile ilgili düşüncelerini yazmış ve eserlerinde kadını, kadın sorunlarını incelemiştir. Fatma Aliye Hanım, kadının toplumda yer alabilmesi için iyi bir eğitim alması gerektiğini öne sürmüştür. Kadınların da erkekler gibi eğitilmesi gerektiğini, aralarında ayrımın yapılmaması gerektiğini dile getirmiştir.[73] Kadınların meslek edinerek çalışabileceklerine, para kazanabileceklerine değinmiştir.[74] Ancak kızların eğitim alırken sadece batı gibi eğitilmesini, İslam kültürünün eğitiminde hiçe sayılmasını da istememiştir. Ona göre eğitim, Osmanlı toplumuna özgü olmalı ve sadece batıya dönülerek değil kendi inanç ve kültürümüz göz önünde bulundurularak verilmelidir. *Hanımlara Mahsus Gazete'*de çıkan bir yazısında Aliye Hanım, kadınların bilgisizliğinin nedenlerini araştırarak, çocukları yetiştiren kadınların eğitim alması gerektiğini dile getirmiş. Eğitimin kadın erkek ayırt etmeksizin her Müslüman için farz olduğunu, İslamiyet'te kadın erkek ayrımının olmadığını açıklamıştır. [75]

Tanzimat aydınlarının çalışmaları sonucunda Meşrutiyet dönemlerinde kadının eğitimi ve sosyal hayata katılımı daha da artmıştır. Sadece fikri makale ve eserlerde değil edebi eserlerde de ele alınan en önemli konu olmuştur. Yazarlar eserlerinde kadının toplumdaki durumunu, eğitimini ve aile hayatını ele almış, oluşturdukları kadın karakterleri ile kadınların toplumdaki statüsünü değiştirmeyi amaçlamışlardır. Halide Edip, Hüseyin Rahmi, Abdülhak Hamit Tarhan, Şemseddin Sami, Ömer Seyfettin vd.

---

[69] Ahmet Mithat Efendi, *Çengi,* Parıltı Yayınları, İstanbul, 2003

[70] İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 249

[71] Şemsettin Sami, *Kadınlar,* Mihran Matbaası, İstanbul, 1879, s. 22-23; Şahika Karaca, "Şemsettin Sami ve Kadınlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi***,** Vol. 3/13, 2010, s. 137

[72] Dilek Batıislam, "Meşrutiyet Döneminde Kadınları Eğitmek İçin Yazılmış Bir Eser: Mir'atü'l-Beyt", *Doğu Akdeniz Üniversitesi Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi Kadın Araştırmaları Dergisi*, S.3 (1), 2002, ss., 167-68

[73] Şefika Kurnaz, *Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü Emine Semiye Hayatı, Eserleri, Fikirleri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008, s. 50

[74] Mübeccel Kızıltan, *Fatma Aliye Hanım, Yaşamı, Sanatı, Yapıtları ve Nisvan-ı İslam,* Mutlu Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 30.

[75] Fatma Aliye, "Talim ve Terbiye-i Benat-ı Osmaniye" *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 37, 20 Recep 1313/25 Kanunievvel, 1311, s. 1

kızların eğitimi üzerine yazılar yazmış, eserlerinde kadın erkek eşitliğini ele almışlardır.[76] Ayrıca kadın ve aile sadece roman ve hikayelerin değil şiirlerin de konusu olmuştur. Bu temaları işleyen, kadınların eğitiminin önemini vurgulayan şairlerden biri de Tevfik Fikret'tir. Ziya Gökalp, Mehmet Akif de, zamanın tartışma konularından olan kadın ve aile meseleleri ile ilgili yazılarının yanı sıra, şiirlerinde de kadın eğitimine geniş bir şekilde yer vermiştir. Böylece toplumun her tabakasına ulaşılarak kadının eğitimi, sosyalleşmesi ve modernleşmesi kabul edilmeye başlamıştır.

II. Meşrutiyet'in yaratmış olduğu özgür ortamda aydınlar, çeşitli yollarla fikirlerini daha açık bir şekilde dile getirmiş ve her konuda tartışma ortamı yaratmışlardır. II. Meşrutiyet döneminde daha belirgin bir halde ortaya çıkan Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi fikir akımlarının düşünceler üzerindeki etkisi, yapılan tartışmalarda açık bir şekilde görülmüştür. Eğitim özellikle de kızların eğitimi ile ilgili konularda da tartışmalar artmış, pek çok fikirler öne sürülmüştür.

II. Meşrutiyet döneminde eserleri ve çalışmalarıyla eğitime katkı sağlayan isimlerden birisi Ethem Nejat'dır. Maarif Müdürü olan Ethem Nejad, kadının eğitimi meselesini bir eğitimci olarak ele almış ve bu yolda önemli görüşler dile getirmiştir. Kadının eğitimini ve sosyal statüsünü değerlendirirken eski Türk yaşayış ve adetlerinden örnekler vermiştir. Ethem Nejat, milletlerin yükselişinin kadınlardan başlayacağını söyleyerek, kadınların iyi bir eğitim alması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre; annelerin eğitimi, eğitimin temeli ve esasıydı. Anne, çocukların okul öncesi ve okul sonrası eğitimiyle meşgul olacak olan kişidir. Varsın Riyaziyeyi halledemesin, Fransızca, Almanca konuşamasın, Resim yapamasın, Müzikte bir parçayı çalamasın fakat çocuğunu giydirmeyi, beslemeyi, büyütmeyi bilsin, evinin gelir ve giderini bilsin ve ona göre evini idare etsin. Eve yorgun gelen eşini teskin etsin, düşüncesini idrak edebilsin, çalışkan ve müteşebbis evlatlar yetiştirebilsin. Ancak bizim kadınlarımız, iyi eğitim alamadıkları için çocuklarının vücudunu ve zekasını da geliştirememişlerdir. Bütün bunlar kadınların eğitimini gerekli kılmaktadır.[77]

Ethem Nejat, taşrada kız mektepleri olmadığından dolayı sekiz yaşına giren kız çocuğunun büyümüş kabul edilerek okuldan alındığını görmüştür. Bundan dolayı her köyde olmasa bile büyük köylerde ve kasabalarda geleceğin anneleri olan kızlar için ibtidai mekteplerin açılması gerektiğini savunmuştur. Bu okullarda görev yapacak kadın öğretmenlerin yetişmesi için de kız öğretmen okulu Darülmuallimat sayısının arttırılarak, taşrada her vilayet merkezinde, hiç olmazsa büyük vilayetlerde Darülmuallimatlar açılmasını önermiştir. Ayrıca geleceğini müreffeh gören ve fedakarlık hissiyle donatılmış, vatanının ihtiyaçlarını iyi bilen bir öğretmenin görevine dört elle sarılacağını ve iyi bir eğitim vereceğini ifade etmiştir.[78]

Kızların eğitilmesi meselesinde sadece aydınlar, düşünürler ve yazarlar değil kadınlar da kurdukları dernekler ve yayın organları aracılığıyla kadınların temel hak ve çıkarlarını, eğitim hakkını savunmuşlardır. İlk kez 1914 yılında çıkarılan Kadınlar Dünyası Dergisi, Osmanlı Devleti'nde kadınların mücadelesini üstlenen Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin yayın organı idi. Nuriye Ulviye Mevlan tarafından çıkarılan dergi, II. Meşrutiyet döneminde modernleşme ve kadın hareketinde önemli bir rol oynamıştır. Yazılan yazılar, yapılan çalışmalar ile kadının toplumsal hayattaki konumunu düzeltmek, iş hayatında kadınlara yer verilmesi sağlamak, kadının eğitim

[76] Cahit Kavcar, *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim 1908-1923*, AÜ. Basımevi, Ankara 1974, s. 206

[77] Edhem Nejad, "Türkiye'de Kız Mektepleri ve Terbiyesi", *Türk Kadını*, S. 10, 26 Eylül 1334, ss. 390-91

[78] Edhem Nejad, "Neden Muallime Yetisdirilemiyor?", *Sırat-ı Müstakim*, VI, nr. 155, 10 Ağustos 1327, 390-391; Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 46-57

hakkını savunmak hedeflenmiştir. Derginin yazar kadrosu ve yöneticileri sadece kadınlardan oluşmuş ayrıca yazar kadrosunda gayrimüslim kadın yazarlara da yer verilmiştir. Kadınlar Dünyası'nda "Biz de maarif vergisi veriyoruz" diye yazan kadınlar, yüksek eğitimden yararlanmayı kadının en doğal hakkı olarak tanımlıyorlardı. Yüksek eğitim taleplerini devlet adamlarına ve aydınlara iletiyor. Yüksek eğitim hakkının kadınlara tanınması için önemli uğraşlar veriyorlardı. Nitekim kadın yazarların yaptığı tartışmalar ve çalışmalar sonucunda 1914 yılında Darülfünun'da ilk kez kadınlar için konferanslar düzenlenmiş. 12 Eylül 1914 yılında ise kadınlar için edebiyat ve fen bölümlerinden oluşan kadın üniversitesi İnas Darülfünun açılmıştı.[79] Kısacası dergi aktif bir şekilde kadınlar için, kadınların eğitimi için önemli çalışmalar icra etmiştir.

Sonuç olarak; Tanzimat döneminden itibaren adeta modernleşmesinin simgesi haline gelen kızların eğitimi ve kadının pozisyonunu iyileştirmek için önemli çalışmalar yapılmıştır. Geleneksel kadın rolleri sorgulanarak kadının eğitilmesi gibi konular ele alınmış. Çeşitli gazete ve dergilerde bu konu üzerine yazılar yazılmıştır. Çekimser davranan ailelerin kızlarını okula göndermeleri istenmiş ve daha iyi eğitim almaları anlatılmıştır. Fakat bazı düşünürler, kadınların eğitilmesini her şeyden önce çocukların yetiştirilmesi açısından gerekli görmüş, bazıları, kadının eğitilmesini terbiyeli bir çocuk ve sevgiye dayanan bir karı-koca ilişkisi, huzurlu bir aile hayatı için gerekli görmüş, bazıları da toplumun ilerlemesine ve refahına katkı sağladığı için önemli görmüştür.[80] Görülüyor ki; kadınların eğitilmesi fikrine sıcak bakan ve bunu toplumun sorunu olarak gören kişiler, eğitime giden yolda farklı düşüncelere sahip olmuşlar ancak kadınların eğitilmesi konusunda fikir birliği içerisinde bulunmuşlardır. Bütün bu fikirler, çalışmalar, tartışmalar ve katkılar ise Cumhuriyet döneminde kadının eğitimi için önemli bir temel oluşturmuştur.

3.3. Darülmuallimat Öncesi Kızların Eğitimi

3.3.1. Tanzimat Dönemi Öncesi Kız Çocuklarının Eğitimi

Tanzimat dönemine kadar Osmanlı Devleti'nde eğitim kurumları olarak sıbyan mektebi, enderun mektebi ve medreseler bulunmaktaydı. Kızların eğitim aldığı ilk kurum ise sıbyan mektepleri idi. Bir külliyede ya da ayrı olarak bir mahalle veya köyde bulunan sıbyan mektepleri, 5-6 yaşlarındaki çocukların gittiği eğitim kurumlarıydı. Bu mekteplerin düzenli bir programı yoktu. Sadece Kur'an ve dini bilgilerin öğretildiği basit düzeyde dini eğitim veren müesseselerdi.[81] Bu mektepler, çocuklara Kur'an okutmak, namaz usulleri ve namazda okunacak duaları öğretmek, biraz da yazı yazdırmak gibi üç gaye üzerine kurulmuştu.[82] Sıbyan mekteplerinde genellikle Elifba, Kur'an, İlm-i Hal, Tecvid, Türkçe Ahlak risaleleri, Türkçe ve Hat gibi dersler okutulurdu. Kız ve erkek çocuklar bu mektebe beraber gidebiliyorlardı. Bu mekteplerde cami hocaları, eğitim veriyordu. Hocaların yanı sıra mahalledeki bazı bilgili kadınlar, evlerinde kız ve erkek çocuklara ve kadınlara Kur'an-ı Kerim okumayı ve bazı dini

[79] Güven, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Kadın Eğitimi…", s. 66; Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi,* İstanbul, Metis Yayınları, 1996, s. 101; Özgür Duygu Durgun, 13.06.2018, http://www.sanatatak.com/view/kadinlar-dunyasi-dergisi,

[80] Ayşe Durakbaşa, *Halide Edip, Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim Yayınları, 2002, s. 97

[81] Sıbyan mekteplerhakkında detaylı bilgi için bakınız; Yücel Gelişli, "Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)" *Türkler,* 15, Ankara, 2002, s.35; Somel, *The Modernization of Public Education…* , s. 224

[82] Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s. 86

bilgileri öğretiyorlardı. Bu durum eskiden beri kadınların yüzeysel ve sınırlı dahi olsa bir çeşit öğretmenlik yaptıklarını göstermesi bakımından önemlidir.[83]

Sıbyan mekteplerinde öğretmenler erkek olduğu için aileler, yaşları küçük olmasına rağmen kızlarını namahrem olduğu düşüncesiyle okuldan almıştır.[84] Hatta bazı aileler, kız çocuklarını sıbyan mektebine dahi göndermemiştir. Böylelikle kızların çoğu bu basit düzeydeki eğitimden dahi mahrum bırakılmıştır. Sıbyan mektebini tamamlayan kız çocuklarının eğitimini ilerletmek için alternatifleri bulunmamaktaydı.[85] Mektebe gidemeyen veya mektepten alınan kız çocukları, eğitimlerine ancak aileleriyle devam edebilmiştir.[86] Ailede verilen eğitim ile kızların namuslu, eşlerine karşı itaatli, sadık, ev işlerini bilen bir eş ve anne olması amaçlanmıştır.[87] Kızlar, iyi bir eş ve anne olmak için annelerinin yanından ayrılmamış ve annelerini örnek almışlardı. Böylece kızlar bu dönemde sadece annelerinden ev idaresi ve çocuk bakımı, dikiş hocalarından da elişi öğrenebilmişlerdir.[88] Ancak kadı, kazasker, müderris gibi toplumun ileri gelen veya yönetici zümrelerinde bulunan kişilerin kızları, daha iyi eğitim almıştır. Bu kişiler, ya tuttukları özel hocalarla ya da bizzat kendileri tahsil vererek kızlarını eğitmiştir. Kızlarına Arabî, Farisi lügat ezberletmiş, edebi ve tarihi kitaplar okutmuş, Hüsnü Hat, Müzik gibi derslerin eğitimini aldırmışlardır.[89] Bu durum ise zamanla yazar, şair olan aydın kadının yetişmesini ve entelektüel kadın tipinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.[90] İlk Türk kadın yazarı, ilk entelektüel kadın olarak tanıdığımız Fatma Aliye Hanım bu duruma bir örnektir. Fatma Aliye Hanım, bazı derslerini tarihçi olan babası Ahmet Cevdet Efendi'den bazılarını ise özel hocalardan almıştır.[91] Aynı şekilde Kazasker Moralızade Efendi'nin kızı Leyla Hanım da bu şekilde eğitim alan kişilerdendir.

Osmanlı devlet adamları, zamanla sıbyan mekteplerinde verilen eğitimin yeterli olmadığını anlayarak sıbyan mekteplerinin üzerinde eğitim veren ilkokul düzeyinde yeni mektepler açmışlardır. Fakat sıbyan mekteplerine kız erkek beraber gitmesine rağmen yeni açılan mektebe kızlar alınmamıştır. Kız çocuklarının daha fazla eğitim almasının sakıncalı olduğu dile getirilerek yeni açılan mekteplerden uzak tutulmaya çalışılmıştır. Kızlara daha fazla eğitim verilmesi, okuma yazmanın öğretilmesi ile kızların "dostlarına name yazabilecekleri" endişesi söz konusu olmuş, engellemeler dahi yaşanmıştır.[92] Böylece kızların eğitimi yarıda bırakılmış ve kızlar, yeni açılan mekteplerden faydalanamamışlardır. Bu durum 1859 yılına kadar devam etmiştir.

1824 yılında II. Mahmut, pek çok alanda olduğu gibi eğitim alanında da yenilikler yapmak istemiş ve yayınladığı ferman ile ilk kez ilköğretim mecburiyetini dile getirmiştir. Dini ve hukuki müeyyidelerle hazırlanan fermanda, ilköğretimin

---

[83] Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin…,* s. 6-7

[84] Zerrin Ediz, *Kadınların Tarihine Giriş*, Adım Yayınları, İstanbul 1995, 54; Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 85

[85] Somel, *The Modernization of Public Education…* , s. 224

[86] M. Şevki Aydın, "Osmanlı'da Kız Çocuklarının Eğitimi", *Osmanlı*, C. V, Ankara 1999, s. 222

[87] Tezer Taşkıran, *Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s. 21

[88] Sema Uğurcan, "Tanzimat Devrinde Kadının Statüsü", *150. Yılında Tanzimat*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yayınları, Ankara, 1992, s. 498.

[89] Ediz, *Kadınların Tarihine Giriş*, s. 54; Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 22, 86

[90] Ekrem Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İletişim Yayınları, İstanbu1995; Sibel Durum, "Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)", Osmangazi Üniversitesi, Yaynlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2006, s.25

[91] Fatma Aliye Hanım, *Ahmet Cevdet Paşa…,* s. 22

[92] Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876),* Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1998, s. 45

zorunlu olması kararlaştırılmış. Kız çocukları belirtilmeden erkek çocuklarının sıbyan mekteplerine devam etme zorunluluğundan bahsedilmiştir. Ancak ilköğretimin zorunlu olma nedeni eğitimden ziyade dini sebeplere dayandırılmış ve yaşanan siyasi ve askeri buhranlardan dolayı tüm ülkede uygulanması düşünülen bu uygulama başarılı olmamıştır.[93] 1838 yılında Meclis-i Umur-ı Nafia tarafından bir rapor kaleme alınmış ancak eğitim politikası bakımından önemli yenilikler içeren raporda sıbyan mektebi konusunda önemli bir değişiklik söz konusu olmamıştır. Medresenin hakim olduğu, dini eğitimin uygulandığı bu okullarda yenilik yapılmaya cesaret edilememiş, ilköğretiminde yapılan düzenlemelerde pek başarılı olunamamıştır.[94]

3.3.2. Tanzimat Döneminde Kız Çocuklarının Eğitimi

Tanzimat Fermanı ile siyasi, sosyal ve kültürel alanda değişikliklerin yapılması sonucunda kadının toplum içerisindeki durumu tartışılmaya başlanmıştır. Ferman'da kadınlarla ilgili maddeler bulunmamasına[95] rağmen Ferman'a dayanan pek çok yenilikle kadınlar kurumsal alanlara dahil edilmeye çalışılmıştır. Tanzimat'tan önce kadınlarla erkekler arasında önemli farklılıklar bulunurken Tanzimat Fermanı itibariyle kadının toplumsal statüsü değiştirilerek toplumda aktif rol alması için çalışılmıştır. Kadınlarla ilgili önemli değişiklikler ve yeniklikler yapılmaya başlanmıştır.[96] Özelikle de kız çocuklarının eğitiminin geri planda kaldığı, gereken önemin verilmediği vurgulanarak, klasik eğitim sistemi değiştirilmeye çalışılmıştır. Dönemin padişahı ve devlet adamları tarafından kızların eğitimi ciddi bir şekilde ele alınmış ve kızlar için okullar açılması hedeflenmiştir. Padişah Abdülmecit (1839-1861), 1845 yılında yayınladığı iradede: "*Eğitimin din ve dünya açısından herkese gerekli olduğunu"* ve *"halkın cehâletinin giderilmesi gerektiğini",* belirtmiş ve *"bunun için de sıbyan ve rüsdiye mekteplerinde (ilk ve orta öğretimin ilk dereceleri) yeni düzenlemeler"* yapacağını ifade etmiştir. Böylelikle genel eğitimde düzenlemelerin yapılması, eğitimin belli bir düzeyde zorunlu olması, yükseköğretim kurumunun açılması amaçlanmıştır.[97] 1847 yılında *"Etfalin Talim ve Tedris ve Terbiyelerini Ne Vechile Eylemeleri Lazım Geleceğine Dair Sıbyan Mekatibi Haceleri Efendilerine İta Olunacak Talimat"* çıkarılmış. Bu talimatta ders programları, öğrenimin şekli ve ders araç gereçleri, öğrenim süresi ve okula devam mecburiyeti, disiplin kuralları belirtilmiştir. Ayrıca kız ve erkek çocuklarının sınıflarda karma bir şekilde oturtulmasının aykırı olduğu, kızlarla erkeklerin aşırı muhabbet edip kaynaşmamalarına da dikkat edilmesi söylenmiştir.[98] Fakat maddi yetersizlikler ve hoca eksikliğinden dolayı bu talimatname de başarılı bir netice göstermemiştir.

1858 yılına kadar eğitimde yenileşmede önemli adımlar atılmasına rağmen yapılan çalışmalar, açılan okullar erkek çocukları için olmuş, kızların okuma-yazma

---

[93] Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin…,* s. 38; M. Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti …,* s. 4-5

[94] Berker, *Türkiye'de İlköğretim*, MEB Yayınevi, Ankara 1945, s. 9-11; Sadrettin Celal Antel, "Tanzimat Maarifi", *Tanzimat I*, MEB Yayınları, İstanbul 1999, s. 458-459

[95] Ferman metni; BOA. MFB. 48, 25 Ş 1255

[96] Şefika Kurnaz, *I. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını,* MEB Yayınları, İstanbul, 1996, s. 20; Bernand Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I (1919-1970),* çev. Ercan Eyüboğlu, Cumhuriyet Yayınları, 1999,s. 143-144

[97] Yahya Akyüz, "Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer'in Yetişmesi ve Meslek Hayatı", *Milli Eğitim Dergisi*, 1999, S.143, ss. 3-4 ve web: http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/1.htm internet erişim tarihi 02.08.2016

[98] Abdullah Saydam, Bayram Kodaman, "Tanzimat Devri Eğitim Sistemi", *150. Yılında Tanzimat,* TTK Yayınları, Ankara, 1989, s. 481–482

öğrenmesi hala geri plana itilmiştir. Bu durum sonucunda 1858 yılına kadar kızların tahsil dereceleri, erkeklerin derecelerini geçmemiştir. 12 Ekim 1858 tarihinde ise Maarif Nezareti, kız ve erkek çocukların bir arada eğitim görmelerinin sakıncalı olacağı gerekçesiyle, kızlar için ayrı bir yer ile güvenilir ve ahlaklı öğretmenlerin tayin olunmasının gerekliliğini içeren tezkireyi sadarete sunmuştu. Bu tezkirede; sıbyan mekteplerinde şimdiye kadar kız-erkek karışık öğrenim yapılmıştır. Bunda bazı sakıncalar vardır. Bu nedenle kızlar için erkek çocuklarda olduğu gibi ayrı bir okul açılması, emin ve ehliyetli hocalar tayin edilerek öğretim yapılması daha uygun görülmüştür Ayrıca Sultanahmet Mahallesi'nde bulunan 26 Sıbyan mektebinden 13'ünün sadece kız eğitimine tahsis edilmek üzere ayrılması söz konusu olmuştur. Fakat şimdilik masraflı ve kapsamlı bir girişime gitmeyip Sultanahmet'teki Cevri Usta Mektebi'nin kız rüştiyesi haline getirilmesine ve burada kızlara özgü "sanayi" öğretilmesine (uygulamalı bilgiler öğretilip beceriler kazandırılmasına) izin verilmesi kararlaştırılmıştır. Padişah Abdülmecit ve Sadrazam, Maarif Nezareti'nin bu girişiminin uygun olacağını bildirmiştir.[99] Böylece 6 Ocak 1859 tarihinde İstanbul Sultanahmet'te kızlar için sıbyan mektebi üzerinde eğitim veren ilk kız rüştiyesi olan Cevri Kalfa İnas Rüştiyesi açılmıştır. Bu mektebe, Cevri Usta İnas Rüştiyesi, Cevri Kalfa İnas Rüştiyesi veaya Sultanahmet (At Meydanı) Kız Rüştiyesi de denilmiştir.

Kız rüştiyesinin açılması halk tarafından olumlu karşılanmış fakat ailelerin kızları için duyduğu endişe son bulmamıştır. Rüştiye mekteplerinde çocukları okutacak kadın muallim olmadığı için nakış dersleri dışında diğer derslere erkek muallimlerin girmesi aileleri rahatsız etmiş, kızlarını mektebe göndermek istememişlerdir. Afet İnan halkın kız rüştiye mekteplerine fazla ilgi göstermediğini dile getirmiş. Kız çocuklarının okula gönderilme mecburiyetine rağmen okullara giden kız öğrenci sayısının az olduğunu ifade etmiştir. Bunu da 11-13 yaşlarındaki kız çocukların erkeklerden saklanma çağlarına erişmiş olmaları ve bu okullar da çalışan öğretmenlerin erkek olmasından dolayı ailelerin bu uygulamayı hoş görmemesi ile ilişkilendirmiştir. [100] Bu duruma son vermek, kız rüştiyesini halka duyurmak ve ailelerin kızlarını bu okula göndermeleri için 1862 yılında Takvim-i Vekayi'de bir yazı yayınlanmıştır. Yazıda; şimdiye kadar erkeklerin faydalandığı, kadınların ise mahrum bırakıldığı eğitim haklarından erkekler kadar kadınların da yararlanması gerektiği vurgulanmış. Kızların aldıkları eğitim sonucunda din ve dünyevi bilgileri öğrendikleri, iffetlerini korumaları ve ev idaresinde eşlerine yardımcı olmaları söylenerek erkeklerin huzur ve refahının da buna bağlı olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca kız rüştiye mektebinde kız çocuklarının eğitimine önem verildiği, ders verecek öğretmenlerin güvenilir ve ahlaklı kimseler oldukları, yeni düzen ile eğitim yapıldığı, okulun idaresinin daha düzenli bir hale getirildiği açıklanmış ve ailelerin kızlarını bu okula göndermeleri istenmiştir.[101] Yapılan çalışmalar ile kız rüştiye mekteplerine katılım sağlanmaya çalışılmış ve sonrasında mektep sayılarının arttırılması hedeflenmiştir. 5 Mayıs 1869 tarihinde bazı okullar kız rüştiye mekteplerine çevrilmiştir. Bu mekteplerin isimleri aşağıdaki gibidir: [102]

[99] BOA. İ. DH. 27616/1, 8 R 1275
[100] Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadının Hak ve Görevleri*, MEB Yayınları, İstanbul, 1982, s. 88
[101] Takvim-i Vekayi, nr. 649, 26 Z 1278; M. Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti…,* s. 60
[102] BOA. İ. ŞD. 14/ 637, 21 M 1286; Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 168

Tablo 3.1. 1869 Yılında Açılan İnas Rüştiye Mektepleri
(BOA. İ. ŞD. 14/ 637, 21 M 1286).

İnas Rüştiye Mektebine Dönüştürülen Okullar	Yeni Açılan İnas Rüştiyeler
Valide Sultan Mektebi	Beşiktaş İnas Rüştiye Mektebi
Süleyman Paşa Mektebi	Üsküdar İnas Rüştiye Mektebi
Beyhan Sultan Mektebi	Mahmut Paşa İnas Rüştiye Mektebi
İbrahim Sarim Paşa Mektebi	Şehzade İnas Rüştiye Mektebi
Yusuf Paşa Mektebi	Aksaray İnas Rüştiye Mektebi
Valide Sultan Mektebi	Atpazarı İnas Rüştiye Mektebi
Hani Hatun Mektebi	Eski Ali Paşa İnas Rüştiye Mektebi

Eğitim ile ilgili en önemli adım Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile atılmıştır. 1 Eylül 1869 tarihinde çıkarılan Nizamname ile ilköğretim okullarının ders içerikleri değiştirilmiş ve ilk defa kızların eğitimi belli bir nizam içinde ele alınmıştır.[103] 5 bölüm 198 maddeden oluşan Nizamnamede kız mekteplerinin eğitim-öğretim, kadro ve öğrencileri ile ilgili konuları belirli esaslara bağlanmıştır. Nizamname ile ilköğretim okullarına yeni bir düzen verilmek istenmiş fakat bu yapılırken eski yöntem ile (usul-i atika) eğitim-öğretim veren sıbyan mekteplerine dokunulmamış, yeni yöntemi esas alan (usul-i cedid) ibtidai okulları açılmıştır. Böylece ilköğretim okulları sıbyan mektebi ve ibtidai mektebi olarak ikiye ayrılmıştı.[104]

Nizamnamenin 15-17. maddelerinde kız sıbyan mekteplerinin eğitim süresi 4 yıl olarak belirlenmiş, ders programı ve düzeni erkek okulları ile aynı olması kararlaştırılmıştır. Burada Usul-i Cedide Vechile Elifbâ, Yazı Talimi, Kur'an-ı Kerim, Muhtasar Fenn-i Hesab, Tecvid, Muhtasar Tarih-i Osmani, Ahlaka Müteallik Rasail, Muhtasar Coğrafya ve İlmihal derslerin okutulması planlanmıştır. Kızlara mahsus sıbyan mekteplerinin İstanbul dışında taşrada da açılması ve açılma şartları ilk kez Nizamnamede geçmiştir. Nizamnameye göre[105]; Bir mahalle veya köyde bir cemaate mahsus iki sıbyan mektebi varsa ve orada kız sıbyan mektebi açılmasına bir sakınca yoksa o iki sıbyan mektebinden biri kızlara ayrılır ve kız sıbyan mektebi haline getirilir. Bu suretle o yerde kız sıbyan mektebi açılması hususunda sakınca giderilene kadar veya kızlar için mektep açılana kadar o yerin kızları da erkek sıbyan mektebine kabul edilirler fakat erkek çocuklardan ayrı bir tarafta ve sırada otururlar. Ayrıca burada kızlara mahsus olan sıbyan mekteplerinin bütün hocaları ile dikiş ustalarının kadın olmasına da değinilmiştir. Fakat kadın öğretmenler yetiştirilinceye kadar yaşlı ve terbiyeli, iyi ahlak sahibi olduğu tecrübe ile öğrenilmiş erkek hocaların kız sıbyan mektebinde hocalık yapabilecekleri dile getirilmiştir.

Nizamnamesi'nin yirmi yedinci maddesinde kız rüştiye mekteplerinin kurulmasına yönelik şu bilgiler verilmiştir:

> "Büyük şehirlerde halkı İslam ise sırf İslam, Hıristiyan ise yalnız Hıristiyan birer kız rüştiyesi olacaktır. Halkının bir kısmı İslam bir kısmı Hıristiyan olan kasabalarda ise Hıristiyan rüştiyesi ayrı, Müslüman rüştiyesi ayrı yapılacaktır. Bu şekilde halkı karma olan şehirlerde rüştiye okulu bulunacak

[103] Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti…* , s. 470-73
[104] Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin…,* s. 40; Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin…* , s. 128
[105] Maarif- Umumiye Nizamnamesi (MUN) için bkz. Düstur I.Tertip, C. II, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1289, s. 184-220; M. Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti…,* s. 407-410; Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, Birinci Basım, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, Milliyet Matbaası, Ankara, 1930

olan halkın adedi 500 haneyi geçmesi gerekmektedir. Bu okulların yeniden kurulması şimdilik İstanbul'a ve sonrada il merkezi olan yerlere mahsustur. Diğer Müslüman olmayan halk dahi aynı kurallara uyarlar."

Nizamnamede kız rüştiye mektepleri de ele alınmış, köklü değişiklikler yapılmıştır. İstanbul ve vilayet merkezlerinin her birinde birer kız rüştiye mektebi açılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca eğitim süresi dört yıl olarak belirlenen kız rüştiye mekteplerinde; Mebad-i Ulum-ı Diniyye, Hesab ve Defter Tutmak Usulü, Nakışa Medar Olacak Derecede Resim, Lisan-ı Osmanî Kavaidi, Ameliyat-ı Hıyyatiyye, Mebadi-i Kavaid-i Arabiyye ve Farisiyye, Musiki (Zorunlu Değildir), İmla ve İnşa, Tedbir-i Menzil, Müntehabat-ı Edebiyye, Muhtasar Tarih ve Coğrafya derslerinin okutulması kararlaştırılmıştır.[106] Kızlara özgü bu programda sadece eve yararlı olacak derecede, oldukça sınırlı bir düzeyde matematik bilgisine yer verilmiştir. Tarih ve coğrafya gibi genel kültür konuları da tek bir genel ders çerçevesinde birleştirilmiştir. 1870'li yıllarda kız rüştiye mekteplerindeki ders programında önemli değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişiklikler, nizamnamede belirlenen programa göre daha sade olmuş, din derslerinin sayısı azaltılmıştır. 1873 yılında kız rüştiye mekteplerinde aşağıdaki ders programı uygulanmıştır.

Tablo 3.2. İnas Rüştiye Mektebi'nin Ders Programı (1873)
(M. Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti…,* s. 113).

Sınıf-ı evvel	**Sınıf-ı Sani**	**Sınıf-ı Salis**	**Sınıf-ı Rabi'**
Arabi	Arabi	Arabi	Arabi
Farisi	Farisi	Farisi	Farisi
Hesap	Hesap	Hesap	Ta'dât ve Terkîm
Coğrafya	Coğrafya	Coğrafya	Ahlak
Sülüs	Kıraat-ı Türki	Kıraat-ı Türki	İlm-i Hal
Rik'a	Sülüs	Sülüs	Sülüs
Kıraat-ı Türkiye ve İmla	Rik'a	Rik'a	Nakış
Nakış	Nakış	Nakış	

Kız rüştiye mekteplerinin açılması ile ülkede kadın öğretmen eksikliği daha fazla hissedilmiş ve rüştiye mekteplerinin daimiliğini sağlamak için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde kız sıbyan ve rüştiye mekteplerine muallimler yetiştirmek için İstanbul'da bir Darülmuallimat'ın açılması öngörülmüştür. Darülmuallimat'ın açılması için gerekli hazırlıklara hızlı bir şekilde başlanmış, İstanbul Sultanahmet'te ahşap bir konak kiralanarak okul binası yapılmıştır.[107] Afet İnan[108] Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın kız öğretmen okulu Darülmuallimat'ın açılış törenindeki konuşmasında;

"Yedi adet kız rüştiyesi açılmıştır. Ancak bunların öğretmenleri erkek olduğu ve yaşları 9-10'u aşan kızlar erkeklerden kaçma çağında bulundukları için bu mektepler de iki yıldan fazla durmayacaklar ve bu müddet için de kafi derece de bilgi elde edemeyeceklerdir. Kızların rüsdiye mekteplerinde dört yıl okumaları, hocalarının kendi cinsinden olmalarına bağlıdır."

[106] Maarif- Umumiye Nizamnamesi, Madde 9-11, 15, 16, 27, 29
[107] BOA. İ. DH. 614/42823, 13 R 1287
[108] İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadının…* , s. 89

diyerek Darülmuallimat'ın kız rüştiye mekteplerinin sayıca fazla ve kalıcı olmasını sağlayacağını belirtmiştir.

Sonuç olarak kız çocukların eğitimi için ilk ciddi adımlar Tanzimat döneminde atılmıştır. Ülke içerisinde önemli bir problem olan kız çocuklarının eğitimi üzerine uzun uzun düşünülmüştür. Padişahlar ve devlet adamları konu ile yakından ilgilenmiş, bu konuda pek çok ilk yaşanmıştır Özellikle yukarıda da belirttiğimiz gibi Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile önemli gelişmeler yaşanmış, beklenen ıslahatlar yapılmıştır. Fakat nizamnamede kararlaştırılan maddelerin uygulanışı istenildiği gibi olmamıştır. Devletin içinde bulunduğu siyasi, askeri ve sosyal durum nizamnamede geçen düzenlemelerin ve programların tam anlamıyla uygulanmasını sağlayamamıştır. Ayrıca programları uygulayacak kadın öğretmen kadrosunun bulunmaması yeni problemlerin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yine Nizamname ile kız mekteplerinin sayılarının arttırılmasına ilişkin önemli adımlar atılsa da açılan okul sayısı yeterli olmamıştır. 1871 yılında İstanbul'da 8 adet kız rüştiyesi ve toplam 207 kız öğrenci var iken erkek rüştiyesi sayısı İstanbul'da 14 adet ve toplam erkek öğrenci sayısı ise 1421 olmuştu. 1876-1877 yılında ise İstanbul'da 9 kız rüştiyesi ve toplamda 309 kız öğrenci bulunurken; 21 adet erkek rüştiyesi ve toplamda 1795 öğrenci vardı. [109]

3.3.2.1. Kızlar İçin Açılan Mesleki Eğitim Okulları

İlk defa Tanzimat döneminde kız çocukları için mesleki eğitim okulları açılmıştır. Bu okullarda kızlara meslek kazandırılmaya çalışılarak, kızların sosyal hayatta ve çalışma hayatında aktif olarak yer almaları sağlanmıştır. Kadınların kamusal hayata dahil edilmesi için atılan ilk eğitimsel adım, 1842 yılında Tıbbane-i Amire bünyesinde Ebe Mektebi'nin açılması olmuştur. Avrupalı ebelerin eğitimci olarak görev yaptığı bu okulun eğitim süresi iki yıl olarak belirlenmiştir. 1845 yılında mektep, ilk mezunlarını vermiş ve 10 Müslüman 26 Gayrimüslim kız, ebe olarak istihdam edilmiştir. [110]

Kız çocuklarına yönelik mesleki çalışmalardan bir diğeri, Mithat Paşa tarafından kurulan Kız Sanayi Mektepleri idi. Bu mektepler, kadınların el becerilerini geliştirmek ve onlara ekonomik fayda sağlamak amacıyla kurulmuştu. Özellikle öksüz kız çocuklarına bir meslek kazandırmak ve ordunun dikim ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulan bu mektep, başlangıçta Islahhane adını almıştır. Mithat Paşa, 1860 yılında Niş, 1864 yılında Sofya ve Rusçuk'ta ıslahhaneler açıldıktan sonra 1865 yılında yine Rusçuk'ta bir Kız Sanayi Mektebi'nin açılmasına öncülük etmiştir. 1859 yılında İstanbul'da açılan ve ilk kız rüştiyesi olan Cevri Kalfa Mektebi'nde, kadınlara mahsus sanayi dersinin okutulması, kızların teknik öğretimi almasında ilk adım olarak nitelendirilmiştir.[111]

1869 yılında Mithat Paşa tarafından Tophane-i Amire'nin idaresinde bulunan Yedikule'deki fabrikalarda kızlara çalışma imkanı sunmak amacıyla dokuma, nakış, vs. gibi sanatların öğretildiği ilk Kız Sanayi Mektebi açılmıştı. Hakkında fazla bilgiye ulaşamadığımız mektep, 1884 tarihine kadar devam etmiş sonra da kapatılmıştır.[112]

---

[109] Ayla Oktay- Cemil Öztürk, "Türkiye'de Kızların Eğitimi*", Eğitimde Nitelik Geliştirme- Eğitimde Arayışlar I. Sempozyumu*, İstanbul, 1991, s.43

[110] Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s. 686-90

[111] Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s. 686; Reşat Özalp, "Türkiye'de Yüzyıllık Mesleki ve Teknik Öğretim", *Mesleki ve Teknik Öğretim*, S.104, Ekim 1961, s. 29

[112]Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin…,* s. 80e; Yaşar Arslanyürek, "Osmanlı Devleti'nde Mesleki ve Teknik Okullar", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 27

Başlangıçta nehari (gündüz eğitim) olarak açılmış fakat halkın ilgisini çekmesi kızlarını göndermek istemeleri üzerine leyli (yatılı) hale getirilmiştir.[113] Kız Sanayi Mektebi'nin esas amacı sanat öğretmek olup bununla beraber derdini anlatacak, dinini öğretecek, hesabını kitabını yapacak ve yazacak kadar okuma yazma öğretilmesi idi. Verilen eğitim zamanla ailelerin bu okula ilgisini arttırmış, 1884 tarihinde Süleymaniye'de yalnız gündüz eğitim vermek üzere ikinci Kız Sanayi Mektebi açılmıştır.[114] Kızlara özgü mesleki eğitim veren bu okullara ulaşım problemi yaşandığı için 1890 yılında Üsküdar Kız Rüştiyesi, üçüncü Kız Sanayi Mektebi haline getirilmiştir.[115]

3.3.2.2. Azınlık ve Yabancı Kız Okulları

Osmanlı Devleti'nde 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'nın

> "… Devlet-i Âliyye'min mekatib-i askeriye ve mülkiyesine kabûl olunması ve bundan başka her bir cemaati maarif ve hiref ve sanayie dair milletçe mektepler yapmağa mezûn olup, fakat bu makûle mekatib-i umûmîyenin usûl-i tedrisi ve muallimlerinin intihâbı âzâsı taraf-ı şâhânemden mansûb muhtelit bir meclis-i maarifin nezaret ve teftişi tahtında olması…"

maddesi ile gayrimüslümlere eğitim alanında önemli fırsatlar sağlanmıştır. Osmanlı sınırlarında meslek ve sanayiye dair mektepler açmasına izin verilmiş, mekteplerin eğitim usulleri ve muallimlerin seçimi maarif meclisinin denetimine bırakılmıştır. [116]. Fermandan sonra gayrimüslimler tarafından açılan okulların sayısı ülkede artmaya başlamıştır. Osmanlı topraklarında okul açmak için adeta birbirleri ile mücadele eden azınlıklar ve yabancı devletler siyasi, ekonomik amaçlarını gerçekleştirmek için bu okulları kullanmaktan geri kalmamışlardır. Dağılma döneminde devletin içinde bulunduğu durumun lehine sonuçlanmasını sağlayan gayrimüslimler, Osmanlı topraklarında açmış oldukları okullara oldukça önem vermiştir. Toplumun sosyal yapısını, ekonomik yapısını göz önünde bulundurup, toplumun eksik yönlerini inceleyip ona göre okullar açan gayrimüslimler, daha çok kızların eğitimi üzerinde durmuş ve pek çok kız mektebi açmışlardır. 1839 yılında Fransızlar, İstanbul'da 19 kız okulu açmış, 1871 yılında İstanbul'da Arnavutköy Amerikan Kız Koleji açılmıştır. Rumlar Heybeliada ve Fener'de Ermeniler de çeşitli bölgelerde pek çok okul açmışlardır.[117]

Azınlıkların ve yabancı devletler tarafından açılan okullarda birçok Türk kızı öğrenim görmüştür. Kızlarının okula gitmesini, ilkokul üstü eğitim almasını isteyen fakat gönderecek mektep bulamayan varlıklı ve toplumun ileri gelen kişileri kız çocuklarını bu mekteplere göndermişlerdir. Bu okullarda daha kapsamlı müfredatın uygulanması, fazla sayıda kadın öğretmenlerin bulunması, yabancı dil öğretilmesi Türk ailelerin de hoşuna gitmiş ve kızlarını bu mekteplere göndermelerinde etkili olmuştur. Azınlık ve yabancı devletler tarafından açılan bu okullar kadının sosyal hayattaki rolünün değişmesinde önemli rol oynamıştır. Burada eğitim alarak yetişen kızlar, yabancı dil bilen, batıyı tanıyan, eğitimdeki yenileşmelere katkı sağlayan aydın bir kadın kitlesini oluşturmuşlardır.[118]

---

[113] BOA. İ. DH. 901/71647, 19 M 1301
[114] BOA. İ. DH. 912/72402, 28 Ca 1301; BOA. MF. ALY. 159/50, 27 Za 1339
[115] BOA. İ. DH. 1197/93728, 23 S 1308
[116] Islahat Fermanı metni BOA. İ. MMS. 6/245, 29.06.1272
[117] Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze* ..., s. 92
[118] Akyüz, "Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi…" s. 5

4. DARÜLMUALLİMAT'IN KURULUŞU VE TARİHSEL GELİŞİMİ

4.1. Nehari Darülmuallimat

4.1.1. Darülmuallimat'ın Gerekliliği

Osmanlı Devleti'nde erkek ve kız öğrenciler ilk eğitimi karma bir şekilde almıştır. 1858 yılında Maarif Nezareti, kız ve erkek öğrencilerin bir arada eğitim görmelerinin sakıncalı olacağı gerekçesiyle, kızlar ve erkekler için ayrı okullar açmaya başlamıştır. Erkekler için mektepler açılmaya, genişletilmeye devam ederken kızlar için eğitim ilerlememiş, 1859 yılına kadar sıbyan mektebi ile sınırlı kalmıştır. Hatta zamanla sıbyan mekteplerindeki kızların sayılarında da azalmalar olmuştur.[119] Toplumun, 11-12 yaşına gelmiş kız çocuklarının erkeklerden sakınma çağında olduğunun düşünülmesi ve mevcut öğretmenlerin çoğunun erkek olması kızların sadece belirtilen yaşlara kadar eğitilmesini sağlamıştır.[120] Bu sorunların farkına varan Tanzimat dönemi devlet adamları ve aydınları, kız çocuklara erkeklerde olduğu gibi ortaöğretim imkanı sağlamak, inas (kız) rüştiye mektepleri açmak istemiş ve önemli çalışmalar yapmışlardır.[121] Bu çalışmalar sonucu 6 Ocak 1859 tarihinde İstanbul Sultanahmet'te kız çocukları için sıbyan mektebi üzerinde eğitim veren ilk kız rüştiyesi Cevri Kalfa İnas Rüştiyesi açılmıştır.[122] Böylece kız çocukların da erkekler gibi eğitim süresi dört yıl olan orta eğitimi alması yoluna gidilmiştir. Sonraki yıllarda da kızlar için rüştiye mektepleri açma girişimleri devam etmiştir.

Dönemin sosyolojik yapısı nedeniyle açılan kız mekteplerinde derslere kadın öğretmenlerin girmesi zorunlu idi. Ancak açılan kız rüştiyelerinde kızlara eğitim verecek kadın öğretmenlerin olmamasından dolayı bu okullarda yaşlı ve iyi ahlaklı erkek öğretmenler ders vermekteydi. Sadece dikiş, nakış gibi elişi dersleri kadın öğretmenler (ustalar) tarafından veriliyordu. Kız mekteplerinde eğitim verecek erkek öğretmenler her ne kadar özenle seçilse de zamanla sayılarının artması toplum tarafından hoş karşılanmamış ve bu durum önemli bir problem haline gelmeye başlamıştır. Aileler kız çocuklarını bu mekteplere göndermemiş veya ergenlik çağına geldiğinde kızlarını bu okuldan almışlardır. Devletin bu durumdan hoşnut olunmaması üzerine ailelerin kızlarını bu okula göndermeleri için resmi gazetede yazılar yazılmıştır. 24 Haziran 1862 yılında Takvim-i Vekayi'de yayınlanan yazıda kızların da erkekler gibi okula gitmeleri gerektiği dile getirilmiştir. Buraya tayin edilen erkek öğretmelerin ahlaklı, güvenilir ve yaşlı kimseler oldukları söylenerek ailelerin kız çocuklarını bu okula güvenle göndermeleri gerektiği vurgulanmıştır.[123] Bu ilan ile devlet, kızların eğitimi üzerinde durarak ailelerin düşüncelerini değiştirmek ve onlara güven vermek istemiştir. Fakat ilanda kız okulları açmak ve çoğaltmaktaki amacının eğitimli birey yetiştirmekten ziyade eğitimli eş yetiştirmek, sadakatlerini daha da arttırmak, erkeklerin huzurlu hayat sürmeleri olmuştur.

Kız rüştiye mektepleri, zamanla çoğalmaya başlamış ve 1870 yılında ülkede sekiz adet kız rüştiye mektebi açılmıştır. Bunlar; Atpazarı, Fatih, Aksaray, Şehzade, Mahmut Paşa, Beşiktaş, Eski Ali Paşa ve Üsküdar Rüştiye Mektepleri'dir.[124] Türkiye'de

[119] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VI, TTK Yayınlar, Ankara, 1983, s. 172
[120] *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933- Darülmuallimat 1870,* İstanbul Kız Muallim Mektebi Yayınları, İstanbul 1933, s.2
[121] İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En uzun Yüzyılı,* 2. Bsk, İstanbul, 1987, s. 196
[122] Unat *Türkiye Eğitim Sisteminin…,* s. 43
[123] Takvim-i Vekayi, nr. 649, 26 Z 1278
[124] BOA. İ. ŞD. 14/ 637, 21 M 1286; Erdem*, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s.168

kız rüştiye mekteplerinin açılması ve yaygınlaşması bu okullarda istihdam edilecek kadın öğretmenlerin yetiştirilmesini gündeme getirmiştir. Her ne kadar ilk zamanlarda kadın öğretmenler bulunmadığından bu okullarda geçici olarak yaşlı ve iyi ahlaklı erkek öğretmenler görevlendirilmişse de 1870 yılına gelindiğinde bu durum devam etmiştir. Medreselerden yetişmiş erkek öğretmenler, bu mekteplerde muallimlik yapmıştır.[125] 1870 yılında ilk olarak bir kadın Fatma Hanım, Beşiktaş İnas Rüştiye Mektebi'ne müdire tayin edilmiştir. Ümmügülsüm Hanım, Fatma Hanım, Şehika Hanım, Hatice Hanım, Adile Hanım aynı sene Nakış muallimi olarak kız rüştiyelerinde çalışmaya başlamışladır. Bunlar önemli gelişmeler olsa da hala istenilen kadın öğretmen çoğunluğu sağlanılamamış, dikiş nakış dışındaki dersler yine erkek öğretmenler tarafından yürütülmüştür. Öğrencilerin sayıları arttıkça kadın öğretmene olan ihtiyaç daha da artmaya başlamıştır.[126] Toplumun sosyo kültürel yapısından dolayı bir süre sonra kız rüştiyeleri için kadın öğretmenlerin yetiştirilmesinin elzem olduğu daha fazla hissedilmeye başlanmıştır.[127] 1869 Maarifi-i Umumiye Nizamnamesi ile bu sorun ciddi olarak ilk kez ele alınmış ve kız sıbyan ve rüştiye mekteplerine kadın öğretmen yetiştirmek için İstanbul'da bir mektebin kurulması uygun görülmüştür. Nizamnamenin yayınlanmasından kısa bir süre sonra, 1870 yılında, kızlar için açılan ilk ve orta okullara kadın öğretmen yetiştirmek amacıyla İstanbul'da bir Kız Öğretmen Okulu (Darülmuallimat) açılmıştır.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nde kızların eğitiminin başlaması ve gelişmesi bu sosyo-kültürel zeminde oldukça zor olmuştur. Atılan adımlarda oldukça fazla problemlerle karşılaşılmıştır. Kız rüştiyesinin açılmasından 10 yıl kadar sonra dahi bu problemler devam etmiş, kadın öğretmen yetiştirme gerekliliği bu sürede daha ön plana çıkmış, bu konudaki eksiklikler daha fazla hissedilmiştir. Nihayet kız çocukların rüştiye mekteplerinde eğitim almaları, öğretmenlerin kendi cinsten olmalarına bağlı olduğu anlaşılmıştır.[128]

4.1.2. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde Darülmuallimat

1 Eylül 1869 tarihinde Maarif Nazırı Saffet Paşa öncülüğünde eğitimdeki aksaklıkları düzenlemek ve daha modern eğitime geçilmesini sağlamak için Maarif-i Umumiye Nizamnamesi oluşturulmuştur. Eğitimde belli nizamlar ortaya koymak için oluşturulan ve Fransız eğitim sistemi örnek alınarak yapılan bu nizamname ile eğitim hayatından önemli değişiklikler yapılmıştır.[129] 198 maddeden oluşan nizamnamede dönemin bütün eğitim kurumları ele alınmış, öğretmen yetiştirme sorunu genel esaslara bağlanmıştır. Okuma müesseseleri; Sıbyan, Rüştiye Mektebi, İdadi, Sultani, Alî mektep olmak üzere beş gruba ayrılmıştır. Alî mektepler ise Darülmuallimin (Erkek Öğretmen Okulu), Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu), Darülfünun ve çeşitli sanat mekteplerden oluşmaktaydı.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile yıllardır var olan kadın öğretmen eksikliğini gidermek ve kız çocuklarının var olan problemlerini çözmek için önemli adımlar atılmıştı. Nizamnamenin 3. faslı muallim mekteplerini yüksek mekteplerden

[125] Sedat Kumbaracılar, "İlk Kız Okullarımız Nasıl Kuruldu?", *Hayat Tarih Mecmuası*, V/52 (4), 1969, s. 81

[126] Şükran Hakkut, "Öğretmen Okullarının 130. Yıldönümü", *Hayat Tarih Mecmuası*, 4/1, Sıra 150, 1 Nisan 1978, 53

[127] Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi, (1848-1967),* Yargıçoğlu Matbaası, Ankara, 1967, s. 21

[128] Öztürk, *Atatürk Devri…,* s. 10

[129] Antel, "Tanzimat Maarifi" s. 449; Engelhard, *Tanzimat ve Türkiye* s. 227

arasında saymakta 68. maddesi kız sıbyan ve rüştiye mekteplerine muallimler yetiştirmek amacıyla Darülmuallimat'ın kuruluşunu içermekteydi. 68-78. maddeler tamamen Darülmuallimat'a ayrılmış olup şu şekilde oluşturulmuştu. [130]

Madde 68; Kız sıbyan mektebi ve rüştiyesine kadın öğretmenler yetiştirmek üzere İstanbul'da bir Kız Öğretmen Okulu Darülmuallimat kurulmuş olup sıbyan ve rüştiye adıyla iki şubeye ayrılmıştır.[131] Her şube biri Müslüman diğeri gayrimüslim rüştiye mektepleri için yetiştirilecek muallimlere mahsus olmak üzere ikişer daireye ayrılacaktır.

Madde 69; Sıbyan şubesinin eğitim süresi iki sene olup burada verilecek dersler Mebadi-i Ulûm-ı Diniye[132], Kavaid-i Lisan-ı Osmanî ve Kitabet, Usûl-i Talim Her cemaatin kendi lisanı, Risale-i Ahlak, Hesab ve Defter tutma usulü, Tarih-i Osmanî ve Coğrafya, Malûmat-ı Nafia, Musiki, Dikiş ve Nakış olacaktır.

Madde 70; Rüştiye şubesinin eğitim süresi üç sene olup burada; Mebadi-i Ulûm-ı Diniye, Kavaid-i Lisan-ı Osmanî ve İnşa, Arabî ve Farisî, Her cemaatin kendi lisanı, İlm-i Ahlak, Tedbir-i Menzil, Tarih ve Coğrafya, Mebadi-i Ulûm-u Riyaziye ve Tabiiye, Resim, Mûsiki, Enva-i Ameliyat-ı Hıyatiye dersleri verilecektir.

Madde 71; Darülmuallimat'ın bir müdiresi ve çeşitli fen ve ilimler için lazım olduğu kadar muallime, nakış ustası ve iki hizmetçi bulunacaktır. İstenildiği kadar kadın öğretmen yetişinceye kadar yaşlı ve ahlaklı olmak şartıyla erkek öğretmenin tayini uygun olacaktır.

Madde 72; Müdirenin maaşı 1500, öğretmenin ve ustaların maaşı 750, hizmetlilerin maaşı ise 150 kuruş olacaktır.

Madde 73; Darülmuallimata gitmek isteyen kadınlar, sıbyan ve rüştiye mektebi diploması ibraz ettiklerinde imtihansız alınacak diploması olmayanlar bir kurul tarafından imtihan olunup bilgilerinin derecelerine göre iki şubeden birine kabul edilecektir.

Madde 74; Sıbyan şubesinde tahsil süresini tamamlayıp imtihanı kazanan kız öğrenciler sıbyan mektebi muallimliğine ya da rüştiye şubesine devam etmek de serbest olup kendileri karar verecektir.

Madde 75; Darülmuallimatta imtihanda başarılı olan öğrenciler tayin olundukları öğretmenlik görevini yapmaya mecburdurlar.

Madde 76; ellerinde Darülmuallimat diploması bulunan öğretmenler, kız okullarında öğretmenlik yapmaları konusunda diğerlerinden daha fazla hakka sahip olacaktır.

Madde 77; herhangi bir kız mektebinde en az beş yıl öğretmenlik görevi yapmayarak ve zorunlu bir sebep göstermeden görevinden ayrılmak isteyen öğretmenlerin, Darülmuallimat'ta okudukları sürece almış oldukları maaşları geri alınacak ve bunlar herhangi bir okulda görev almak için sahip oldukları üstün haktan mahrum olacaklardır.

Madde 78; Darülmuallimatın muvazzaf öğrencileri 50 kişiden ibaret olup sıbyan şubesinde okuyanlara ayda 30, rüştiye şubesinde okuyanlara ayda 60 kuruş maaş verilecektir.

(8 Rebiyülevvel 1286)

---

[130]Sadeleştirilmiştir. BOA, Meclis-i Tanzimat Defteri, nr.2 s.221-245; Düstur I.Tertip, C II , Matbaa-i Amire, İstanbul, 1289; M. Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti…,* s. 418-19; BOA. İ. MMS, 37/1541-3, 7 Ra 1286; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, Bion Matbaa, İstanbul 2014, s.112

[131]1869 yılında okul için bina kiralanmış ve hazırlıklar yapılmış fakat öğrenime başlanmamıştır. Tevfik Temelkuran, "Türkiye'de Açılan İlk Kız Öğretmen Okulu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 36, Eylül 1970, s. 61

[132] Her milletin kendi dili ile din işleri başkanları tarafından gösterilmiş kimseler tarafından verilecektir.

Böylece Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kız öğretmen okulunun durumu detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Kuruluş amacı, teşkilat yapısı, şubeleri, ders programları, öğrenci alımı, öğretmenlerin durumu, idari kadro gibi önemli konular açıklığa kavuşturulmuştur.

4.1.3. Hazırlıklar ve Darülmuallimat'ın Açılışı

Darülmuallimat'ın açılması ve uygulanışı ile ilgili bütün detaylar Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile belirlenmişti. Nizamnamenin yürürlüğe girmesi ile birlikte okul için ilk hazırlıklara başlanmış ve 1 Ekim 1869 tarihinde Sultanahmet'te Yerebatan semtinde ahşap bir bina kiralanmıştır. Binanın korunması için bir kapıcı ve temizlik işleri için bir hizmetli binada görevlendirilmiştir. Okulda öğrenim yapılabilmesi için biran evvel öğrenci kaydı hazırlıklarına başlanmıştır.[133] Darülmuallimat'a alınacak öğrencilerin seçilmesi için bir imtihan düzenlenmiştir. İmtihan, 8 Şubat 1870 tarihinde Pazartesi günü Maarif Nazırı Saffet Paşa başkanlığında yapılmış. İmtihanın tamamlanmasının ardından okulun yönetici, öğretmen, öğrenci ve hademe maaşlarının bütçeden sağlanması ve okulun açılması işlemine geçilmiştir. 12 Nisan 1870 tarihli Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından hazırlanan raporda mektebin açılış yeri, açılış nedeni, bütçe ile alakalı şu şekilde bilgiler verilmiştir;[134]

> *"Maarif-i Umumiye Nizamnamesi gereğince kız sıbyan ve rüştiye mekteplerine öğretmen yetiştirmek için İstanbul'da bir Darülmuallimat kurulması lazım gelmiş ve bunun için Ayasofya civarında Yerebatan'da bir ahşap konak kiralanmıştır. Bu okulda görev yapacak, öğretmen, memur, öğrenci ve hademe sayıları cetvelde gösterilmiştir. Mektepte gösterilmesi gereken dersleri ve el işleri dersleri için kadın öğretmenler aranmış fakat bulunamamıştır. Şimdilik bu öğretmenleri çoğu yaşlı ve bilgili olan erkeklerden tayin edilmiştir. Verilen cetvelde Darülmuallimatın senelik maaşı 122400 kuruş olup bundan 24000'ü önceden tayin kılınan müdür maaşı olup ödenmesi gereken yekun 98400 kuruş olacaktır. Bu müdür mektebin dış işlerini yürütse de iç işleri düzenlemek için mutlaka bir müdireye ihtiyaç vardır. Bu hizmet için 650 kuruş maaş ile bir kadının tayini uygun görülmüştür. Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde öğretmenlerin maaşları aylık 750 şer kuruş olarak kaydedilmiş ise de yararlı kesintilere uyularak belirtilen bu miktar tamamen verilmeyip yapacakları hizmete göre bazılarına 400 bazılarına 700 er kuruş verilecektir. Yalnız görevleri önemli ve güç olan bir erkek öğretmen ile iki kadın öğretmene 800 kuruş maaş tayin olunmuştur. Yaşları 15 ile 35 arasında olmak üzere 50 kadar öğrenci kayıt olmuştur.[135] Bunlar meclis üyelerinden seçilmiş bir heyet tarafından imtihan olunarak kabul edilmişlerdir. Bu kişiler Nizamname gereğince sıbyan ve rüştiye olarak iki kısma ayrılacak, birinci şube öğrencilerine 30 ar kuruş ve ikinci şube öğrencilerine 60 şar kuruş maaş verilecektir. Darülmuallimatta çalıştırılacak iki hizmetçinin birisi erkek diğeri kadın olması uygun görülmüş fakat nizamnamede belirtildiği gibi 150 şer kuruş*

[133] Temelkuran, "Türkiye'de Açılan İlk Kız…", s. 62

[134] Rapor Türkçeleştirmiş ve sadeleştirilmiştir. BOA. İ. DH. 614/42823, Lef 2, 10 M 1287

[135] Belgede okula 50 kız öğrencinin kayıt yaptığını görmekteyiz. Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin 78. maddesinde de mektebe 50 öğrencinin alınacağından bahsedilmiştir. Oysa imtihanlara 32 kişi katılmış ve başarılı olmuşlardı. Bu durum bizlere imtihan dışından da sıbyan veya rüştiye diploması ile mektebe başvuranların da olduğunu göstermektedir.

maaşla isteğe uygun hizmetçi bulunamayacağından bunun için 200 kuruş maaş verilecektir. Görülen lüzuma göre 200 kuruş maaş ile bir kapıcı dahi alınacaktır. Nizamnameye göre her cemaat kendi dilinde eğitim almak üzere Darülmuallimatın karma olması lazım gelir ise de bu durumda birçok zorluklar ve teklifler bulunacağından şimdilik yalnız İslam dairesi oluşturularak muallimler ona göre tayin edilmiştir. Bu mektepte musiki talimi yapılması gerekirse de öğrencilerin daha ziyade önemli ve faydalı olan diğer derslerine çalışmalarına engel olur düşüncesiyle musiki dersleri gelecek ders yılına bırakılmıştır. Birkaç güne kadar her türlü eksikliklerinin tamamlanarak Darülmuallimat'ın açılmasına karar verildiğinden uygun görüldüğü halde yeniden düzenlenecek olan maaşın okulun resmen açılış gününden itibaren yürütülmesi hususunda gereğinin yapılması hakkında…

Açılacak Darülmuallimat'ın Memur, Muallim, Talebe ve Hademelerin haftalık ders saatlerini ve maaşlarını gösteren cetvel aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

Tablo 4.1. Darülmuallimat'ın İdari Kadrosu, Eğitim Kadrosu ve Maaşları (BOA. İ. DH. 614/42823-1, 13 R 1287).

Görevi	**Haftalık Ders Saati**	**Maaşı (kuruş)**	**İsmi**
Müdür	-	2000	Atanacak
Müdire	-	650	Atanacak
Mebadii Ulum-i Diniye ve Ahlak	2	400	Musa Efendi
Kıraat lisan ve İnşâ	2	800	Atanacak
Hesap	3	700	İsmail Efendi (Darülmualliminden)
Nakış ve Ameliyat-ı Hayatiyye	4	800	Eliza Mayno
Resim	2	800	Valker
Hatt-ı Sülüs ve Nesih	2	400	Hacı Raşit Efendi
Tarih-i Osmanî	2	700	Münasip biri atanacak
Coğrafya	2	700	İsmail Efendi
Talebe	-	2250	50 Kişi
Kapıcı	-	200	
Hademe	-	400	İki kişi
Aylık toplam		**10200** [136]	
Yıllık toplam		**122400**	

Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından hazırlanan rapor ve cetvel Sadrazama gönderilmiş, Sadrazam gerekli parayı bütçeden ayırması ve gerekli işlemlerin yapılması için durumu Maliye Bakanlığı'na aşağıdaki yazı ile bildirmiştir;[137]

"Darülmuallimatta bulunacak talebe, muallim ve hademe maaşları olarak verilmesi kararlaştırılan 98400 kuruşun tahsis edilmesi ve Darülmuallimatın kiralanmasından itibaren görevini yapan kapıcı ve hizmetçilerin maaşları olan 600 kuruşun 1285 senesi Ekim ayı başlangıcından itibaren ve diğerlerinin mektebin resmen açılışından itibaren 1286 senesi maarif bütçesinin onuncu faslının birinci maddesindeki

[136] Cetvelde yanlış hesaplama yapılmıştır. Verilen rakamlar toplanıldığında maaşların aylık toplamı 10200 değil 10800 kuruş yıllık tutarı ise 129600 kuruş olması gerekmektedir.
[137] Türkçeleştirmiş ve sadeleştirilmiştir. BOA. İ. DH. 614/42823, Lef 4-5-6, 13 R 1287

kayda göre ödenmesi Maarif Nezaretin tezkeresi görülmek üzere kararname ve cetvel ile birlikte gönderilmiştir."

Sadrazamın isteği üzerine Maliye Nezareti durumu incelemiş, cetvelde yapılan hesaplama hatalarını görmüş ve düzenlemiştir. Ayrıca paranın ödenmesi için belirlenen tarihleri bildirmiştir.

Maliye Nezareti'nin durum hakkındaki görüşleri aşağıdaki gibidir;

"Yüksek nezaretlerinizin emir ve açıklamaları ile söz konusu evrakı belirttiği konu hakkında harcama birimince kayıtlar incelenmiş ve bahsedilen nezaret ile işlemler yapılmıştır. Darülmuallimatta müdür ve muallimleri ile öğrencileri ve diğerlerinin aylık maaşlarının gösterildiği cetvelde 10200 kuruş gösterilmiş ise de mevcut maaşların aylık toplamı 10800 kuruş olup bunun senelik toplamı 129600 kuruş olması gerekirken yanlışlıkla 122400 kuruş yazılmış bu yekundan daha önce tahsis kılınan 24000 kuruş müdür maaşı çıkarıldığında geriye 105600 kuruş kalıp bundan dahi bu defa tayin olunacak muallimin ile seçilen talebe için aylık 6050 kuruş hesabıyla senede 72600 kuruşun Darülmuallimatın kuruluş tarihi olan 1286 senesi Nisanın 14. Gününden hademe ve kapıcı maaşı olan ayda 600 kuruştan senelik 7200 kuruşu dahi bahsedilen görevlilerin istirham tarihleri olan 1285 senesi Teşrinievvel den itibaren 1286 senesi Maarif bütçesinin 13. Faslının birinci maddesinde yazılı 175000 kuruştan ödenmesiyle geri kalan 28500 kuruşun dahi tayinleri yapılması kararlaştırılan muallimlerin çalışmaya başlama tarihinden itibaren verilmesi hakkında yapılacak işlem şimdilik elde tutulmuştur. Konu Maarif nezaretinden yazılan ilanda gösterilmiş olup bundan dolayı müdür maaşından başka 105600 kuruşun sözü edilen fasılda yazılı olan 175000 kuruştan verilmek üzere ayrılmasına dair karar yüksek huzurlarınıza tezkere ile takdim edilmiş olub evrak ve ekler ilişik olarak geri gönderilmiştir…"

Mektebin para ihtiyacının karşılanması için gerekli işlemler tamamlandıktan sonra yürürlüğe konması ile ilgili evraklar, Padişahın onayına sunulmuştur.

Sadrazam;

"Darülmuallimat'ta bulunacak talebe ve muallimin ve hademe maaşı olan 10800 kuruşun senelik olan 129600 kuruştan müdür maaşı olarak daha önce ayrılmış olan senelik 2400 kuruş çıkarıldıktan sonra geriye kalan 105600 bu defa tayin oluna muallimler ile kayıt olunan talebeler için aylık 6050 kuruş ile senelik 72600 kuruş 186 senesi Nisanın 14. gününde ve hademe ve kapıcı maaşı olan 600 kuruştan senelik 7200 kuruşun 1285 senesi 1 teşrinievvelden itibaren 1286 senesi Maarif bütçesinin 13. Faslının 1.Maddesinde yazılı 175000 kuruştan verilmesi kararlaştırılmıştır. Muallimler için ayrılan 25800 kuruşun muallimlerin çalışmaya başlama tarihlerinden itibaren verilmesi düşünüldüğünden şimdilik elde tutulması gerekmektedir."

şeklinde son halini oluşturmuş ve bütün tezkerelerin Padişah tarafından görülmesi üzerine Darülmuallimat için belirlenen maddeler esas alınarak mektebin açılışına derhal başlanmıştır.[138] Eğitim programı düzenlenmiş, eğitim öğretim kadrosu ve idari kadro belirlenmiş, bütçedeki harcamalara ayrılan paralar detaylı bir şekilde verilmiştir. Maaşlar konusunda sorunların yaşanması mektebin açılışını geciktirse de sınavların yapılmasından iki ay kadar sonra mektebin açılışı gerçekleşmiştir.

[138] BOA. İ. DH. 614/42823, Lef 6, 13 R 1287

26 Nisan 1870 tarihinde Ayasofya civarında Yerebatan'da kiralanan bir konakta Darülmuallimat'ın açılışı yapılmıştır.[139] Nehari eğitim veren Darülmuallimat, Nizamnamede belirlenen şekliyle öğrenim süresi iki yıl olan sıbyan şubesi ve öğrenim süresi üç yıl olan rüştiye şubesinden oluşmaktaydı. Mektebin açılışında Maarif Nazırı Saffet Paşa, bizzat bulunmuş. Eğitime özellikle de kızların eğitimine önem veren Saffet Paşa'nın nutku ile açılış yapılmıştır.[140] Resmi gazete Takvim-i Vekayi, bu mektebin açılışını ve açılırken okunan nutku kayıt ederek yayınlamıştır. Saffet Paşa, nutkunda özetle şunları dile getirmiştir; [141]

Kadınlar doğuştan itibaren kendilerine her türlü saygı gösterilmeye ve isteklerine uyulmaya layık oldukları gibi kadınların öğrenim ve eğitimlerine de dikkat ve titizlik gösterilmesi gerekmektedir. Bir çocuk doğduğu günden okul hayatına başladığı güne kadar annesinin eğitimi altında bulunmaktadır. Annenin çocukların terbiyelerinde etkili olduğu şüphesizdir. Erkeklerin ilim ve kültür sahibi olmaları ne kadar gerekliyse kadınların da kişiliklerini çeşitli bilgilerle donatmaları gerekmektedir. İslam kadınlarından edebiyat bilgisine sahip birçok şair kadınlar çıkmıştır. Bunların adları edebiyat kitaplarında yer almış ve kendileri zekâ ve bilgi yönünden meşhur olmuşlardır. Avrupa da dahi birçok şair ve yazar kadınlar çıkmış olup yazmış oldukları değerli kitapları elden ele dolaşmaktadır. Doğu ülkeleri halkının erkekleri ve kadınları akıl ve kişisel kavramları bakımından her türlü bilim ve fenni öğrenmeye ve her çeşit sanat ve ekonomi işlerini yapabilme imkanına sahip oldukları halde şimdiye kadar bu konularda geri kalmaları ve dolayısıyla kadınların bütün ilim ve eğitimden mahrum kalmaları eğitim eksikliğinden ileri gelmiştir. Çünkü ülkede şimdiye kadar kadınlar için rüştiyeler olmayıp kız çocuklar 8-10 yaşlarına kadar sıbyan mekteplerine devam ederler yalnız harekeli yazı okumasını öğrenirler ve bundan üst sınıfları okumazlardı. Bazıları da evlerinde sadece alfabe ve ilk dini bilgileri okurlar bundan sonra da öğrenim ve eğitim yapacak şartlara haiz olmadıkları için bununla kalırlardı. Halbuki kız çocuklarının eğitim ve öğrenim yaparak kişilik kazanmalarına engel olacak bu yolda bir emir ve söz olmayıp bilakis erkeklerin ilim ve fen öğrenmeler için yapılan teşvikin kadınlar için de söylendiği "kadın, erkek her Müslümanın ilim öğrenmesi farzdır" diyen Peygamberimizin sözü ile de kesindir. İyi terbiye görmüş ve birçok kitap okuyup inceleme yaparak dünya hakkında bilgi sahibi olmuş olan kadınlar bütün konularda namuslarını koruma ve değerleri hakkında sahip olmalarının kendilerine düşen ilk görevleri olduğunu kabul edecekleri şüphesizdir. Çeşitli bilim ve sanat kolları vardır ki kararlar bunların yapılmasına asla engel değildir. Avrupa'da yüz binlerce kızlar ve kadınlar evlerinde çeşitli güzel eşyalar yaparak geçimlerini sağladıkları halde İslam kadınlarının bunlar gibi çalışmaktan ve bu bilgiler sayesinde elde edilecek kazançtan mahrum kalmaları üzücü bir durumdur. Ülkede kızlara mahsus mektepler olmadığından erkek çocukları ile birlikte bulunduklarından çeşitli nedenlerden geçen yıl erkek ve kızlar ayrılarak İstanbul'un bazı yerlerinde 7 adet kız rüştiyesi açılmıştır. Bu mektebin muallimleri erkek olup yaşları 9-10 olan kızların örtünmeleri gerektiğinden bu okullarda fazla duramayacakları ortadadır. Bu durum karşısında bu kadar zaman içerisinde yeterli öğrenim yapılamayacağı bellidir. Bundan dolayı gerek sıbyan gerek rüştiye mekteplerine kadın muallim yetiştirmek üzere bir Darülmuallimat açılması lazım gelmiştir. Bu durum da Maarif Nizamnamesi'nde açıklanmış olup bugünkü mutlulukla açılışı yapılan mektep işte bu mekteptir. Bundan sonra da İslam olmayan kız mektepleri

[139] Hakkut, "Öğretmen Okullarının…", s. 53
[140] M. Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti,* s.97; Ergin, *Türk Maarif Tarihi,* s. 671
[141] Takvim-i Vekayi, 25 M 1287, nr.1217; Temelkuran, "Türkiye'de Açılan İlk Kız…", s. 66

için öğretmen yetiştirmek için başka sınıfların açılmasına da karar verilmiştir. Bunun için gerekli muallimler sağlanmaya çalışılacaktır.

Saffet Paşa'nın yaptığı konuşma, kadının toplum içerisindeki konumunu aydınlatması ve kadın eğitimine neden ihtiyaç duyulduğunun açıklanması bakımından önemlidir. Konuşmasında Türk kadınlarının cehaletini ve İslam'ın kadın eğitimine verdiği önemi dile getiren[142] Saffet Paşa, İslam dünyasında bilgi ve yetenekleriyle ön plana çıkan kişilerin, bugün bile kitaplarda yer almasını özellikle vurgulamıştır. Kadınların, çocuklarının eğitimde önemli bir yere sahip olduğunu belirterek toplumu yönlendiren kişilerden olduğunu belirtmiştir. Darülmuallimat'ın ilk açılışında yaptığı konuşma ile sadece Darülmuallimat'ın amacını ve önemini vurgulamakla kalmamış kızların kadınların eğitilmesi gerektiğini topluma açıklamıştır. Bu konuların resmi makamlar tarafından açıklanması, kızların eğitiminin ve açılan kız okullarının toplum tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Saffet Paşa'nın nutkundan sonra yapılan tören ile Darülmuallimat açılmış ve öğrenime başlamıştır. Okulun dış işleriyle ilgilenmek üzere Meclis-i Maarif-i Kebir'in kuruluşunda önemli rol oynayan Emin Efendi, mektebin ilk müdürü olarak atanmıştır.[143] Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde belirlendiği gibi Darülmuallimat'ın ilk ders programında Mebadi-i Ulum-ı Diniye ve Ahlak, Kavaid-i Lisan ve inşa, Hesap, Nakış ve Ameliyat-i Hiyatiyye, Resim Hatt-ı Sülüs ve Nesih, Tarih-i Osmanî, Coğrafya dersleri yer almıştır. Gündüz eğitim veren Darülmuallimat'ın ilk yılında 50 kız öğrenci kayıt yaptırmıştır.[144]

4.1.4. Tarihsel Gelişimi

Darülmuallimat, 1872-1873 öğretim yılında mektebin sınıflarının tamamlanması ile ilk mezunlarını vermiştir.[145] Darülmuallimat'ın mezun verdiği yıl İstanbul'da toplamda 224 öğrencisi bulunan 8 kız rüştiyesi vardı.[146] Darülmuallimat'tan mezun olan kız öğrencilerin bir kısmı bu rüştiyelere muallim olarak tayin edilmişti. Kadın öğretmen yokluğundan dolayı açılışından itibaren kız rüştiye mekteplerinde sadece dikiş nakış derslerine kadın muallimler giriyordu. Darülmuallimat'ın mezun verdiği 1873 yılı itibariyle teorik derslere de kadın öğretmenler girmeye başlamıştı. Bu mezunlar, o zaman kadar yalnız dikiş nakış hocalıklarından ibaret olan kadın muallimliğin kaderi yıkarak diğer alanlarda da eğitim veren ilk kadın muallimler olmuştur.[147] Böylelikle okulun açılış ve uygulanış amacına yönelik ilk adımlar atılmaya başlanmıştır. Ancak ilk yıllarda uygulanan ders programlarında, muallimlerde bir süre sıkıntılar söz konusu olmuş, planlanan sistem tam anlamıyla uygulanamamıştır. Zamana yayarak düzeltilmesi beklenen problemler, mektepteki eğitimin dağınık bir şekilde yapılmasına neden olmuştur. İstanbul Kız Muallim Mektebi adlı eserde; ilk 5-6 yıllık Darülmuallimat'ın bir yüksek mektepten ziyade herhangi bir ilk mektep üzerinde okuma öğreten bir müessese halinde olduğunu ve bu yıllara ait kayıtların sınırlı olduğunu ifade etmiştir. [148]

II. Abdülhamit dönemi (1876-1908), Darülmuallimat için bazı istikrarsızlıklara rağmen nitelik bakımından önemli bir gelişme dönemi olmuştur. Özellikle ders

[142] Berker, *Türkiye'de İlköğretim*, s. 99-100
[143] Öztürk, *Atatürk Devri…,* s. 12; BOA. İ. DH. nr.. 43609
[144]BOA. İ. DH. 627/42823,Lef 4, 16 Za 1287; daha önce belirttiğimiz gibi mektebin imtihanlarına 32 kız öğrenci katılmış ve başarı bulunmuştur. Fakat mektep 50 öğrenci ile eğitim öğretime başlamıştır. Bu durum, imtihanlardan sonra da mektebe öğrenci kabulünün söz konusu olduğunu göstermektedir.
[145] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 6-7
[146] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s.7
[147] Ergin, *Türk Maarif Tarih*, s. 675
[148] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 10

programlarında önemli değişiklikler yapılmış, bazı dersler müfredattan çıkarılmış ve lüzumu görülen bazı dersler eklenmiştir. Öğretmen kadrolarında kadın öğretmenlerin çoğunluk olması için çalışılmıştır. Ayrıca bu dönemde Piyano dersi de okutulmaya başlamıştır. Böylelikle II. Mahmut devrinden itibaren yaşanan kültürel değişmeler, bu yıl eğitimde özellikle de okul programları üzerinde etkili olmaya başlamıştır.[149]

1877-1878 yılında yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı ve savaş sonucunda yaşanan gelişmeler, ülkede pek çok alanda değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Rus işgaline maruz kalan Osmanlı topraklarında yaşanan göç olayları İstanbul'u önemli derecede etkilemiştir. Bunun sonucunda eğitim alanında da aksaklıklar meydana gelmiş, özellikle Darülmuallimat'ın öğrenci sayılarında değişiklikler yapılmıştır. 1878-1879 öğretim yılında Darülmuallimat mezun verememiştir. 1879-1880 yıllarına gelindiğinde aynı sorunlar ve sonuçları devam etmiş, mektep bir türlü toparlanamamıştır. Darülmuallimat iki sene kapalı kaldıktan sonra 1881-1882 öğretim yılında eğitime yeniden devam etmiştir. Ancak dağılan öğrencilerin yerine yeni kayıt yaptıranlar ilk sınıftan okumaya başlamıştı. Yani mektebin iki yıl kapalı kalması 4 yıl (1879-1882) mezun verememesine sebep olmuştu.[150] Osmanlı-Rus Savaşı'nın etkileri 1900'lü yıllara kadar tüm eğitim alanında ve Darülmuallimat'ta devam etmiş, toparlanması zaman almıştır. 1889-1890 yıllarında mektebin eğitim süresi iki yıla indirilmiştir.[151] Hangi şartlardan dolayı böyle yapıldığı bilinmemekle birlikte kısa zamanda fazla sayıda mezun verilerek ülkedeki ihtiyacın karşılanmaya çalışılması muhtemeldir. Çünkü 1900'lü yıllara gelindiğinde ülkede kız rüştiye mektepler sayıları artmaya başlamış ve İstanbul Darülmuallimat'ı kız rüştiyelerin kadın öğretmen ihtiyacını tek başına karşılayamamıştır.

Mektep kuruluşundan 1895 yılına kadar olan ilk 25 sene içinde verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere büyük bir karışıklık dönemi geçirmiştir. Özellikle ilk yıllarda öğretmenlikle alakalı derslere hiç yer verilmemiş, mektepte kadın öğretmenlerin eksikliği hissedilmiştir. Muallimlerde ve müdürlerde sık sık değişikliğe gidilmiştir. Zamanla öğrenim süresinde değişiklikler yapılmış bazı durumlarda kısaltılmış bazı durumlarda uzatılmış hatta mektebin kapatıldığı dönem dahi olmuştur. Fakat bütün bu olumsuz durumlara rağmen kuruluşundan itibaren eğitim alanında yavaş ve düzensiz bir şekilde gelişimini sürdürmüştür. Dönemin ilerleyen zamanlarında eksilikler iyice fark edilmeye başlanmış ve gidermek için çalışmalar yapılmıştır. İlk defa Usul-i Tedris (öğretim yöntemi) dersi konmuştur.[152] Çalışmamızın eğitim öğretim kısmında detaylı bir şekilde açıklayacağımız bu pedagoji dersinin eklenmesi ve bu alanda bir muallimin tayin edilmesi Darülmuallimat açısından gerekli ve önemli bir gelişmedir. 1880 yılından itibaren Darülmuallimatın gerek idari kadrosunda gerekse öğretmen kadrosunda kadın eğitimcilerin ağırlığı artmaya başlamıştır. İlk defa bir kadın Fatma Zehra Hanım mektebin yöneticiliğine getirilmiş ve müdür olmuştur.[153] 1882 yılında sıbyan şubesindeki 4 öğretmenden 4'ü, rüştiye şubesindeki 7 öğretmenden 3'ü kadın idi. Dahası bu öğretmenler sadece meslek derslerine değil teorik derslere de girmeye başlamışlardı. Bu durum mektebin kuruluş amacı, işleyişi ve öğrenciler açısından önemli olup daha sonraki yıllar için örnek oluşturmuştur. Bu dönemde okulda öğrenci sayısında da hızlı bir artış söz konusu olmuştur. 1870 yılında 50 olan öğrenci sayısı[154] 1885-86 öğretim yılında 183'e[155] kadar çıkmıştır. Bu artış oranı

[149] Öztürk, *Atatürk Devri…,* s. 13
[150] Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s. 676
[151] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 11-14
[152] Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s. 675-677
[153] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 11-15
[154] BOA. İ. DH. 614/42823-2, 13 R 1287

Darülmuallimat için önemli bir gelişme olup buradan mezun olan kızların etkisiyle kız mekteplerinin sayısı artmaya başlamıştır. Kadınların eğitim hayatı ve sosyal hayatı değişmiştir.[156] Ancak Darülmuallimat'tan mezun olan bu kadınlar maalesef ülkedeki öğretmen ihtiyacını karşılamada yeterli olmamıştır. Kız mekteplerin sayısı arttıkça daha fazla kadın öğretmen yetiştirilmesi gerekmiştir.

1894-1895 yıllarında okul müdürlüğüne getirilen Mehmet Hulusi Efendi, Darülmuallimat'ın ilerlemesinde önemli rol oynamıştır. Koska'da satın aldığı konak sayesinde okulu kendine ait bir binaya kavuşturmuştur. Mehmet Hulusi Efendi, 1895 yılına kadar dağınık halde bulunan kayıtları düzenlemiş, nezaretin eski kayıtlarından deftere geçirmiştir.[157] Ayrıca Darülmuallimat idaresini ve eğitim öğretim hayatını düzeltmek için özel talimatname ve müfredat programı hazırlamıştır. Bu hazırlanan talimatnamede müdür, müdüre, muallimler, muavinler ve mubassırların vazifeleri, mükafat ve mücazat dereceleri, imtihanlar, tatiller bütün ayrıntılarıyla tespit edilmiş ve düzenlenmeye çalışılmıştır. Talimatnamede, Darülmuallimat'ın her sınıfında okutulacak müfredat kararlaştırılarak ders sınırları da belirlenmiştir.[158] Mektebin yöneticisi olan Mehmet Hulusi Efendi'nin çabaları ile kuruluşundan itibaren 25 yıl sonra Darülmuallimat sistemli hale gelmeye ve toparlanmaya başlamıştır. Bu yüzdendir ki Mehmet Hulusi Efendi, Darülmuallimat tarihinde gerçek bir reformcu olarak bilinmektedir.

1900'lü yılların başlarında Darülmuallimat'tan mezun olan öğrenciler, kendi okullarında öğretmen olarak görevlendirilmeye başlamış ve kadın öğretmenler okulda mutlak bir çoğunluğu oluşturmuşlardır. Bu yıllarda okulda müdür dahil 6 erkek öğretmen bulunurken daimi ve seyyar olmak üzere 18 kadın öğretmen bulunmaktaydı.[159] Böylelikle mektep hedefleri doğrultusunda sonuçlar almaya başlamıştır. Ayrıca bu yıllarda Darülmuallimat'ın ders programlarına öğrenme yöntemleri, mesleki eğitim dersleri ve sağlık derslerinin konulması okuldaki eğitim ve öğretim hayatının gelişmesi bakımından önemli bir adım olmuştur. Fakat erkekler için açılan öğretmen okulu Darülmuallimin ülke genelinde yaygınlaştırılarak ve eğitiminde başarılar kazandırılarak öğretime devam ederken İkinci Meşrutiyete kadar kız öğretmen okulu Darülmuallimat'ta maalesef aynı durum söz konusu olmamıştır. Darülmuallimat, uzun bir süre kadın öğretmen yetiştiren tek kurum olarak varlığını sürdürmüş ve ülkedeki kadın öğretmen ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır.

Darülmuallimat, 1895-1900 yıllarında daha sistemli, başarılı bir öğretim süreci geçirmiş olsa da 1908 yılına doğru kararsızlıklar devam etmişti. İkinci Meşrutiyetin ilan edilmesi ile umumi hayatta yaşanan sorunlar eğitim alanında da kendini göstermişti. Bu yıllar okuma ve eğitim alanında bir takım reformların tekrar düşünüldüğü, bir takım önerilerin sunulduğu dönem olmuştur. Özellikle muallim mekteplerini yeni usullere göre baştan düzeltme isteği ortaya atılmış ve tatbikata geçilmiştir.[160]

İkinci Meşrutiyetin ilk yıllarında Darülmuallimat'ın öğrenci sayısında artış olmuş ve sayı 423'e ulaşmıştır.[161] Bu durum önemli bir gelişme olarak görülse de mezun sayıları maalesef aynı şekilde artmamıştır. Hatta Darülmuallimat'tan mezun olan bu öğrenciler, taşraya tayinleri çıktığında gitmemiş ve İstanbul'da kalmak istemiş.

---

[155] Devlet Salnamesi, sene 1303, s.324-25
[156] Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s. 677
[157] BOA. İ. MF. 2/53, 21 R 1312
[158] Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s. 677; Mehmet Hulusi Efendi'nin hazırladığı talimatname ve programla ilgili eğitim-öğretim kısmında detaylı bir şekilde verilmiştir.
[159] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 30-32; Öztürk, *Atatürk Devri…,* s. 14
[160] Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s. 677
[161] Öztürk, *Atatürk Devri…*, s. 16

Bazıları evlendikten sonra öğretmenlik dahi yapmamışlardır. Emrullah Efendi, bu duruma son vermek ve buradan mezun olan kadın öğretmenleri de Maarif Nezareti'nin kontrolüne almak istiyordu. Çözüm olarak mezunların taşralara görevlendirilmeleri için nehari olan Darülmuallimat'ın leyli olması fikrini ortaya atmıştır. Leyli hale getirilen Darülmuallimat'a öğrenci olarak alınan kız çocukları özellikle taşralardan seçilecek, bunlar içerisinde öğrenimlerini tamamlayanlar taşraya memleketlerine dönecekler ve orada görev yapacaklardı. Böylece sorun çıkmayacaktı.[162]

İkinci Meşrutiyet dönemi pek çok alanda tartışmaların yaşandığı, görüşlerin bildirildiği, gazete ve dergilere yazıların makalelerin yazıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde eğitim özellikle de kızların eğitimi en çok ele alınan, eleştirilen konulardan biri idi. Fikir ve eğitim hayatında etkili ve önemli bir kişi olan Halide Edip yabancı dil kursları, okuma yazma kursları, çocuk yetiştirme kursları açarak kadınların eğitimi ile ilgili önemli çalışmalar yapmıştır.[163] Halide Edip, *Tanin Gazetesi*'nde yazdığı yazılarında özellikle kadının toplum içerisindeki durumuna ve eğitimine değinmiştir. Kız çocuklarının eğitiminden bahsederken mürebbiyeler tarafında verilen eğitimden değil de kızlar için açılmış, Amerikan veya İngiliz modeline göre programlanmış eğitimden bahsetmiştir. Kız okullarının toplum için önemini vurgulamıştır.[164] Ayrıca Halide Edip, İkinci Meşrutiyet yıllarında tek kız öğretmen okulu Darülmuallimat'ın durumunu 1908 yılında *Tanin Gazetesi*'nde ele almıştır. Ona göre; Darülmuallimat, her ne kadar idadi derecesinde eğitim veren bir mektep olarak kurulmuş ise de muntazam bir rüştiye kadar bile başarılı değildi. Bu sebepten dolayı bu mektepte öğretmenlik özellikleri taşıyan kadınlar yetiştirilememekteydi. Talebeler, öğretmen yetiştirmede önemli olan öğretim yöntemi dersi bile görmüyorlardı. Yazısında ahlak konusuna da değinen Halide Edip, Ayşe Sıdıka Hanım istisna tutularak mektebin kuruluşundan itibaren müdürlüğünü yapan kişilerin yeterli terbiyede, ahlakta olmadıklarını da dile getirmişti. Kabiliyetli, zeki ve masum kızlar maalesef bu mekteplerde tahsil görüyorlardı diye yakınmıştı.[165] Halide Edip daha sonraki yazılarında ve konuşmalarında ise bu mekteplerin nasıl ıslah edilip, yeniden nasıl teşkilatlandırılacağını yazmıştır. Halide Edip, gazete ve dergilerde sadece kadın eğitimi, kadınların toplumdaki yeri üzerine yazılar yazmakla kalmamış, ahlak ve yaşam tarzıyla örnek olup iyi nesiller yetiştirecek olan Darülmuallimat'ta istenilen düzeyde eğitim verilebilmesi için bir proje sunmuştur. Projede; Üsküdar Amerikan Koleji'ni örnek alarak ve Darülmuallimat'ı dördü rüşdi, dördü idadi olmak üzere sekiz sınıf şeklinde yeniden düzenlemiş. Kız okullarının havadar ve merkezi yerlerde kurulmasına önem vermişti. Okulda kütüphane, kimya laboratuarı, yemekhane, öğretmen odası, jimnastik salonunun bulunması gerektiğini ve okul müdiresinin Amerikalı olması üzerinde durmuştu. Ayrıca Ona göre okulda eğitim dili Türkçe olmalı ve İngilizce dersi mecburi olmalı idi. [166] Halide Edip, İstanbul'da bulunan kız okulları ile ilgili hazırladığı bu raporda, eğitimde modernleşmeyi sağlamak, kız ve erkekler arasında daha başarılı bir iletişim oluşturmak ve öğrenciler arasındaki çalışma şevkini arttırmak için eğitimin karma olmasını da önermekteydi.[167]

---

[162] Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 25 Mayıs 1326, s. 2112-2113; Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde…,* s. 439

[163] Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında…*, s. 150

[164] Uğurcan, "Tanzimat Devrinde…", s. 36-37

[165] Halide Salih, "Darülmuallimat" *Tanin*, sayı 56, 12 Eylül 1324, s. 4

[166] Öztürk, *Atatürk Devri…,* s. 16; Erdem**,** *II. Meşrutiyet'ten Cumhuryet'e…,* s. 286

[167] Halide Edip, "1332 Senesi Vakıf Mekteplerinin Senelik Raporu I", *Türk Yurdu*, C. 11, S. 2, 1916, s.3161-3165; Halide Edip, "1332 Senesi Vakıf Mekteplerinin Senelik Raporu II" , *Türk Yurdu*, C. 11, S.

Ahmet Mithat Sabah Gazetesi'ndeki yazısında Darülmuallimat'ın 1910-1911 öğretim yılında zamanına göre vasat düzeyde bir öğretim kurumu olduğunu vurgulayarak, okulun bu dönemde hala toparlanamadığını ifade etmiştir. [168]

1909 yılında İngiliz hukukçularından Sir Frai'nin kızı Isabel Frai, İstanbul'a gelerek İstanbul'da bulunan kız okullarını ziyaret etmiş ve Maarif Nezareti'ne ülkede bulunan kız okulları ile ilgili geniş bir rapor sunmuştur.[169] Raporda Osmanlı'da bulunan kız mektepleri ve öğretmen yetiştiren mektepler ele alınmış, bu mekteplerin kötü gidişatından bahsedilmişti. Özellikle Avrupa ve Amerika'daki öğretmen yetiştiren okulların fiziksel durumu ve eğitimi anlatılmış, Osmanlı'daki kız öğretmen okulunun eksiklikleri dile getirilmişti. Hatta mevcut olan kız öğretmen okulu Darülmuallimat'ın yeterli olmadığı belirtilerek bunun kaldırılıp yerine fiziki bakımdan daha elverişli binada yatılı olarak açılması önerilmişti. Bu kurulacak okulun idaresinin de Avrupalı birine verilmesi ve Avrupa eğitim sistemin uygulanması, öğrenciler için bir tecrübe, uygulama okulu açılması fikri dile getirilmişti.[170]

İkinci Meşrutiyet döneminde eğitimciler de mevcut kız mekteplerinin durumundan, Darülmuallimat ile istenilen başarının elde edilemediğinden bahsetmişlerdir. Yayınlanan gazete ve dergilerde kız rüştiye mekteplerinin ve Darülmuallimat'ın var olan sorunları ele alınmış, bir takım çözümler ileri sürülmüştür. Yazılara özellikle öğretmenlerin niteliklerinden ve verilen eğitimlerden yakınılmıştır. Medreseden gelen öğretmenler yerine zamanın ihtiyaçları doğrultusunda yetişmiş modern öğretmenlerin gerekliliğini sık sık dile getirmişlerdir.[171] Ayrıca Darülmuallimat'tan mezun olan kızların taşraya tayinleri çıktığında gitmemeleri eleştirilmiş. Bu mektepten mezun olan kişilerin ülkenin her köşesinde eğitim verme idealine sahip olması gerektiği savunulmuştur.[172]

İkinci Meşrutiyet döneminde öğretmen yetiştirme alanında yaptığı çalışmalarla ön plana çıkan bir diğer kişi Ethem Nejat'tır. Ülkenin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için önceliğin eğitime verilmesi gerektiğini düşünen Ethem Nejat, eğitimin bütün kademleri ile ilgilenilmesi ve onların ıslah edilmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre; kişileri geleceğe hazırlayan eğitim kurumları gözden geçirilmeli ve meslek öğrenmeye, meslek okullarına önem verilmeliydi. [173] Eğitimin merkezine öğretmeni koyan ve bunu ülkenin ilerlemesinde en önemli basamak olarak gören Ethem Nejat, öğretmenin özenle yetiştirilmesini istemekteydi. Yazılarında öğretmen yetiştirme sorunu çözülmeden, düzeltilmeden eğitim alanında yapılan hiçbir yeniliğin başarılı olmayacağını, kalıcı olamayacağını özellikle vurgulamıştır.[174]

Annenin eğitilmesine oldukça önem veren Ethem Nejat, bu dönemde yazdığı yazılarında annenin eğitilmesinin zorunluluğu üzerinde de durmuştur. Ona göre; başarılı sağlıklı toplumlar yetiştirilmesinin temelinde annelerin eğitimi yatmaktaydı. Eğitimli

---

3, 1916, s. 3179- 3184; İnci Enginün, *Halide Edib' in Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978, s. 402-408

[168]Ahmet Mithat, " Darülmuallimatımız", *Sabah Gazetesi*, 9 Temmuz 1910; Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde…,* s. 439

[169]Halide Edip, "Kız Mektepleri Hakkında Bir Mütalaa-i Mühimme" *Tanin*, S. 162 18 Kanunisani 1324

[170]Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 288; Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde…,* s. 438

[171] Habibe Leman, " Maarif Nezareti'nin Dikkatine, Darülmuallimat, Mürebbiyeler", *Kadınlar Dünyası,* nr. 100-111- 28 Eylül 1329, ss.7

[172] Mükerrem Belkıs, "Darülmuallimatımız" *Kadınlar Dünyası,* nr.179, 22 Haziran 1918, ss. 2-4

[173]Hamza Altın, "Ethem Nejat ve Eğitim Tarihimizdeki Yeri" *Turkish Studies*, Volume ¾, Summer 2008, s. 77

[174]Tayip Duman, Ethem Nejat'ın Eğitim Görüşü", *Atatürk Döneminden Günümüze Cumhuriyeti'n Eğitim Felsefesi ve Uygulamaları Semp*. Ankara 2006, ss. 77-78

anne, eğitimli nesiller yetiştirecekti. Eğitimci, "Neden Muallime Yetiştiremiyoruz?" adlı makalesinde bu durumu detaylı bir şekilde anlatmıştır. Hatta İngiltere'den ve Amerika'dan örnekler vererek çocukların ilk eğitimi annelerinden aldıklarını söylemiş, Amerika'da erkek mekteplerden önce kız mekteplerinin açıldığını dile getirmiştir. Bunun üzerine ülkedeki Darülmuallimat ve diğer kız okullarının düzenlenmesi ve yaygınlaştırılması gerekliğini vurgulamıştır. Milli varlığımızı korumak ve problemlerle baş edebilmemiz için de kızların okunması gerektiğini söylemiştir.[175] Okula gidemeyen kadınların eğitimi üzerine de düşünen Ethem Nejat, seyyar kadın mektepleri kurularak kadınların eğitilmesi fikrini dile getirmiş. Bu mekteplerde de Darülmuallimat'tan mezun olan muallimelerin görev yapmasını önermiştir. Böylelikle kadınlar kısa sürede çeşitli konularda kendileri eğitebileceklerdi.[176]

Ethem Nejat, diğer öğretmen okulları gibi Darülmuallimat'ın da ıslah edilmesi gerektiğini savunmuştur. Darülmuallimat'ta yetişen kadınların toplumun eğitilmesinde, kültürlü olmasında önemli rol oynayacaklarından dolayı kızların eğitimini temel olarak görmüş, temeli sağlam yapının öneminden bahsetmiştir.[177] Ona göre; Darülmuallimat mezunları sayesinde kız çocukları sekiz yaşından sonra da eğitim alabileceklerdi. Bu sebepten Darülmuallimat sadece İstanbul ile sınırlı kalmamalı ve sayısının acilen arttırılması gerekmekteydi. Ülkede 20'den fazla Darülmuallimin olduğu halde Darülmuallimat sadece İstanbul'da vardı. Ülkenin uzak bölgelerinde bulunan kızlar, İstanbul'daki mektebe gelemezlerdi. Bundan dolayı her vilayet merkezine Darülmuallimat açılmalıydı. Hiç değilse büyük vilayet merkezlerinde birer Darülmuallimat açılmalıydı. Ayrıca Ethem Nejat, Darülmuallimat'ın sayılarının arttırılması için kadın öğretmenlerin maaşları konusunda sorun yaşamaması gerektiğini belirtmiştir. Hatta bizdeki kadın öğretmenlere daha fazla maaş verilmesini önermişti. Çünkü ona göre; Müslüman Türk hanımlar tek başına köylere gitmek istemeyecekler aileleriyle gittikleri için de masrafları fazla olacaktı. Eğer kendilerine yüksek ücret verilirse muallimler taşraya gitmek isteyecek ve böylelikle mektebe talepler artacaktı.[178] Darülmuallimat'ta verilen eğitimi eleştiren Ethem Nejat, mektebi "köhne kalmış bir mektep" olarak tanımlamış ve Darülmuallimat için bir takım önerilerde bulunmuştur. Okulun programında; Din ve ahlak bilgisi, görgü kuralları, terbiye, sağlık bilgisi çocuk gelişimi, ev idaresi, ev ve çiftlik ekonomisi, fen bilgisi, medeni bilgiler, tarih ve coğrafya, bahçıvanlık, kümes hayvancılığı ve sütçülük ile ilgili derslerin olmasını önermiştir. Ethem Nejat, Darülmuallimat'ta ihtiyaç duyulan bazı muallimlerin (bu konuda örnek gösterdiği) Macaristan'dan getirilmesini istemiş ancak okulun idarecisi ve diğer kadın muallimlerin milli terbiyeyi verebilmek için Türk olmasını savunmuştur.[179]

Sonuç itibariyle siyaset ve fikir adamları, eğitimciler, edebiyatçıların önemli bir kısmı, kızların eğitilmesi konusunda fikir birliği içerisinde olup kızların eğitiminin neleri beraberinde getireceğini ifade etmeye çalışmışlardır. Ülkede tam anlamıyla önemi anlaşılamayan, sayıları arttırılamayan kız mektepleri gündeme getirilip kızların eğitilmesinin gerekliliği savunulmuştur. Bu dönemde yazılan yazılarda Darülmuallimat'ın önemi özellikle vurgulanmıştır. Ülkedeki kız mekteplerine öğretmen bulunamayışı önemli bir sorun olup, ülkede sayıları arttırılacak darülmuallimatlar ile bu sorunun çözüme kavuşacağı belirtilmiştir. Ancak seçkin aileler, kız çocuklarının eğitimi

[175]Ethem Nejat, "Neden Muallime Yetiştiremiyoruz" *Sırat-ı Müstakim*, C. VI, S. 155, 10Ağustos 1327, ss. 390-91
[176] Ethem Nejat, *Terbiye-i İbtidaiye Islahı*, İzmir, 1331, ss. 40
[177] Ethem Nejat, "Kız Mektepleri", *Sırat-ı Müstakim*, C. VI. S. 156, 1327, s. 408
[178] Ethem Nejad, "Neden Muallime Yetiştiremiyoruz?", s. 390-91; H. Altın "Ethem Nejat…", s. 83
[179] Ethem Nejat, *Terbiye-i İptidaiye Islahı,* s. 40

için mücadele etmelerine rağmen kendi kızlarını bu mektebe göndermemişler ve özel hocalar tutarak eğitimlerine devam etmişlerdir. Bu okullara en çok orta, düşük ve alt gelir seviyesine sahip olan aile kızları kaydolmuştur. Özellikle de konaklarda yetiştirilen baş aşçıların, şeflerin, hemşire hizmetlilerinin ve hizmetkarların küçük kızları mektebe kaydolmuştur. Bu kızların ve ailelerinin mektebe ilgi göstermelerinin en önemli sebebi ise eğitimin devlet destekli verilmesi, mezunların hemen istihdam edilmesi ve düzenli bir gelirinin olması idi. [180]

Darülmuallimat velilerinin sosyo ekonomik profilleri hakkında bilgi veren Kırmızıaltın'a göre; Darülmuallimat öğrencilerinin büyük bir kısmı, orta-düşük ve düşük gelir seviyesine sahip babaların kızları idi. 1909-1910 ve 1911-1912 yıllarında mektepte bulunan kızların babalarının yüzde 32.8'ini düşük dereceli sivil ve askeri hükümet çalışanları (zabitan ve memurin) olduğunu, yüzde 41.7'sinin herhangi bir meslek gurubuna adahil olmayan daha düşük sınıflı sunuf-ı saireden, yüzde 13.5'inin hizmetkarlardan, yüzde 4.2'si ulema, yüzde 3.9'u muallim, yüzde 2.3'ü doktor, yüzde 1.5'inin ise tüccar olduğunu belirtmektedir. Bu iki yıl değerlendirildiğinde darülmuallimata en fazla ilgi gösterenlerin sivil yetkililer ve ordu subaylarının olduğu görülmektedir. Bu kişiler, kendilerini Osmanlı toplumunun ve devletinin modernleştirilmesinden sorumlu olan hiyerarşinin bir parçası olarak algılamışlardır.[181]

4.1.5. Teşkilat Yapısı

Kız öğretmen okulu Darülmuallimat'ın açılmasına öncülük eden 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde mektebin teşkilat yapısı ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.[182] Nizamnamede Darülmuallimat'ın sıbyan ve rüştiye olmak üzere iki kısımdan oluşması ve bu şubelerin her birinin İslam ve Gayrimüslim rüştiyelere öğretmen yetiştirmek üzere iki daireye ayrılması karalaştırılmıştır. Ayrıca nizamnamenin diğer maddelerinde Darülmuallimat'ta verilen derslerin her milletin kendi dili ile din işleri başkanları tarafından gösterilen kimselerce yapılması kararlaştırılmıştır.[183] Ancak mektebin teşkilat yapısı nizamnamede belirtildiği şekliyle oluşturulmamış, bir takım değişiklikler yapılmıştır. Gayrimüslim ve İslam dairelerine ayrılma fikrinden vazgeçilmiş sadece İslam dairesi uygulanmıştır.

II. Abdülhamit döneminde eğitim kurumlarında yaşanan değişikliklerden Darülmuallimat'ta etkilenmiş ve teşkilat yapısında bir takım değişiklikler söz konusu olmuştur. 1892 yılında Darülmuallimat'ın eğitim süresinde düzenleme yapılmış ve eğitim süresinin 3 sene olması kararlaştırılmıştır.[184] Bu kısma da Aliye adı verilmiştir.[185] Aynı yıl Darülmuallimat'ta hazırlık okulu niteliğinde İhtiyat Kısmı açılmıştır. 6 yıllık ibtidai ve rüşdi sınıflarından oluşan bu kısım, kız rüştiye mekteplerine karşılık gelecek

[180] Kırmızıaltın, "Gender, Education…" s. 97,163
[181] Kırmızıaltın, "Gender, Education…" s. 109-136
[182] BOA. Meclis-i Tanzimat Defteri, nr.2 s.221-245; Düstur I.Tertip, C. II. Matbaa-i Amire, İstanbul, 1289, s. 184-220
[183] Madde 69-70
[184] BOA. İ. DH. 1263/99248, 11 B 1309
[185] BOA. MF. VRK. 34/1, 24 Ra 1330; Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 285

şekilde kurulmuştur.[186] Bu kısma girmek isteyenler, bir heyet önünde sınava tabi tutulmuş ve girmeyi hak ettiği sınıfa kaydolmuşlardır.[187]

29 Temmuz 1895 tarihine gelindiğinde Darülmuallimat ve bünyesinde kurulan İhtiyat kısmı ile ilgili bir talimatname yayınlamıştır.[188] Talimatnamenin ilk üç maddesi mektebin teşkilatı ile ilgili olup şu şekildedir;

1. Madde; Darülmuallimat nizamname-i mahsusu mucibince Maarif-i Umumiye Nezareti celilesinin şuabatından biridir.
2. Madde; Darülmuallimat'ın heyet-i idare ve talimiyesi nezareti müşarileyhadan müntehap ve mansup bir müdür ve maiyetinde bir müdire ve lüzumu kadar muallim ve muallime ile muavine ve mubassıra ve hademe ve hadimattan mürekkeptir.
3. Madde; Darülmuallimat mekatib-i ibtidaiye ve rüşdiyeye muallime yetiştirmek üzere üç sene için müesses ise de altı senelik bir de ihtiyat kısmı olup bu da esasa tabi ve inas mekatib-i rüştiyesine muadildir.

Darülmuallimat, teşkilat yapısında yapılan düzenlemeler ve yenilikler ile eğitim öğretime uzun yıllar devam etmiştir. Fakat sonraki dönemlerde mektep binasının rüştiye öğrencileri ile muallimat sınıflarını barındıramayacak durumda olması ve elverişsiz olması okulun yapısında bir takım değişikliklerin yapılmasını gerektirmiştir. 1909-1910 yılında yapılan değişikliklerle rüştiye sınıfları yeni açılan numune rüştiyesine devredilmiş böylelikle okulda sadece 3 muallime sınıfı kalmıştır.[189] 1910-1911 öğretim yılında mektepte yeni usullere göre düzenlemeler yapılmıştır. Bu öğretim yılı itibariyle taşrada kız mekteplerine kadın öğretmen yetiştirmek amacıyla Leyli Kız Sanayi Mektebi bünyesinde Leyli Darülmuallimat sınıfı açılmış gündüz eğitim veren Darülmuallimat'ın yatılı olması kararlaştırılmış ve Nehari Darülmuallimat İnas İdadisi'ne dönüştürülmüştür.[190]

İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle siyasal hareketin oluşturduğu toplumsal tartışmalar, eğitim sorunlarının da gündeme getirilmesini ve tartışılmasını sağlamıştır. Balkan Savaşları'nda yaşanan olumsuzluklardan sonra eğitimin önemi daha fazla ortaya çıkmış, ülkenin eğitim ile kurtulabileceği dahi düşünülmüştü. Çeşitli gazete ve dergilerde ülkenin kurtulabilmesi için eğitimin iyileştirilmesi gösterilmiştir. Özellikle de kızların eğitimi, dikkate değer bir gelişme göstermiştir.

4.2. Leyli Darülmuallimat

4.2.1. Leyli Darülmuallimat'ın Açılışı

İkinci Meşrutiyete kadar gündüzlü bir okul olan Darülmuallimat sıbyan, rüştiye mekteplerine ve bunların dengi kız meslek okullarına öğretmen yetiştirmekte ve toplumdaki aydın kadın sayısının artmasını sağlamaktaydı. İkinci meşrutiyet dönemi itibariyle bu denli önemli bir görev üstlenen Darülmuallimat'ın daha fazla üzerinde durulmaya, eksiklikleri daha sık dile getirilmeye başlanmıştır. Bu dönemde mevcut kız mekteplerinin durumu, ülkedeki kadın öğretmen açığı ve Darülmuallimat mezunlarının

[186] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 15; Bu kısmın kuruluşu ile ilgili irade BOA. İ. DH. 1263/99248, 11 B 1309

[187] Maarif Salnamesi, sene 1319, s. 129, Darülmuallimat ile İhtiyat kısmına ait talimatname için bkz "Darülmuallimat ile İhtiyat Kısmı'na Mahsus Talimat", Maarif Salnamesi, sene 1317, s. 321-341; sene 1318, s. 312-333

[188] Maarif Salnamesi, sene 1317, s. 321-345; *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s.16-31

[189] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 297

[190] Ergin*, Türk Maarif Tarihi*, s. 678; *İstanbul Muallim Mektebi*, s. 42

durumu tartışılmıştır. Tartışmalar sonucunda İstanbul Darülmuallimat ile istenilen başarının elde edilemediği görülmüştür. Çünkü Darülmuallimat'tan mezun olan muallimeler, taşraya gitmiyorlardı. Öğrencilerin hepsi İstanbul'dan seçildiği için İstanbul'da kalmak istiyorlar, hatta bazıları evlendikten sonra mesleklerini dahi yapmıyorlardı. Oysa bu kadınlar mektebe ilk kayıt olduklarında zorunlu hizmetlerini yapmadıkları taktirde hükümete tazminat vereceklerini kabul etmişlerdi. Düşük-orta ve düşük gelir seviyeli ailelere sahip olan kadınların belirlenen tazminatı karşılamaları oldukça zordu. Üstelik hükümetin bu kadınlara ve ailelerine herhangi bir yasal işlem yapmaması muallimlerin zorunlu hizmetten kaçmalarına neden olmuştur.[191]

Maarif Nezareti, bu sorunların çözülmesi için 1910-1911 öğretim yılından itibaren birtakım girişimlerde bulunmuş, öneriler sunmuş, yeni usullere göre yenilikler yapmaya açlışmıştır. Dönemin Maarif Nazırı ve aynı zamanda bir eğitim bilimci olan Emrullah Efendi, özellikle Darülmuallimat mezunları sorunu üzerinde durmuştur. Öğretmen okullarını (Darülmuallimin-Darülmuallimat) sadece İstanbul'un değil tüm ülkenin ihtiyaçlarını karşılayacak bir kurum haline getirmek için önemli bir uğraş vermiştir. İstanbul Darülmuallimat mektebinde eğitim görüp mezun olan muallimelerin İstanbul dışındaki yerlerde de kalması, buralarda görev yapmasını istemiştir. Oysa taşradan kız öğrenci getirmek düşünüldüğünün aksine zor bir olaydı. Taşradan gelip Darülmuallimat'a kaydolacak kızların rüştiye düzeyinde eğitim alması gerekmekte ve aileleri bu konuda ikna edilmeliydi. Çünkü kırsalda kız çocukları için var olan algının da dışına çıkmış olunmakta ve aileler, kız çocuklarını buraya göndermek istememekteydi. Aileler için kız çocuklarının kendilerinden uzakta kalmaları toplumsal olarak da kabul edilmesi zor bir durumdu. Yatacakları yer, eğitim alacakları kişiler ebeveynler için önemli sorunlardı. Hatta bazılarının seyahat masraflarını karşılayacak durumları dahi yoktu. Buna rağmen 1910-1911 eğitim öğretim yılında Leyli Darülmuallimat'ın açılması ile 31 öğrenci taşradan seçilerek İstanbul'a gelmiştir. Bu sayı sosyal yapı ve ekonomik yapı düşünüldüğünde fena değildi ancak beklenilenin de oldukça altındaydı. Mektep yine ağırlıklı olarak İstanbul'dan gelenler tarafından doldurulmuştur. Taşradan gelen öğrenciler, tüm öğrencilerin ancak üçte biri kadardı.[192]

Nezaret, bu durumlara rağmen ülkede yetiştirilecek kadın öğretmenleri kontrolü altına almak istemiş ve 1910-1911 eğitim-öğretim yılı başlarında leyli (yatılı) Darülmuallimat'ın açılmasına karar verilmiştir. Leyli Darülmuallimat'a özellikle taşradan öğrenci seçilmesi, öğrenimlerini tamamlayan bu öğrencilerin tekrar taşrada görevlendirilmesi düşünülmüştür. Böylelikle kızların eğitimi sadece İstanbul ile sınırlı kalmayacak, taşrada da kız mektepleri açılacak ve yaygınlaştırılacaktı.[193]

Maarif Nazırı Emrullah Efendi, bir an evvel açılması planlanan leyli Darülmuallimat için hazırlıkların tamamlanıp kız öğrencilerin mektebe kayıt olmasını istemiştir. Ayrıca Emrullah Efendi, taşradaki Maarif idarelerine yazılar göndererek açılacak leyli Darülmuallimat için taşradan İstanbul'a kız öğrencilerin gönderilmesini belirtmiştir. Böylelikle taşradan gelen kız çocukları aldıkları eğitim sonucunda memleketlerine geri dönecekler ve buralardaki kız mekteplerinde muallime olacaklardı. Basında leyli Darülmuallimat'ın açıldığı ile ilgili haberler yer almıştır. Ancak okul resmi olarak bir türlü açılamamış ve eğitim öğretime başlamıştır. Taşradan seçilen kız

[191] Süphan Kızmızıaltın, "Gender, Education, Modernization: Women School Teachers In the Late Ottoman Empire" Yayınlanmamaış Doktora Tezi, The University of Texas at Austin, May 2012, s. 65 Süphan zorunlu hizmetini yerine getirmeyen kızlara herhangi bir yasal işlem yapıldığına dair çok az bilgi bulunduğunu ifade etmiştir.
[192] Kırmızıaltın, "Gender, Education…", s. 70-71
[193] Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 25 Mayıs 1326, s. 2112-2113

çocukları İstanbul'a kayıt olmaya gelmiş fakat Leyli Darülmuallimat daha açılamamıştır. Yeterli ödeneğin bulunamamasından dolayı mektep için bina dahi tesis edilememiştir. Taşradan gelen 60-70 kadar kız öğrenci Leyli Kız Sanayi Mektebi'ne yerleştirilmiş ve bu öğrenciler bir süre sonra Kız Sanayi Mektebi'nin derslerine devam etmişlerdir. Görülüyor ki mektebin açılması pek de kolay olmamıştır. Kız mekteplerine muallime yetiştirmenin önemli bir problem olduğunu ve bunu çözmek için bir an önce harekete geçen Nazır Emrullah Efendi, bina tesis edilmeden bütçe oluşturulmadan mektebin hemen faaliyete girmesini istemiş. Hatta bu olay Emrullah Efendi hakkında soru önergesi verilmesinin nedenlerinden biri olmuştur. Ancak Darülmuallimat ile Kız Sanayi Mektebi'nin birleştirilmesinden sonra olaylar yatışmıştır.[194] Bunun üzerine Kız Sanayi Mektebi'ne yakın bir yerde Fatih Çarşamba'da Ali Saip Paşa Konağı kiralanmıştır.[195] Kız öğrenciler, bu konağa yerleştirilerek Leyli Kız Sanayi Mektebi'nin derslerine devam etmişlerdir.[196] Böylece Leyli Darülmuallimatı, Leyli Kız Sanayi Mektebi bünyesinde kadın öğretmen yetiştirmek için 65 kişilik mevcudu ile ilk sınıfını açmıştır.[197]

1911-1912 öğretim yılında Saip Paşa konağındaki Leyli Kız Sanayi Mektebi lağvedilerek bünyesinde bulunan Leyli Darülmuallimat ile birleştirilmiş ve okul Leyli Darülmuallimat adını almıştır. Her iki okulun öğretmen ve öğrencileri birleştirilmiştir. Muallimlerin bir kısmı Leyli Kız Sanayi Mektebi'nden bir kısmı da 1910-1911 yılında son mezunlarını veren ve kapanan Nehari Darülmuallimat muallimleri arasından seçilmiştir.[198] Leyli Darülmuallimat bu şekilde kurulmuş ve Maarif Nezareti bu okulun idari yapısı için bir kararname düzenlemiştir.[199] Yedi maddeden oluşan kararnamede; mektep, bir müdür ve müdüre tarafından yönetecektir. Eğitim öğretim işleri ile müdüre okulun dış işleri ve satın alma işleriyle müdür ilgilenecektir.[200]

4.2.2. Tarihsel Gelişimi

1913-1914 eğitim öğretim yılında İsmail Mahir Efendi'nin müdürlüğü zamanında mektebin eksiklikleri giderilerek teşkilat yapısında önemli değişiklikler yapılmıştır. Mektepte pedagojik faaliyetler yapılmaya başlanmış ve düzenli bir şekilde mektepte konferanslar düzenlenmiştir. Mektebe "Tatbikat Mektebi" adı verilen uygulama kısmı eklenmiştir. Kısım, Darülmuallimat bünyesinde 5 sınıflı ibtidai mektep olarak açılmış ve uygulamalı eğitim vermeyi amaçlamıştır.[201] Aslında Tatbikat Mektebi kısmının açılmasını ilk defa gündeme getiren Mustafa Satı Bey olmuştur. 1909 yılında Darülmuallimin Müdürü olan Mustafa Satı Bey, Darülmuallimat'ın ıslahı konusunda hazırladığı raporda Tatbikat Mektebi'nin öneminden ve gerekliliğinden bahsetmiştir.[202] Tatbikat Mektebi'nin açılması ile bu kısım muallimleri aynı zamanda muidelik ve talebeye mürebbiyelik vazifesini göreceklerinden eski mürebbiyelerin vazifelerine de

[194]Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, C. 1, 27 Kanunuevvel 1326, s.84; Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde…,* s. 83, 439; Ergün "Emrullah Efendi Hayatı-Görüşleri-Çalışmaları"*, AÜDTCF Dergisi,* C. XXX. Sayı 1-2, 1979-1982, s.7-36.
[195] BOA. MF. ALY. 159/50, 27 Za 1339
[196] Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, C.1, 27 Kânunuevvel 1326, s. 84
[197] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 42
[198] Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s. 678; *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 42
[199] "Darülmuallimatın İdaresi", *Sabah*, 7 Mart 1912
[200] Satı Bey, "Meşrutiyetten Sonra Maarif Tarihi", sad. Recai Doğan, *Dini Araştırmalar*, C. 4, S. 11, Eylül- Aralık 2001, s.204
[201] BOA. MF. İMF. 23/10 28 Za 1331; *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 44
[202] BOA. MF. VRK. 33/40, 12 B 1329

son verilmiştir. Kısa süre içersisinde Darülmuallimin ve Darülmuallimat Tatbikat Mektebi'nin aynı idare altında bulunmasının yönetim ve eğitim konusunda daha faydalı olacağı düşünülmüştür. Yine bu öğretim yılında Tatbikat Mektebi kısmının tek elden yönetilmesi uygun görülerek Darülmuallimat Tatbikat Mektebi idareciliğinin, Darülmuallimin Tatbikat Müdürü İhsan Bey tarafından yapılmasına karar verilmiştir.[203]

1913 tarihinde çıkarılan Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu-i Muvakkat, eğitim tarihi açısından önemli bir gelişmedir. Kanun, her ne kadar geçici adı ile çıkarıldıysa da zamanla yapılan değişikliklerle ilköğretim sisteminin yasal omurgasını oluşturmuş, asıl olarak 1961 tarihli İlköğretim Eğitim ve Öğretim Yasası'na kadar yürürlükte kalmıştır.[204] Kanunun hazırlayıcısı Emrullah Efendi olup ilköğretim sistemini Fransa İlköğretim Yasası'na uygun hale getirmeye çalışmıştır. İlköğretimin parasızlığı ve zorunluluğunu esas alan bu kanun sonuç itibariyle ilköğretimin yapısı bakımından önemli değişiklikler getirmişti. Bu tarihe kadar ibtidai ve rüştiye adlarıyla mevcut olan ilköğretim okulları Mekatib-i İbtidaiye-i Umumiye olarak birleştirilmiş ve eğitim suresi 6 yıl olarak belirlenmişti.[205]

Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu-i Muvakkat ile 1913-14 eğitim öğretim yılı içerisinde Ana mektepler açılmaya başlamıştır. İbtidai mekteplerinin ilk basamağı olarak görülen Ana mekteplere İkinci Meşrutiyet dönemi itibariyle önem verilmeye başlanmıştı. 1910 yılında Emrullah Efendi, ülkede Ana mekteplere ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Ona göre; 4–6 yaslarındaki çocukların devam edeceği, çocukların yaşlarına uygun eğitimin verileceği ve ilköğretimin birinci mertebesi olan Ana mektepler bir an önce kurulmalıydı. Bu mekteplerde tüm eğitim öğretim yetişmiş öğretmenler tarafından verilecek ve adeta çocuğun annesi görevini üstleneceklerdi. Bu yaşta küçük çocukların annelerinden ayrılmaları ve sevgiye muhtaç olması sebebiyle Ana mekteplerde muallimlik yapacak kişilere özellikle önem verilmiştir. Fakat ülkede okul önceci eğitimi alan tecrübeli öğretmenlerin bulunmaması Ermeni ve Yahudi eğitimcilerden faydalanılmasına neden olmuştur. Bu öğretmenlerden yeterli verimin alınamaması üzerine Ana mekteplere öğretmen yetiştirilmesi zorunluluğu gündeme getirilmiş ve 1914 yılında ilk resmi Ana Mektep, Darülmuallimat içerisinde açılmıştır. Darülmuallimat müdürü İsmail Mahir Efendi, bu okulu kurmakla görevlendirilmiş ve okulun gelişmesi için önemli çalışmalar yapmıştır. Derviş Paşa Konağı'na taşınan Darülmuallimat, bünyesindeki bir sınıfı Ana Mektebi kısmına ayırmıştır. Bu şekilde bir Ana Mektebi oluşturulurken aynı zamanda bu okula öğretmen yetiştirmek için bir de Ana Muallime Mektebi açılmıştır. Böylelikle Darülmuallimat içersinde Ana Muallime Mektebi ve Ana Mektebi bir arada açılmıştır.[206] Her ne kadar II. Meşrutiyet ilan edilmeden önce İstanbul'da ve bazı vilayetlerde özel Ana mektepleri açılmış ve yaygınlaşmış[207] ise de mektep, resmi anlamda ilk defa 1913 yılında çıkarılan kanun ile açılmıştır. Yine bu yıllarda Darülmuallimat'ta ilk ve orta seviyedeki kız okullarına beden eğitimi öğretmeni yetiştirmek üzere, İnas Sultanisi ve Leyli Darülmuallimat çıkışlılardan 30 kişiye uzmanlık eğitimi verilmiştir. 1913 yılında sonra da kız

[203] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 44- 45; Ergin, *Türk Maarif Tarihi,* s. 678
[204]Tarık Soydan, "Osmanlı'dan Cumhuriyet Dönemine Türkiye'de Temel Eğitimin Gelişmesi ve Finansmanı Sorunu" , *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 2013, ss. 59
[205]Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 1989, s. 231; Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde…*, s.196-201
[206]Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s. 289; Yahya Akyüz, "Türkiye'de Anaokullarının Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi", *Milli Eğitim*, 132, Ekim-Kasım-Aralık 1996, ss. 12. Ana Mektebi'nin görseli ekte sunulmuştur (bkz. Ek 12)
[207] Satı Bey, "Meşrutiyetten Sonra Maarif Tarihi", s. 206

mekteplerine öğretmen yetiştirmek amacı ile açılan ve eğitim veren Darülmuallimat bünyesinde önemli yenilikler yapılmaya devam etmiştir. [208]

İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra kızların eğitimi üzerine yazılan yazılarda kızların da erkekler gibi yüksek öğrenim görmeleri dile getirilmiştir.[209] 1914-1915 öğretim yılında kızların yüksek tahsil görmeleri için bir yüksek mektebinin açılması söz konusu olmuş ve İnas Darülfünun hazırlıklarına başlanmıştır. Bu kurumun öğrencilerinin Darülmuallimat'ta kalması ve muallimlerinin de maaşlarını buradan alması kararlaştırılmıştır.[210] Şubat 1914 tarihinde Darülfünun'da kadınlar için serbest dersler verilmiş, 12 Eylül 1914 tarihinde Darülmuallimat bünyesinde İnas Darülfünun'un şubesinin açılmasıyla kızlar gerçek anlamda yüksek öğrenim eğitimi almaya başlamışlardır.[211] Darülmuallimat'ın Ali sınıflarını oluşturan İnas Darülfünun, üç şube ile (edebiyat, tabiiyat ve riyaziyat) Darülfünun binasında açılmıştır.[212] Buradan mezun olan kadınlar sultanilerde veya darülmuallimatlarda öğretmen olabileceği gibi ibtidai okullarda müfettiş de olabilmekteydi. Evli veya dul kadınlar mektebe kabül edilmemekteydi.[213]

1915 yılında öğretmen yetiştiren okullar için yeni bir nizamname oluşturulmuştur. Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi[214] adı verilen bu nizamnamede; Darülmuallimat'ın teşkilat yapısına, kabul şartlarına, derslere, öğrenim süresine, imtihanlara dair önemli maddeler yer almaktadır. Nizamnamede Darülmuallimat; İbtidai, İhzari ve Ali sınıflardan oluşacak şekilde yeniden düzenlenmiş ve mektep Darülmuallimat-ı Aliye adını resmen almıştır. [215] Yapılan reformlar, açılan şubeler ile Darülmuallimat 1913 yılından itibaren daha da büyümeye başlamış sadece ilköğretime kadın öğretmen yetiştiren bir kurum olmaktan çıkmıştır. Eksiklikler daha çabuk fark edilmeye çalışılmış, yapılan nizamnameler talimatnameler ile düzeltilmiş ve mektep genişletilmiştir. Bunlara paralel olarak kadın öğretim kadrosu güçlendirilmiş ve öğrenci sayılarında da artış olmuştur. 1916-1917 öğretim yılında okuldaki öğrenci sayısı yatılı kısımda 803, yatısız kısımda 276'yı bulmuştur.[216] Mektepten mezun olan

[208]Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde…*, s. 440; Ergün; Darülmuallimat bünyesinde İdadi ve Sultani mekteplerine kadın öğretmen yetiştirecek bir Darülameliyat-ı Aliye kısmının açıldığını söylemektedir. Fakat Darülmuallimat okulunda Darülameliyat-ı Aliye kısmının açıldığına dair bir bilgiye ulaşılmamış olup Binbaşıoğlu; Darülameliyatın 1881 yılında, öğretmen yetiştiren bir kurum olarak açıldığını, mektebin bir öğretmen okulu olmaktan çok bir eğitim merkezi olduğunu, burada hem ilkokula öğretmen yetiştirildiğini hem de öğretim yöntemlerinin mevcut kurslarla öğretildiğini ifade etmiştir. Cavit Binbaşıoğlu *Öğretmen Yetiştirme Açısından Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi,* MEB Yayınları, İstanbul, 1995, 14-15

[209] Kadınlar Dünyası Dergisi'ni kuran kadınlar, kadınların eğitimini her fırsatta dile getirmekle kalmamış burada yazdığı yazılarla kadınların Darülfünun eğitimi almalarını istemişlerdir. Osmanlı'da kadınların üniversitede öğrenim görme talepleri dile getirilmiştir. "Viyana Darülfününu Tıp Fakültesi'ne Müdavim Bir Türk Kızı Seniha Hanım" *Kadınlar Dünyası*, nr. 167, 30 Mart 1918, s. 1; Mükerrem Belkıs, "Millete ve Hükümete Bir Hitab Hak İstiyoruz!" *Kadınlar Dünyası*, nr 86, 11 Temmuz 1913, s 1; Mükerrem Belkıs, "Nahide Asaf Süleyman Hanımefendi'ye", *Kadınlar Dünyası*, 12 Temmuz 1913, nr. 87, s. 4; "Darülfünun Sayıklaması", *Kadınlar Dünyası*, nr. 88, 13 Temmuz 1913, s. 4.

[210] Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.679

[211] Unat, *Türkiye Eğitim Sistemi…,* s, 35; Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde…,* s

[212] BOA. MF. ALY. 72/7, 14 Z 1332; Bu konuda daha detaylı bilgi için ayrıca bkz. Ali Aslan-Mustafa Selçuk- Mehmet Nam, *Türkiye'nin İlk ve Tek Kız Üniversitesi İnas Darülfünun* **(***1914-1919)*, İdil Yayınları, İstanbul, 2012

[213] Kırmızıaltın, "Gender, Education…", s. 81

[214] *Darülmuallimin ve Darülmuallimin Nizamnamesi*, Düstur, II. Tertip, C.7, s. 649-659; BOA. ŞD. Maarif, 231/4, 5 S 1333

[215] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 290; Bu konu hakkında detaylı bilgiler "Teşkilat Yapısı" kısmında verilecektir.

[216] Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.679

öğrencilerin taşrada muallim olarak gönderilmesi ile taşralardaki kız mekteplerinin sayısı artmıştır.

Eğitim konusunda yaşanan bu başarılı gelişmeler, eğitim alanında atılan bu köklü adımlar ülkenin içerisinde bulunduğu savaş ortamında yapılmıştır. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı süresinde de mekteplerdeki eksiklikler giderilmeye, ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Ancak Dünya Savaşı'nın yenilgi ile sonuçlanması pek çok kurumlarda olduğu gibi Darülmuallimat'ta da önemli duraksamalara neden olmuştur. Öğrenci sayıları, muallim durumu, bütçe, gibi konularda azalmalar söz konusu olmuştur. Bir orta muallim mektebi görevi görmek üzere bir yıl önce kurulmuş olan İhzari kısım, 1918-1919 eğitim öğretim yılında ilk mezunlarını vermiş ve devamlılığından vazgeçilerek kapatılmıştır. Ayrıca bu dönem, beş senedir faaliyet gösteren Ana Muallim Mektebi'nin de son eğitim öğretim yılı olmuştur. Toplamda 370 mezun veren bu mektebin 1919 yılında kapatılmasına karar verilmiştir.[217]

Milli Mücadele döneminde üzerinde yaşanılan topraklar savaş meydanlarına dönmüş, ekonomik sıkıntılar tüm eğitim kurumlarında olduğu gibi Darülmuallimatta da yaşanmıştır. Fakat bu zorlu şartlara rağmen yapılan düzenlemeler ve yeniliklerle mektebin devamlılığı sağlanıştır. Savaş ve sonuçlarından en az zararla çıkılması sağlanmış ve sonuç itibariyle mektep, rağbet görmeye devam etmiştir. 1922-23 eğitim öğretim yılı her alanda olduğu gibi mektebin tarihinde de önemli olayların yaşandığı bir dönem olmuştur. İstanbul Maarif Nezareti'ne bağlı olan mektep, 5 Kasım 1922 tarihli bir emirle TBMM Hükümeti Maarif Vekaleti'ne bağlanmıştır. Yapılan değişikliler ile Cumhuriyete kadar açık olan Darülmuallimat, 1924-1925 öğretim yılında İstanbul Kız Muallim Mektebi adını almıştır. [218]

4.2.3. Teşkilat Yapısı

Nehari Darülmuallimat'ta yapılan yenililere ve düzenlemelere rağmen istenilen başarı tam anlamıyla sağlanılamamış özellikle taşradaki öğretmen ihtiyacı karşılanamamıştır. Daha amacına uygun olması ve teşkilatlı olmasını amaçlayan Maarif Nezareti, durumu düzeltmek için 1910-1911 eğitim öğretim yılında mektepte yine bir dizi değişiklikler ve yeni usullere göre düzenlemeler yapmıştır. Bu öğretim yılı itibariyle gündüz eğitim veren Darülmuallimat'ın yatılı olması kararlaştırılmış ve Nehari Darülmuallimat, İnas İdadisi'ne dönüştürülmüştür. Yine bu öğretim yılı itibariyle Leyli Kız Sanayi Mektebi bünyesinde Leyli Darülmuallimat eğitime başlamıştır. Leyli Kız Sanayi Mektebi derslerine devam edilmiştir. 1911-1912 öğretim yılında ise Leyli Kız Sanayi Mektebi lağvedilerek bünyesinde bulunan Leyli Darülmuallimat ile birleştirilmiştir. Fakat birleştirmesinde sonra gerek teşkilat yapısı gerekse eğitim kadrosu tam anlamıyla sağlanamamış bu iki okulun teşkilat yapısı ve kadroları da birleştirilmiştir. [219] Bu iki kurumum birleştirilmesi iyi bir fikir gibi görünse de pek çok problemleri de beraberinde getirmiştir. Teşkilat yapısında önemli eksiklikler görülmüş, şubeler tam anlamıyla oluşturulamamıştır.

10 Ekim 1912 tarihinde Darülmuallimat müdürlüğü tarafından Maarif-i Umumiye Nezareti'ne mevcut sınıfların teşkilat ve tertibatı hakkında bir rapor sunulmuştur. Bu rapor; Leyli Kız Sanayi Mektebi ile Leyli Darülmuallimat'ın birleştirilmesi ile Kız Sanayi Mektebi'nden devrolan ve rüştiye kısmının birinci sınıfı ile

[217] Öztürk, "Darülmuallimat", *DİA*, C. 8, İstanbul, s. 550-551
[218] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 75-79; Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.679-680
[219] Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s. 678; Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 297

ibtidai kısmının üçüncü sınıfını oluşturan öğrencilerin ihzari sınıfını takip edebilmeleri için nasıl bir sınıf oluşturulacağı hakkındadır. Raporda; [220]

> *Darülmuallimat ikinci sınıfında bulunan öğrenciler bu sene mezun olacaktır. Darülmuallimat birinci sınıfta bulunan öğrenciler bu sene üst sınıfa terfi edecekler, geçen sene görecekleri dersleri tekrar görecekler mezun olmaları için gerekli olan dersler de programa geçici bir süre dâhil olacaktır. İhzariye ikinci sene; bu sene kabul edilecek olan rüştiye şahadetname öğrencisi ile mektepte bulunan ve rüşdi birinci sene sınıfından terfi edenlerin en başarılıları ihzariye kısmının ikinci senesine kabul edilecek ve burada yalnız bu sene için rüşdi derecedeki eğitimlerine ilaveler olmakla birlikte Darülmuallimat sınıflarında görülecek derslere başlangıç yapılarak Darülmuallimat sınıflarına hazırlanacaklardır. Bir sene sonra ise İhzariyenin birinci senesindeki rüştiye derecesindeki tahsilleri takviye edilmiş öğrenci bu sınıfa terfi edeceklerinden o halde gelecek sene bu sınıf öğrencisi yalnız Darülmuallimat sınıflarına hazırlanacaktır. İhzariye birinci sene; bu sene kabul edilecek rüştiye şahadetname öğrencisi ile rüşdi birinci sene sınıfından terfi edenler muallimat cihetiyle ihzariyenin birinci senesine kabul edileceklerdir. Bu sınıfın ders programı rüştiye mektebinin son sınıf programına benzediğinden şahadetnamesiz bu sınıfa gelmiş olanlar aldıkları dersler ile rüştiye derecesindeki tahsillerini burada takviye etmiş olacaklar. Rüşdi tatbikat sınıfı; Darülmuallimat öğrencisini hazırlamak için hiç olmazsa iki sınıf oluşturmak gereklidir. İhtiyat sınıfı; ibtidai üçüncü ve rüşdi birinci sene altındaki sınıflarda İhtiyat sınıfı namıyla oluşturulması zorunlu bulunan bu sınıf lüzumu kadar gruplara bölünerek rüşdi birinci seneye terfi edilmek için tahsil ve terbiyelerine itina göstermek lazımdır.*

Darülmuallimat'ta mevcut sınıfların teşkilat ve tertibatı hakkında müdüriyetin belirttiği bu raporun ardından Maarif Nezareti; Darülmuallimat'ın ikinci, birinci sınıfları, İhzariye birinci ve ikinci seneleri için belirtilen durumun Nezaretçe kabul edildiğini bildirmiştir. Ayrıca Tatbikat ve İhtiyat sınıflarının mektep dahilinde teşkil olunmasının Darülmuallimat'ın amacına uygun bulunduğundan bu sınıflara öğrenciler, ibtidai mektebi şahadetnamesi veya rüştiye tasdiknamesine uygun alınacaktır. Gerekli sayıda gündüz talebenin kabulü suretiyle (İhzariye sınıfı yetiştirilinceye kadar) geçici olarak açılmasına ve daha sonra kapatılarak Darülmuallimat civarında açılacak (ibtidaiye sınıfı ve rüşdi sınıfını içeren) gündüzlü bir kız mektebinin Tatbikat mektebi haline getirilmesine karar vermiştir.[221] Böylelikle Darülmuallimat sınıfları; Darülmuallimat ikinci sene, Darülmuallimat birinci sene, İhzariye ikinci sene, İhzariye birinci sene, Rüşdi, Tatbikat sınıfları ve İhtiyat sınıfı şeklinde düzenlenmişti. İhzari sınıfının öğrenci yetiştirilinceye kadar geçici olmasına ve bir kız mektebinin Tatbikat mektebine dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır.

1914 yılından itibaren Darülmuallimat'ta düzenlemelere devam edilmiştir. 1913-1914 eğitim öğretim yılında ülkede terbiye faaliyetleri uygulanmaya başlanmıştır. Darülmuallimin muallimleri tarafından kadın ve erkek muallimlere konferanslar verilmiştir.[222] Daha önce geçici açılmış olan alî sınıfları bu yıl Eylül ayında itibaren daimi hale getirilmiştir. Bu yıl okulun teşkilat yapısı da tekrar ele alınmış, kadroları oluşturulmuştur. Oluşturulan kadrolar; Darülmuallimat, Tatbikat Mektebi, Ana Muallime Mektebi, Ana Mektebi, Darülmuallimat-ı Aliye şeklinde gruplandırılmıştır.

[220] BOA. MF. ALY. 32/5-1-2, 2, 1 Za 1330
[221] BOA. MF. ALY. 32/47 9 ZA 1330
[222] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 44

Darülmuallimat'ın Ali sınıfları "İnas Darülfününu" adı altında Edebiyat, Tabiiyat ve Riyaziyat olmak üzere üç şubesiyle[223] birlikte Darülfünun binasında açılmıştır.[224] Bu yılda oluşturulan muallim isimlerinin, maaşlarının ve derslerinin belirtildiği cetveli incelediğimizde Darülmuallimat-ı Aliye dışındaki tüm şubelerin dersleri Darülmuallimat muallimleri tarafından verildiği görülmektedir. Aliye şubesindeki derslerin ise Darülmuallimat ve İstanbul Sultanisi'nden gelen eğitimciler ve çoğunluğu Darülfünun'dan gelen eğitimciler tarafından verildiği görülmektedir.[225] Ali şubesinin yatılı talebesi Darülmuallimat'ta kalmış, muallimler de maaşlarını Darülmuallimat'ta almıştır. Kızlar için açılan bu ilk yüksek öğretim kurumuna kabul edilecek talebeler hakkındaki kabul şartları ise talimatname ile belirtilmiştir.[226]

1914 yılının Eylül ayında Darülmuallimat'ta Ali sınıfların açılması, İnas Darülfünun adını alması ile mektebin teşkilat yapısı, erkek öğretmen okulu Darülmualliminin teşkilat yapısına benzetilmiştir. Darülmuallimin-i Aliye kısmında bulunan öğrenciler de eğitimlerinin bir kısmını Darülfünun'da almakta ve buraya yüksek okul statüsü verilmekteydi. Fakat bu yüksek okuldan sadece erkekler faydalanabiliyor kızlar Darülfünun'a alınamıyorlardı. Ayrıca buradaki programlar erkeklere uygun bir şekilde oluşturulduğu için tam anlamıyla ihtiyacı karşılamıyordu. Kızlar için Darülfünun programına uygun düzeyde eğitim verecek bir şubeye ihtiyaç vardı. Bu ihtiyaç 1914 yılından itibaren yapılan düzenlemeler ve Darülmuallimat'ın âli sınıflarındaki kızların Darülfünun'a kabulü ile giderilmiştir.[227]

Darülmuallimat'ın teşkilatında bazı eksikliklerin olması, sorunların devam edilmesi üzerine 1915 yılında Darülmuallimat teşkilatı yeniden oluşturulmuştur. 4 Mart 1915 tarihinde Darülmuallimat Programı yayınlanmıştır. [228] Bu programa göre okul;

1. Kısm-ı İbtidai (Tatbikat sınıfı)
2. Darülmuallimat-ı İbtidaiye
3. Ana Muallime Mektebi
4. Ana Mektebi

şeklinde dört kısma ayrılmıştır. Kısm-ı İbtidai veya Tatbikat sınıfının öğrenim süresi beş sene olarak belirlenmiştir. Bu kısımda uygulanacak eğitim İnas sultani programı ile aynı olacaktır. Darülmuallimat-ı İbtidaiye, biri ihzari (hazırlık) olmak üzere toplam beş sınıftan oluşacaktır. Ana Muallime Mektebi'nin öğretim süresi ise bir yıl olacak Ana Mektebi, Ana Muallime Mektebi'nin uygulama okulu olacaktır. Bu programda sadece Darülmuallimat-ı İbtidaiye'nin müfredatı açıklanmış, teşkilat içerisinde bulunan Darülmuallimat'ın Ali sınıflarına ait programa yer verilmemiştir. Bu durum Darülmuallimat'a bağlı olmasına rağmen âlî sınıfların ayrı bir binada ve ayrı bir yönetimle eğitim almasından kaynaklanmaktadır.[229] Darülmuallimat Programı ile ülkede Ana Muallime Mektebi'nin kuruluşuna zemin hazırlanmıştır. Böylece ülkede anaokulu öğretmeni yetiştirme konusunda ciddi adımlar atılmıştır. Nitekim 42 öğrenci ile öğretime başlayan bu okul, bir yıl sonra, Türkiye'nin ilk anaokulu öğretmenleri olan 34 kişiyi mezun etmiştir.[230] 1915 yılında yayınlanan Ana Mektepleri Nizamnamesi'nin

[223] BOA. MF. ALY. 69/15-1-3, 25 L 1332
[224] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s. 298
[225] BOA. MF. ALY. 69/15-1, 25 L 1332
[226] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 50
[227] Öztürk, *Atatürk Devri…*, s. 28-29
[228] *Darülmuallimat Programı*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1330
[229] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 300
[230] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 49

10. maddesi ile buradan mezun öğrencilere, kız ibtidaiyelere bağlı müstakil anaokullarında öğretmenlik yapma hak ve önceliği verilmiştir.[231]

Darülmuallimat Programı'nda mektebin teşkilat yapısının yanı sıra okutulacak dersler, eğitimcilerin durumu ile ilgili bilgilere de yer verilmiştir. Özellikle eğitimcilerin medeni bilgilerle donatılmış, alanında yetişmiş kişiler olması amaçlanmıştır. Ayrıca meslek ile ilgili önemli bazı dersler, bu program ile müfredata eklenmiştir.[232] Fakat yapılan Darülmuallimat Programı kalıcı olmamış kısa süre içerisinde 1915 yılında Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi yayınlanmış ve mektep yeniden yapılandırılmıştır. [233]

Nizamname ile İstanbul'da bulunan Darülmuallimat-ı Aliye;

1. İbtidai
2. İhzari
3. Alî

olmak üzere üç kısma ayrılarak bir yüksek öğretim kurumu haline getirilmiştir. (Madde 1). Her Darülmuallimat'ın ibtidai kısmına bağlı birer Tatbikat mektebinin bulunması (Madde 3), doğrudan mektep müdürlüğüne bağlı bir Ana Muallime Mektebi ve buna ait bir uygulama okulu olan Ana Mektebi'nin Darülmuallimat teşkilatının içerisinde yer alacaktır. Ana Muallime Mektebi'nin öğrenim süresi eskisi gibi bir yıl olacaktır (Madde 4). İbtidai kısmının öğretim süresi 5 sene olacak ve buradan mezun olanlar ibtidaiye mekteplerinde muallim ve muallimelik yapabileceklerdir (Madde 6). İhzari kısmının öğrenim süresi 2 sene olacak, bu kısımdan mezun olanlar Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı ibtidaiyede muallim ve muallime olabilecek hatta ibtidaiye mekteplerinde müfettiş olabileceklerdir. Alî kısmının da öğretim süresi 3 sene olacak ve bu kısım Edebiyat, Tabiiyat ve Riyaziyat şubelerine ayrılacaktır. Âli kısımlarından mezun olanlar taliye ve âliyede muallimelik yapabileceklerdir (Madde 2). Ali sınıfının eğitimi İnas Darülfünun eğitimi ile aynı olacaktı (Madde 30). Ayrıca nizamnameye göre, Darülmuallimat-ı Aliye mektebi parasız ve yatılı bir okul olup gündüzlü talebe de mektebe kabul edilecek ve yatılı öğrencilere gerekli olan eşyaların tamamı hükümet tarafından verilecektir (Madde 5).

Kısaca 1915 yılında Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi ile öğretmen okulunun teşkilat yapısı, kabul şartları, idari yapısı, muallimlerin durumu, ders programı yeniden düzenlenmiştir. Bu nizamname ile Darülmuallimat resmi olarak ilk defa yüksek okullar arasında yer alınarak Darülmuallimat-ı Aliye adını almış şubeleri tekrar belirlenmiştir.

1915 nizamname hükümlerinin uygulanmasını sağlamak amacıyla 1916 yılında Darülmuallimat-ı İbtidaiye ile ilgili 148 maddelik bir talimat ve müfredat programı yayınlanmıştır.[234] Bu talimatnamede öğretmenlerin görev ve sorumlulukları, ders işleyişleri, öğrencilerin eğitimi, görevleri gibi konulara açıklıklar getirilmiştir. Yayınlanan talimatnameler, nizamnameler sonucunda Darülmuallimat-ı Aliye'ye kaydolan ve buradan diploma alan öğrenci sayılarında artış olmuştur. 1915-1916 öğretim yılında Darülmuallimat-ı Âliye'de 499'u yatılı, 238'i gündüzlü olmak üzere 737 öğrenci, İnas Darülfünun'da 9 öğrenci bulunmaktaydı.[235] İhzari kısım ise 1917-

[231] Düstur, 2. Tertip, C. VII, s. 514-15

[232] Dersler "Eğitim Öğretim" kısmında detaylı bir şekilde verilmiştir

[233] *Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi*, İstanbul, 1331; *Takvim-i Vekayi*, nr. 2232, 1 Ramazan 1333; Düstur, 2. Tertip, VII, s. 649-659; BOA. Şurayı Devlet Maarif, 231/4, 5 S 1333

[234] "Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı İbtidaiye Talimatnamesi", *Maarif Düsturu*, I, Cüz 4, İstanbul 1928, s. 326-353

[235] Öztürk, "Darülmuallimat", s. 550

1918 öğretim yılında İbtidai kısmının dördüncü sınıfından seçilen 15 öğrenci ile hizmete girmişti. [236]

1917-1918 öğretim yılının Haziran ayında Fatih'te meydana gelen yangın mektebin bulunduğu Derviş Paşa Konağı'nı etkilemiş ve konağın tamamı yanmıştır. Bunun üzerine okul yine Çapa'da bulunan büyük, geniş ve daha modern bir binaya taşınmıştır.[237]

Birinci Dünya Savaşı'nın mağlubiyetle sonuçlanması siyasi, sosyal ve mali felaketleri de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde başta İstanbul olmak üzere pek çok vilayetlerdeki eğitim kurumları çok zor dönemler geçirmiş güçlüklerle ayakta durmaya çalışmıştır. İşgal altında bulunan İstanbul'daki Darülmuallimat-ı Aliye yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmelerden oldukça etkilenmiştir. Leyli Darülmuallimat'a dönüştürülmesinden 1918 yılına kadar önemli mesafeler kat eden bu mektep, nitelik ve nicelik bakımında zenginleştirilmiş, eksiklikleri tamamlanmış, kuruluş amacına uygun bir şekilde şubelere ayrılmış olsa da bu tarihten sonra yaşanan bir takım olumsuzluklar mektebin teşkilat yapısında değişiklere yol açmıştır. 1918-1919 öğretim yılında öğretim kadrosunda daralmalar söz konusu olmuştur. Bina, ders araç gereç bakımından eksiklikleri bulunan mekteplerde ve kadrolarında kısıtlamalar yapılmıştır. Maliye Nezareti, ülkenin içerisinde bulunduğu durumundan dolayı Darülmuallimat-ı Aliye'nin âli sınıflarının kapatılmasını dahi önermiştir.[238]

Yine bu yıl orta öğretim kurumlarına öğretmen yetiştiren İhzari kısmının bu görevi Darülmuallimat-ı Aliye'ye bırakılarak İhzari kısım kapatılmıştır. Sebebi ise İhzari kısmını bitiren öğrencilerin Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı Aliye'ye kabul edilebilmeleri olmuştur. 1915 Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi'nin 2. maddesine göre Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı Aliye'deki İhzari kısım, Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı İbtidaiyeye muallim ve muallime ile ibtidaiye mekteplerine müfettişler yetiştirmek üzere açılmıştı. Nizamnamenin 12. maddesine göre bu kısma dört senelik Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı İbtidaiye mezunu olup en az iki sene öğretmenlik yapmış olanlar kabul edilecekti. Ancak Darülmuallimat-ı Aliye, İhzari kısmı için gerekli vasıflara sahip yeterli miktarda öğrenci bulunamaması halinde Darülmuallimat-ı İbtidaiyenin dördüncü sınıfını bitirenlerin de bu kısma sınavsız kabul edileceğini duyurmuştu. Bu durum ise Darülmuallimat'ın eğitim seviyesini düşürmüştür. Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı İbtidaiye mezunlarının iki senelik İhzari kısmını bitirdiklerinde Sultani mezunları derecesinde bile olmadıkları halde Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı Aliye'ye alınmaları eğitim öğretim açısından birçok aksaklığa neden olmuştu. İhzari kısmının amacı Darülmuallimat-ı ibtidaiye öğretmeni ve tedrisat-ı ibtidaiye müfettişi yetiştirmek iken Darülmuallimat-ı İbtidaiyeden Darülmuallimat-ı Aliye'nin Ali kısmına girebilmeleri için bir araç olmuştur. Dolayısıyla Maarif-i Umumiye Nezareti, Darülmuallimin ve Darülmuallimat öğretmeni ile Tedrisat-ı ibtidaiye müfettişi olma görevinin Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı Aliye mezunlarına verilmesinin daha doğru olacağına karar verip bu kısma gerek kalmadığı düşüncesiyle kapatmıştır.[239]

1918-1919 öğretim yılında Darülmuallimat-ı Aliye'nin İbtidai ve Tatbikat kısımlarındaki yatılı ve gündüzlü öğrenci sayılarında da azalma olmuştur. Tatbikat kısmının nehari olması kararlaştırılmıştır. Yine bu eğitim öğretim yılında Ana Muallim Mektebi, son mezunlarını vermiştir. Nedeni mali sıkıntılar ve siyasi buhran dolayısıyla

[236] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 63
[237] Öztürk, *Atatürk Devri…,* s. 19
[238] BOA. MF. ALY. 169/59-3-7, 15 Z 1340
[239] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 302; BOA. MF. ALY. 172/4, 10 S 1341

ülkede yeteri kadar Ana Mektebi açılamamıştı. Buna karşılık Ana Muallim Mektebi'nde ihtiyacın üzerinde öğretmen yetişmişti. Kısaca açık kaldığı beş yıl içerisinde 370 öğrenciye Ana Mektep muallimliği diploması verilmesine rağmen ülkede resmi Ana Mekteplerin sayısı ancak 30 olabilmişti.[240] Bu durum karşısında bu mekteplerin kapatılması kararlaştırılmıştır.[241] Bütün yaşanan bu gelişmeler üzerine uygulanan nizamnamede düzenlemeler gerekli görülmüş ve Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı Aliye idareleri için yeniden bir nizamname kaleme alınmıştır.[242] 1919 yılında İnas Darülfünun'un erkeklerin öğrenim gördüğü Darülfünun ile birleştirilmesi gündeme gelmiştir. Erkeklerden ayrı sınıfta ayrı zamanlarda eğitim gören kız öğrenciler, Darülfünun'da daha iyi eğitim almak için erkeklerle birlikte öğrenim görme taleplerini dile getirmiştir.[243] Kabul edilmesi ile 1918-1919 yılında birleştirilmiş ve Darülfünun'da karma eğitime geçilmişti. Fakat İnas Sultani mekteplerine öğretmen kaynağı olmaya devam etmişti. Böylelikle açıldığı 1914-1915 yılından itibaren toplam 129 öğrencinin eğitim gördüğü İnas Darülfünun, 1919'da birleşmesiyle kapanmış gibi görünse de aslında resmi olarak 16 Eylül 1921 tarihinde Darülfünun Divanı tarafından kapatılmıştır.[244]

Darülmuallimat-ı, Aliye, 5 Kasım 1922 tarihli bir emirle TBMM Hükümeti Maarif Vekaleti'ne bağlanmıştır. Mektebin eğitim kadrosu Vekalet'ten gönderilmiş, idari kadrosu ve işleyişiyle ilgili bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Bu yıl okulda 210 İbtidai kısım ve 177 Tatbikat kısmında olmak üzere toplamda 387 öğrenci eğitim öğretim görmekteydi. 1924 yılında mektep müdürlüğüne getirilen Darülfünun müderrislerinden Mehmet Emin Efendi, mektepte modern bir şekilde değişiklikler yapmıştır. 1923-24 öğretim yılında daha önce kapatılan İhzari kısmına denk bir Tali Kısmı açılmış fakat bir sonraki ders yılında lağvedilmiştir. 1924-1925 yılına gelindiğinde ise mektep, İstanbul Kız Muallim Mektebi adını almıştır.[245]

[240] "Maarif Yılı" *Türk Yurdu*, X, 1, 10 Mart 1332, s. 12; Öztürk, *Atatürk Devri…,* s. 19
[241] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 68; Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s. 679
[242] BOA. MF. ALY. 123/62-4, 24 M 1337
[243] Bu istek Şükufe Nihal Hanım başkanlığındaki bir öğrenci heyetinin Maarif Nazırını ziyaret etmesi ile dile getirilmiştir. Ali Arslan, Özlem Akpınar, "İnas Darülfününu (1912-1914)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 6, S. 2, 2005, 225-234
[244] Bahar Baskın, "II. Meşrutiyet'te Kadın Eğitimine Yönelik Bir Girişim: İnas Darülfününu", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:38, Mart 2008, s. 89-123
[245] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 65-79; Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s. 679-681

5. DARÜLMUALLİMAT'IN İDARİ YAPISI, ÖĞRETİM KADROSU, ÖĞRENCİ DURUMU, FİZİKİ YAPISI

5.1. Darülmullimat'ın İdari Yapı

5.1.1. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi İle Oluşturulan İdari Yapı

Maarif Nazırı Saffet Paşa tarafından hazırlanan 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde Darülmuallimat'ın idari yapısı ele alınmıştır. Mektebin idaresi, mektebin açılış amacına uygun olması sebebiyle bir kadın tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Fakat ülkede kızların eğitimi konusunda ilk adımlar bunlar olduğu için daha önceden yetişmiş ve bu kurumun idari işlerini yapabilecek kadınlar henüz bulunmamaktaydı. Nizamnamede bu durum dikkate alınmış ve yeteri kadar kadın öğretmen yetiştirilinceye kadar müdürün ve muallimlerin erkekler arasında belli kriterler konularak görevlendirilmesi uygun bulmuştur. Nizamnamede mektebi idare eden müdirenin maaşı muallim maaşının iki katı olduğu da dikkat çekmektedir.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde Darülmuallimat için belirlenen maddeler esas alınarak mektep hazırlıklarına başlanmıştır. Mektep açılmadan önce her türlü hazırlıklar yapılarak idari kadro ve öğretim kadrosu belirlenmiş, bütçedeki harcamalar, ayrılan paralar detaylı bir şekilde verilmiştir. Hatta özellikle maaşlar konusunda sorunların olmasından dolayı mektebin açılışında bir takım gecikmeler yaşanmıştır. Bu süre içerinde yapılan yazışmalar neticesinde Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından hazırlanan 12 Nisan 1870 tarihli raporda, Nizamnamede belirlenen bütçede gereğine göre değişikler yapılmıştır. Yapılan değişikliğe göre mektebin idari kısmının maaşları şu şekilde olmuştur;

Tablo 5.1. Darülmuallimat'ın İdari Kadrosu ve Maaşları (1870) (BOA. İ. DH. 614/42823 Lef 1, 13 R 1287).

Görevi	Maaşı (kuruş)
Müdür	2000
Müdire	650
Kapıcı	200
Hademe	400

Müdür, mektebin dış işlerini yürütmekte sorumlu tutulmuş ve mektebin iç işlerini düzenlemek için de bir yardımcıya müdireye ihtiyaç duyulmuştur. Darülmuallimat'ta çalıştırılacak iki hademeden birisi erkek diğeri kadın olması kararlaştırılmıştır. Nizamnamede hademe maaşları 150'şer kuruş olarak belirtilmesine rağmen bu maaşla isteğe uygun hademe bulunamayacağından 200 kuruş maaş ile görevlendirilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca mektebe lüzuma göre 200 kuruş maaş ile bir de kapıcı alınması belirtilmiştir.[246] Fakat daha sonra yapılan yazışmalar sonucunda Darülmuallimat'ta bulunan öğrenci, muallim ve hademe maaşları için senelik 129600 kuruş ayrılmış ve bundan 24000 kuruşun Müdür maaşı olması kesinleşmiştir. Mektepte görevlendirilen hademe ve kapıcının maaşlarında ise bir değişiklik yapılmamıştır. Mektepte çalışanlara senelik toplam 7200 kuruş maaş verilmesi uygun görülmüş ve mektebin idari kadrosu açılış tarihlerinden önce oluşturulmuştur.[247]

[246] BOA. İ. DH. 614/42823, Lef 2-13 R 1287
[247] BOA. İ. DH. 614/42823, Lef 6, 13 R 1287

Mektepte çalışanlara verilen maaşın alım gücünü görebilmek ve tabloların daha iyi anlaşılabilmesi için mektebin ilk açıldığı yıllarda ülkedeki eşya, hayvan ve tahılların fiyatları ile ilgili yaptığımız araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır; 1868-1871 yılları arasında bir kile bulgur 80 kuruş, bir kat yatak 150-200 kuruş, bir koyun 40 kuruş, bir çift altın küpe 40 kuruş [248], iki batman tütün 10 kuruş, bir bakır kap 16 kuruş, bir inek 80-82 kuruş, bir tüfek 40 kuruş, üç adet çorap ve püskül 21 kuruş,[249] bir gömlek 7,5-14 kuruştur.[250] Ayrıca bir kile ekmeklik buğdayın fiyatı 1870 yılında 28.9 kuruş, 1871 yılında 31.1 kuruş, 1872 yılında ise 33.0 kuruştur.[251]

Darülmuallimat'ın açılışı için yapılan hazırlıkları ve idari yapısını incelediğimizde Darülmuallimin ile arasında bir takım farklılık bulunmaktadır. Bunlardan biri idari kısımda bulunan personelin durumudur. Darülmuallimin'de Müdür gereği kadar muallim ve hizmetli bulundururken Darülmuallimat'ta durum daha farklı olmuştur. Bir diğeri Darülmuallimat kız çocuklarına eğitim veren bir mektep olduğu için müdürün seçilmesine özellikle dikkat edilmiş. Yaşlı, iyi ahlaklı olmasına önem verilmiştir. Müdürün yanında kadın bir müdirenin de atanması zorunlu görülmüştür. Bu durumda idari işler de müdür ve müdire arasında paylaştırılmıştır. Mektebin dış işlerinden müdür, iç işlerden ise müdire sorumlu tutulmuştur.

Darülmuallimat'ın ilk müdürü Meclis-i Maarif-i Kebir'in kuruluşunda önemli rol oynayan Emin Efendi olmuştur.[252] Bu ilk yıl mektebin 50 öğrencisi, iki hademesi ve bir de kapıcısı bulunmaktaydı. 1873-1874 eğitim öğretim yılında mektep müdürlüğüne Mehmet Fehmi Efendi atanmış. 1876-1877 eğitim öğretim yılında mektebin müdürlüğüne mektepte ilk açıldığı yıldan itibaren Hesap ve Coğrafya muallimi olarak görev yapan İsmail Efendi, vekaleten atanmıştı. 1878-1879 yılında ise Darülmuallimat müdür vekilliğine Abdullah Efendi tayin edilmişti. [253] Bu dönemlerde yaşanan Osmanlı Rus Savaşı ve sonuçları, Darülmuallimatı da etkilemiş, mektep iki yıl kapalı kalmış ve mektebin idari kadrosunda eksiklikler olmuştur.

Darülmuallimat'ta idare, 1880'li yıllara kadar kadın idarecilerin yokluğundan dolayı erkekler tarafından yürütülmüştür. Fakat bu yıldan itibaren mektebin gerek idari kadrosunda gerekse muallim kadrosunda kadın eğitimcilerin sayıları artmaya başlamıştır. 1881-1882 ders yılında Fatma Zehra Hanım, Darülmuallimat'a müdür olarak atanmıştır.[254] İstanbul Kız Muallim Mektebi adlı eser ise Fatma Zehra Hanım'ın 1879-1880 ders yılında Darülmuallimat müdürlüğüne getirildiğini kaydetmektedir.[255]

---

[248]Berivan Sultan Duman, 147. Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nin (H. 1281-1289/M. 1864-1872, s. 149-267) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018

[249]Hüseyin Beşçocuklu, 452 numaralı Elbistan Şer'iyye Sicilleri H. 1284-1288/M. 1868-1871) Değerlendirme ve Transkripsiyon, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maraş 2004, s. 68-84, 132

[250] Seda Çalı, Elbistan Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (Numara: 452, S. 200-300, Yıl: 1867-1877), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2018 s. 43; Duman, 147. Numaralı Gaziantep…, s. 153

[251]Mevlüt Camgöz, 19. Yüzyıl Osmanlı İstanbulu'nda Zahire Fiyatları ve Tedarik Bölgeleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010 s. 49

[252] BOA. İ. DH. 627/ 43609, 16 Za 1287

[253] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s.11; Devlet Salnamesi, sene 1298, s. 269

[254] Devlet Salnamesi, sene 1299, s. 260

[255] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 11;Akyüz, bu eseri hazırlayanların o tarihte ilk ve sağlam bilgi ve belgelere sahip olduklarının önemi üzerinde durmuştur. (Yahya Akyüz, "Öğretmenlik Mesleği ve Osmanlı'da Kadın Öğretmen Yetiştirilmesi", *Tarih ve Toplum*, Mart 2000, C. 33, S. 195, s.31-43.) Ancak

Kurnaz [256] ise mektepte ilk kadın idarecinin 1881 yılında göreve geldiğini kaydetmiştir. Sonuç olarak Fatma Zehra Hanım'ın mektep müdürlüğüne getirildiği tarih ile ilgili farklı bilgiler bulunsa da bu gelişme Darülmuallimat tarihinde önemli bir adım olup ilk defa bir kadın, mektep idareciliğine getirilmiştir.

1882-1883 eğitim öğretim yılına gelindiğinde artık Darülmuallimat'ta bir müdür ve bir müdire bulunmaktadır. Daha önceden önemli görevler üstlenmiş, yetkili ve dirayetli olan[257] Davud Şükrü Efendi müdür, Musiki muallimi olan Refika Hanım ise mektebin müdiresi olarak görevlendirilmiştir. 1882-1883 ders yılında mektep idaresinin bir erkek müdür ve yanında kadın idarecinin tarafından yürütülmesi 1898-1899 eğitim öğretim yılına kadar devam etmiştir.[258] 1883-1884 yılında Müdür Davut Şükrü Efendi, Müdire Refika Hanım[259] idari işlere tayin edilmiş. 1884-1885 ders yılında mektebe müdür olarak İsmail Hakkı Efendi atanmıştır. Bu yıl müdire olarak yine Refika Hanım devam etmiştir.[260] 1894-1895 eğitim öğretim yılına kadar bu kişiler idari işlerle ilgilenirken bu ders yılında müdür değişikliği olmuş ve müdür olarak Hacı Mehmet Hulusi Efendi atanmıştır. Refika Hanım ile birlikte 1898-1899 yılına kadar mektebin idari işlerine bakmışlardır.[261] Bu ders yılından sonra Hacı Mehmet Hulusi Efendi Darülmuallimat'ta tek idareci olarak kalmıştır.[262]

5.1.2. 1895 Yılı Talimatnamesi İle Oluşturulan İdari Yapı

1894 yılında Darülmuallimat müdürlüğüne atanan Mehmet Hulusi Efendi aynı zamanda mektebin din dersleri muallimi idi. Mehmet Hulusu Efendi, müdürlüğü sırasında pek çok önemli faaliyetlerde bulunmuş, mektep hayatında önemli bir yer etmiştir. Bu zamana kadar dağınık halde bulunan mektep kayıtlarını düzenlemiş ve öğrenci kayıtlarının tutulduğu bir defter hazırlamıştır. Ayrıca Darülmuallimat'ın bugüne kadar değiştirdiği binaları ve düzenlemeleri bilen Mehmet Hulusi Efendi, Darülmuallimat için kalıcı bir bina temin etmeye çalışmıştır. Koska'da mektep için bir bina aldırmayı başarmıştır. Mektepte uygulanan eğitim öğretimi de ele alan Mehmet Hulusi Efendi, yeni bir talimatname hazırlamış, dersler için yeni bir müfredat programı oluşturmuştur.[263] Yapılan çalışmalar sonucunda 29 Temmuz 1895 tarihinde Darülmuallimat ve bünyesinde kurulan İhtiyat kısmına mahsus bir talimatname yayınlamıştır.[264] O, mektebin eksiklikleri ve gerekliliklerini göz önünde bulundurarak oluşturduğu bu talimatname ile eğitimin düzenli bir şekilde sürdürülmesini amaçlanmış ve önemli yenilikler yapmıştır. İdari kadro ve öğretim kadrosunun görev ve sorumlukları, mülakatlar, imtihanlar, ders içerikleri hakkında detaylı bilgilerin verildiği bu talimatnamenin yanında bir de Darülmuallimat ders programı yayınlanmıştır.

İstanbul Kız Muallim Mektebi adlı eserde bazı bilgiler salname kaynak göstererek verilmiştir. Bu durumda kaydedilen tarihlerin yanlış aktarımının söz konusu olması da muhtemeldir.

[256] Şefika Kurnaz," Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadınların Eğitimi" *Milli Eğitim*, 143, 1999, s. 105

[257] Akyüz, "Öğretmenlik Mesleği…", s. 163

[258] Devlet Salnamesi, sene 1301, s. 378; sene 1306, s. 316; sene 1315, s. 295

[259] Devlet Salnamesi, sene 1300, s. 192

[260] Devlet Salnamesi, sene 1303, s. 324-25

[261] Devlet Salnamesi, sene 1312, s. 424; sene 1314, s. 460

[262] Devlet Salnamesi, sene 1316:, s. 323

[263] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 15; Devlet Salnamesi, sene 1312, s. 424-25

[264] "17 Temmuz 1311 tarihli Darülmuallimat ile İhtiyat Kısmına Mahsus Talimatdır", Maarif Salnamesi, sene 1317, s. 321-322

Talimatnameye göre mektebin idari yapısı; bir müdür ve maiyetinde bir müdire, muavine, mubassıra, hademeden oluşmaktaydı (madde 2). Talimatnamenin 6-12. maddeleri müdür ve müdirenin vazifelerine ayrılmıştı. Buna göre;
*Madde 6;*Müdür ve müdire mazeretleri bulunmadıkça tatil günleri hariç her gün talebeler gelmeden önce mektebe gelecek ve akşamları talebeler dağıldıktan sonra mektepten ayrılacaklardır. Müdür ve müdirenin ikisinin birden mektepte bulunmaması uygun olamaz.
Madde 7; Talimatnamenin yürütülmesinde tamamen müdür sorumlu idi. Nezaretten verilen emirlerin, talimatnamenin uygulamasından, yürütülmesinden sorumlu olacak. İdari işlerde öncelikle müdür, ikinci derecede ise onun muavini hükmünde olan müdire sorumlu olacaktır.
Madde 8; Müdire mektebin haberleşme ve dış işlerine asla müdahale etmeyecek, ancak müdire iç işlerde müdürün onayını almadan asla bir icraatta bulunmayacak.
Madde 9; Müdire daima, müdür ise haftada bir iki defa dershaneleri ve nakış odalarını dolaşıp muallim, muallime ve muavinelerle talimatnamenin uygulanmasını sağlayacak. Ders esnasında dahi muallim, muallime, hademe ve hadematın durumunu daima teftiş edebilecek, görevlerini yapıp yapmadıklarını denetleyecektir.
Madde 10; Mektebe devam konusunda ve vazifelerini yapmada bir kusur görülen memurlar, muallimler ve müstahdemler müdür tarafından uyarılacak ve tekrarı halinde gerekli birimlere şikayet edecektir.
Madde 11; Müdür her akşam ders defterlerini kontrol ederek "görülmüştür" kelimesini yazarak imzalayacaktır.
Madde 12; Darülmuallimat binası içinde müdür ile muallimlerden ve Nazırlıktaki resmi görevlendirilen memurlardan başka hiçbir erkeğin hiçbir surette binaya girmesine izin verilemez. Talebeleri mektebe getirip götüren ve idare tarafında kontrol edilen mubassırlar ise müdür tarafından belirtilen yerde bekleyeceklerdir.
Görüldüğü gibi 1895 yılında yayınlanan talimatnamenin bu maddelerinde müdür ve müdirenin yani idari işlerden sorumlu kişilerin vazifeleri detaylı bir şekilde belirlenmişti. Talimatnamede müdür ve müdirenin yetkilerinde önemli farklılıkların olduğu dikkat çekmektedir. Talimatname ile kadın müdirenin konumu, erkek müdürden daha alt düzeyde belirlenmiştir. Müdirenin yönetim ile ilgili yetkilerini ve görevlerini önemli ölçüde kısıtlamış, yönetimde müdür etkin kılınmıştır. Aslında bu durum bizlere idari hiyerarşinin, 26 yıl önce yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre daha geri bir durumda olduğunu göstermektedir. [265]

1897-1898 eğitim öğretim yılında mektepte görev yapan muallimlerin önemli kısmı kadınlardan oluşmaktaydı. Bu ders yılında da müdür, Mehmet Hulusi Efendi idi. 1901-1902 eğitim öğretim yılına gelindiğinde mektep müdürü değişmiş, mektebin din dersleri muallimi Hacı Numan Efendi, müdür olarak tayin edilmiştir.[266] 1906 yılında ise Hacı Sadık Efendi, Darülmuallimat'ın idare işlerini yerine getirmekle görevlendirilmiştir.[267]

1910-1911 eğitim öğretim yılında gündüz eğitim veren Nehari Darülmuallimat'ın son yılı olmuş ve bu yıl Leyli Darülmuallimat'ın ilk sınıfı açılmıştır.

[265]Yahya Akyüz, "Öğretmenlik Mesleği ve Osmanlı'da Kadın Öğretmen Yetiştirilmesi" *Tarih ve Toplum*, 195, Mart 2000, s. 163; Mustafa Şanal, Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunda Görev Yapan Kadın İdareci ve Öğretmenler İle Okuttukları Dersler", *Belleten*, 253, TTK Yayınları, Ankara, 2004, s. 6
[266] BOA. Y. A. HUS. 431/68, 29 Ra 1320; Devlet Salnamesi, sene 1319, s. 380
[267] BOA. MF. MKT. 942/8, 25 Ca 1324; Devlet Salnamesi'nde ise (sene 1326, s. 544) Sadık Bey'in 1908 yılında müdür olduğu kaydedilmiştir.

Böylelik bu tarihten sonra mektep yatılı olarak devam etmiş ve gelişimini sürdürmüştür. Mektebin yatılı hale gelmesi ile hem öğrenci sayıları artmış hem de mektebin ihtiyaçları artmıştır. Bu ihtiyaçları giderebilmek, eğitim ve öğretimin devamını sağlamak, hizmetlerde bulunmak için daha fazla görevli istihdam edilmiştir. Leyli Darülmuallimat'a gerekli olan yiyecek içeceklerin alınması için ambar memurları görevlendirilmişti. Bu memurlar, gerekli erzakın belirlenmesinde ve müdiriyete bildirilmesinden sorumlu tutulmuştur.[268] Mektepte ayrıca mürebbiyelerde görev yapmaya başlamıştır. 1912 yılında yapılan yazışmalarda Matmazel Stephanyan ve Matmazel Banarviya, belirlenen kriterlere uygun bulunarak mürebbiyeliğe kabul edilmişlerdir.[269]

1912-1913 ders yılında mektepte müdür değişikliği olmuş Hulusi Bey'in yerine ibtidaiye dairesi şube müdürlerinden Mustafa Refik Bey, müdür tayin edilmiştir.[270] 1913-1914 ders yılı başında Darülmuallimat müdürü Mustafa Refik Bey hastalanmış tedavisi için Viyana'ya gitmiştir. Mektebin müdürlük görevine ise İsmail Mahir Efendi, önce vekaleten atanmış, Mustafa Refik Bey'in ölümü üzerine asil olarak atanmıştır. Ders yılı sonunda İsmail Mahir Efendi, Kastamonu mebusluğuna seçildiğinden dolayı Darülmuallimat'ın müdürlük görevini bırakmıştır. 26 Mayıs 1914 tarihinde yerine 3500 kuruş maaşla Bursa Maarif Müdürü Hilmi Bey, mektep müdürlüğüne tayin edilmiştir.[271] Hilmi Bey, 5 yıl kadar Darülmuallimat müdürlüğü yapmış ve bu beş yıl içerisinde mektebin yeni binaya taşınması ve yerleşmesi konusunda önemli hizmetlerde bulunmuştur. Uygulamalı eğitim yapmak amacıyla Darülmuallimat bünyesinde açılan Tatbikat mektebi de Darülmuallimat müdürü tarafından idare edilmiştir. 1913-1914 ders yılında erkek ve kızlar için ayrı ayrı açılan iki Tatbikat mektebinin bir idare altında bulunmasının idare ve okuma noktasında daha faydalı olacağı düşünülmüş ve Darülmuallimat Tatbikat kısmının müdürlüğü, Darülmuallimin Tatbikat Mektebi müdürü İhsan Bey'e verilmiştir. [272] Bu ders yılında mektep müdireliği görevi ise Hatice Hanım tarafından yürütülmekteydi. [273]

Darülmuallimat'ta 1914-1915 ders yılında mektep müdürü olarak Ahmet Hilmi Bey, müdür muavinesi olarak da Samiye Hanım bulunmaktaydı. Samiye Hanım, 1919 yılına kadar mektepte müdirelik görevini sürdürmüştür.[274] Bu ders yılında Darülmuallimat'a bağlı bir şekilde açılan İnas Darülfünun müdiresi Seniye Hanım da mektebin idari kadrosunda yer almıştır.[275]

Darülmuallimat idaresi için Nezaret tarafından bir kararname çıkarılmıştır. Çıkarılan kararnameye göre; mektep müdürü sadece mali işlerden sorumlu olacak, müdirenin sorumlu olduğu eğitim öğretim işlerine ve içişlere müdahale edemeyecekti. Öğrencilerin terbiyelerinden, mektebin düzeninden, disiplininden müdire sorumlu olacaktı. Bu işlerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için de müdirenin emrinde bir dahiliye müdiresi, bir katibe ve mürebbiye bulunması kararlaştırılmıştı. Dahiliye müdiresi talimatların uygulanmasına yardımcı olacak, mürebbiyeler öğrencilerin

[268] BOA. MF. ALY. 33/5, 2 Z 1330
[269] BOA. MF. ALY. 33/23, 9 Z 1330
[270] BOA. MF. ALY. 31/44-2, 13 L 1330; Devlet Salnamesini incelediğimizde ise bir önceki yıl Hacı Sadık Efendi'nin müdürlük yaptığı görülmektedir. (Devlet Salnamesi, sene 1327, s.356; sene 1328, s.372). Bu durumda Hacı Sadık Efendi'den sonra kısa bir süreliğine Hulusi Bey'in mektebe müdürlük yaptığı ve Hulusi Bey'den sonra Mustafa Refik Bey'in tayin edildiği muhtemeldir.
[271] BOA. MF. ALY. 66/80-12, 25 Ş 1332; *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 44-45
[272] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 45
[273] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 305
[274] BOA. MF. ALY. 148/1, 10 Ra 1338
[275] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 47

yanlarında bulunacak onları kontrol edecek, öğretmenlerin derse giriş çıkışlarında refakat edecekti. Öğrencilerin yatakhanelerine, yemekhanelerine müdire, kadın muallimler ve yardımcılar hariç girmek yasaktı. Sadece Nezaret'ten gönderilen müfettişler belirli bölümleri teftiş için mektebin içerisine girebilirlerdi. Böylelikle talimatname ile müdürün görev ve sorumlulukları azaltılırken müdireninki arttırılmıştır. Öğrencilerin kaldıkları, yemek yedikleri, ders yaptıkları kısımlar girişler kontrol altına alınmaya çalışılmış, erkeklerin mektebin sadece belirli kısımlarına girmesine izin verilmiştir.[276] Çıkarılan bu kararnamenin tarihi konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Darülmuallimat idari kadrosunda daha önce bulunmayan dahiliye müdiresi bu kararname ile yer almaya başlamıştı. 1913-1914 yılı mektep kayıtlarını incelendiğimizde ilk kez idari kadroda bir dahiliye müdiresinin bulunduğunu ve bu görevin de Madam Sadık adlı kişi tarafından yürütüldüğünü[277] görmekteyiz. Bu durum da bizlere tarihi belli olmayan kararnamenin 1913 yılında veya hemen öncesinde oluşturulduğu göstermektedir. 1914-1915 eğitim öğretim yılında Darülmuallimat idaresinin kadrosu ve maaşları şu şekilde oluşturulmuştur.

Tablo 5.2. 1914-1915 Eğitim Öğretim Yılında Darülmuallimat'ın İdari Kadrosu ve Maaşları (BOA. MF. ALY. 140/1-7, *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 47-48).

Memur ismi	**Vazifesi**	**Maaşı**
Ahmet Hilmi Bey	Müdür	3500
Samiye Hanım	Müdire	1500
Abdurrahman Efendi	Muhasebe memuru ve tahrirat katibi	1250
Ali Rıza Efendi	Katip ve Veznedar	600
Zehra Hanım	Katibe	600
Hasan Tahsin Efendi	Ambar ve Mubayaa Memuru	400
Fevziye Hanım	Debboy Memuresi	300
Hatice Hanım	Dahiliye Memuresi	850
İstepanyan Hanım	Mürebbiye	500
Hugasyan Hanım	Mürebbiye	500
Hamide Hanım	Mürebbiye	500
Hafıza Remziye Hanım	Darülfünun talebe Memuresi	400
Seniye Hanım	İnas Darülfünun Müdiresi	1500

Ocak 1914 tarihinde Ana Mektepler'e muallim yetiştirme için Darülmuallimat bünyesinde eğitim süresi bir yıl olan Ana Muallime Mektebi kurulmuştu. Mektebin kurucusu Darülmuallimat müdürü İsmail Mahir Efendi idi. Mektep, Darülmuallimat bünyesinde açıldığı için idari yapısı Darülmuallimat ile aynı olmuştu. Kızların yüksek tahsil görebilmeleri için 12 Eylül 1914 tarihinde yine Darülmuallimat müdüriyetine bağlı İnas Darülfünun açılmıştı. Darülmuallimat'ın Alî sınıflarını oluşturan İnas Darülfünun'un müdürlük görevine Seniye Hanım getirilmişti. 1915-1916 eğitim öğretim yılında müdür muavinliğine Zahiye Hanım tayin edilmişti.[278]

[276] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 305-307
[277] BOA. MF. ALY. 66/80-12, 25 Ş 1332
[278] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 47-51

5.1.3. Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi İle Oluşturulan İdari Yapı

1915 yılında Darülmuallimin ve Darülmuallimat için bir nizamname hazırlanmış, bunun tatbiki için de 148 maddelik bir talimat ve müfredat programı oluşturulmuştur.[279]

Nizamnamenin üçüncü faslı idare ve muallimlere ayrılmıştı. Nizamnameye göre;

Madde 18; Darülmuallimin ve Darülmuallimat'ta öğretmenler dışında bir müdür, müdür muavini, muhasebe memuru, bir katip, mubayaa memuru, debboy ve ambar memuru olmak üzere beş memur gereği kadar da müstahdem bulunacaktır. Katip ile mubayaa memuru, ambar memuru ile debboy memuru seçilebilir. Müdür muavini, katip ve debboy memurunun kadın olması şarttır. Nehari Darülmuallimin ve Darülmuallimatlar da muhasebe, ambar ve mubayaa memuru bulunmayacaktır. Muallim ve memurlar Maarif Nezareti tarafından görevlendirilirken, müstahdem vs. mektep müdürü tarafından tayin olunacaktır.

Madde 19; Her Darülmuallimin ve Darülmuallimat'ta bir meclis-i muallimin, meclis-i inzibat ve mübayat komisyonu bulunacaktır. Meclis-i muallimin, müdürün başkanlığında mektep muallimlerinden oluşacak meclis-i inzibat ise müdür muavinin başkanlığında fenn-i terbiye muallimi ile iki muallimden oluşmaktadır. Mubayat komisyonu, İstanbul Darülmuallimin ve Darülmuallimatta mektep müdürlerinin taşralarda ise maarif müdürlerinin başkanlığında iki muallim, muhasebe memurlarından ve bir de mektep tabibinden oluşmaktadır.

Madde 20; Darülmuallimat-ı ibtidaiye müdür ve müdür muavinlerin tayin ve terfileri tedrisatı-ı ibtidaiye kanunuyla belirlenmektedir.

Nizamnamenin dördüncü faslında inzibat ile ilgili bilgiler verilmişti.

Madde 21-23; Darülmuallimin ve Darülmuallimat'ta düzeni sağlamak, korumak için meclis-i inzibat kararıyla çeşitli cezalara başvurulabilir. Bunların sıralaması 1. tenbih, 2. tescil, 3. tekdir, 4. muvakkaten ihraç, 5. kat'i ihraç şeklinde belirlenmişti.[280] İnzibat meclisi tarafından verilen cezaların uygulanması müdüre aittir. Müdür, bu cezaları hafifletebilir fakat affetme hakkı yoktur.[281] Darülmuallimin ve Darülmuallimat çalışanlarının siyaset ile uğraşmaları ve Maarif Nezareti'nin izni olmadan herhangi bir cemiyet kurmaları veya cemiyete katılmaları kesinlikle yasaktır [282]

Nizamname ile giderek daha fazla büyüyen, gelişen Darülmuallimat'ın eksiklikleri fark edilerek giderilmeye çalışılmıştı. Darülmuallimat idaresi yeniden ele alınmış, idarecilerin görevleri ve sorumlulukları yeniden belirlenmişti. Özellikle mekteplerde son dönemde sayıları artan memurların görev ve sorumlukları da açıklanmıştı. 1916-1917 eğitim öğretim yılında Darülmuallimatın idaresi ve maaşları tekrar ele alınmış ve aşağıdaki oluşturulmuştur;

Tablo 5.3. 1916-1917 Eğitim Öğretim Yılında Darülmuallimat'ın İdari Kadrosu ve Maaşları (BOA. MF. ALY. 140/1-7, 1 S 1338; *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 57).

Memur ismi	Vazifesi	Maaşı
Ahmet Hilmi Bey	Müdür	4000
Samiye Hanım	Müdire	1800
Abdurrahman Efendi	Muhasebe Memuru	1500
Ali Rıza Efendi	Katip ve Veznedar	800

[279] *Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi*, 18-20.maddeler
[280] Madde 21
[281] Madde 22
[282] Madde 23

Zehra Hanım	Katibe	700
Hasan Tahsin Efendi	Ambar ve Mubayaa Memuru	500
Makbule Hanım	Hastane Memuru	500
Fevziye Hanım	Debboy Memuresi[283]	500
Hamide Hanım	Mürebbiye	500
Fatma Hanım	Mürebbiye	500
Hugasyan Hanım	Mürebbiye	1000
Fatma Şerife Hanım	Mürebbiye	400
Yusuf Ragıp Bey	Tabip	400
Hulusi Efendi	İmam	400
Salih Efendi	Kapı çuhadarı	200

Tabloya baktığımızda; 1916-1917 ders yılında mektepte müdür olarak Ahmet Hilmi Bey, müdür muavini olarak da Samiye Hanım hala görevlerine devam etmekteydi. Mektebin dış işlerinden sorumlu olan müdürün maaşı, mektebin iç işlerinden sorumlu olan muavininin maaşından iki kattan fazla idi. Muhasebe memurunun maaşının ise müdür muavini maaşına yakın olduğu görülmektedir. Bu durum müdür muavinin üzerine düşen sorumluklara rağmen aldığı maaşın azlığını bizlere göstermektedir. Ayrıca katip, debboy memurunun nizamnamede belirtildiği gibi kadın olmasına dikkat edilmiştir. Mektebe yeni olarak tabip, imam ve hastane memurunun atanmıştır. Mürebbiyeler kısmını incelediğimizde ise maaşlarının farklı olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumun tam olarak neden kaynaklandığını bilmemekle birlikte hizmet yılları veya çalışma saatleri ile ilgili olması muhtemeldir. Ayrıca mürebbiyeler içerisinde gayrimüslimler de bulunmaktaydı.

Nizamnamede bazı eksikliklerin fark edilmesi üzerine 1918 yılında Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı Aliye idareleri tarafından yeni bir nizamnamenin kaleme alınması kararlaştırılmıştı.[284] Yapılan çalışmalar neticesinde 1919 yılında yeni Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi hazırlanmıştı. Nizamnamenin 13. ve 14. maddesi mektebin idaresine ve muallimlerine ayrılmıştı. Mektebe öğrenci kabulü ve eğitim öğretime ait maddelerde değişiklikler yapılmıştı. Ana Muallime Mektebi tekrar gözden geçirilmiş ve eğitim süresi değiştirilmişti.[285]

Darülmuallimat-ı Aliye'de 1919-1920 eğitim öğretim yılı başlarında mektep idaresinde değişiklik söz konusu olmuştur. Mektep müdürü olan Hilmi Bey, Kandilli İnas Sultani Müdürü olarak atanmış, Kandilli İnas Sultani Müdürü Ahmet Edip Bey de Temmuz ayında dört bin kuruş maaşla Darülmuallimat-ı Aliye müdürü olarak tayin edilmiştir.[286] 18 Kasım 1919 tarihinde yayınlanan kararname ile Darülmuallimat-ı Aliye müdürü Edip Bey'in bu görevi yerine getirmekte başarılı olmadığı belirtilmiş. Görevde kısa bir süre kalan Edip Bey'in ayrılmasından sonra bir hafta kadar vekaleten mektebin riyaziye muallimi Rahmi Bey, Darülmuallimat'ta müdürlük yapmıştır. Kasım ayının sonlarında ise Mercan Sultanisi Müdürü Ali Nazima Bey, dört yüz kuruş maaşla Darülmuallimat müdürlüğüne tayin edilmiştir.[287] Darülmuallimat-ı Aliye bünyesinde açılan Ana Muallim Mektebi'nin kapatılmasından dolayı açıkta kalan Atife Hanım, 5 Kasım 1919 tarihinde sekiz yüz kuruş maaş ile Darülmuallimat Ulum-ı Tabiiyye ders yardımcılığına ve geceleri okulda bulunarak öğrencilerin sorunları ile ilgilenmek için muavineliğe atanmıştır.[288] Darülmuallimat müdür muavini Samiye Hanım, Çamlıca

[283] Debboy Memuresi kadın olmak zorundadır.
[284] BOA. MF. ALY. 123/62-4, 27 M 1337
[285] Layiha metni için bak, BOA. MF. ALY. 170/20-2, 23 Z 1340
[286] BOA. MF. ALY. 136124-1, 23 L 1337
[287] BOA. MF. ALY. 142/43, 8 Ra 1338; *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 69
[288] BOA. MF. ALY. 148/1- 213, 29 Ş 1338

Sultanisi'ne nakledilmesi üzerine Bezm-i Alem Valide Sultanisi Müdiresi Hatice Hanım, 2 Aralık 1919 tarihinde bin sekiz yüz kuruş maaşla Darülmuallimat-ı Aliye müdireliğine uygun görülmüştür.[289]

Darülmuallimat-ı Aliye'de bir müdür ve bir muavine olduğu halde Müdür Ali Nazimi Bey'in teklifi üzerine Aralık 1919 tarihinde mektepte muavine sayısı ikiye çıkarılmıştır. Birinci muavine olan Hatice Hanım'ın yanına İnas Darülfünun Tabiiyyat Şubesi mezunu Erenköy Sultanisi Ulum-ı Tabiiyye muallimi Efser Hanım bin kuruş maaşla ikinci müdür muavinliğine tayin edilmişti. Fakat kısa süre içerisinde muavine vazifeleri sadece birinci muavine tarafından yapılmış diğer muavine gerek kalmadığı anlaşılmıştır. Bu duruma son vermek için hizmet yılı, tecrübesi fazla olan Hatice Hanım'ın görevinde kalmasına karar verilmiş ve henüz iki senelik eğitimci olan Efser Hanım ise aldığı maaşla birlikte sultanilerden birinde istihdam edilmiştir. Böylelikle lüzum olmadığı halde sonradan getirilen ikinci muavinelik kaldırılmıştır.[290] 1921 tarihli kararname ile Darülmuallimat-ı Aliye müdürü Ali Nazimi Bey'in Nişantaşı Sultanisi müdürlüğüne tayininden dolayı müdürlüğe 16 Ocak 1921 tarihinde[291] İstanbul Sultanisi müdürü Feridun Bey atanmıştır.[292] 8 Ağustos 1921 tarihine kadar görevde kalan Feridun Bey'in emekli olması ve görevinden ayrılması ile müdürlüğe eski Darülmuallimat müdürlerinden Ahmet Hilmi Bey, Kandilli Kız Sultanisi müdürlüğünden naklen Darülmuallimat müdürlüğüne tekrar atanmıştır. [293]

Darülmuallimat-ı Aliye Müdür muavini Hatice Hanım'ın benzer bir vazifeye tayini üzerine yerine 7 Mart 1921 tarihinde Üsküdar Kız Sanayi Mektebi Müdiresi Zekiye Hanım, aldığı iki bin kuruş maaşla tayin edilmiştir.[294] Fakat Müdür muavini Zekiye Hanım sağlık nedenlerinden dolayı görevini yerine getirememiş.[295] Bunun üzerine iki senedir Darülmuallimat-ı Aliye'de Kimya muallimliği görevinde bulunan Atıfe Hanım, vekaleten müdür muavini olarak görevlendirilmiştir. Hatta işlerinin yoğunluğu sebebiyle vermiş olduğu kimya dersini de ders yılı sonuna kadar vekaleten yürütmüştür. 12 Nisan 1921 tarihinde bin sekiz yüz kuruş maaşla muavineliğe asaleten atanmıştır. [296]

1922-1923 eğitim öğretim yılına gelindiğinde Darülmuallimat-ı Aliye, Maarif Vekaleti'ne bağlanmıştır. Mektebin bütün kadroları da Vekalet'ten gönderilmiştir. İdari kadroya Müdür Hilmi Bey'in yerine Nezaret'in Tedrisat-ı İbtidaiye müdürü Hüsnü Bey tayin edilmiştir. 10 Mayıs 1924 tarihinde ise Darülfünun eğitimcilerinden Mehmet Emin Bey, Darülmuallimat-ı Aliye müdürlüğüne getirilmiştir. [297]

1922-1923 eğitim öğretim yılı Darülmuallimat-ı Aliye'de oluşturaln idari kadro ve maaşları şu şekilde olmuştur; [298]

---

[289] BOA. MF. ALY. 148/1- 218, 29 Ş 1338; BOA. MF. ALY. 142/51 9 Ra 1338

[290] BOA. MF. ALY. 155/41-3, 26 C 1339; BOA. MF. ALY 148/1-221, 29 Ş 1338; BOA. MF. ALY. 148/1-227, 29 Ş 1338

[291] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 72; Feridun Bey'in Mart ayında Darülmuallimata müdür olarak görevlendirildiğini kaydetmektedir.

[292] BOA. MF. ALY. 160/31-3, 7 M 1340; BOA. MF. ALY 155/41, 26 C 1339

[293] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 72; Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 308

[294] BOA. MF. ALY. 154/133, 30 Ca 1339; 156/44, 2 Ş 1339; BOA. MF. ALY. 155/ 93-4, 12 B 1339

[295] BOA. MF. ALY. 155/93-3, 16 B 1339

[296] BOA. MF. ALY 152/4-2-4, 2 S 1339

[297] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 307-308; Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.680

[298] BOA. MF. ALY. 124/113-5, 26 S 1337

Tablo 5.4. 1922-1923 Eğitim Öğretim Yılında Darülmuallimat'ın İdari Kadrosu ve Maaşları (BOA. MF. ALY. 124/113-5, 26 S 1337).

Darülmuallimat-ı Aliye	
İdari Kadro	**Maaş (kuruş)**
Müdür Ahmed Hilmi Bey	4000
Muhasebe Memuru Kadri Bey	2000
Müdür Muavinesi Atıfe Hanım	1800
Katip Veznedar Ali Rıza Efendi	12000
Ambar Memuru Rüşdi Bey	800
Katibe Zehra Hanım	800
Depo ve Alat-ı Fenniye Memuresi Aliye Hanım	600
Muide İffet Hanım	500
Muide Fatma Hanım	500
İmam Mehmed Hulusi Efendi	400
Mübayaa Memuru Mehmed Refet Efendi	1000
Muide Zehra Hanım	500
Muide Kıymet Hanım	500
Hademe, Nefer 35	12600

1916-1917 yılında mektepte bulunan idari kadro ve yukarıdaki tablo karşılaştırıldığında dikkat çeken durum maaşlardır. Geçen 6 sene içerisinde müdür ve müdür muavinin maaşları sabit kalırken memurların maaşlarında artış olmuştur. Hatta Müdür muavininden az düşük maaş alan Muhasebe memurunun maaşı, müdür muavini maaşından fazla olmuştur.

Sonuç olarak eğitimde modernleşme neticesinde mektepte yapılan önemli reformlar, idari kadro yapısında da kendini göstermiştir. İlk yıllarda ülkede kadın muallimin bulunmayışı mektebin idari kadrolarının erkekler tarafından oluşturulmasına neden olmuştur. Fakat mektebin açılış amacına uygun bir biçimde eğitimi sürdürebilmesi için kadın idareciye de ihtiyaç vardı. Zamanla bu ihtiyaç daha fazla hissedildi ve 1800 yılı itibariyle kadınlar mektebin idaresinde yer almaya başladılar. Mektepte müdür erkek olmasına rağmen müdür muavinin kadın olmasına özen gösterildi. Mektebin yatılı olması ve kız çocuklarının eğitim görmesinden dolayı memurlar içerisinde kadınların sayıları artmıştı. Kısa sürede idari kadroda kadınlar daha ön plana çıkmaya başlamıştı. Böylelikle zamanla kadın muallimlerin idarecilik görevlerinde yer alması, ülkede kadın memurların yetişmesi ve bu memurların istihdam edilmesi kadının toplumdaki konumunun da değişmesi sağlamıştır.

5.2. Darülmuallimat'ın Öğretim Kadrosu

5.2.1. Nehari Darülmuallimat'ın Öğretim Kadrosu

Kız mekteplerinde görev yapacak kadın öğretmenlerin yetişmesi için bir Darülmuallimat'ın kurulması ilk defa 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ele alınmıştı. Mektebin tüm yapısının detaylı bir şekilde belirlendiği Nizamnamede mektepte eğitim verecek öğretmenler ile ilgili maddeler oluşturulmuştu. Nizamname ile mektepte görev yapabilecek nitelikte kadın öğretmen bulunmadığı için kadın öğretmen yetiştirilinceye kadar yaşlı ve ahlaklı olmak şartıyla erkek öğretmenlerin mektebe tayini uygun görülmüştü. [299]

Darülmuallimat ilk eğitim öğretime başlandığı 1870 yılında mektebin öğretim kadrosu Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde belirtildiği gibi oluşturulmuştu. Buna

[299] *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*, Madde 71-72

göre mektebin öğretim kadrosunda iki kadın öğretmen hariç öğretmenlerin hepsi erkekti. Teorik dersler, erkek öğretmenler tarafından yürütülmüştür. Kadroda bulunan iki kadın öğretmen ise gayrimüslim olup Nakış ve Ameliyat-ı Hıyatiyye ve Resim derslerini vermiştir. [300]

1873-1874 ders yılında öğretim kadrosunda değişiklik söz konusu olmamıştır. Fakat bazı derslerin programa dahil olması ile Darülmuallimat'ta yeni öğretmenler görev almaya başlamıştır. Rika dersi muallimliğine Arif Efendi, Hendese dersi muallimliğine Yüzbaşı Mustafa Efendi görevlendirilmiştir. Resim dersi için Valker yerine Mösyö Kessi tayin edilmiştir.[301] 1873 yılında Piyano için Refika Hanım tayin olmuştur.[302] 1875-76 eğitim öğretim yılına gelindiğinde ders programına Musiki dersi eklenmiş ve bu dersin muallimliğine Refika Hanım getirilmiştir.[303] 1876 yılında Darülmuallimat'ta Mebadi-i Ulum-ı Diniyyeve Ahlak dersi Musa Efendi, Rik'a dersi Arif Efendi, Hesap ve Coğrafya dersi İsmail Efendi, Musiki Refika Hanım, Sülüs dersi Hacı Raşid Efendi, Nakış dersi Hatice Hanım, Resim, Mösyö Kessi tarafından verilmiştir.[304] Mektepte Müslüman kadın öğretmenlerin sayıları artmış fakat bu kadınlar maalesef sadece Resim, Müzik, Nakış gibi mesleki dersleri yürütmüşlerdir. Teorik dersler ise yine erkek öğretmenler tarafından verilmiştir. Darülmualllimat'ta ders veren bu erkek muallimlerin önemli bir kısmı müdür de dahil müderrislerde oluşmaktaydı.[305]

Darülmuallimat'ın ilk mezunlarını vermesiyle kız sıbyan ve rüştiye mekteplerinde kadın öğretmen sayısı artmaya başlamıştır. Bu önemli gelişme sonraki zamanlarda Darülmuallimat için de geçerli olmuştur. 1879-1880 eğitim öğretim yılına kadar öğretim kadrosunda önemi bir değişiklik söz konusu olmamıştır.[306] Fakat 1880'li yılardan itibaren mektep önemli bir gelişme kaydetmiştir. Hem idari kadro da hem de öğretim kadrosunda kadın muallimlerin sayısı artmıştır. Mektepteki muallimler, okuttukları dersler, haftalık ders saatleri ve maaşları şu şekilde belirlenmiştir;[307]

[300] BOA. İ. DH. 614/42823-1, 13 R 1287; Devlet Salnamesi, sene 1288, s. 134
[301] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 7; Maarif Salnamesi, sene 1318, s. 771
[302]BOA. MKT. MHM. 461/ 28, 16 C 1290; Erdem, mektebin ilk muallimlerini belirtirken BOA. İ. DH. 614/42823- 1, 13 R 1287 kaynağı dikkate almış ve Refika Hanım ile Hatice Hanım'ın mektebe 1873 yılında tayin olduğunu ve Refika Hanım'ın mektepte görev yapan ilk Müslüman kadın olduğunu kaydetmiştir (Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 314) . Devlet Salnamesi (sene 1288, s. 134)' nde ve İstanbul Kız Muallim Mektebi adlı eserde ise mektebin ilk muallimleri verilirken Nakış Muallimlerinin Hatice Hanım ve Madam Armenik olduğu görülmektedir. Refika Hanım'ın ise 1873 yılında tayin olduğunu kaydetmektedir. (BOA. İ. DH. 614/42823 Lef 1, 13 R 1287 ise mektebin ilk yılında Nakış derslerinin bir gayrimüslim Eliza Maynu tarafından verildiği kaydedilmiştir). Netice itibariyle BOA. İ. DH. 614/42823 Lef 1, 13 R 1287 dikkate alınarak değerlendirildiğinde mektepte görev yapan ilk Müslüman kadının Refika Hanım olduğu, Devlet Salnamesi, İstanbul Kız Muallim Mektebi dikkate alındığında 1871 yılında mektebin Nakış derslerine giren Hatice Hanım'ın mektepte görev yapan ilk Müslüman kadın olduğu görülmektedir.
[303] Devlet Salnamesi, sene 1292, s. 137
[304] Devlet Salnamesi, sene 1293, s. 140
[305]Seyit Taşer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Öğretmen Yetiştiren Kurumlarda Eğitim Yönetimi ve Denetimi", Yayınlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010, s. 169
[306] Devlet Salnamesi, sene 1295, s. 254; Devlet Salnamesi, sene 1296, s. 74
[307]BOA. İ. DH. 614/42823-1, 13 R 1287; Taşer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme**…"**, s. 166

Tablo 5.5. Darülmuallimat'ın Öğretim Kadrosu, Yürütülen Dersler, Ders Saatleri, Maaşlar (BOA. İ. DH. 614/42823-1, 13 R 1287).

Muallim	**İsimleri**	**Haftalık Ders Saatleri**	**Maaş (aylık-kuruş)**
Mebadi-i Ulum-ı Diniye ve Ahlak	Musa Efendi	2	400
Kavaid-i Lisan ve İnşa	Uygun birisi tayin edilecektir	2	800
Hesap	İsmail Efendi	3	700
Nakış ve Uygulama	Eliza	4	800
Resim	Valker	2	800
Sülüs ve Nesih Yazısı	Hacı Raşit Efendi	2	400
Osmanlı Tarihi	Uygun birisi tayin edilecektir	2	700
Coğrafya	İsmail Efendi	2	700

Mektebin açılışının üzerinden on yıl geçmesine rağmen henüz muallimi atanmayan dersler bulunmaktadır. Hatta ihtiyaç doğrultusunda Darülmuallimin muallimlerinden de faydalanılmıştır. Örneğin; Darülmuallimat'ta Hesap dersine giren İsmail Efendi, Darülmuallimin muallimlerinden olup haftanın belirli saatlerinde Darülmuallimat'ta ders vermiştir.

1882-1883 ders yılında mektepte istihdam edilen kadın muallimlerin sayısı artmıştır. Sıbyan şubesinde bulunan dört öğretmenden hepsi, Rüştiye şubesinde bulunan yedi öğretmenden üçü bayandı. 1882-1883 eğitim öğretim yılında Müdür Davut Şükrü Efendi'nin yanına Müdire olarak Refika Hanım görevlendirilmiştir. Refika Hanım aynı zamanda mektepte Musiki muallimi olarak görev yapmaktaydı. Bu yılki eğitim kadrosunda ise Refika Hanım (Musiki), İsmail Hakkı Efendi (Arapça, Farsça, Hesap, Coğrafya, Türkçe), Musa Kazım Efendi (Din Dersleri), Nakiye Hanım (Tarih), Ali Efendi (Sülüs Yazı), Besime Hanım (Rik'a), Mösyö Kess (Resim), Hatice Hanım (Dikiş, Nakış) bulunmaktaydı. [308] Aynı ders yılında mektebin Sıbyan şubesinde bulunan kadın muallimler ise; muallime-i evveli Muhibbe, muallime-i saniye İfakat, muallime-i salise Sadiye hanımlar ile Nakış ve Dikiş muallimesi Fatma Zehra Hanım idi. [309] Bu öğretim kadrosu bizlere Darülmuallimat'ta önemli bir aşamanın kaydedildiğini göstermektedir. Çünkü ilk defa öğretim kadrosunda mesleki derslerin dışında teorik bir ders, kadın öğretmen tarafından verilmiştir. Böylece sadece mesleki derslere giren kadın muallimler, bu tarihten itibaren teorik derslere de girmeye başlamışlardır.[310]

1884-1885 yılında Darülmuallimat'ın Rüştiye şubesine tayin edilen öğretim kadrosunda; Arabi, Farisi, Hesap, Coğrafya, Lisan-ı Osmani ve İmla dersler İsmail Hakkı Efendi, Ulum-ı Diniyye dersi Musa Kazım Efendi, Tarih-i Osmani dersi Nakiye Hanım, Sülüs dersi Ali Efendi, Dikiş, Nakış, Biçki dersi Hatice Hanım, Resim ise Refika Hanım tarafından verilmiştir. Darülmuallimat'ın Sıbyan şubesinde ise Muhibbe Hanım, Sadiye Hanım, Fakihe Hanım ve Fatma Hanım bulunmaktaydı.[311] 1885-1886 ders yılında bir önceki ders yılından farklı olarak kadroda Rika dersi için Seniye Hanım ve muavine olarak Servet Hanım istihdam edilmiştir. Mektebin Sıbyan şubesinde ise Lütfiye Hanım, Emine Hanım, Sadiye Hanım, Makbule Hanım, Fakihe Hanım, Asiye

[308] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 12, Devlet Salnamesi, sene 1300, s. 192
[309] Devlet Salnamesi, sene 1300, s. 193
[310] Öztürk, *Atatürk Devri…,* s. 14
[311] Devlet Salnamesi, sene 1301, 378; Şanal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda…", s. 13

Hanım ve Fatma Hanım bulunmaktaydı.[312] 1886-1887 yıllarında mektepteki öğretim kadrosunda önemli bir değişiklik olmamış, sadece Rüştiye şubesindeki Emine Hanım muavine olarak görevlendirilmiştir. Bir sonraki eğitim öğretim yılında da kadroda değişiklik olmamış ve öğretim kadrosu, 1886-87 yılındaki halini korumuştur. [313]

1881-1882 ders yılında öğretmen okullarında yetişen muallim adayları için önemli bir ders olan Usul-i Tedris, müfredata eklenmiştir. Dersin yürütülmesinden ise Aristokli Efendi sorumlu tutulmuştur.[314] Fakat bir sonraki eğitim öğretim yılında ders tekrar müfredattan kaldırılmış. 1890-1891 ders yılında mektep programına Usul-ı Talim ve Terbiye dersi olarak yeniden eklenmiştir. Dersi vermek için Ayşe Sıdıka Hanım görevlendirilmiştir.[315] Ayşe Sıdıka Hanım, 1891 yılında Darülmuallimat'a Coğrafya, Ahlak, El İşleri muallimi olarak atanmıştı. Batı edebiyatını iyi bilen Ayşe Sıdıka Hanım, batı kaynaklardan da yararlanarak bu derste kullanılması için "Usul-i Talim ve Terbiye Dersleri" adıyla bir kitap yazmıştı. [316]

1894-1895 eğitim öğretim yılında mektepte bulunan muallim muallime sayısı idari kadro ile birlikte toplam 27 kişi olmuştur. Bu muallimlerden çoğu kadın olup zamanla mektepte erkek muallim sayısı azalmıştır. Bu yıl Din dersleri muallimi Mehmet Hulusi Efendi, mektep müdürlüğüne tayin edilmiştir. [317]

1895-1896 ders yılında Müzik muallim Refika Hanım, Müdirelik görevine devam etmiş ve Nakiye Hanım, Sıdıka Hanım, Hatice Hanım, Latife Hanım bu yılki öğretim kadrosunda yer almıştır.[318] 1897-1898 ders yılı itibariyle mektepte kadın muallimler, çoğunluğu oluşturmuştur. Mektebin önceki senelerden mezun ettiği talebelerin birçoğu mektebe muallim olarak geri dönmüştür. 1897-1898 yılı öğretim kadrosundaki kadın muallimler; Ulum-ı Mütenevvia ve El İşleri muallimesi Sıdıka Hanım, Tezgah ve Şube muallimesi Lütfiye Hanım, Nakış ustası Hatice Hanım, Kavaid ve Ulum-ı Saire muallimesi Reşide Hanım, Kıraat muallimesi Maide Hanım, Tarih muallimesi Samiye Hanım, Ulum-u Diniyye muallimesi Hatice Hanım, Hanife Hanım, Sadiye Hanım, Hayriye Hanım, Feride Hanım Naciye Hanım ve Makbule Hanım, Muavin Muhlise Hanım, Nakış ve Hüsn-i Hat muavini Fatma Hanım, Piyano ustası Madam Halçika, Nakış Ustası Matmazel Aleksandr, Resim Matmazel Gırmiryan idi. Erkek muallimler ise başta Müdür Hulusi Efendi, Hendese ve Hesap muallimi Abdüllatif, Arabi muallimi Halil, Farisi ve Kitabet ve Kavaid Ulum-ı Diniyye Muallimi Mustafa, Kur'an muallimi Galip ve Yazı muallimi Ziya Efendi idi.[319] Bu kadro bir sonraki eğitim öğretim yılında da devam etmiş, herhangi bir değişiklik söz konusu olmamıştır.[320] 1899-1900 ders yılına gelindiğinde şimdiye kadar mektepten çıkan kızların büyük bir kısmı çeşitli kız mekteplerinde istihdam edilmiş, yine önemli bir

[312] Devlet Salnamesi, 1302, s. 400-401
[313] Devlet Salnamesi, 1303, s. 324; 1304, s. 312
[314] Devlet Salnamesi, 1299, s. 260; *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 15
[315]Muallim Cevdet, "Darülmualliminin Yetmişinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle Verilen Konferans", *Tedrisat Mecmuası,* 32, 7 Mart 1332, s. 190-91; Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi,* 1989, s. 203
[316] Ayşe Sıdıka Hanım ulemadan Mustafa Efendi'nin kızı, Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın ilk eşidir. Ayşe Sıdıka Hanım Beyoğlu'ndaki Zapyon Kız Lisesi'nde okumuştur. Rumca ve Fransızcanın edebiyatına vakıf olup İngilizceyi de konuşurdu. Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi…*, s. 165-67; Ergin, *Türk Maarif Tarihi,* s. 675-76; Ferit Ragıb Tuncor "Ayşe Sıdıka" *Eğitim Hareketleri,* S. 148-149, Temmuz Ağustos 1967, ss.16-17; Hamza Altın, "Osmanlı'da Bir Kadın Pedagog Ayşe Sıdıka Hanım ve Eseri Usul-ı Talim ve Terbiye Dersleri" *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017/2 C. X, s. 179-192
[317]*Darülmuallimat ile İhtiyat Kısmına Mahsus Talimat*, 17 Temmuz 1311; Maarif Salnamesi, sene 1317, s. 322-23; *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 16-30
[318] Devlet Salnamesi, sene 1312, s. 424
[319]*İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 32;Şanal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen…", s 15
[320] Devlet Salnamesi, sene 1315, s. 290

kısmı mezun oldukları mektebe yani Darülmuallimat'a muallim olarak tayin edilmiştir. Bu yılki öğretim kadrosu; Müdür Mehmet Hulusi Efendi ve Müdire Refika Hanım başta olmak üzere Nakiye Hanım, Feride Hanım, Latife Hanım, Sıdıka Hanım, Hatice Hanım'dan oluşmaktadır. Bu öğretim kadrosu, 1902-1903 yıllarında oluşturulan birkaç değişiklikle görevine devam etmiştir. [321]

İkinci Meşrutiyet yıllarına geldiğinde mektepte ilk kuruluş yılından bu zamana kadar önemli değişiklikler yapılmış, gelişim için önemli çabalar sarf edilmiştir. Öğretim kadrosu genişlemeye devam etmiş, mektepteki kadın öğretmen sayısı daha da artmıştır. 1907-1908 ders yılında mektepte 21'i kadın toplam 30 kişi istihdam edilmiştir. [322] Ancak II. Meşrutiyet yıllarına kadar atılan adımlara yapılan reformlara rağmen Darülmuallimat hala köklü değişikliklere muhtaç durumdaydı. Çünkü mutaassıp bir zihniyet, mektepte hakim durumda idi. Erkek öğretmenlerde hala yaşlı ve çirkin olma şartı aranıyor, genç öğretmenler mektepte görevlendirilmiyordu. Müdür dahil erkekler mektebe yalnız giremiyorlardı. Eğitimci Satı Bey ve Halide Edip, bu durumu eleştirel bir şekilde dile getirmiş ve çözülmesi için önerilerde bulunulmuştur. Hatta Halide Edip, mektebin açılış amacına uygun hareket etmediğini, öğretim yöntemini öğrenmek için pedagojinin bile okutulmadığını ifade etmiş, Ayşe Sıdıka Hanım hariç mektep öğretmenlerini yetersiz ve başarısız bulmuştur.[323]

5.2.2. Leyli Darülmuallimat'ın Öğretim Kadrosu

1912 yılında Leyli Kız Sanayi Mektebi kaldırılarak öğretim kadrosu Leyli Darülmuallimat ile birleştirilmiştir. Fiziki yapısı, teşkilat yapısı, öğrenci durumu ile daha da büyüyen Leyli Darülmuallimat'ta daha fazla öğretim elemanına ihtiyaç duyulmuştur. Bunu çözmek için de muallimlerinin bir kısmı kapatılan Leyli Kız Sanayi Mektebi'nden bir kısmı Nehari Darülmuallimat muallimleri arasından seçilmiş ve 1911-1912 eğitim öğretim yılı kadrosu oluşturulmuştur. Maarif Nezareti adına Avrupa'da Musiki tahsilinde bulunan Matmazel Korin Dakes, 1912 yılında ülkeye dönmüş ve Resim Muallimi Madam Rafael'in geçici üstlendiği Piyano derslerine devam etmiştir. Ahmet Mithat Efendi'nin 28 Aralık 1912 tarihinde vefatından sonra üzerinde bulunan Malumat-ı Medeniye ve Ahlakiye dersi Muhsine Hanım, Terbiye dersi ise Huriye Hanım tarafından yürütülmüştür. Ayrıca mektebe mürebbiye olarak tayin olan Matmazel Ralli, Anna Eskinazi ve Mersonyeyi değiştirilmiş yerine Matmazel İstepanya, Benaroya ve Hogasyanı görevlendirilmiştir.[324]

1912-1913 eğitim öğretim yılında Darülmuallimat'taki muallim sayısı 17'si kadın 8'i erkek olmak üzere toplan 25'i bulmuştur. [325] 1913-1914 ders yılında mektebin teşkilatında değişikliğe gidilmiş ve mektepte "Tatbikat Kısmı" açılmıştır. Yeni açılan bu kısma yeni öğretmenler tayin edilmiş ve bir takım yenilikler yapılmıştır. Tatbikat kısmının birinci muallimliğine Matmazel Aleksanyan, vekilliğine Hürmüz Hanım, ikinci muallimliğine Asiye Hanım, üçüncü muallimliğine Lütfiye Hanım, dördüncü muallimliğine Hamide Hanım ve beşinci muallimliğine Fatma Behiye Hanım tayin edilmiştir. Ayrıca mektebin Terbiye muallimi Huriye Hanım aynı zamanda ders tatbikatı da vermeye başlamıştır. Tatbikat muallimleri aynı zamanda muidelik ve

[321] Devlet Salnamesi, sene 1317, s. 306; sene 1318, s. 342; sene 1319, s. 380-81; Maarif Salnamesi, sene 1318; s. 768
[322] BOA. MF. İST. 54/46, 27 Ra 1337
[323] C. Öztürk, *Atatürk Devri…,* s. 16
[324] *İstanbul Kız Muallim Mektebi,* s. 43-44
[325] Erdem**,** *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e*…, s. 317

talebeye mürebbiyelik vazifesinde bulunacakları için eski mürebbiyelerin vazifelerine son verilmiştir. Bu ders yılında Ev İdaresi muallimi Nezihe Muhlis Hanım'ın istifa ile kurumdan ayrılması üzerine Pakize Hanım bu ders için görevlendirilmiştir. [326] Ülkede artan eğitim öğretim faaliyetleri, terbiye ile ilgili önemli çalışmalar bu yıl itibariyle Darülmuallimat'ta da yapılmıştır. Darülmuallimin muallimleri tarafından "Tatbikat Dersleri" adı altında Perşembe günleri kadın öğretmenlere, Cuma günü erkek öğretmenlere terbiye üzerine konferanslar verilmiştir. Müdür ve müdireler hariç bütün öğretmenlerin bu konferansa katılmaları zorunlu tutulmuştur.[327]

1913-1914 ders yılında bu zamana kadar mektepte görevlendirilen erkek muallimlerin yaşlı olmasına dikkat edilirken bu dönemde mektebin eğitim kadrosunda genç öğretmenlerin fazla olduğu görülmektedir. Bu eğitim öğretim yılında mektebin öğretim kadrosunda toplam 36 kişi bulunmaktadır.[328] Darülmuallimat kısmında görevlendirilen muallimler ve verdikleri dersler Ek 1'deki gibidir. [329]

1914-1915 eğitim öğretim yılına gelinde Darülmuallimat için yeniden bir program belirlenmişti.[330] Bu programa göre mektep bünyesinde Ana Muallime Mektebi ve Ana Mektep kurulmuştu. Böylece ülkede anaokulu öğretmeni yetiştirme ve anaokullarının yaygınlaştırılma süreci başlamıştır.[331] Bu eğitim öğretim yılında Darülmuallimat'ın İbtidaiye ve Rüştiye kısmı, Ana Muallime Mektebi'nin muallimler, maaşları ve ders saatleri Ek 2'deki gibi oluşturulmuştur. [332] Ayrıca kızların yüksek öğrenim görmelerini sağlayan İnas Darülfünun bu eğitim öğretim yılında açılmıştır. Darülmuallimat bünyesinde açılan İnas Darülfünun'un muallimleri maaşlarını Darülmuallimat'tan almaktaydı. [333]

1915-1916 eğitim öğretim yılında öğretim kadrosunda değişiklik yapılmıştır. Bir önceki eğitim öğretim yılında Ruhiyat dersini okutan Samiye Hanım'ın yerine bu dönem İsmail Hakkı Bey görevlendirilmiştir. 1915 yılında yayınlanan Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi ile[334] mektep yeniden yapılandırılmış ve mektep Darülmuallimat-ı Aliye adını alarak İbtidai, İhzari ve Alî kısımlara ayrılmıştır. Üç şube olması üzerine ders saatleri artmış ve Kur'an dersine mektep imamı Hulusi Efendi, Musiki dersine Naile Vehhap Hanım ile İsmail Hakkı Bey, Dikiş ve Tamir Ferruh Hanım, Resim dersine Naşide Hanımlar tayin olmuştur. Bu dönem muallim ve memur maaşlarında da artış olmuştur. Ayrıca İnas Darülfünun müdür muavinliğine Zahiye Hanım getirilmiş ve mürebbiyelerin adları muideye çevrilmiştir. Ana Muallim Mektebi kısmında bulunan muallim kadrosunda değişiklikler yapılmıştır. Ruhiyat ve Terbiye Dersi Nafi Atuf Bey, Fobel Tedrisatı ve El işleri Mahruki Hanım, İmla ve Kıraat dersi Sabahat ve Nazife Hanım, Tarih dersi Muhsine, Coğrafya dersi Makbule Hanım Jimnastik dersi ise Şefika Hanım tarafından yürütülmüştür. [335]

Leyli Darülmuallimat'ın açılması ve öğrenci sayılarının artması üzerine mektebin ihtiyaçları artmıştır. Mektepte bir tabibin daimi surette bulunması zorunlu olmuştur. Mektebin Tabibi Mehmet Bey'in, yoğunluğundan dolayı ve her gün

[326] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 44
[327] BOA. MF. ALY. 67/68, 16 N 1332
[328] *1329-1330 Senesine Mahsus Maarif-i Umumiye İhsaiyat Mecmuası*, Matba-i Amire, İstanbul, 1336, s. 44
[329] BOA. MF. ALY. 61/67, 2 C 1332
[330] *Darülmuallimat Programı*, İstanbul, 1330
[331] Akyüz, "Türkiye'de Anaokullarının Kuruluşu…", s. 7-3
[332] BOA. MF. ALY. 67/68, 16 N 1332
[333] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 47-48
[334] *Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi*, İstanbul 1331
[335] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 51

gelemeyeceğini bildirmesi üzerine Malumat-ı Tabiiyye muallimi olan Doktor Yusuf Ragıb Bey, aylık bin kuruş maaşla Aralık 1916 tarihinde mektepte daimi tabip olarak görevlendirilmiştir. Uzun yıllar mektepte görev yapmıştır.[336]

Tablo 5.6. 1916-1917 Eğitim Öğretim Yılında Darülmuallimat'ta Yürütülen Dersler, Ders Saatleri, Öğretim Kadrosu ve Maaşları *(İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 57-58)

Derslerin Adı	**Ders Saati**	**Maaşı**	**Adı**
Kur'an	17	1200	İskeçeli Hacı Hafız İsa Efendi
Ulum-ı Diniyye	12	1200	Yunus Bahri Efendi
Ulum-ı Diniyye	12	1200	İsamüddin Efendi
İlm-i Ruh, Fenni Terbiye	5	2000	Şekip Bey
Edebiyat	3		
Kitabet	6		
Ahlak ve Malumat-ı Medeniyye	3	700	Samiye Hanım
Kıraat ve İnşat	18	1300	Lütfiye Hanım
İmla	6		
Kıraat ve İnşat	13	1500	Tahsin Efendi
Kitabet	6		
İmla	1		
Sarf ve Nahiv	13	1500	Abdullah Vehbi Efendi
İmla	6		
İmla	12	500	Atıfa Hanım
Coğrafya	3	300	Faik Sabri Bey
Coğrafya	12	800	Makbule Hanım
Tarih	16	1000	Muhsine Hanım
Usul-ı defter	1	1200	Fatma Hanım
Hesap	11		
Hesap	8	500	Hamdiye Hanım
Hesap	8	400	Saadet Hanım
Hesap	8	500	Suat Hanım
Hesap	3	1500	Rahmi Bey
Hendese	9		
Cebir	2		
Kozmografya	1		
Fransızca	2	300	Anastasya Hanım
Almanca	20	1000	Vitalis Hanım
Malumat-ı Ziraiye tatbikatı	7	1000	İhsan Onnik Efendi
Hat	12	1200	Zahide Hanım
Pirografi	1	300	Matmazel Hengeni
Malumat-ı tabiye	11	1200	Necati Bey
Hıfzıssıhha	2		
İktisat ve İdare-i Beytiye	2	500	Zehra Hanım
Tatbikat-ı dersiye	9	1200	İhsan Bey
Resim	15	1000	Madam Rafael
Resim	4,5	600	Mihri Hanım
Resim	12	600	İhsan Bey
Piyano	12	900	Korin Dakes
Piyano	12	900	Naile Hanım
Terbiye-i Bedeniyye	23	1800	Matmazel Vantura
Biçki-Dikiş	20	1000	Ferruh Hanım
Biçki-Dikiş	20	800	Avniye Hanım
Tabahat	4	600	Halide Hanım

[336] BOA. MF. ALY. 148/1-77-78, 1922-23 ders yılında Yusuf Ragıb Bey'in maaşının günlük 1,50 kuruştan 4500 kuruş olduğu görülmektedir.

Çamaşır, Ütü, Tathir	5	700	Mukadder Hanım
Gına	4	500	İsmail Hakkı Bey
El işleri	23	800	Dürdane Hanım
Tathir	1	200	Adalet Hanım
Örücülük	1	100	Zehra Hanım
Elişleri		400	Firdevs Hanım
Elişleri		600	Feride Hanım

Tatbikat Mektebi muallimleri ise; Fatma Hanım, Fatma Behiye Hanım, Adviye Hanım, Emine Cemile Hanım, Emine Reşit Hanım, Nazlı Hanım, Naşide Hanım, Mehmet Hulusi Efendi ve Ahmet Bey idi.

Ana Muallime Mektebi, 1916-1917 eğitim öğretim yılında üç şubeye ayrılmış muallim sayısı da bu üç şubeye yetecek şekilde arttırılmıştır.[337] Bu yıl Ana Muallime Mektebi'nde bulunan öğretim elamanları, yürüttükleri dersler, ders saatleri ve maaşları şu şekilde oluşturulmuştur;

Tablo 5.7. Ana Muallime Mektebi'nin Öğretim Kadrosu
(1916-1917 Eğitim Öğretim Yılı) (BOA. MF. ALY. 140/1, 1 S 1338)

Derslerin Adı	**Ders Saati**	**Maaşı**	**Adı**
Ulum-ı Diniye	3	-	İskeçeli Hacı Hafiz İsa Efendi
İlm-i ruh ve Fenn-i Terbiye	4	-	Şekip Bey (1. şube)
İlm-i ruh ve Fenn-i Terbiye	4	400	Behice Hanım (2. Şube)
İlm-i ruh ve Fenn-i Terbiye	4	400	Safiye Hanım (3. şube)
Hıfzıssıhha	6	500	Lütfiye Hanım
Ulum-ı Tabiiye	3	300	Seniha Nafiz Hanım
İmla, Kıraat	9	800	Asiye Hanım
Hesap, Hendese	6	600	Mersiye Hanım
Coğrafya	3	600	Behire Hanım
Tarih	3		
Terbiye-i Bedeniye	6	500	Sabahat Hanım
Resim	6	400	Nevzat Hanım
Frobel tedrisatı	6	1500	Makruhi Hanım
Tatbikat	21		
Gına ve Piyano	15	1000	Ahmet Bey
İmla Kıraat	9	670	Adalet Hanım
Ana Mektep muallimleri			Nuvart? Hanım, Nuriye Hanım, Emine Hanım, Macide Hanım, İkbal Hanım, Makruhi Hanım, Havva Hanım ve Hikmet Hanım

1917-1918 eğitim öğretim yılında mektepte uygulanan derslerin saatlerinin artması dolayısıyla öğretim kadrosu sayısı da arttırılmıştır. Türkçe dersine Adalet Hanım, Mediha Hanım, Müfide Hanım Almanca dersine Aliye Hanım, Tarih dersine Kazım Nami Bey, Hendese dersine Tevfik Bey, Sabri Bey, Hikmet, Kimya ve Hıfzıssıhha dersine Dr. Sabri Bey, Resim dersine Şevket Bey ve Naşide Hanım, Piyano dersine Fazıla Hanım, Jimnastik dersine Seniye Hanım, Dikiş ve Tamir dersine Müzeyyen Hanım, Tathir dersine ise Naime Hanım görevlendirilmiştir. Bu eğitim öğretim yılında Ana Muallim Mektebi öğrencileri iki şubeye ayrılmış Terbiye dersini Nafi Atuf Bey ve Aliye Esat Hanım, Ulum-ı Tabiiye dersini Atife Hanım, Tarih ve Coğrafya dersini Behice Hanım, Türkçe dersini ise Kıymet Hanım yürütmüştür. [338]

[337] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 58
[338] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 65

1918 yılının Ağustos ayında mektepte 72 muallim ve muallime bulunurken[339] ders döneminin başlamasıyla, 1918-1919 ders yılında, Darülmuallimat'ın tüm kısımlarında toplam 75 muallim ve muallime bulunmaktaydı. Bu öğretim kadrosunun kısımlara dağılımı, yürüttükleri dersler ve aldıkları maaşlar Ek 3'te verilmiştir. [340]

Ülkenin bir dünya savaşı içerisinde olduğu dönemde mektep kadrosunda bulunan erkek öğretmenlerin askere çağrılma durumu söz konusu olmuştur. Çünkü bu yıllarda mektep kadrosunda genç öğretmenlerin sayıları artmıştı. 1917 yılında mektep kadrosundaki bazı öğretmen ve memurların silahaltına alınması gerekli görülmüştür. Ancak mektepte eğitim öğretimin aksamaması için bu kişilerin askerliklerinin ertelenmesi talep edilmiş. Taleplerin kabul edilmesi üzerine askerlikleri ertelenen memur ve öğretmenler, kollarına kırmızı bant takmışlardır.[341]

1918-1919 eğitim öğretim yılına ait öğretim kadrosunun verildiği bu tablo, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlanması dikkate alındığında muallimlerin geldiği noktayı görmek bakımından oldukça önemlidir. 1918 yılına geldiğinde 48 yıllık kurum olan Darülmuallimat, önemli mesafeler kat etmiş, gerek öğretim kadrosu gerek öğretim kadrosundaki kadınların sayısı ile artık ülkenin önemli eğitim kurumlarından biri olmuştur. İlk yıllarda gereksiz görülen müfredata konulmayan Resim ve Müzik gibi derslere önem verilmiş birden fazla muallim bu dersler için görevlendirilmiş ve Terbiye-i Beden derslerinde talebelere jimnastik öğretilmiştir. Yine tatbikat dersi ve daha birçok ders birden fazla muallim tarafından yürütülmüştür. Ayrıca bu yıllarda önemi bir türlü anlaşılamayan ders programlarına zaman zaman eklenen, çıkarılan veya alanında uzman muallim bulunamayan mesleki formasyon dersleri müfredatta daimi olarak yerini almıştır. Her ders branş hocaları tarafından yürütülmüş, sadece içerik bakımından yakın olan dersler aynı muallim tarafından verilmiştir.

1919-1920 eğitim öğretim yılında Darülmuallimat-ı Aliye'nin öğretim kadrosu Ek 4'teki gibi oluşturulmuştur.[342] Ana Muallime Mektebi ve Ana Mektebi bu eğitim öğretim yılında kapatılmıştır. Nedeninin ise Ana Muallim Mektebi'nde mezun sayısının artmasına rağmen ülkede yeteri kadar Ana Mektebin açılamamasıdır.[343]

1919-1920 eğitim öğretim kadrosuna baktığımızda Darülmuallimat kısmında 13 erkek 32 kadın olmak üzere toplamda 45 kişi; Tatbikat kısmında ise 1 erkek 6 kadın olmak üzere toplamda 7 muallim bulunmaktadır. Bir sonraki ders yılında Darülmuallimat kısmında 12 erkek, 28 kadın olmak üzere toplamda 40, Tatbikat kısmında ise 1 erkek, 6 kadın olmak üzere toplamda 7 muallim görev yapmaktadır.[344] 1921-1922 ders yılı başında öğretim kadrosunda ise Darülmuallimat kısmında 42, Tatbikat kısmında ise 6 muallim bulunmakta olup isimleri, görevlendirildikleri dersler ve 1922-1923 eğitim öğretim yılında mektepte görev yapan muallimler Ek 5'te detaylı bir şekilde verilmiştir.[345] 1923-1924 yılında Darülmuallimat'ın İbtidai kısmında 9, Tali kısmında 28[346] toplamda ise 37 muallim görev yapmaktadır.[347]

Verdiğimiz tablolarda, mektepte yıllara göre öğrenim gören öğrenci sayısına oranla öğretmen sayısının da yeterli olduğu görülmektedir. Darülmuallimat'ta derslere

[339] BOA. MF. ALY. 120/82-4, 8 Z 1336
[340] BOA. MF. ALY. 140/1-11, BOA. MF. ALY. 124/113-9-11, 26 S 1337
[341] BOA. MF. MKT. 1223/2, 27 R 1335
[342] BOA. MF. ALY. 124/133-8, 26 S 1337
[343] Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.676
[344] BOA. MF. ALY. 164/ 22-4, 4 R 1340
[345] BOA. MF. ALY. 169/12-4, 11 Za 1340; BOA. MF. ALY. 167/ 31-12,5 Ş 1340
[346] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 118 adlı eserde bu sayı 23 olarak gösterilmiştir.
[347] Mehmet Ö Alkan, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri, Devlet İstatistik Enstitüsü,* Ankara 2000, s. 295

giren muallim ve muallimelerin aldıkları maaşlar farklıdır. Bunun sebebi ise ders saatlerinin farklı olması veya hizmet yıllarının farklı olmasıdır. Öğretmenlere verilen maaşlarda zaman zaman düzenlemeler yapılmış, artışlar söz konusu olmuştur. Fakat buna rağmen muallimlere verilen maaşlar yeterli olmamıştır. Özellikle mezun olduktan sonra taşraya atanan kızların masrafları fazla olduğundan aldıkları maaş yeterli gelmiyordu. Bu durum ise muallimelerin bir süre sonra görevlerinden ayrılmalarına sebep oluyordu. Devlet durumun farkında olup dönem dönem maaşlarda artış yapmış ise de savaşlar ve sonucunda yaşanan ekonomik bunalımlar nedeniyle bu konuda istenilen adım atılamamış, yeterli artış yapılamamıştır.

Sonuç olarak; İkinci Meşrutiyet dönemi itibariyle önemli bir ilerleme kaydeden Darülmuallimat'ın öğretim kadrosu da gelişimine paralel bir şekilde artmıştır. 1907-1908 yılında 30 olan muallim sayısı, 1912-1913 yılına kadar ortalama bu sayıda devam etmiştir. Ancak 1912-1913 eğitim öğretim yılından sonra mektep hem nitelik hem de nicelik bakımında önemli bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde başlayan Dünya Savaşı'nın mektebin öğretim kadrosunu olumsuz etkileyeceği beklenirken durum tam tersi olmuştur. 1913-1914 ders yılında Tatbikat mektebinin de açılmasıyla muallim kadrosu sayısı 36 olmuştur. Savaş yılları boyunca da bu sayı hızla artmış ve 1918-1919 yılında yani savaş sonunda 75'e ulaşmıştır. Üstelik mektebe oldukça önem veren, mektebi savaş ortamından uzak tutmaya çalışan devlet adamları, bu süreç içerisinde muallimlerin sadece sayılarını artırmamış, muallimlerin kalitelerini arttırmak için de önemli çaba harcamıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlubiyetle çıkılması siyasi, sosyal ve iktisadi alanlarda önemli sorunların yaşanmasına neden olmuştu. Savaş sonunda ülkede yaşanan gelişmeler Darülmuallimat'ta da etkisini göstermişti. Darülmuallimat'taki eğitim kadrosu 1919-1920 yılları itibariyle azalmış ve muallim sayısı 30-40 arasında değişmişti. Mütareke yıllarının başlaması ve İstanbul'un işgal edilmesi ile mektebe kaydolan öğrenci sayısı azalmış ve yatılı kontenjanlar kısıtlanmış muallimlerin durumu da bunlara paralel bir şekilde etkilenmiştir. Muallimlerin maaşları beklenilen oranda arttırılamamış, öğretmen sayısı istenilen doğrultuda genişletilememiştir. Mektebin bazı kısımları kapatılmıştır. Hatta muallim bulunamadığından birden fazla dersin aynı muallim tarafından yürütüldüğü olmuş, mali bunalımdan dolayı muallimlerin maşlarını alamadığı dönem yaşanmıştır. Yaşanan olumsuz gelişmelere rağmen Darülmuallimat ayakta kalmaya ve gelişimini sürdürmeye çalışmıştır. Bu süreçte öğretim kadrosunun göstermiş olduğu özveri, mektepten sayıca az da olsa bilgili ve başarılı kızların muallim olarak yetişmesini sağlamışlardır.

5.2.3. Muallimlerin Mektebe Kabulü, Görev ve Sorumlulukları

Darülmuallimat'ta muallim olmak belli aşamalardan geçilerek yapılmaktaydı. Burada muallim olarak görev yapmak isteyen kişiler, Maarif Nezareti'ne veya Mekatib-i Aliye Müdiriyet'ne dilekçe vererek başvuruda bulunmuşlardır. Dilekçede adaylar, kendilerine ait özellikler ve eğitimleri hakkında bilgiler vermişlerdir. Nezaret ise başvuranlar arasında mektep için ve ders için başarılı olabilecek kişiyi seçmeye çalışmıştır. Örneğin; 1912 yılında yapılan yazışmalarda muallimi bulunmayan Resim dersi için aday, dilekçe vermiş ve dilekçesinde Paris ve Roma'da resim eğitimi aldığını ve meşhur resim hocalarının takdirini kazandığını belirtmiştir.[348] Gayrimüslimler de muallim olmak için başvuruda bulunmuşlar ve Nezaret'e sundukları dilekçede eğitimlerini, tecrübelerini ve başarılarını belirtmişlerdir. Kadroda yer verilen

[348] BOA. MF. ALY, 37/43, 4 R 1331

gayrimüslim muallimler, genellikle Müzik, Resim ve Terbiye-i Bedeniye gibi dersleri yürütmekle görevlendirilmiştir. Darülmuallimat'ta öğretmen olmak isteyenler arasında yabancı okullardan mezun olanlar da bulunmaktaydı. Örneğin, Mektepte Fransızca muallimine ihtiyaç duyulması üzerine, Galata Albani Mektebi'nden mezun olan ve yabancı mekteplerde görev yapmış olan bir aday, 1913 yılında Darülmuallimat'ta muallim olmak için Mekatib-i Aliye Müdürüyeti'ne başvuruda bulunmuştur.[349] Bu durum bizlere muallimlerin seçiminde oldukça titiz davranıldığını, adayın yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olunmasına dikkat edildiği göstermektedir. Böylelikle eğitim öğretimi daha kaliteli hale getirmek ve bilgili, tecrübeli muallimler ile daha donanımlı öğrenciler yetiştirmek hedeflenmiştir.

Darülmuallimat'ta görev yapan muallimlerin görevleri ve sorumlulukları yayınlanan nizamnameler ve talimatnameler ile belirtilmiştir. Özellikle Mehmet Hulusi Bey tarafından hazırlanan 29 Temmuz 1895 tarihli *Darülmuallimat ile İhtiyat Kısmına Mahsus Talimat* [350] ile ilk kez okula tayin edilen muallimlerin mektepteki durumu, vazifeleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Talimatnamenin 13-21. maddeleri mektepteki muallim ve muallimelerin vazifelerine ayrılmış ve şu şekilde belirlenmiştir;

Madde 13; Muallimler ve muallimeler mektebe geldiklerinde kendileri için tahsis edilmiş odalara gideceklerdir. Daimi muallimlerden başka bütün muallim ve muallimeler, ders programlarında belirlenen ders zamanlarından önce sınıfa kesinlikle girmeyeceklerdir. Ders bitse bile müdire, muavine, mubassır veya hizmetli gelmedikçe sınıfı terk edemeyeceklerdir.

Madde 14; Muallim ve muallimeler her derse girdiklerinde sınıftaki deftere imza atmak zorundadır. İmza atmayanların, gecikenlerin veya dersten vaktinden evvel çıkanların maaşlarına müdahale edilecektir.

Madde15; Geçerli bir nedeni olmadan derse gelemeyecek muallim ve muallime zamanından önce mutlaka mektep idaresine durumu bildirmek zorundandır. Durumu bildirmeyen muallimlerin maaşlarından o derse ait miktarı kesilecek ve hiçbir surette iade edilmeyecektir. Geçerli sebepleri olanların, son bir ayda beş dersten fazla mazereti olanların yerlerine yarı veya üçte iki maaşla vekil tayin olunacaktır.

Madde 16; Geçerli sebeplerin mektep idaresince kabulü için ispat edilmesi gerekmektedir ve bu konudaki araştırmalardan mektep müdürü sorumlu olacaktır.

Madde 17; Mazeretsiz bir ayda üç defa derse gelmeyen muallim ve muallimeler istifa etmiş sayılacak ve yerlerine yenileri tayin edilecektir.

Madde 18; Muallimler ve muallimeler belirlenen müfredat programına uygun hareket edecekler, belirlenen kitaplar dışında derste kitap bulundurmayacakları gibi öğrencinin elinde dahi ders dışı bir kaynak olmayacaktır.

Madde 19; Muallim ve muallimeler her derste öğrencilere çeşitli ödevler verip sonraki derste ödevleri toplayarak kontrol edecektir.

Madde 20; Muallim ve muallimeler derslerine çalışmayan talebe hakkında ceza verebileceği gibi başarılı olanları da ödüllendirebilecektir.

Madde 21; Muallimler ve muallimelerin ders dışında öğrenci ile görüşmeleri, öğrenci karşısında kahve ve sigara içmeleri, yemek yemeleri ve öğrenciyi hizmetleri için kullanmaları kesinlikle yasaktır.

Böylece mektepteki muallimlerin sadece derslerini işleyiş şekilleri değil hal ve hareketleri için de kurallar getirilmiştir. Mektep idaresi, belirlenen kuralların titizlikle

[349] Taşer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme…", s. 174

[350] *Darülmuallimat ile İhtiyat Kısmına Mahsus Talimat*, 17 Temmuz 1311; Maarif Salnamesi, sene 1317, s. 322-23; *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 16-30 .

uygulanmasına özen göstermiş. Görev ve sorumuluklarını yerine getirmeyen, hal ve harektlerine dikkat etmeyen muallimlere uyarıda bulunmuş, devam etmeleri halinde haklarında gerekli işlemleri yapmıştır.

Mektebin 1910-1911 yılında yatılı hale gelmesinden sonra mektebin ihtiyaçları değişmiş, öğrenci sayıları artmıştır. Buna paralel olarak kısa bir süre sonra muallimlerin görevleri ve sorumulukları tekrar ele alınmıştır. 1912 yılında yayınlanan *Darülmuallimat Talimatname* ile muallimlerin durumu değerlendrilmiştir. 1895 yılında muallimler için belirlenen maddeler, biraz daha genişletilerek bu talimatnamede de geçerli olmuştur. Talimatnameye göre; muallimler, derslere vaktinde girecek, konuları anlaşılır bir şekilde işleyecek, mutlaka bir önceki dersin tekrarını yapacak öğrencilerin konuları tam olarak anlayıp anlamadığını değerlendirecektir. Öğrencilere derste sorular sorucak, ödevler verecek böylece derste aktif olmaları, analiz yapabilmeleri sağlanacaktır. Muallimler, derslere gelişigüzel girmecek, ders öncesi hazılıklarını yapacak, materyallerini hazırlayacaktır. Ayrıca işlediği konuları ve işleyiş şeklini sınıf defterine kayıt edecektir. Böylece defter, müdür veya müfettiş tarafından kontrol edildiğinde işlenen ders ve yöntem hakkında bilgi edinilebilecektir. Darülmuallimat müdürü veya müdiresi, gerekli gördüğünde muallimlerden encümen toplayacak ve mektebin eğitim öğretim durumu tartışılacak, bütün derslerde muallimlerin aynı usul ile öğrenciye yaklaşması istenecek ve mektebin ilerleyişi hakkında görüş alışverişinde bulunulacaktır. Talimatnamede muallimlerin derslere devamlılığı, izin, mazeret, vekil muallimlerin durumu gibi konular ise 1895 Talimatnamesi ile aynı kalabilmiştir. [351]

1916 yılında yayınlanan *Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı İbtidaiye Talimatnamesi* ile muallimlerin görev ve sorumluluklarında bazı düzenlemeler ve eklemeler yapılmıştır. Özellikle bayan muallimlere daha fazla görev verilmiş, ders saatleri dışında da mektepteki öğrencilerin kontrolunden sorumlu tutulmuştur. Talimatname ile şu ana kadar uygulanan Osmanlıcılık fikrinden vazgeçilerek Türkçülük fikri etkili hale getirilmeye çalışılmıştır. Ders programları, Türkçülük fikri doğrultusunda yeniden oluşturulmuş, Hatta bu bilincin mektebe hakim olabilmesi için müdür ve muallimlere önemli görevler verilmiştir. Eğittikleri talebelerin insaniyetli, vatanperver olmaları, vazife sahibi olmaları, ahlaklı, milli bir fikre sahip olmaları için sorumluluklar yüklenmiştir.[352]

Darülmuallimat'ta günümüzde olduğu gibi öğretmenler toplantısı düzenlenmiştir. 1915 yılında yayınlanan Darülmuallimin ve Darülmuallimin Nizamnamesi'nin 15. maddesinde her darülmuallimin ve darülmuallimatta muallim meclisinin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Darülmuallimat'ta müdürün başkanlığında toplanan bu mecliste mektep muallimleri, her ayın birinci Perşembe günü saat ikide toplanarak mektep ile ilgili durumları görüşmüşlerdir.[353] Ayrıca mektebin leyli olması ve öğrenci sayısının artmasıyla mektepte nöbet uygulaması da yapılmış ve muallimeler, mektepte düzenli olarak nöbet tutmuşlardır. [354]

Maarif Nezareti, muallimlerden ilerleyen dünya karşısında geride kalmamalı gerektiğini, ders uygulama yöntemlerin, materyallerin takip edilerek uygulamalarını istemiştir. Bu konuda önemli çalışmalar yapan muallimler, yurtiçinde ve yurtdışında çeşitli kongrelere de katılarak bilgi ve deneyimlerini arttırmış, kendilerini geliştirmişlerdir. Örneğin; Prag'da yapılacak uluslar arası kongreye Darülmuallimat

[351] *Darülmuallimat Talimatnamesi* İstanbul Matbaai Amire 1328.
[352] *Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı İbtidaiye Talimatnamesi*, İstanbul Matba-i Amire, 1332
[353] BOA. MF. HTF. 10-13, 1 Ra 1341; *Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi*, madde 19
[354] Taşer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme…", s. 171, 239

muallimi Haydar Bey görevlendirilmiştir.[355] Yine 1916 yılında İsviçre'de yapılacak kongreye Darülmuallimat muallimlerinden Aziz Bey görevlendirilmiştir.[356] 1919 yılında Darülmuallimat muallimlerinden Mustafa Şekib Bey Avrupa'ya gönderilmiştir.[357] Ayrıca Avrupa'da tahsilde bulunduğu sürede maaşlarından kesinti yapılmamıştır.[358] Böylelikle muallimler, gelişen büyüyen dünya karşısında ilgisiz kalmayıp, bilgiye ulaşmanın yollarını aramışlardır. Öğrendikleri ile daha başarılı bireyler yetiştirmeyi amaçlamışlardır.

5.3. Darülmuallimat'ın Öğrenci Durumu

5.3.1. Öğrenci Kabulü

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre; Darülmuallimat'a öğrenci olarak başvuran kız çocukları, sıbyan veya rüştiye mektebi şahadetnamesi ile başvuru yaptıklarında imtihansız mektebe alınacaktır. Şahadetnamesi olmayan adaylar ise bir mümeyyiz heyeti huzurunda imtihan olup derecelerine göre iki şubeden birine kabul edilecektir.[359] Sıbyan şubesinde tahsil süresini başarı ile tamamlayan kızlar, sıbyan mekteplerinde muallimlik yapabilecekleri gibi isteyenler rüştiye şubesinde eğitimlerine devam edebileceklerdir.[360] Sıbyan şubesine alınan öğrencilere otuz kuruş, Rüştiye şubesine alınan öğrencilere ise altmış kuruş burs verilecektir.[361] Ayrıca Darülmuallimat'ta eğitim almaya hak kazanan öğrenciler, mektebe kayıtlarını yaptıklarında mezun olduktan sonra devlet tarafından tayin edildikleri yerde zorunlu hizmetlerini yapmayı da kabul etmiş oluyorlardı. Herhangi geçerli bir sebebi olmadan eğitimini yarıda bırakan öğrencilerden Darülmuallimattaki tahsilleri boyunca almış oldukları burs geri alınacak ve muallim olarak istihdam edilme hakkını kaybedeceklerdir.[362]

Nizamnamenin yayınlanmasından sonra mektebin açılışı için gerekli hazırlıklara başlanmış, bir yanda mektep için bina temin edilmeye çalışılırken diğer yandan da öğrencileri seçilmiştir. Maarif Nezareti tarafından gazetelere verilen ilanlar ile Darülmuallimat'a öğrenci temin edilmeye çalışılmıştır. İlanda mektebe kaydolmak isteyen kız çocuklarının 15 yaşından küçük 35 yaşından büyük olmaması ve Meclis-i Maarif-i Kebir'e müracaat etmeleri gerektiği belirtilmiştir.[363] Müracaat eden adaylar, 8 Şubat 1870 Pazartesi günü Maarif Nazırı Saffet Paşa ile Meclis-i Maarif'in İdare dairesi azasından Mecit ve İlmiye dairesi azasından Mustafa Efendi tarafından imtihan yapılmıştır. Adaylar Dilbilgisi, Dört işlem, Coğrafya, İmla Sülüs, Resim, Nakış-Terzilik derslerinden imtihan olmuşlardır. İmtihana 32 kız öğrenci katılmış ve hepsi başarılı bulunmuştur.[364]

---

[355] Taşer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme…", s. 232
[356] BOA. MF. MKT. 1216/66, 20 Ş 1334
[357] BOA. ŞD. 3151/57, 16 M 1338
[358] BOA. BEO. 4549, 341135, 27 Ra 1337
[359] Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, 73. madde
[360] Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, 74. madde
[361] Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, 78. madde
[362] Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, 75-77. madde
[363] *Takvim-i Vekayi*, 1184, 1 Za 1286; BOA. MF. ALY 1/52 14 Za 1296
[364] *İstanbul Kız Muallim Mektebi,* s. 4; Temelkuran "Türkiye'de Açılan İlk Kız Öğretmen Okulu", s. 62; Aliye, Omay "İlk Kız Öğretmen Okulunun Kuruluşu", *Türk Yurdu*, VIII, S. 8, 1987, s.55

1872-1873 yıllarında Darülmuallimat'ta sınıflar tamamlanmış ve talebelere birden başlayarak sırayla numara verilmiştir. Adları aynı olanlar büyük, küçük, hattat, hafız gibi sıfatlar veya semtlerine göre birbirinden ayırt edilmiştir.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde belirlenen öğrenci kabul şartları değiştirilmemiş, uzun süre devam etmiştir. 1892 yılında Darülmuallimat'a mahreç olmak üzere 6 yıllık ibtidai ve rüştiye sınıflarından oluşan İhtiyat Kısmı'nın açılması ile mektebin öğrenci kabul durumunda ufak değişiklikler yapılmak zorunda kalınmıştır. 1895 yılında yayınlanan *Darülmuallimat ile İhtiyat Kısmına Mahsus Talimatname* ile Darülmuallimat'a öğrenci kabul şartlarında değişiklikler yapılmıştır. Talimatnameye göre İhtiyat kısmından mezun olanlar ve buna denk olan kız rüştiye mekteplerinden şahadetname alanlar, Darülmuallimat birinci sınıfına imtihansız kabul olacaklardır. Rüştiye şahadetnamesi bulunmayıp İhtiyat kısmına dahil olmak isteyen adaylar ise mümeyyiz heyeti tarafından yapılan sınavlara katılacak başarı ve derecelerine göre sınıflara kabul edilecektir. İmtihan, her sene 20 Ağustos-15 Eylül arasında yapılacaktır. Ayrıca adayların, yanlarında tezkerelerini, iyi hallerine dair mahallelerinden alınan ilmühaberi, aşı şahadetnamesi ve bulaşıcı hastalığı olmadığına dair sağlık raporunu yanlarında getirmeleri zorunlu tutulmuş.[365] Mektebe kabul olunan ve kaydı yapılan talebeye mektebin öğrencisi olduğuna dair mühürlü bir evrak verilmiştir.[366]

1915 yılında Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi yayınlanmıştır. Nizamnamenin ikinci bölümünde öğretmen okullarına alınacak öğrencilerin şartları belirlenmiştir. 39 maddeden oluşan Nizamnameye göre; [367] Öğretmen okullarına ve onlara bağlı mekteplere kabul edilecek öğrencilerin Osmanlı vatandaşı olması gerekmektedir. Öğretmen okullarına kabul edilecek öğrencilerin herhangi bir bulaşıcı hastalığı ve bedensel probleminin olmadığını belirtmeleri gerekmektedir (Madde 8). Darülmuallimat-ı Aliye'nin İbtidaiye kısmı ile vilayet ve bağımsız liva merkezlerindeki Darülmuallimat-ı İbtidaiye'ye kabul olunacak öğrencilerin yaşları 13'ten az 17'den yukarı olmamalıdır (Madde 9). İbtidai mekteplerinden mezun olanlar, imtihansız Darülmuallimat-ı Aliye'nin ibtidai kısımlarına ve vilayetlerde açılan Darülmuallimat-ı İbtidaiye mekteplerine kabul edilebileceklerdir.(Madde 10). Darülmuallimat-ı Aliye'nin hazırlık yani İhzari kısmına kabul olunacak talebelerin yaşları 23'ten büyük olmamalıdır (Madde 11). Darülmuallimat-ı Aliye'nin İhzari kısmına dört senelik Darülmuallimat-ı İbtidaiye'den mezun olan ve en az iki sene muallim olarak hizmet edenler sınavsız girebilecek, bunların dışındaki adaylar bu derecede bilgi sahibi olduğunu sınavla ispat ettikleri taktirde mektebe kabul edilecektir. Darülmuallimat-ı Aliye'nin İhzari kısmı için istenilen vasıflara sahip öğrenci bulunmadığı taktirde Darülmuallimat-ı İbtidaiye'nin dördüncü sınıfını tamamlayan öğrenciler, sınavsız kabul edileceği gibi müracaat edenlerden bu seviyede bilgi sahibi olanlar sınavla mektebe kabul edilebileceklerdir (Madde 12). Darülmuallimat'ın Ali kısımlarına alınacak öğrencilerin yaşları 25'i geçmemesi gerekmektedir. Darülmuallimat'ın bu kısmına hazırlık sınıfında veya Sultani mektebinde öğrenim görmüş olanlar sınavsız kabul edilecek, bu mekteplerden birinden mezun olmayıp bu seviyede bilgisi olduğunu sınavla kanıtlayanlar da mektebe kabul edileceklerdir (Madde 13). Ana Muallime Mektebi'ne ise Darülmuallimat-ı İbtidaiye'nin ikinci sınıfını tamamlayanlar sınavsız kabul edileceği gibi bu seviyede bilgi sahibi olduğunu sınavla kanıtlayanlar da mektebe kabul edilecektir. Bu öğrencilerin yaşları 17'den aşağı ve 24'ten yukarı olmamalıdır (Madde

[365] *Darülmuallimat ile İhtiyat Kısmına Mahsus Talimatname*, Madde 4-51
[366] Madde 53; *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 16-21
[367] *Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi*, BOA. DUİT, 96/43-3, 29B 1337;BOA. ŞD. 231/4, 22 1333; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Arşiv Belgelerine Göre…,* s. 312-319

15). Erkek Sultani mekteplerinde ücretsiz öğrenim gören öğrencilerden 17 yaşını Kız Sultani mektebinde ücretsiz öğrenim gören öğrencilerden 14 yaşını tamamlayanlar, hangi sınıfta olursa olsun İstanbul Darülmuallimin ve Darülmuallimat mekteplerinin İbtidai kısımlarına nakledileceklerdir (Madde 16). Fakat bunlardan aliyyülala derecede sınıflarını tamamlayanlar Darülmuallimin ve Darülmuallimat'a nakil olmak istemedikleri takdirde bulundukları Sultani mektebinde öğrenimlerini tamamlayabilirler. Sultani Mektebi müdürleri her sene genel sınavların ardından Darülmuallimin ve Darülmuallimat'a nakil olacak öğrencilerin isimlerini Maarif-i Umumiye Nezareti'ne defter halinde gönderecektir. Sultani Mektebi'nin altıncı sınıfı, Darülmuallimin ve Darülmuallimat'ın birinci sınıfına denk olup diğer sınıfların karşılıkları buna göre hesaplanmalıdır. (Madde 16) Nizamnameye göre istenilen vasıflara haiz olan yabancılar da Maarif-i Umumiye nazırının izni ile Darülmuallimin ve Darülmuallimat'ın belirlediği uygun bir sınıfa kayıt yaptırabilirler. Bunların Osmanlı vatandaşı Darülmuallimin ve Darülmuallimat mezunlarının sahip oldukları haklara sahip olabilmeleri irade-i seniyye ile mümkündür. (Madde 17).

Darülmuallimat'tan şahadetname alanlar, mezun oldukları tarihten itibaren sekiz sene muallim yapmak zorundadır. Öğretmen okullarına yatılı ve gündüzlü olarak kabul edilenler, velileri ile birlikte kimsesiz oldukları taktirde şahsen Maarif Nezareti'ne bir taahhütname imzalamaya mecburdur. Bu taahhütname, mezun olduktan sonra Nezaret tarafından tayin edildiği yerde mecburi hizmetini kabul ettiğinin göstergesidir.[368] Talebenin Nezaret tarafından tayin olacağı vazifeyi kabul etmemesi, eğitim hizmetinden tutuklanma nedeni ile ihraç edilmesi, öğrenimini yarıda bırakması veya sağlık sebepleri haricinde herhangi bir sebepten dolayı ihraç edilmesi durumunda her sene için yatılı okuyan talebeden kırk Osmanlı altını, gündüzlü okuyan talebeden on Osmanlı altını alınacaktır. 16. maddeye göre sultanilerden nakilleri yapılan öğrenciler de bu uygulamaya dahil edilmiş olup taahhütname imzalayıp imzalamasalar da bu uygulamaya tabi olması kararlaştırılmıştır (Madde 35). Ayrıca Maarif Nezareti, her sene sonunda öğretmen okullarına devam eden öğrencilerin ahlakları ve başarılarını idare tarafından gönderilen raporlardan takip edecektir. Nezaret, uygunsuz davranışta bulunanlar veya başarısız olanlara şahadetname vermeme veya geciktirme hakkına sahip olabilecektir.

Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi'nin 35. maddesinde daha sonraki yıllarda değişikliğe gidilmiştir. Bu okullara yatılı ve gündüzlü kabul edilen talebelerin eğitimleri sonunda tayin oldukları vazifeye gitmemeleri, göreve başlayıp bir süre sonra görevi terk etmeleri, öğrenimlerini yarıda bırakmaları veya sağlık sebepleri dışında mektepten ihraç olduğu takdirde her sene için yatılı talebeden kırk, gündüzlü talebeden on Osmanlı altını alması kararlaştırılmış.[369] Mektepte geçirdiği süreye denk gelen miktarı, kefalet borcu suretiyle tahsil edileceği belirtilmiştir. Fakat 9 Ocak 1921 tarihindeki paranın kıymetine göre yatılı talebeden 200, gündüzlü talebeden 50 lira alınması kararlaştırılmıştır. Çünkü bazı öğretmen adaylarının bazısı bu parayı verip görev yerlerine gitmiyordu. Belirlenen miktar öğrenciye yapılan masrafın altında idi. Ayrıca ülkede özellikle taşra mekteplerinde öğretmen ihtiyacı gitgide artmaya başlamıştı. Bunu engellemek için zorunlu hizmetini yerine getirmeyenlerden daha fazla miktar alınması kararlaştırılmıştır. [370]

Sonuç olarak; mektebin kuruluşunda Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile oluşturulan öğrenci kabul kısmında değişen şartlar neticesinde düzenleme yapılması

[368] Talebelerin imzaladıkları taahhütname örneği Ek 13'te bulunmaktadır.
[369] BOA. DH. HMŞ 6-1/11042 7 CA 1338
[370] Taşer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e…", s. 443-44

gerekli görülmüştür. 1915 yılında yayınlanan Darülmuallimat ve Darülmuallimin Nizamnamesi ise bu konuda atılan en önemli adımlardan olmuştur. Mektepler, Nezaret tarafından oluşturulan nizamname veya talimatnamelerdeki kurallara uymaya özen göstermişlerdir. Öğretmen okullarının her bir şubesine alınacak öğrencilerin kabul şartlarında yaş sınırı ve mezuniyet durumları göz önünde bulundurulmuştur. Mektebe tamamen kurallar çerçevesinde talebe alınmıştır. Kurallara aykırı talepler geri çevrilmiştir. Örneğin; Topkapı Sarayı ocakbaşısı Mahmut Ağa'nın kızı Emine Hanım, Darülmuallimat'ta eğitim görmek istemiş. Emine Hanım rüştiye şahadetnamesi bulunmadığı ve şartları sağlamadığı halde mektebe kayıt olmak için başvuruda bulunmuştur. Kız rüştiye mekteplerinden mezun olma şartı arandığı ve Emine Hanım'ın bunu sağlamadığı için kaydı yapılmamıştır. Mektep idaresi bu ve buna benzer durumlarda kesinlikle taviz vermemiştir. Mektebe öğrenci kabulünde son derece titiz davranmışlardır.

5.3.2. Öğrenci Sayıları

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 78. maddesinde Darülmuallimat'ın 50 öğrenci ile eğitim öğretime başlaması kararlaştırılmıştır. Nizamnamenin yayınlanmasından sonra gerekli hazırlıklara başlanmış ve Maarif Nezareti tarafından mektebe öğrenci temin edilmeye çalışılmıştır. Burada öğrenci olmak isteyen adaylar, 8 Şubat 1870 tarihinde belirlenen heyet önünde imtihan olmuşlardır. İmtihana 32 kız öğrenci katılmış ve hepsi başarılı bulunmuştur.[371]

Tablo 5.8. Darülmuallimat'a Kabul Edilen Öğrenciler ve İmtihan Sonuçları (1870) (*İstanbul Kız Muallim Mektebi,* s.4).

Öğrenciler	**Dil Bilgisi**	**Dört İşlem**	**Coğrafya**	**İmla**	**Sülüs**	**Resim**	**Nakış Terzilik**	**Yekûn**
Cenap Hanım	10	10	10	10	5	10	10	65
Nakiye Hanım	10	10	10	10	5	5	10	60
Huriye Hanım	10	9	10	10	5	8	10	62
Topkapılı Fatma Hanım	10	8	10	10	5	8	6	57
Zehra Hanım	10	9	10	10	7	6	6	58
Lütfiye Hanım	10	10	10	10	8	8	10	66
Sadiye Hanım	10	10	10	10	8	9	10	67
Ayasofyalı Hatiçe Hanım	10	10	10	10	5	5	5	55
Remziye Hanım	10	9	10	10	7	5	5	56
Fethiye Hanım	10	9	10	10	5	5	5	54
Şekure Hanım	9	9	9	10	6	5	5	53
Hafız Rüveyda Hanım	9	7	8	10	8	5	5	52
Nesibe Hanım	10	10	10	10	5	5	9	59
Balıkesirli Zeliha Hanım	7	5	5	10	5	5	5	42
Hafız Hatice Hanım	10	10	10	10	6	6	5	57
Hüsnümelek Kalfa	9	9	9	10	5	5	5	52
Aksakalı Fatma Hanım	9	9	8	10	5	5	5	51
Eyyüplü Hatice	9	7	7	10	5	5	5	48
Ülfet Hanım	7	9	9	9	5	5	5	49
Hafız Zehra Hanım	6	7	7	10	5	5	5	45
Saniye Hanım	5	6	6	5	5	5	5	37

[371]Afet İnan "Türkiye'de İlk Kız Öğretmen Okulu Darülmuallimat 1870", *Türk Kadını*, C.2, 1966, s. 6; Omay "İlk Kız Öğretmen Okulunun…", s. 55

Şeriye Hanım	5	5	5	10	5	5	5	40
Növber Kalfa	5	6	6	5	5	5	5	37
Gülnişan Hanım	6	6	6	6	6	6	6	42
Sermet Hanım	5	5	5	5	5	5	9	39
Feride Hanım	5	5	5	5	5	5	10	40
Emine Hanım	6	6	5	5	5	6	6	39
Saffet Hanım	10	10	10	10	10	5	8	63
Sarıgüzelli Hatice Hanm	5	5	5	5	5	5	5	35
Raşit Bey kızı Kerem Hanım	6	5	6	5	5	5	6	38
Hayriye Hanım	10	9	10	8	6	5	5	53
Şemsinur Kalfa	7	8	8	10	5	5	5	48

İmtihanın yapılmasından iki ay sonra 26 Nisan 1870 tarihinde mektep açılmıştır. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde ise mektebe 50 öğrencinin alınması kararlaştırılmış[372] ve mektep 50 öğrenci ile eğitim öğretime başlamıştır.[373] Oysa iki ay önce yapılan imtihanlara 32 kız öğrenci katılmış ve hepsi başarılı bulunarak kayıt edilmiştir. Bu durum ilk imtihanda yeterli sayının tamamlanamadığını, sayının elliye tamamlanması için ikinci bir imtihanın yapıldığını göstermektedir.[374]

Öğrenci sayılarını incelediğimizde eğitim öğretim yılı başlarındaki öğrenci mevcudu ile yılsonundaki mevcut aynı olmuyordu. Maalesef mektebe başlayan çocukların önemli bir kısmı eğitimlerini tamamlayamıyorlardı. Bu sebepten dolayı mektepteki öğrenci sayıları ile ilgili verilen bilgilerde farklılıklar bulunabilmektedir. Bizler mektepte öğrenim gören talebelerin sayılarını yıl yıl verirken bu durumu da dikkate alarak kaynaklarda ulaştığımız farklı sayıların hepsini vermeye çalıştık.

1873-1874 eğitim öğretim yılında Darülmuallimat'taki öğrenci sayısını İstanbul Kız Muallim Mektebi adlı eser; son sınıfta 19, ikinci sınıfta 4, üçüncü sınıfta 8, dördüncü sınıfta 15 olmak üzere toplamda 46 olarak kayıt etmiştir. [375] Mahmut Cevad, bu yıl mektepten bulunan öğrenci sayısını 39[376], Erdem ise 31 olarak vermiştir.[377] 1874-1875 eğitim öğretim yılında mektebin son sınıfında 20, ikinci sınıfında 19, üçüncü sınıfında ise 7 öğrenci bulunmaktadır. Ayrıca bu yıl imtihanlar, 27 Ağustos 1875 tarihinde yapılmış, 20 öğrenciden hepsi Dikiş makinesi sınavına girerken Piyano sınavına 18, Resim sınavına da 8 öğrenci katılmıştır. [378] 1875-1876 eğitim öğretim yılında toplam öğrenci sayısı Mahmud Cevad tarafından 44 olarak kaydedilirken[379] Erdem aynı dönem talebe sayısını 62 vermiştir.[380] 1876-1877 eğitim öğretim yılında ise Darülmuallimat'ın son sınıfında 9, ikinci sınıfında 7, birinci sınıfında 6 olmak üzere toplamda 22 kişi bulunmaktadır. [381]

1877-1878 yıllarında ülkede yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı ve olumsuz sonuçları devletin tüm alanlarında etkisini hissettirmiştir. Savaş ile birlikte Rus işgaline uğrayan

[372] Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, 78. madde
[373] BOA. İ. DH. 614/42823, Lef 4, 13 R 1287
[374] Öztürk, *Atatürk Devri…,* s.13
[375] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 10
[376] M. Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti…,* s. 113
[377] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s. 326
[378] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 10; Eserde Mezuniyet sınıfının en küçük yaş sınırı 12, en büyük yaş sınırı 18, ikinci sınıfın en küçük yaş sınırı 11 en büyük 35, üçüncü sınıfın en küçük yaş sınırı 14 en büyük 17 olarak vermiştir. Ancak mektebin ilk açılacağı yıl verilen ilanda başvuru yapacak öğrencilerin 15 yaşından aşağı, 35 yaşından yukarı olmaması gerektiği üzerinde durulmuştu. İstanbul Kız Muallim Mektebi adlı eser, bu yaş sınırlandırılmasına uyulmadığı bizlere göstermiştir.
[379] M. Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti…,* s. 113
[380] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 326
[381] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 11

Osmanlı topraklarından İstanbul'a gelen yoğun göçlerden dolayı eğitimde aksaklıklar yaşanmış ve bazı mekteplerde eğitim kesintiye uğramıştır. Darülmuallimat da bu mekteplerden biri olup bu ders yılındaki öğrenci sayısı 37 olmuştur. Bir sonraki eğitim öğretim yılı itibariyle Darülmuallimat iki sene kapalı kalmış ve öğrencileri dağıtılmıştır. 1881-1882 eğitim öğretim yılında mektep tekrar eğitime devam etme kararı almıştır. Fakat mektep iki yıl kapalı kaldığından, öğrencileri dağıtıldığından mektebe ilk kayıt olanlar, birinci sınıftan okumaya başlamışlardır. Bu dönemden itibaren Darülmuallimat'taki öğrenci sayılarında önemli bir artış olmuş ve 129 öğrenci mektepte eğitim öğretim görmeye başlamıştır. [382]

1882-1902 yılları arasında Darülmuallimatta eğitim öğretim gören öğrencilerin sayıları aşağıdaki gibi olmuştur;

Tablo 5.9. 1882-1902 Yıllarında Darülmuallimat'ın Öğrenci Sayıları [383]

Eğitim Öğretim Yılı	Sayıların Şubelere dağılımı	Toplam
1882-1883	193 (sıbyan kısmı)+26 (rüştiye kısmı)	219
1883-1884	101 (sıbyan) +42 (rüştiye)	143
1885-1886		165[384]
1886-1887		128
1894-1895		284
1897-1898		387
1898-1899		517
1899-1900		560
1900-1901	128 (ibtidai)+102 (rüştiye)+120 (aliye)	350
1901-1902	180 (ibtidai)+113(rüştiye)+132 (aliye)	425
1902-1903	163 (ibtidai)+114 (rüştiye)+140 (aliye)	417
1903-1904	181 (ibtidai)+119 (rüştiye)+142 (aliye)	442
1904-1905	191 (ibtidai)+118 (rüştiye)+148 (aliye)	457
1905-1906	138 (ibtidai)+160 (rüştiye)+135 (aliye)+75 (ihtiyat)	508
1906-1907	95 (İbtidai)+ 130 (aliye)+ ? (rüştiye)	?
1907-1908		451[385]
1908-1909		107[386]

Görülüyor ki mektepte bulunan öğrenci sayısı yıllara göre önemli farlılıklar göstermiştir. İlk yıllar daha az olan öğrenci sayıları zamanla artmıştır. Fakat yılları incelediğimizde yılın başında kaydolan öğrenci sayısı ile mezun sınıfın öğrenci sayısı kıyaslandığında ciddi oranda düşüşün yaşandığı görülmektedir. Bu durum bizlere kaydolan öğrencilerin çeşitli sebeplerden dolayı eğitimlerini bıraktıklarını veya başka bir mektebe geçtiklerini göstermektedir. Ayrıca taşradan gelip gündüzlü olarak

[382]Öztürk, *Atatürk Devri…,* s. 13, Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.676; Öztürk, *Atatürk Devri…*, s. 13; Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s.326

[383]Maarif Salnamesi, sene 1316, 1317, 1318, 1321; Devlet Salnamesi, sene 1300, 1303; *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 12, 34-40; Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 326

[384] Devlet Salnamesi, sene 1303, s. 324-25

[385]BOA. MF. İST. 45/ 46, 27 Ra 1337; 1907-1908 ders yılı sınıf mevcudu İstanbul Kız Muallim Mektebi adlı eser Aliye kısmında 134, Rüştiye kısmında 133, İbtidai kısımda 156 toplamda 423 talebe bulunduğunu kaydetmiştir. *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 12, 34-40

[386] Darülmuallimat'ın Aliye kısmında son sınıfta bulunan 41 öğrenciden 12'si sınıf tekrarına (ipka) 17'si ise ikmale (günümüzde bütünleme) kalmıştır. Yine Aliye kısmın ikinci sınıfında 41 öğrenciden 20'si sınıf tekrarı, 11'i ikmale kalmış ve 45 mevcutlu birinci sınıf öğrencilerinde 30'u sınıf tekrarı, 2'si ise ikmale kalmıştır. Erdem, bu eğitim öğretim yılı başlarında 64'ü şehirden 43'ü de taşradan gelen toplam 107 kişinin bulunduğunu yılsonunda ise bu sayının 82'ye yükseldiğini ifade etmiştir. Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 326-28

Darülmuallimat'a kaydolan öğrencilerin burada eğitimlerini tamamlamaları çok daha zor olmuştur. Kalacak yer sıkıntısı, maddi durumlardan dolayı zamanla taşradan Darülmuallima'ta gelen öğrenci sayısı azalmıştır. Bu duruma son vermek için Darülmuallimat, 1910-1911 yılında gündüzlü olarak son kez eğitim vermiş bu yıldan sonra Leyli (yatılı) Darülmuallimat olarak yeniden yapılanması kararlaştırılmıştır. Bu son yılda mektepte bulunan talebe sayısı ise 94 olmuştur.

Leyli Kız Sanayi bünyesinde açılan Leyli Darülmuallimat'ın ilk sınıfı 65 kişi ile eğitime başlamıştır. 1911-1912 yılına gelindiğinde Leyli Kız Sanayi Mektebi kaldırılmış ve öğrencileri Leyli Darülmuallimat'a devredilmişti. Mektebe 89 yeni öğrenci kaydolmuş ve yılsonunda mektebin mevcudu 142'ye yükselmiştir.[387] Mektebin yatılı hale gelmesi ile mektepte öğrenci sayısı da artmıştır. Özellikle taşradan gelen kız çocuklarının Darülmuallimat'ta öğrenim görmeleri bu tarihten itibaren daha da önemsenmiştir. 1913 yılının Eylül ayında Leyli Darülmuallimat için Takvimi Vekayi'de ilan çıkarılmıştır. İlanda; Leyli Darülmuallimat'a 13'ü İnas Rüştiye ve İbtidaiye, 6'sı İnas İdadisinden olmak üzere toplamda 19 öğrencinin İstanbul'dan, 9 öğrencinin ise vilayetlerden alınacağı belirtilmiş. Bunların da 13 yaşından küçük, 16 yaşından büyük olmaması söylenmiştir. Gazetede ilanın verilmesiyle başvurular başlamış ve İstanbul'dan 300 kişi mektebe kaydolmak için başvuruda bulunmuştur. Bu sayı beklenenden oldukça fazla olup kız çocuklarının eğitim almak için istekli olduklarının önemli bir göstergesidir. Ayrıca bu durum yani 28 kişinin alınacağı mektebe 300 kişinin başvurması pek çok tartışmalara ve eleştirilere de neden olmuştur. Konu ile ilgili yazılan yazılarda, bir yandan halkın kız çocuklarının eğitimine verdiği önemin artmasına sevinilirken diğer yandan da eğitim almak isteyen kişilerin çaresizlikleri dile getirilmiştir. Kayıt günü Darülmuallimat'ın adeta bir mahşer yeri olduğu vurgulanarak bu denli istekli olan kız çocukların hepsinin eğitimlerinin karşılanması gerektiği yazılmıştır. Bu talep toplumda modern eğitimin farkındalığı gibi görülse de asıl sebebin savaştan etkilenen İstanbul halkının giderek artan yoksulluk karşında kaldıkları çaresizlik olması muhtemeldir. Çünkü bu aileler, bir süre sonra çocukalarının temel ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmişlerdir. Aileler temel ihtiyaçlarını dahi karşılamakta zorlandıkları kız çocuklarını Darülmuallimat'a kaydettirmekle hayatlarını kurtardıklarını düşünmekteydiler.[388] 1914-1924 yıllarında mektepteki öğrenci sayısı aşağıdaki gibi olmuştur;

Tablo 5.10. 1914-1924 Yıllarında Darülmuallimat'ın Öğrenci Sayısı

Eğitim Öğretim Yılı	Öğrenci Sayıları
1914-1915	467[389]
1915-1916	735[390]
1916-1917	1079[391]
1917-1918[392]	1163[393]

[387] BOA. MF. ALY, 87/46-31, 2 Ra 1334

[388] Habibe Leman, "Maarif Nezaretinin Dikkatine", *Kadınlar Dünyası*, nr.100-111, 28 Eylül 1329, s. 7-8; Kırmızıaltın, "Gender, Education…", s. 74-75

[389] Bu öğrencilerin 257'si yatılı 168'i gündüzlü olup 42'si ise Ana Muallime Mektebi'nde eğitim görmektedir (*İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 45-65).

[390] Bu öğrencilerin 292'si Tatbikat kısmında, 353'ü Darülmuallimat kısmında, 81'i Ana Muallim Mektebi'nde 9'u ise Darülmuallimat bünyesinde açılan İnas Darülfünun'da eğitim öğretim görmektedir (*İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 45-65).

[391] Bu öğrencilerin 306'sı Tatbikat kısmında (102 yatılı, 204 gündüzlü), 519'u Darülmuallimat kısmında (472 yatılı, 47 gündüzlü), 254'ü ise Ana Muallime Mektebi'nde (229 yatılı 25 gündüzlü) eğitim görmektedir (*İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 45-65).

1918-1919	727[394]
1919-1920	694[395]
1920-1921	571[396]
1921-1922	473[397]
1922-1923	387[398]
1923-1924	435[399]

Tabloya baktığımızda Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul Darülmuallimat'a kaydolan öğrenci sayılarının azalması beklenirken arttığı görülmektedir. Fakat taşrada açılan darülmuallimatlarda aynı durum söz konusu değildir. Taşrada işgal edilen yerlerdeki mektep binaları işgalci güçler tarafından başka amaçlar için kullanılmış, belirlenen öğrenci kontenjanına uyulamamış hatta öğrenci alınamadığı dönemler dahi olmuştur.[400] Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlanması ile Darülmuallimat'ın işleyişinin neredeyse durduğu, özellikle de öğrenci sayılarında ciddi düşüşler yaşandığı görülmektedir. Ayrıca tabloda verilen eğitim öğretim yıllardaki bazı öğrencilerin sayılarında farklılıklar görülmektedir. Bu durumun nedeni ise daha önce de belirtildiği gibi bazı öğrencilerin eğitim öğretimlerine ara vermeleri veya eğitimlerini yarıda bırakmaları olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Milli Mücadele'nin başlaması ile askeri olarak verilen mücadele eğitim kurumlarında da yaşanmıştır. Düzenlenmesi ve eksikliklerinin giderilmesi beklenilen öğretmen okullarında aksaklıklar yaşanmaya başlamıştır. Ülkenin mali durumunun kötüye gitmesi ile idari ve öğretmen kadrolarında azalmalar olmuştur. Bazı öğretmen okulları ihtiyaçlara cevap veremez duruma gelmiştir. Hatta İstanbul Darülmuallimat-ı Aliye'de bazı dönemlerde artan öğrenci

[392] 1915 yılında Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi ile açılan İhzari kısmın 1916-1917 eğitim öğretim yılında öğrenci kaynağını İbtidai kısım 4. sınıf öğrencilerinden seçilen 15 kişi oluşturmuştur. 1917-1918 ders yılında ise seçilen bu 15 kız öğrenciden biri hastalandığı için mektebe devam edememiş, 14 öğrenci İhzari ikinci sınıfa devam edebilmiştir. Fakat kısa süre içerisinde İhzari kısım kapatılmıştır (*İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 67-68).

[393] Bunlardan 744 kişi İhzari ve İbtidai kısımlarda, 314 kişi Tatbikat kısmında, 75 kişi Ana Muallime Mektebi kısmında eğitim görmektedir (BOA. MF. ALY, 134/92, 11 Ş 1337). İstanbul Kız Muallim Mektebi isimli eser ise bu eğitim-öğretim yılında mektepte 722 yatılı 283 gündüzlü olmak üzere toplamda 1005 öğrencinin bulunduğunu kaydetmiştir (*İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 45-65).

[394] Bunlardan 14'ü İhzari kısımda, 439'u Darülmuallimat-ı İbtidai kısımda, 24'ü Ana Muallime kısmında, 250'si ise Tatbikat kısmında bulunmaktadır (BOA. MF. ALY. 154/38, 1339). İstanbul Kız Muallim Mektebi adlı eserde ise bu sayısı 539 yatılı 236 gündüzlü olmak üzere toplamda 775 kişi olarak kaydedilmiştir (*İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 45-65).

[395] Bu eğitim öğretim yılının öğrenci sayılarında farklılıklar görülmektedir. İstanbul Kız Muallim Mektebi adlı eserde ve incelenen bir arşiv belgesinde bu yıl Tatbikat kısmında 161, Darülmuallimat kısmında 533 (454 yatılı, 79 gündüzlü) olmak üzere toplamda 694 öğrenci bulunurken (İstanbul Kız Muallim Mektebi, s. 67-68; BOA. MF. ALY. 1647 /22, 4 R 1340), bir başka arşiv belgesinde 527'si Darülmuallimat kısmında, 172'si Tatbikat kısmında olmak üzere toplamda 699 öğrencinin bulunduğu kaydedilmiştir (BOA. MF. ALY. 154/42, 19 R 1339).

[396] Bu öğrencilerin 218'i Tatbikat kısmında (87 yatılı,131 gündüzlü), 341'i Darülmuallimat kısmında 12'si ise Darülmuallimat'ın Alî kısmında bulunmaktadır (BOA. MF. İST. 59/52, 17 S 1340; BOA. MF. ALY., 164/ 22, 4 R 1340).

[397] Bu eğitim öğretim yılında Tatbikat kısma yatılı öğrenci alımı durdurulmuş, Darülmuallimat kısmında ise yatılı olarak 239 öğrenci bulunmaktadır. Son sınıf 34 ve 42 mevcutlu iki şubeden oluşmuş, diğer sınıflar ise 46, 37, 29 ve birinci sınıf 23'er kişilik iki şubeden oluşmuştur (*İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s.72- 73; mektepte eğitim alan öğrencilerin fotoğrafı ekte sunulmuştur. Bkz. Ek 14)

[398] Bu öğrencilerden 210'u Darülmuallimat kısmında (184 yatılı, 26 gündüzlü) 177'si ise Tatbikat kısmında bulunmaktadır (*İstanbul Kız Muallim Mektebi,* s 75)

[399] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 332-333.

[400] BOA. DH. UMVM. 67/7, 9 Ra 1334

sayıları karşısında mevcut yatakhanenin ve yemekhanenin ihtiyaçları karşılayamadığı görülmüştür. Eğitimin devamlılığında sorunlar oluşturan bu durumu çözmek için Darülmuallimat-ı Aliye'de yatılı kalan öğrencilerden İstanbul'da ailesi ve akrabası bulunanları onların yanlarında kalmasını sağlayarak gündüzlü eğitime geçmek istenmiş. İstanbul'da ailesi ve akrabası bulunmayıp taşradan gelenlerin ve maddi durumu olmayan öğrencilerin sadece yatılı kalması kararlaştırılmıştır.[401]

Yatılıdan gündüzlüye dönüştürülmesi sonucu Tatbikat kısmında yatılı bulunan on talebe Darüleytam'a verilerek onlara karşılık Darüleytam'dan sağlıklı, muallimliğe uygun on talebe alınması istenmiştir. 21 Temmuz 1921 tarihinde yapılan imtihanlar sonucunda Validebağı ve Çağlayan Darüleytamları talebelerinden başarılı bulunan on kişi Darülmuallimat'a alınmıştır.[402] Alınan bu öğrenciler mektebe gündüzlü devam etmişlerdir. Ayrıca Mart 1921 tarihinde yatılı öğrencilerin geçici olarak gündüzlüye geçirilmeleri üzerine aslen yatılı iken gündüzlü devam eden talebelerin ve aslen gündüzlü olup da gündüzlü devam eden talebelerin yemek masraflarını ödemesi şartıyla mektepte yatılı kalmak isteyenlerin istekleri Nezaretçe uygun görülmüştür.[403] Böylelikle 20 Mart 1921 tarihinde masraflarını kendileri karşılamayı kabul eden 28 gündüzlü öğrenci mektebe yatılı kabul edilmiştir.[404] Fakat bu çözümünde fayda sağlamaması ve ihtiyaçların hala karşılanamaması üzerine Ağustos 1921 tarihli yazı ile durum tekrar ele alınmıştır. Mevcut ekonomik sıkıntılardan dolayı mektebin yatılı olarak devam edemeyeceği, bu yıl mektebe öğrenci dahi kabul edilemeyeceği, şimdilik mektebin sadece gündüzlü olacağı, ailesi, akrabası olanlar onların yanlarına gönderileceği, taşralı olup İstanbul'da kalacak yerleri olmadığını iddia eden ve memleketlerine dönmek isteyen talebelerin masraflarının karşılanarak memleketlerine gönderileceği kararlaştırılmıştır.[405] Tatbikat kısmının lağvedilmesi üzerine 21 Ağustos 1921 tarihinde İnas Leyli Mekteb-i Sultanisi'nde yer bulunamadığından dolayı Darüleytam'a kayıt olan öğrenciler de olmuştur. [406]

1922-1923 yılında Milli Mücadele'nin başarılı olması ile memlekette köklü değişiklikler yaşanmış, eğitim kurumları teşkilat yapısı ve öğrenci sayıları ile tekrar ele alınmıştır. Bu yıl ülkede bulunan tüm leyli ve parasız öğrenci alımına ara verilirken Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı Aliye'ye ücreti karşılığında leyli öğrenci kabulüne karar verilmiştir.[407]

5.3.2. Mezunlar ve İstihdamları

1872-1873 yıllarında sınıflar tamamlanmış ve talebelere birden başlayarak mevcuda göre sırayla numara verilmiştir. Kuruluşunun ilk iki senesi mezun vermeyen Darülmuallimat, 1872-73 öğretim yılında mektebin sınıflarının tamamlanması sonucu ilk mezunlarını vermiştir.[408] Mezuniyet imtihanları 27 Haziranda mümeyyizler tarafından mektepte yapılmış, imtihanlar sonucunda 21 öğrenciden birisi imtihana girmemiş diğer üç öğrenci de ikmale kaldığından sınava alınmamıştır. Böylece

[401] BOA. MF. ALY. 171/ 11, 11 M 1341; BOA. MF. ALY. 102/41, 22 R 1335
[402] BOA. MF. ALY. 159/47-1, 25 Z 1339
[403] BOA. MF. ALY. 155/ 102-3, 18 B 1339
[404] Erdem**,** *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s.331; Kırmızıaltın, "Gender, Education…", s. 76
[405] BOA. MF. ALY. 159/59, 1 Z 1339
[406] BOA. MF. ALY. 159/96-2, 15 Za 1339
[407] BOA. MF. ALY., 170/43 6 M 1341
[408] BOA. İ. DH. 614/42823, Lef 4, 13 R 1287

Darülmuallimat, ilk olarak 17[409] kız öğrenciyi mezun etmiştir. İlk mezunların isimleri başarı sırasıyla aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5.11. Darülmuallimat'ın İlk Mezunları
(Maarif Salnamesi, sene 1316, s.640; sene 1317, s. 706; sene 1318, s.771).

Öğrencinin İsmi	
Üsküdarlı Hafız Fethiye Hanım	Hattat Emine Hanım
Hafız Rüveyda Hanım	Hatçe Hanım
Tophaneli Hafız Hatçe Hanım	Emine Hanım
Fatma Nigar Hanım	Ayasofyalı Hatçe Hanım
Üsküdarlı Münibe Hanım	Hüsniye Hanım
Hamdi Paşa Kerimesi Büyük Zehra Hanım	Cemile Hanım
Zehra Hanım	Ayşe Hanım
İffet Hanım	Ferdane Hanım
Küçük Fatma Hanım	

Üsküdarlı Hafız Fethiye Hanım, tüm dersten tam puan alarak birinci olmuş ve fevkalade mükâfata layık görülmüştür. Diğer iki hanım mükafat ve üç hanım ise zikr-i cemil (çeşitli öğrenci ödülleri) almıştır. Ayrıca talebelerin en küçüğünün yaşı 14, en büyüğünün ise 30'dur.

Darülmuallimat'ın mezun verdiği 1873 yılında İstanbul'da 8 kız rüştiyesi ve toplamda 224 öğrenci vardı. Darülmuallimat'tan mezun olan kızlar, bu rüştiyelere muallim olarak tayin edilmeye başlamışlardı. Böylelikle önceden sadece dikiş nakış derslerine giren kadınlar, Darülmuallimat'ın mezun verdiği 1873 yılı itibariyle teorik derslere de girmeye başlamıştır.[410] Bu sene mezun olan Fatma Nigar Hanım Eski Ali Paşa Rüştiyesi birinci muallimliğine, Hafız Rüveyda Hanım Sultan Ahmet İnas Rüştiyesi Riyaziye muallimliğine, Zehra Hanım aynı mektebin Rika hocalığına, Hatçe Hanım Fatih İnas Rüştiyesi Rika hocalığına, Münibe Hanım ise Sultanahmet İnas Rüştiyesi ikinci muallimliğine atanmıştır.[411] Bu mezunlar, o zaman kadar yalnız dikiş nakış hocalıklarından ibaret olan kadın muallimi tanımını değiştirerek alan eğitimi veren ilk kadın muallimler olmuşlardır.

1873-1874 eğitim öğretim yılında mektepte son sınıfta eğitim gören 19 talebe mezun olmuştur. Bunların içerisinden aliyyülâlâ derecesinde mezun olan Adviye Hanım'ın 27 Temmuz 1874 tarihli şahadetnamesi (diploma) örnek olarak ekte gösterilmiştir (EK 3). 1874-1875 yılında 20 talebe, 1875-1876 yılında 8 talebe şahadetname alarak mektepten mezun olmuştur. 1876-1877 eğitim öğretim yılında yapılan mezuniyet imtihanları ile 9 talebe muallime şahadetnamesi almıştır.[412] Bu talebeler içerisinde Harbiye Nezareti mümeyyizlerinden Mehmet Hadi Efendi'nin kızı Fitnat Hanım da bulunmaktadır. Fitnat Hanım, 1267 yılında Sultanahmet Taş Mektep'te eğitim gördükten sonra Darülmuallimat'a başlamıştı. Mezuniyetinin ardından Mirgün İnas Rüştiyesi birinci muallimliğe tayin edilmiş ve sonraki yıllarda mektep müdiresi olmuştur. Yine bu yıl Darülmuallimat'tan aliyyülâlâ derecesinden mezun olan Ayşe Nazire Hanım ise 1881 yılında Mirgün İnas Rüştiyesi Hattı Sülüs ikinci muallimliğine

[409] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 6-7; Omay "İlk Kız Öğretmen Okulunun Kuruluşu", s.57; M. Cevad ise mezun sayısını 18 vermiştir (*Maarif-i Umumiye Nezareti…*, s. 113).
[410] BOA. MF. MKT. 12/94, 26 Ca 1290
[411] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 6-7; M. Cavad, *Maarif-i Umumiye Nezareti…,* s.114
[412] Maarif Salnamesi, sene 1316, s. 640-645

tayin edilmiştir.[413] 1874-1878 yıllarında Darülmuallimat'tan Şahadetname Alarak Mezun Olan Talebeler Ek 6'da verilmiştir.

İlk yıllarını atlattıktan sonra mektebin mezun sayılarında artış olması beklenirken düşüşün olduğu görülmektedir. Hatta daha sonraki yıllarda mektebin mezun sayısı oldukça azalmış ve 1877-1878 yılında mektepten 5 kişi mezun olabilmiştir. 1877-1878 yılında yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı ve savaş sonucunda yaşanan gelişmeler eğitim alanında da aksaklıklara neden olmuş, Darülmuallimat'ın öğrenci sayısını azalmıştır. 1878-1879 öğretim yılında Darülmuallimat mezun verememiştir. 1879-1880 yıllarına gelindiğinde aynı sorunlar ve sonuçları devam etmiş, Darülmuallimat iki sene kapalı kaldıktan sonra 1881-1882 ders yılında eğitime yeniden başlamıştır. Dağılan öğrencilerin yerine yeni kayıt yaptıranlar ilk sınıftan okumaya başlamıştır.[414] Böylelikle Darülmuallimat'ın iki yıl kapalı kalması 1879-1882 yıllarında dört yıl boyunca mezun verememesine sebep olmuştur.

Tablo 5.12. 1882-1900 Yıllarında Darülmuallimat'tan Mezun Olan Talebe Sayısı (Maarif Salnamesi, sene 1316, s. 640-645; sene 1317, s. 711-13; *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 12-14).

Eğitim Öğretim Yılı	Mezun Sayısı
1882-1883[415]	15[416]
1883-1884[417]	11
1884-1885[418]	19
1885-1886	22[419]
1886-1887	30
1887-1888	22
1888-1889	4[420]
1889-1890	15
1890-1891[421]	8
1891-1892	17
1892-1893	12
1893-1894	10
1894-1895	11
1895-1896	15
1896-1897	13
1897-1898	20
1898-1899	26
1899-1900	33

[413] M. Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti…,* s. 182-183
[414] Ergin, *Türk Maarif Tarihi*
[415] 1883-1887 yıllarında Darülmuallimat'tan şahadetname alarak mezun olan talebelerin isimleri Ek 7'da verilmiştir. [415]
[416] Maarif Salnamesi, sene 1316, s. 640
[417] Okuldan bir önceki eğitim öğretim yılında mezun olan Fakihe Hanım, bu yıl sıbyan kısmına muallim olarak tayin edilmiştir.
[418] Bu eğitim öğretim yılında sıbyan kısmı öğrenci sayısının artması sebebiyle mezunlardan bazıları sıbyan kısmına atanmıştır.
[419] 32 kişilik sınıftan 22 kişi imtihana girerek şahadetname alabilmiş, diğerleri sonraki yıllarda mezun olabilmiştir
[420] Mektepte şahadetname alacak 32 kişi bulunmasına rağmen yapılan mezuniyet sınavlarından sadece 4 kişi başarılı bulunarak şahadetname alabilmiştir. Diğerleri ise 1890-1891 yılında şahadetname alabilmiştir
[421] Bu eğitim öğretim yılında iki yıldır başarılı bulunamayan talebeler, şahadetname alabilmişlerdir.

Mektebin mezun sayılarında bir istikrarın olmadığı, sürekli değişikliklerin yaşandığı görülmektedir. Ülkede açılan kız mekteplerinin kadın öğretmen beklediği bir dönemde verilen bu mezun sayıları maalesef ülke ihtiyacı karşılamaktan uzaktı.

1889-1890 ders yılında mektebin öğrenim süresi üç yıldan iki yıla indirilmiştir. İkinci sınıf, son sınıf sayılarak öğrencilere şahadetname verilmiştir. Bunun sebebi ise ülkede kız rüştiye mektep sayılarının artması ve bu mekteplerde eğitimin sürdürülebilmesi için kadın muallime ihtiyaç duyulmasıdır. Daha fazla mezun verebilmek için eğitim süresi indirilmiş ancak yapılan mezuniyet sınavlarında az sayıda öğrenci başarılı bulunmuştur. 1890-1891 eğitim öğretim yılında fazla mezun vermek amacıyla iki yıla indirilen eğitim süresine bir yıl daha ilave edilerek eski sisteme dönülmüştür.

1893-1894 ders yılında mezun olan; Zekiye Hanım İzmir'de Muallim-i evvel, Sadiye Hanım ve Fatma Hanım Darülmuallimat'ta Muavine, Nimet Hanım Molla Gürani Rüşdiyesi'nde Muallim-i evvel, Remziye Hanım Selanik'te Muallim-i evvel, Makbule Hanım Sivas'ta Muallim-i evvel olarak istihdam edilmiştir.

1894-1895 yılında şahadetname alan; Hayriye Hanım Darulmuallimat'ta Muavene, Nevber Hanım Üsküdar Kız Sanayi Mektebi'nde Muallime, Binnaz Hanım Molla Gürani Rüşdiyesi'nde Muallime, Feride Hanım Darülmuallimat'ta Muallime, Huriye Hanım Manastır'da Muallim-i evvel, Yaşar Hanım İzmir' de Muallim-i saniye, Naciye Hanım Darülmuallimat'ta Muavene, Fethiye Hanım At Pazarı Rüştiyesi'nde Muavene olarak görevlendirilmiştir.

1895-1896 eğitim öğretim yılı mezunlarından; Hatice Hanım Darülmuallimat'ta Muavene, Zahide Hanım Fındıklı'da Muallime, Nazmiye Hanım Aksaray Nehari Kız Sanayi Mektebi'nde Muavene, Kevser Hanım Beşiktaş'ta Muallime, Remziye Hanım Bursa'da Muallim-i evvel, Sıdıka Hanım Şam'da Muallim-i evvel, Safvet Hanım Eyüp'te Muallime, Adeviye Hanım Denizli'de Muallim-i evvel, Ayşe Hanım Kırk Kilise'de Muallim-i evveli, Hamide Hanım Leyli Kız Sanayi Mektebi'nde Muallime, Seniha Hanım Nehari Kız Sanayi Mektebi'nde Muallime, Refika Hanım Mamuratelazize'de Muallim-i saniye, Asiye Hanım Denizli'de Muallim-i evvel olarak atanmıştır.

1896-1897 yılında mektepten mezun olan; Talat Hanım, Mirgün'de Muallime, Zehra Hanım Taşlıca'da Muallim-i evveli, İkbal Hanım Samsun'da Muallime, Seher Hanım Şam'da Muallim-i saniye, Beyhan Hanım Küçük Mustafa Paşa'da Muallime, Sabiha Hanım Sandıklı'da Muallime olarak istihdam edilmiştir. 1888-1897 yıllarında Darülmuallimat'tan şahadetname alarak mezun olan talebelerin isimleri Ek 8'de verilmiştir.

Darülmuallimat'tan mezun olan kızlar, 1880'li yıllardan itibaren kendi okullarında muallim olarak görev yapmaya başlamışlardır. 1897-1898 eğitim öğretim yılına gelindiğinde ise kadın öğretmenler, mektepte mutlak bir çoğunluğa sahip olmuştur. Darülmuallimat'ın eski mezunlarından olup yine Darülmuallimat'ta muallime olarak görevlendirilen; Sıdıka Hanım (Ulum-ı Mütenevvia ve El Hünerleri muallimesi), Lütfiye Hanım (Tezgah ve Şube muallimi), Hatçe Hanım (Nakış ustası), Reşide Hanım (Kavait ve Ulum-ı saire muallimi), Maide Hanım (Kıraat), Semiye Hanım (Tarih), Hatçe Hanım ve Hanife, Sadiye, Hayriye, Feride, Naciye, Makbule Hanımlar (Ulum-ı Diniyye), Muhlise (Muavin), Fatma Hanım (Nakış ve Hüsnühat muavini) önemli örneklerdendir. 1897-1898 eğitim-öğretim yılında mezun olan kişi sayısı 20 olmuştur. 1898-99 ders yılında imtihana giren son sınıf öğrencilerden 26'sı sınavda başarılı bulunarak şahadetname alabilmiştir. Şahadetname alanlar içerisinde Fatma Hanım Üsküdar Sanat Mektebi Riyaziye Muallimi, Zişan Hanım Edirne İnas Rüştiye Mektebi

Müdürü, Nakiye Hanım[422] ise Darülmuallimat'ta muallim yardımcısı tayin edilmiştir.[423] 1902 yılında 75 lira maaşla muallim yardımcısı olarak göreve başlayan Nakiye (Elgün) Hanım, 1908 yılında mektebin katipliğine, 1909 yılında müdür muavinliği görevine getirilmiştir. Ayrıca Nakiye Hanım, Darülmuallimat'ta öğretmenlik yaptığı dönemde Üsküdar İngiliz Okulu'nda haftanın belli günü Türkçe dersi vermekteydi.[424]

1900 yılında Darülmuallimat'tan mezun olanların tayin edilmeleri için günümüzdeki staj karşılığı olan uygulama dönemini dört ay tamamlaması şartı getirilmiştir. Böylelikle bu tarihten önce şahadetname alan Darülmuallimat mezunları, kız mekteplerinde direk öğretmen olarak tayin edilirken bu tarihten itibaren kız rüştiyelerinde usulü tedrisat yaptıktan sonra tayin edilebilmişlerdir.[425] Bu yıl mektepten mezun olan kişiler ve görevlendirildikleri mektepler, Ek 9'da verilmiştir. [426]

1900-1901 ders yılında mektebin İbtidai son sınıfın talebe sayısı 42 olup bunlardan 6'sı imtihana girmemiş, 2'si başarılı bulunmamış ve 34'ü şahadetname almıştır. Rüştiye kısmının son sınıfında talebe sayısı 30 olup 4'ü sınava girmemiş, 3'ü başarılı bulunmamış ve 23'ü şahadetname almıştır. Aliye kısmının son sınıfı ise toplamda 30 kişi olup bunlardan 1 kişi sınava girmemiş, 4 kişi başarılı bulunmamış ve 25 kişi şahadetname almıştır. İsimler ve memuriyetleri aşağıdaki gibidir; [427]

Tablo 5.13. 1900-1901 Eğitim Öğretim Yılı Darülmuallimat Mezunları ve Memuriyetleri (Maarif Salnamesi, sene 1321, s. 134).

İsim	Memuriyet
Feyziye Hanım	
Şefika Hanım	
Zehra Hanım	Trabzon Rüştiyesi- Muallime-i evvelisi
Ayşe Mahmure Hanım	Samsun Rüştiyesi Muallime-i evvelisi
Hayriye Hanım	
Melek Hanım	İstanbul- Hubyar İnas Rüştiyesi- Muavine
Adeviye Hanım	
Cemile Hanım	
Feridiye Hanım	Edirne Rüştiyesi- Muallime-i saniye
Eda Hanım	
Feride Hanım	
Hacer Hanım	Eyüp Sultan İnas Rüştiyesi- Muavine
Zehra Hanım	Sultan Ahmet İnas Rüştiyesi- Muavine
Aliye Cemile Hanım	
Saime Hanım	Mirgün İnas Rüştiyesi- Muavene
Samiye Hanım	
Hatice Hanım	
Müberra Hanım	Rodos Rüştiyesi- Muallime-i evvel
Fatma Şükriye Hanım	Alasonya Rüştiyesi- Muallimei evvel
Nigar Hanım	
Saime Hanım	Konya Rüştiyesi- Muallime- i saniye
Fatma Zehra Hanım	Samsun Rüştiyesi- Muallime-i saniye
Fatma Şehide Hanım	Antalya Rüştiyesi- Muallime-i saniye
Cevriye Nefise Hanım	Bafra Rüştiyesi- Muallime-i evvel
Necmiye Hanım	Üsküdar Rüştiyesi- Muavine

[422] Mustafa Özyürek, Nakiye Hanım'ın 1900 yılında Darülmuallimat'tan mezun olduğunu söylemektedir. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Eğitimci: Nakiye Elgün", *Atatürk Dergisi,* C.3, 2017, S. 2, ss. 29-31

[423] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 32

[424] M. Özyürek, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Eğitimci…", s. 31; Detaylı bilgi için bkz. Nuray Özdemir, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Bir Cemiyet Kadını: Nakiye Elgün,* Phoenix Yay. İstanbul 2014

[425] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 328

[426] Maarif Salnamesi, sene 1319, s. 130-132

[427]

1901-1902 eğitim-öğretim yılında ise son sınıfta bulunan 33 talebenin hepsi şahadetname almaya hak kazanmıştır. Şahadetname alanların isimleri ve görevlendirildikler mektepler aşağıdaki gibidir. [428]

Tablo 5.14. 1901-1902 Eğitim Öğretim Yılı Darülmuallimat Mezunları ve Memuriyetleri (Maarif Salnamesi, sene 1321, s. 135-36).

İsim	Memuriyet
Zahide Hanım [429]	
Afet Hanım	Biga Rüştiyesi- Muallime-i evvel
Şaziment Hanım	
Leyla Hanım	Kadıköy İnas Rüştiyesi- Nakış ve Hüsn-ü Hat muallimesi
Adile Hanım	
Kamile Hanım	
Şaziment Hanım	Fındıklı İnas Rüştiyesi- Muallime-i salise
Hatice Mükerrem Hanım	
Nazmiye Hanım	Ereğli Rüştiyesi- Muallime-i evvel
Hacer Hanım	Ankara Rüştiyesi- Muallime-i evvel
Fatma Hanım	Filibe Rüştiyesi- Muallime
Fatma Kadriye Hanım	
Emine Pakize Hanım	
Zehra Fevziye Hanım	Manisa Rüştiyesi- Muallime
Fatma Servet Hanım	
Servet Hanım	
Şerife Nuriye Hanım	
Fatma Güzide Hanım	
Samiye Hanım	
Adeviye Hanım	
Hesna Hanım	Denizli Rüştiyesi- Muallime-i evvel
Mesrure Hanım	Üsküb Rüştiyesi- Muallime-i evvel
Emine Hanım	
Dilara Hanım	
Fatma Hanım	
Halime Halide Hanım	Burdur Rüştiyesi- Muallime-i evvel
Fatma Saire Hanım	Bekir Paşa Mekteb-i İbtidaiye- Muallime
Hesna Hanım	
Ayşe Nimet Hanım	
Münire Hanım	Sakız Rüştiyesi- Muallime-i saniye
Hidayet Hanım	
Hadiçe Hanım	
Emine Hanım	

Yukarıdaki iki tabloyu incelediğimizde mektepteki mezun sayılarının artmaya başladığını görmekteyiz. İlk yıllarda 10-20 arasında değişen mezun sayıları, 1900'lü yıllara gelindiğinde 30-40 arasında olmaya başlamıştır. Ancak tabloda ülkede özellikle taşradaki kız mekteplerinde kadın muallim açığı bulunmasına rağmen ataması yapılmayan muallimlerin olması dikkat çekmektedir. Aslında ülkede kız çocuklarının eğitime bu kadar yoğunlaşıldığı bir dönemde Maarif Nezareti, bu konuda oldukça titiz davranmıştı. Mezun olan kişiler, ilk yıl olmasa bile iki veya üçüncü yıl kız

[428] Maarif Salnamesi, sene 1321, s. 135-36

[429] Zahide Hanım'ın şahadetnamesi ve tercümesi ekte sunulmuştur (Bkz Ek 15) . Zahide Hanım daha sonra atandığı Darülmuallimat'ta uzun süre muallimlik ve muavinlik vazifesi görmüş ve sonraki yıllarda da mekteple ilişkisini kesmemiştir.

mekteplerinde istihdam edilmeye çalışılmıştır. Ülkedeki kız mekteplerinde görevlendirilen muallimlerin Darülmuallimat mezunu olmasına özellikle dikkat edilmiştir. Darülmuallimat mezunu olmayanların ise asaleti tasdik edilmemiştir.[430]

Darülmuallimat burslu bir okul olduğundan burs alan öğrencilerin mecburi hizmet zorunluluğu bulunmaktaydı. Burs almadan okuyan öğrencilerin ise öğretmenlik yapma mecburiyeti yoktu. Bu kızlar Darülmuallimat'a gelerek sadece yükseköğrenim eğitimi almak ve kendileri geliştirmek istiyorlardı. Nitekim mektepten mezun olan ve muallimlik yapmayan bu kızların bir kısmı devletin ilk kadın memuru olmuşlardır.[431] Bu durum da bizlere Darülmuallimat'ın sadece öğretmen yetiştirmediğini, memuriyet alanındaki istihdamları ile de önemli gelişmeler yaşattığını göstermektedir.

Tablo 5.15. 1902-1911 Yıllarında Darülmuallimat'tan Mezun Olan Öğrenci Sayısı *(İstanbul Kız Muallim Mektebi*).

Eğitim Öğretim Yılı	Mezun Sayısı
1902-1903	30
1903-1904	42
1904-1905	47
1905-1906	33
1906-1907	36
1907-1908	36[432]
1908-1909	30[433]
1910-1911	22

Darülmuallimat'tan mezun olan kızların ülkedeki kız mekteplerinde istihdam edilmeleri önemli bir gelişmedir. Ancak bu mezunlar, ülkedeki kadın öğretmen ihtiyacını karşılamada yetersiz kalıyordu. II. Meşrutiyet döneminde bu duruma son vermek için taşrada da darülmuallimat açılması gerektiği dile getirilmiştir. Çünkü sadece İstanbul'da açılan ve kız öğretmen yetiştiren bu kurum, mezunlarının çoğunu İstanbul'da istihdam etmesine rağmen İstanbul'daki kız mekteplerine dahi yeterli gelemiyordu. Çok küçük bir kısmı taşrada görevlendiriliyordu. Hatta taşraya tayinleri çıkan bu muallimlerin önemli bir kısmı taşraya gitmek istemeyip İstanbul'da kalıyorlar, bazıları ise evlendikten sonra öğretmenlik dahi yapmıyorlardı. II. Meşrutiyet döneminden itibaren bu duruma tepkiler daha da artmaya başlamıştı. Gazete ve dergilere yazılan yazılarda bu durum eleştirilerek, buradan mezun olan öğretmenlerin ülkenin her köşesinde eğitim verme idealine sahip olmaları gerektiği savunulmuştur.[434] Yazılan yazıların, yapılan eleştirilerin dikkate alınması sonucu dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi tarafından Leyli (yatılı) Darülmuallimat'ın açılması kararlaştırılmıştır. Böylelikle Leyli Darülmuallimat'a öğrenci olarak alınan kişiler özellikle taşralardan seçilecek, bunlar içerisinde öğrenimlerini tamamlayanlar taşraya dönecekler ve orada görev yapacaklardı.[435] 1910-1911 ders yılı nehari eğitim veren Darülmuallimat'ın da son eğitim yılı olmuştur. Böylece 1873 yılında ilk mezun veren (nehari)

[430] BOA. MF. MKT. 962/ 17, 20 N 1324
[431] Ş. Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını…*, s. 50
[432] Bu mezunlar içerisinden Fatma Huriye Hanım İstanbul 31. ilk mektep başmuallimliği, Şerife Hanım Beyoğlu 2. ilk mektep başmuallimliği, Lütfiye Hanım İstanbul 6. ilk mektep başmuallimliği olarak göreve başlamıştır.
[433] Bunlardan Zekiye Hanım İstanbul 31. ilk mektep muallimi, Emine Vesime Hanım Üsküdar Sanat Mektebi Müdürü olarak atanmıştır.
[434] M. Belkıs, "Darülmuallimatımız" s. 2-4
[435] Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde…,* s. 439

Darülmuallimat, 38 yılda 731[436] kadın muallim yetiştirerek onlara rüştiye muallimliği şahadetnamesi vermiş ve eğitime önemli katkılar sağlamıştır.

1911-1912 ders yılında 25 talebe şahadetname alarak Leyli Darülmuallimat'tan mezun olmuştur. Bunlar içerisinde Zaime Hayriye Hanım İstanbul Cumhuriyet Orta Mektebi'nde Türkçe muallimi olarak göreve başlamıştır. Bir sonraki ders yılında mektepten 27 kişi mezun olmuştur. 1913-1914 eğitim öğretim yılında mektepten 25 kişi mezun olmuştur. Ayrıca bu yıl mektepte Tatbikat kısmı açılmış ve buraya tamamen kadın öğretmenler alınmıştır.[437] 1914-1915 ders yılında son sınıf olan 29 talebeden 28'i şahadetname alabilmiştir. Şahadetname alanlardan Şefika Hanım Ankara Kız Lisesi Tabii İlimler Muallimi, Ayşe Suat Hanım Nişantaşı Kız Rüştiye Mektebi Riyaziye Muallimi, Saadet Hanım Erenköy Kız Lisesi Riyaziye Muallimi, Seniye Hanım Rüştiye Mektebi Riyaziye Muallimi, Mediha Hanım İstanbul Kız Rüştiye Mektebi Coğrafya Muallimi olarak görevlerine başlamışlardır.[438] Ayrıca bu eğitim öğretim yılında Ana Mekteplere muallim yetiştirmek için öğrenim süresi bir yıl olan Ana Muallime Mektebi açılmıştır. Darülmuallimat bünyesinde açılan bu mektep ilk yılında 34 talebeye şahadetname vererek mezun etmiştir.

Darülmuallimat mezunları, büyük oranda kız mekteplerinde istihdam edilmiş ise de mezunlardan saraya atanan veya özel hoca olarak çalışanlar da olmuştur. Bu duruma Darülmuallimat'tan mezun olan[439] Safiye (Ünüvar) Hanım'ı örnek gösterebiliriz. Safiye Hanım, Darülfünun'un Riyaziye şubesi imtihanlarına hazırlandığı Mayıs 1915 yılında saraya özel hoca olarak atanmıştır. Sultan V. Mehmet Reşat döneminde Yıldız Sarayı'nda Mehmet Reşad'ın torunu Ziyaeddin Efendi'nin çocukları Şehzade Mehmet Nazım Efendi ve Fevzi Efendiyi, Düriyye, Rukiye, Hayriye ve Lütfiye Sultanları okutmuştur. Şehzade ve sultanların dışında sarayda validelere, hanım kalfalara ve diğer hanımlara da dersler vermiştir. Böylelikle Safiye Hanım sarayda görev yapan ilk diplomalı muallim olmuştur.[440] Ayrıca devlet adamı Ahmet Cevdet Paşa'da eğitime oldukça önem verdiğinden kızları Fatma Aliye ve Emine Semiye Hanım'ın eğitimleri için özel hocalar tutmuştur. Emine Semiye Hanım, Darülmuallimat son sınıf öğrencisi olan Reşide Hanım'dan özel Matematik dersleri almış hatta bu dersten etkilenerek Hülasa-i İlm-i Hesap adlı eserini hazırlamıştır. Hayatını okumaya, yazmaya kız çocuklarının eğitim-öğretimine adayan Emine Semiye Hanım'ın Darülmuallimat eğitimi alıp almadığı kesin olarak bilinmese de bir yazısında; çocukluğunda Darülmuallimat'ta bulunduğunu, kişilerin kızlarını bu mektebe gönderdiğini, burada yetişen öğretmenlerin konaklarda özel dersler verdiğini söylemektedir. Sonraki yıllarda Serez'de, Edirne'de muallimlik ve müfettişlik yaptığı bilinen[441] Emine Semiye Hanım'ın o dönem ülkedeki tek öğretmen okulu olan Darülmuallimat'a gitmiş olması muhtemeldir.

Darülmuallimat mezunları arasında eğitim dışında sağlık alanında önemli çalışmalar yapanlar da bulunmaktaydı. Örneğin Fatma Zeliha (Özen) Hanım, Darülmuallimat'ta yeterlik sınavını vererek Edebiyat Fakültesi'nden Fransızca öğretmeni olarak mezun olmuştu. Kadırga Viladethanesi'nde (Doğumevi) Hilal-i Ahmer (Kızılay) hasta bakıcı derslerine devam etmiş. 1915 yılında Galata Hastanesi'nde hemşire olarak çalışmış ve buradaki hizmetleri nedeniyle Hilal-i Ahmer

[436] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 42
[437] Tatbikat kısmından mezun olan talebelerin aldıkları tasdikname örneği ekte sunulmuştur. Bkz. Ek 16
[438] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 43,48
[439] 1913-1914 yılında olması muhtemeldir (*İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 45)
[440] Safiye Ünüvar, *Saray Hatıralarım*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 17-18,43-45; Cevdet Kırpık, *Osmanlı'da Şehzade Eğitimi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016
[441] Ş.Kurnaz, *Osmanlı Kadın Hareketinde…,* s. 33-36

madalyasına layık görülmüştür. 1955 yılına kadar İstanbul başta olmak üzere Balıkesir, Iğdır'daki mekteplerde Fransızca derslerini yürütmüştür. Ayrıca Zeliha Hanım, M.N. Oxford'un yazmış olduğu hemşirelik kitabını (A Handbook of Nursing, 1900), 1915 yılında Hastabakıcı Kitabı başlığıyla Türkçeye çevirerek alana önemli katkılar sağlamıştır. [442]

II. Meşrutiyetin ilanından sonra kızların eğitimi konusu daha yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Kızların da erkekler gibi Darülfünun'a gitmesi, yüksek öğrenim görmesi dile getirilmiştir.[443] 12 Eylül 1914 tarihinde kızların yüksek tahsil görebilmeleri için Darülmuallimat'ın Alî sınıfları İnas Darülfünun adı ile üç şube olarak (Edebiyat, Tabiiyat ve Riyaziyat) Darülfünun binasında açılmıştır.[444] Alının karar ile bu kurumun yatılı talebesinin Darülmuallimat'ta kalması ve muallimlerin de maaşlarını Darülmuallimat'tan alması kararlaştırılmıştır. Böylelikle 1914 yılında Darülfünun açılıncaya kadar kızlar için en yüksek eğitim kurumu olan Darülmuallimat'ın mezunları, Darülfünun için başlıca öğrenci kaynağı olmuştur.[445] İnas Darülfünun'da yetişen pek çok kadın, mekteplerde muallim ve müdür olarak istihdam edilmiştir. Darülmuallimat'ın bir parçası olarak bulunduğu 1918-1919 ders yılına kadar eğitim gören 139 öğrenciden 53 tanesi diplomasını alabilmiştir. Bu mektepten ilk mezun olan 12 kadın, son zamanlarda açılmış darülmuallimatlarda ve sultanilerde görevlendirilmiştir. Bunlardan altısı da okul müdürü veya müdür yardımcısı gibi idari görevlere atanmıştır. Bu görevlere getirilen kadınların bir kısmı Darülfünun'a kaydolmadan önce öğretmenlik yaptığından deneyimli, bir kısmı ise ilk defa öğretmenlik, idarecilik yaptığı için deneyimsizdi. Ancak bu durum bir süre sonra deneyimsiz üniversite mezunu gibi bir öğretmen tipinin ortaya çıkmasına neden olmuş ve olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Halep ve Bursa'daki darülmuallimatta deneyimli öğretmenler ile deneyimsiz öğretmenler arasında gerilimlerin yaşanmasına neden olmuştur.[446]

1918-1919 eğitim öğretim yılı Ana Mekteplere muallim ve mürebbiye yetiştirmek için açılan Ana Muallim Mektebi kısmının da son yılı olmuştur. Ülkede Ana Mektepleri'nin açılmaması ve fazla sayıda mezun vermesi üzerine bu kısım kapatılmıştır. Bu yıl son olarak 24 mezun veren Ana Muallime Mektebi, böylelikle beş ders yılı içerisinde 370 öğrenciye Ana Muallime şahadetnamesi vermiştir.[447]

---

[442] Halil Tekiner, "Zeliha Özen Hanım'ın Biyografisi (1890-1955)" *Lokman Hekim Dergisi*, C.5, S. 3, ss. 88-89., 2015

[443] Kadınlar Dünyası Dergisi'ni kuran kadınlar, kadınların eğitimini her fırsatta dile getirmiş ve Dergide yüksek öğrenim hakkının kadınlara da tanınması için her kesimden kadının katıldığı bir kampanya başlatmışlardır. Dergiye yazdığı yazılarla kadınların da Darülfünun eğitimi almalarını sık sık dile getirmişlerdir. Mükerrem Belkıs, "Millete ve Hükümete Bir Hitab Hak İstiyoruz!" *Kadınlar Dünyası*, nr 86, 11 Temmuz 1913, s 1; Mükerrem Belkıs, "Nahide Asaf Süleyman Hanımefendi'ye", *Kadınlar Dünyası*, 12 Temmuz 1913, nr. 87, s. 4; "Darülfünun Sayıklaması", *Kadınlar Dünyası*, nr. 88, 13 Temmuz 1913, s. 4.

[444] BOA. MF. ALY. 72/7, 14 Z 1332

[445] Unat *Türkiye Eğitim Sisteminin…*, s. 32

[446] Kırmızıaltın, "Gender, Education…", s. 83

[447] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 68; Öztürk, "Darülmuallimat", ss.550-551; Kırmızıaltın Ana Muallim Mektebi'nin mezun sayısının beş yıl içerisinde 379 olduğuu kaydetmektedir.(Kırmızıaltın, "Gender, Education…", s. 79)

Tablo 5.16. 1915-1923 Yıllarında Darüluallimat'tan Mezun Olan Talebe Sayısı (İstanbul Kız Muallim Mektebi, s. 51-60).

Eğitim Öğretim Yılı	Mezun Sayısı
1915-1916	34[448]
1916-1917[449]	37[450]
1918-1919	33[451]
1919-1920	83[452]
1920-1921	116[453]
1922-1923	43[454]

Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaklaşık aynı olan mezun sayısı, Savaş'ın son bulması ile artmaya başlamıştır. Milli Mücadele'nin yaşandığı yıllarda eğitim kurumları ayakta kalabilmek için zorlu bir mücadele vermiştir. Bu mücadeleden dağılmadan başarılı bir şekilde varlığını koruyan Darülmuallimat, Milli Mücadele'nin başarılı bir şekilde sonuçlanması ile mezun sayılarını arttırmaya başlamıştır.[455] Bu mezunlar ile ülkedeki kadın öğretmen açığını kapatma mücadelesi devam etmiştir. Darülmuallimat mezunları arasında atandıkları mekteplerde başarısız olan ve görevinden alınanlar olmuştur. Maarif Nezareti bu durumda olan kadınların başka bir mektepte muallim olarak görevlendirilme taleplerini geri çevirmiştir. [456] Ayrıca sadece kız mekteplerinde istihdam edilen kadın muallimler, 17 Mart 1918 tarihinde alınan kararla erkek mekteplerinde de görevlendirilmeye başlamışlardır.[457]

1918-1919 yılı mezunları arasında akademik alanda ilerleme kaydeden kişilerde bulunmaktadır. Örneğin; Türkiye'nin ilk kadın kimyageri olan Remziye (Hisar) Hanım, 1919 yılında İstanbul Darülmuallimat'tan mezun olmuştur. Mezun olmasının ardından Darülfünun'un Kimya bölümüne kaydını yaptırmış. 1922 yılında Adana Darülmuallimat'ta müdür olarak ilk görevini yapmıştır. Paris'e giderek Sorbonne

[448] Bu mezunlardan; Mediha Mutia Hanım İstanbul Kız Muallim Mektebi'nde Türkçe Muallimi, Ubeyde Hanım İzmir Kız Lisesi'de Tabii İlimler Muallimi, Fakihe Hanım Bursa Kız Koleji Müdürü, Emine Hanım Ankara Kız Lisesi'nde Tabii İlimler Muallimi, Semine Hanım Nişantaşı İnas Rüştiye Mektebi'nde Riyaziye Muallimi, Nazlı Cemile Hanım İstanbul İnas Rüştiyesi'nde Tabii İlimler Muallimi olarak görevlendirilmiştir.

[449] Bu eğitim öğretim yılında Ana Muallime Mektebi kısmının öğrenci sayıları artmış ve bu kısım üç şubeye ayrılmıştır. Muallim kadrosu da bu üç şubeye yetecek derecede genişletilmiştir. Burada eğitim gören 254 talebeden 217'si başarılı bulunarak şahadetname verilmiştir.

[450] Bu mezunlardan; Melahat Hanım İstanbul Kız Muallim Mektebi'nde Türkçe Muallimi, Nafia Hanım İstanbul Kız Lisesi'nde Riyaziye Muallimi, Fitnat Hanım Kütahya İnas Rüştiye Mektebi'nde Tabii İlimler Muallimi, Fatma Necmiye Hanım Üsküdar Rüştiye Mektebi'nde Tabii İlimler Muallimi, Fatma Düriye Hanım İzmir Darülmuallimat'ta Tabii İlimler Muallimi, Şerife Fatma Rebia Hanım Edirne Darülmuallimat Müdürü, Meliha Hanım İzmir Kız Lisesi'nde Tarih Muallimi, Sıdıka Hanım Merzifon Rüştiye Mektebi'nde Ev İdaresi Muallimi, Faika Hanım Balıkesir İnas Rüştiyesi'nde Ev İdaresi Muallimi, Şehime Hanım İzmir Kız Lisesi'nde Tabii İlimler Muallimi, Ayşe Behice İstanbul İnas Rüştiye Mektebi'nde Türkçe Muallimi, Saliha Kaniye Cumhuriyet İnas Rüştiye Mektebi'nde Tarih Muallimi olarak görevlendirilmiştir.

[451] Mezunlardan; Resmiye Hanım İstanbul Darülmuallimat'ında Musiki Muallimi, Emine Remziye Hanım İzmir Darülmuallimat'ında müdür olarak istihdam edilmiştir.

[452] BOA. MF. ALY. 164/22, 4 R 1340; Bunlar içerisinden Fitnat Hanım İstanbul 44. ilk mektep muallimi, Aliye Hanım İstanbul Darülmuallimat'ında debboy memuru olarak istihdam edilmiştir.

[453] Bunlardan Hatçe Melike Hanım, Ankara Necati Bey Mektebi Muallimliği görevine atanmıştır

[454] 1922-1923 ders yılı mezunlarının fotoğraf için bakınız Ek 18
1924-1925 ders yılında mektepten mezun olan talebelerin fotoğrafı için bkz Ek 19

[455] 1921-1922 yılı mezunlarının fotoğrafı için bakınız Ek 17

[456] BOA. MF. MKT. 1023/26, 15 N 1325

[457] Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin...*, . 103

Üniversitesi'nde Uygulamalı Kimya, Genel Kimya, Biyokimya ve Genel Fizik sertifikalarını alan Remziye Hanım, burada doktorasını tamamladıktan sonra ülkeye dönerek doçent ve profesör olarak akademik çalışmalarını sürdürmüştür.[458]

Darülmuallimat'tan mezun olur olmaz herhangi bir mektebe muallim olarak atanamayan öğrenciler de bulunmaktadır. Bu öğrenciler mekteple olan ilişkilerini kesmemişler ve öğrenimleri bitmesine rağmen mektep tarafından desteklenmeye devam edilmiştir. Özellikle maddi durumu iyi olmayan, barınacak yerleri olmayan mezunlara, ders yılı başına kadar iaşe ve ikamet sağlanmıştır.[459] Bazılarına da günümüzdeki ücretli öğretmenliğin karşılığı olan seyyar öğretmenlik görevi verilmiştir. Bu duruma örnek olarak Darülmuallimat-ı Aliye'den 1920 yılında mezun olan Müzeyyen ve Cemile isimli öğrencileri gösterebiliriz. Mektepten mezun olan ve atanamayan bu kadınlar, kalacak yerlerinin bulunmadığını, durumlarının kötü olduğunu yazdıkları dilekçe ile mektebe bildirmişlerdir. Bu kişilerin maddi durumlarının iyi olmadığı, hiçbir gelirlerinin bulunmadığı tespit edildikten sonra düşük bir maaşla kendilerine seyyar muallimelik görevi verilmiştir. Ayrıca Maarif Nezaret, bu mezunlara gönderdiği yazıda; herhangi bir mektepte açık bir muallimlik vazifesi bulunmadığını, bu sebepten tayinlerinin gerçekleşmediğini ve boş kadronun bulunması halinde göz önünde bulundurulacaklarını belirtmiştir.[460]

Darülmuallimat'tan mezun olup özel ilkokul ve ana mektep açmak isteyen kızlar da olmuştur. Örneğin Nesrin, Feride ve Hacer Hanımlar yaptıkları girişimler sonucu Çengelköy'de özel bir ana mektep açmayı başarmışlardır.[461] Ancak Maarif Nezareti özle okul açma girişimlerini değerlendirirken oldukça titiz davranmış, herkese izin vermemiştir. Özel okul açmak isteyen kişilerin taleplerini hemen yerine getirmemiştir. Duruma bir örnek olarak 1890 yılı Darülmuallimat mezunlarından Sakine Hanım'ı verebiliriz. Sakine Hanım, özel bir okul açmak istediğini Maarif Nezareti'ne bildirmiş. Nezaret, kişinin Darülmuallimat mezunu olup olmadığını araştırmış hatta yeterli olup olmadığını ölçmek için sınava tabi tutulmuştur.[462]

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına gelindiğinde ülkede 1081 kadın öğretmenin olduğu görülmektedir.[463] Meşrutiyet döneminde İstanbul ve taşradaki darülmuallimatlarda yetişen bu kadınlar, Milli Mücadele'nin başarılı bir şekilde sonuçlanmasına, Cumhuriyet'in kurulmasına ve inkılapların yerleşmesine önemli katkı sağlamışlardır. Hayatları boyunca da kadınlara okuma yazma öğretmek ve onları topluma kazandırabilmek için çalışmışlardır. Konuya detaylı bir örnek olarak Zeliha (Faika Ünlüer) Hanım'ı gösterebiliriz. 1 Eylül 1906 tarihinde Cevri Kalfa (Sultanahmet) İnas Rüştiye Mektebi'nden mezun olan Zeliha Hanım, Darülmuallimat'a kaydolmuş ve 25 Ağustos 1909 tarihinde Darülmuallimat'tan aliyyülâlâ derece ile mezun olmuştur. Darülmuallimat'ta Hesap ve Hendese derslerinde gösterdiği başarı nedeniyle öğretmeni, Zeliha Hanım'a üstün, seçkin, ileri anlamına gelen Faika adını vermiştir. 18 Mayıs 1912'de Erzurum İnas İlk Mektebi Başöğretmeni olarak ilk eğitim hayatına başlamıştır. 1918 yılında Merkez İnas Mektebi'nde müdür olarak görev yapmıştır. Zeliha Faika Hanım, Kurtuluş Savaşı yıllarında Erzurum'da okulda ve şehirde ulusal bilincin oluşmasında ve kurtuluş amacının canlı tutulmasında önemli rol oynamıştır. Türkiye'ye

[458]İnan Kalaycıoğulları, "Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Bilim", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , Ankara, 2009, s, 329.
[459] BOA. BEO. 4687/351489, 5 ZA 1339
[460] BOA. MF. ALY. 151/71, 18 M 1339
[461] BOA. MF. HTF. 8/96, 29 Ca 1338
[462] BOA. MF. HTF. 8/78, 28 Ra 1338
[463] Ş. Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını…*, s. 88

karşı girişilen işgal ve zulümleri sık sık protesto etmiştir. Ayrıca Zeliha Faika Hanım, Erzurum'da Cumhuriyet devrimlerinin yerleşmesi için önemli çabalar göstermiştir Kadınlar arasında ilk şapka giyen, halk dershanelerinde kadınların okuma yazma öğrenmeleri için önemli çalışmalar yapan kişi olmuştur. 40 yıl süren eğitimci hayatının neredeyse tamamını Erzurum'da aynı okulda geçirmiş ve 1952 yılında isteğiyle emekliye ayrılmıştır. [464]

1930 ve 1934 yılı kadınların hayatında önemli gelişmeler olmuş ve Türk kadınının, aktif siyaset yapmasının önü açılmıştır. Kadınlar, 1935 yılında yapılan ilk seçimlerde TBMM'de yer almaya başlamışlardır. Meclise seçilen kadınların içerisinde zamanında önemli bir yükseköğretim kurumu olan Darülmuallimat'tan mezun kadınların bulunması oldukça dikkat çekmiştir. Bunlardan birisi Sabiha (Görkey) Hanım'dır. 1912-1913 yılında Darülmuallimat mezunlarından Sabiha Hanım, Cumhuriyet'in ilk kadın milletvekillerindendir. 1888 yılında Üsküdar'da doğan Sabiha Hanım, Üsküdar Kız Sanayi Mektebi'nden mezun olduktan sonra 1912-1913 eğitim öğretim yılında Darülmuallimat'ı bitirmiştir.[465] Çalışma hayatına 1907 yılında Molla Gürani İnas Rüştiyesi'nde Nakış öğretmenliği yaparak başlamış bir yıl sonra Üsküdar Kız Sanayi Mektebi'nde Nakış Öğretmenliği yapmıştır. Sabiha Hanım, 1917 yılında Kadıköy Numune Rüştiyesi, 1912 yılında Üsküdar Kız Sanayi Mektebi, 1 Ocak 1914 tarihinde Açık Türbe İnas Mektebi, 14 Ekim 1914'de Mal Hatun İnas Mektebi'nde muallim olarak görevlendirilmiştir. 24 Eylül 1917 tarihinde Bursa, 1919 yılında Edirne Darülmuallimat Müdür muavinliğine ve Riyaziye Muallimliğine atanmıştır. 16 Eylül 1923-17 Ekim 1923 tarihleri arasında Adana Darülmuallimat'ta Riyaziye muallimliği yapmıştır. 25 Ekim 1925-31 Ağustos 1933 tarihleri arasında Sivas Darülmuallimat'ta Riyaziye Muallimliği, 1 Eylül 1933-28 Şubat 1935 tarihleri arasında Tokat Orta Mektep Riyaziye Muallimliği görevlerinde istihdam edilmiştir.[466] 1934 yılında çıkan kanunla kadınların da milletvekili seçme seçilme hakkını elde etmesiyle siyasete atılmış, 1935 yılında Tokat'taki görevinden ayrılarak Sivas Milletvekili olmuştur.

Ayşe Sabiha (Gökçül Erbay) Hanım, İstanbul Darülmuallimat'ın İhzari kısmında 1918-1919 eğitim öğretim yılında mezun olmuştur. 1919 yılında Edirne Darülmualimat'ta Türkçe Muallimliğine, 1923 yılında İzmir Darülmuallimat'ta Türkçe muallimliğine tayin edilmiştir. 3 Şubat 1924 yılında İzmir Kız Lisesi Terbiye-i Eftal Muallimliği ve Müdür muavinliğine, 13 Ekim 1924 tarihinde Adana Kız Muallim Mektebi Müdürlüğü ve Edebiyat Muallimliğinde görevlendirilmiştir. 1 Eylül 1925 yılında tekrar İzmir Kız Muallim Mektebi Türkçe Muallimliğine, 1 Haziran 1927'de İzmir Kız Muallim Mektebi Edebiyat Muallimliğine ve 1930 yılında da mektebin müdürlüğüne tayin olmuştur. 1935 yılında Cumhuriyet Halk Partisi tarafından milletvekili olarak aday gösterilmesi ile Balıkesir milletvekilliğine seçilmiş ve mektepteki görevini bırakmıştır. Ayrıca TBMM Riyaset Katipliği'ne seçilerek bu görevi yapan ilk kadın olmuştur. Gümrük ve İnhisarlar Encümeni'nde katiplik görevi de yapmıştır.[467]

Bir diğer örnek; Fakihe (Öymen) Hanım, İstanbul Darülmuallimat'tan mezun olduktan sonra Darülfünun'un Coğrafya Şubesine kaydolmuştur. Fransızca bilen Fakihe

[464] Yahya Akyüz, "Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer'in Yetişmesi ve Meslek Hayatı" , *Milli Eğitim,* S. 143, 1999, ss.12-32

[465] *TBMM Albümü 1920-2010* C. I (1920-1950), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 287

[466] İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM V. Dönem 1935-1939),* C.2, N.26, Ankara: TBMM Basımevi, 2001; Sibel Duroğlu, "Türkiye'de İlk Kadın Milletvekilleri" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 110; TBMM Albümü, s. 287

[467] *TBMM Albümü*, s. 352,422; S. Duroğlu, "Türkiye'de İlk Kadın Milletvekilleri" , s. 76-77

Hanım buradan mezun olduktan sonra Bursa Darülmuallimat'ta Tarih Coğrafya muallimliği, Türk Maarif Cemiyeti Kız Lisesi Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. Kadınların ilk kez katıldığı 1935 yılı seçimlerinde Bursa Kız Lisesi Müdürlüğü yapan Fakihe Hanım, bu görevini bırakıp İstanbul Milletvekili seçilmiştir.[468]

Osmanlı saray katibi Fevzi Efendi'nin kızı olan Hasene (Ilgaz) Hanım ise babasının ileri görüşlü bir kişi olması sebebiyle o günün şartlarında tüm imkanları kullanmıştır. İnas Numune Mektebi'nden mezun olan Hasene Hanım, Darülmuallimat'ın imtihanını kazanması üzerine mektebe yatılı olarak kaydolmuştur. 1921 yılında İstanbul Darülmuallimat'tan mezun olmuş ve 1923 yılında öğretmenliğe başlamıştır. Öğretmenliğin yanı sıra idarecilik, yazarlık ve hatiplik yapmıştır. Okuduklarım, Gördüklerim Yazdıklarım adlı eserini yazmıştır. Aynı zamanda bir halk kadını olan Hasene Hanım, İstanbul'un çeşitli semtlerinde bulunan cemiyetlerde önemli çalışmalar yapmıştır. Hatay ve Çorum milletvekili olarak Meclis'te görev yapmıştır. [469]

Taşrada açılan darülmuallimattan mezun olup önce eğitim öğretim alanında istihdam edilen daha sonra Meclis'te çalışan kadınlar da olmuştur. Kastamonu Darülmuallimat'ın ilk mezunlarında olan mezun olan Hacer (Dicle) Hanım[470], Kastamonu Riyazetü'l-Benat Mektebi Başmuallimi, İnas Mektebi, Zafer Mektebi ve Gazipaşa İlk Mektebi Başmuallimi, Merzifon Kara Mustafa Paşa Muallimi ve Başmuallimi, Kastamonu Rumsındı Mektebi, Muratbey Mektebi Muallimi, Kastamonu Vilayeti Umumi Meclis ve Daimi Encümen Azası görevlerinde bulunmuştur.[471] 1939 yılında yapılan seçimlerde milletvekilliğe adaylığını koyan Hacer Hanım, Kastamonu Milletvekili olarak seçilmiştir. Böylelikle Kastamonu'dan seçilen ilk kadın milletvekili olmuştur.[472] Ayrıca Bursa Darülmuallimat mezunlarından Salise Abanozoğlu da mezuniyetinin hemen ardından eğitim alanında istihdam edilmiş ve 1920 yılında Rize İnas Mektebi Muallimi olarak ilk eğitime başlamıştır. 1922 yılından Trabzon İçkale İnas Mektebi Riyaziye Muallimi olarak görevlendirilmiş, 1939 ve 1943 yılında yapılan seçimlerde Trabzon Milletvekili olarak TBMM'e girmiştir.[473]

Sonuç olarak; Darülmuallimat'ın öğrenci sayılarındaki ilerleme ile mezun sayılarındaki ilerleme aynı hızda olmamıştır. Her geçen yıl değişen mezun sayıları ile ülkedeki kadın muallim açığı kapatılamamıştır. Mektebin yıl yıl verdiğimiz mezun sayılarını değerlendirdiğimizde 1910-1911 eğitim öğretim yılına kadar gündüzlü eğitim veren Darülmuallimat'tan ortalama her yıl 20 öğrenci mezun olmuştur. Bu rakam, ülkede sayıları gittikçe artan kız mektepleri için yeterli değildi. Daha fazla mezun vermek ve bu mezunların taşrada da istihdamını sağlamak için 1910-1911 yıllarında yatılı Darülmuallimat'ın açılması kararlaştırılmıştı. Bunun sonucunda öğrenci sayıları artmış ancak mezun sayılarında beklenen artış olmamıştır.

---

[468] *TBMM Albümü*, s. 164, 331; Şifa Nezaket Özdemir, "Bursa'nın Hanım Vekilleri", web erişim tarihi: 01.07.2017 https://www.academia.edu/27064657/BURSANIN_HANIM_VEK%C4%B0LLER%C4%B0 .

[469] *TBMM Albümü*, s. 396; Baki Sarısakal, "Cumhuriyet Kadınları" Web erişim tarihi 18.08.2017, http://www.bakisarisakal.com/CUMHUR%C4%B0YET%20KADINLARI.pdf

[470] İbrahim Arslanoğlu, *Kastamonu Öğretmen Okulları (1884-1977*), MEB Yayınları İstanbul, 1998, s. 52

[471] Milli Mücadele yıllarında Kastamonu Darülmuallimat'tan mezun olan 29 öğrencinin 28'i Kastamonu'da eğitim alanında istihdam edilmiştir. (İ. Arslanoğlu, *Kastamonu Öğretmen Okulları…,* s. 52)

[472] *TBMM Albümü*, s. 336

[473] *TBMM Albümü*, s. 358; Ümmügülsüm Candeğer "TBMM Kadın Matematikçi Üyeleri" Web erişim tarihi 15.08.2017, http://www.academia.edu/17561011/TBMM_Kad%C4%B1n_Matematik%C3%A7i_%C3%9Cyeleri

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914-1915 ders yılında mektebin mezun sayısında düşüşler beklenirken tam tersi bir durum yaşanmış ve mezun sayıları artmaya başlamıştır. Mektep, en fazla 1920-1921 yılında 116 mezun vermiştir. Ancak Leyli Darülmuallimat olarak hizmet verdiği yıllarda da ortalama mezun sayısı her yıl 40 olmuştur. Bu sayı, ülkedeki kadın muallim açığını kapatmak için yeterli olmamış ancak ülke genelinde kız rüştiye mektep sayılarının ve kız çocuklarının okullaşma oranının artmasına sebep olmuştur. Bünyesinde açılan Ana Muallime Mektebi'nden mezun 370 kişi ile ülkede okul öncesi eğitimin temelleri atılmıştır.

Sadece kız mekteplerinde istihdam edilen mezunlar, 1918 yılı itibariyle erkek mekteplerinde de muallimlik yapmaya başlamışlardır. Darülmuallimat mezunlarının hepsi öğretmenlik yapmamıştır. Bazıları, 1881 yılından itibaren mezun oldukları okulda yönetici, müfettiş olarak çalışmış. Bazıları Darülmuallimat'ta veya başka devlet kurumlarında memur olarak istihdam edilmiş. Bazıları Darülfünun'a öğrenci olmuş bazılar ise özel mektep açmıştır.

Darülmuallimat'tan ve onun bünyesindeki İnas Darülfünun'dan mezun olan kadınlar, ülkeyi içerisinde bulunduğu askeri, siyasi durumdan kurtarmak için faaliyetlere katılmış, toplumda ulusal bilincin oluşmasında önemli rol oynamışlardır. Netice itibariyle mesleki alanda verilen eğitim sonucunda belli bir kültür seviyesine ulaşan kadınlar, zamanla siyasette, basın hayatında, sosyal hayatta da söz sahibi olmaya başlamış. Ülkede eğitimli ve aydın kadın sayısının artmasına vesile olmuşlardır.

5.3.3. Öğrenciler İle İlgili Diğer Durumlar

5.3.3.1. Ders-Tatil Dönemi

29 Temmuz 1895 yılında yayınlanan *Darülmuallimat ile İhtiyat Kısmına Mahsus Talimatname* ile mektebin açılış kapanış tarihleri, tatil dönemleri ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Buna göre; Kayıt işlemleri 20 Ağustos 15 Temmuz tarihleri arasında tamamlanacaktır. 16 Eylül'de mektep açılacaktır.

Talimatnameye göre mektepte umumi tatil, Ağustos'un başından 22'sine kadar geçen sürede yapılacaktır. Derslerin haftada altı gün işlendiği mektepte hafta tatili ise Cuma günü idi. Kandil akşamları normal vakitlerinden iki saat önce, Ramazanın ilk günü, Ramazanın 25. gününden Şevvalin birinci haftasının sonuna kadar, Zilhiccenin 8'inden 5'ine kadar mektep tatil olacaktır. Ayrıca Padişah çocuklarının doğumları ve Padişahların tahta çıkış törenlerinde de mektep tatil edilecektir. [474]

Maarif-i Umumiye Nezareti tarafından 1912 yılında yayınlanan Darülmuallimat Talimatnamesi'nde mektebin açılış kapanış tarihleri, imtihan tarihleri bir kez daha ele alınmıştır. Talimatnameye göre; eğitim, her yıl Mayıs ayında tamamlanacak ve Haziran ayında sınavlara başlanılacaktır. Mektep, Temmuz ayının ortasında sınav işlerinin tamamlanmasıyla Ağustos ayının sonuna kadar tatil edilecektir. Eylül ayının ilk haftasında Mektep tekrar açılacak ve bitirme imtihanları yapılacaktır. Yeni eğitim öğretim dönemine 16 Eylül itibariyle başlanılacaktır. Mektebin kayıt tarihi ayrıca gazetede ilan edilecektir. Bitirme imtihanlarına girmeyen öğrencilerin, 16 Eylül'de mektepte olması gerekmektedir. Bitirme sınavlarına girecek olan öğrenciler ise Eylül ayının ilk günü mektepte bulunmak zorundadır. [475]

---

[474] Maarif Salnamesi, sene 1317, s. 320-335; *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 16-30

[475] Maarifi Umumiye Nezareti, *Darülmuallimat Talimatnamesi*, Matbaai Amire, İstanbul, 1328; S. Taşer "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e …", s. 236

5.3.3.2. Devam-Devamsızlık Durumu

Darülmuallimat'ta eğitimde aksaklıklara neden olmamak, eğitimi düzenli bir şekilde yürütmek için öğrencilerin ve muallimlerin derslere devamlarına dikkat edilmiştir. 1912 Darülmuallimat Talimatnamesi doğrultusunda her yıl Aralık, Mart ve Haziran aylarında düzenli olarak mektepteki eğitim öğretim ile ilgili cetvel düzenlenmekteydi. Eğitim öğretimin işleyişi hakkında bilgilerin bulunduğu bu cetvelde öğretmenlerin gelmediği dersler kayıt altına alınmaktaydı. Devamsızlık dolayısıyla öğretmenlerin maaşlarından kesinti yapılması görevi mektep idarecisine verilmişti.[476]

Ayrıca Darülmuallimat'ta öğrenci ve öğretmenlerin devam-devamsızlıkları ile ilgili düzenli kayıt tutulmuştur. 8 Ocak 1898 tarihinde Darülmuallimat'ta oluşturulan ders imza cetveli örneği aşağıdaki gibidir; [477]

Tablo 5.17. Ders İmza Cetveli Örneği (1898) (BOA. MF. İST., 1/133, 14 Ş 1315).

Sınıf	**Muallimin İsmi**	**İmza Yeri**	**Açıklama**	**Gelmeyen Talebelerin Numaraları**
3	Süleyman Efendi	-	Nakış ile meşgul olmuştur	
2	Galib Efendi	-	Şube dersleri ile meşgul olmuştur	
1	Latif Efendi	İmza atılmıştır		
6	Hilmi Efendi	Şubeler Talebeler tarafından imza		
5	Mustafa Efendi	"		
4	Hatice Hanım	"		
3	Maide Hanım	"		
2	Halime Hanım	"		
1	Latife Hanım	"		

Her derste bulunmaları lazım gelen

Muavinler			**Talebeler**					
Muavinin ismi	**İmza Yeri**	**Açıklama**	**Mevcut**	**Gelmeyen**	**Mezun**	**Hasta**	**Toplam**	**Sınıf**
Sadiye Hanım			13	7			20	3
Hatice Hanım			12	17			29	2
Hayriye Hanım	İmza atılmıştır	Ders jurnalini imza ettirmiştir	22	24			46	1
Fatma Hanım			47	48			95	Toplam
Naciye Hanım			11	8			19	6
Makbule Hanım	İmza atmıştır		14	27			41	5
Leman Hanım	İmza atmıştır		19	28			47	4
			7	24			31	3

[476] *Darülmuallimat Talimatnamesi*, Matbaai Amire, İstanbul, 1328
[477] BOA. MF. İST., 1/133, 14 Ş 1315; S. Taşer "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e …", s. 236-38

			12 27 90 137	28 83 198 246			40 110 288 383	2 1 Toplam Genel Toplam

Tabloda 1898 yılında 3 sınıf 6 şubeden ibaret olan Darülmuallimat'ta gelmeyen öğrenci sayısı gelen öğrenci sayısında fazla olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca Darülmuallimat'ta 1898 yılında toplam 383 talebenin öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır.

Öğretmen okulları için yayınlanan talimatnamede öğrencilerin devamsızlıkları üzerinde özellikle durulmuştur. Talimatnamede eğitim süresinin 1/3 kadar devamsızlık yapan öğrenci, sözlü sınava kesinlikle kabul edilemezdi.[478] Ancak açık bir şekilde belirtilen bu kuralın bazı dönemlerde ve durumlarda uygulanmadığı olmuştur. Özellikle 1916 yılında yapılan sınavlarda devamsızlıktan dolayı sınava girmemesi gereken öğrencilerin sadece bu yıl sınava girmelerine izin verilmiş ve bu kural göz ardı edilmiştir.[479] Kural ihlalinin bu yıl sadece bir defaya mahsus olduğu özellikle söylense de 1917 yılında da yılsonu sınavlarında devamsızlık kuralına uyulmamıştır.[480] Böylelikler öğrencilerin mağdur olmaması için bir seneye mahsus olarak yapılan uygulama daha sonraki yıllar için örnek teşkil etmiştir.

5.3.3.3. Kıyafet Uygulaması

Darülmuallimat için yayınlanan talimatnameler ve nizamnamelerde eğitim gören kız çocuklarının kıyafetleri hakkında bilgiler bulunmayıp sadece öğrencilerin kıyafetlerine dikkat etmeleri vurgulanmıştır. 1912 Darülmuallimat Talimatnamesi'nde öğrencilerin okul içerisinde yeldirme[481] ve başörtüsü giymeleri belirtilmiştir.[482] Tam olarak tasvir edemesek de ekte sunulan fotoğraflar, kız öğrencilerin nasıl giyindiğini bizlere göstermektedir. Kızların mektepte siyah uzun bir elbise giydiklerini ve siyah kalın başörtü taktıkları görülmektedir.

Müdür ve muallimlerin görev, sorumlulukları belirlenirken öğrencilerin kılık kıyafetlerine dikkat etmeleri, hal ve hareketlerini kontrol etmeleri istenmiştir. Hatta uygun giyinmeyenlerin uyarılması veya gerekli işlemlerin yapılması istenmiştir. Darülmuallimat'ta öğrenci olan Belkıs Hanım'ın bize ilettiği birkaç anı öğrencilerin kıyafetleri ve idarenin bu konudaki hassasiyetinin anlaşılması açısından anlatılmaya değerdir; Belkıs Hanım anısında; "Başımıza kalın başörtüler bağlıyorduk ve çenemizden topuklarımıza dek uzanan siyah entariler giyiyorduk (…) Başörtünüzün bir ucu kazara başınızdan azıcık kaymaya görsün, o saat disiplin kuruluna verilirdiniz. Işıkta perdeler açıkken pencere önünde bulunan kızlar, hemen müdire hanımın huzuruna çıkarılırdı. Sakın sizi kalkık peçe ile sokakta görmesinler, çünkü bu davranış size sert bir cezaya mal olacaktır" şeklinde aktarmıştır.[483]

Mektep gündüzlü iken öğrencilere kıyafet dağıtılmamış, evlerinden getirdikleri eski elbiseler tamir edilerek kullanılmıştır. 1910-1911 ders yılında Leyli Darülmuallimat'ın açılmasıyla öğrencilerin giysileri için bütçeden 60000 kuruş

[478] BOA. MF. MKT. 1131/39, 3 C 1327; Madde 116
[479] BOA. MF. ALY. 92/122, 8 Ş 1334
[480] BOA. MF. ALY. 148/2-13
[481] Kadınların çarşaf yerine kullandıkları, başörtüsü ile birlikte giyilen hafif üstlük
[482] *Darülmuallimat Talimatnamesi*, İstanbul, 1328; BOA. MF. 38/26, 15 R 1331
[483] B. Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm…*, s. 32

ayrılmıştır. Darülmuallimat'ta bulunan öğrenciler için yazlık ve kışlık olarak kıyafet alınması kararlaştırılmıştır.[484]

1912 yılında yayınlanan talimatnamede talebelerin bir sene içerisinde kullanacakları kıyafetlerin okul idaresi tarafından karşılanması belirtilmiştir. Talebenin giyecekleri için alınan kumaşlar, mektebin Dikiş Nakış Muallimine teslim edilmiş Muallim, talebelerle birlikte giyecekleri kıyafetleri dikmiştir. Talebelerin çamaşırları ise çamaşırhanede yıkanmıştır. Çamaşırlar depo memuresine verilecek depo memuresi çamaşırların üzerine öğrencinin numarasını azarak çamaşırhaneye teslim edecektir.[485] 1913 yılında alınan bir kararla Darülmuallimat'ta kıyafet yardımı sadece öğrenciye değil hademeye de yapılması kararlaştırılmıştır. Öğrencilere verilen kıyafet bütçesinden hademelere de pay ayrılmıştır.[486]

1912-1913 yılında Darülmuallimat talebelerine bir sene süresince verilecek kıyafet ve eşyalar şu şekilde belirlenmiştir;

Tablo 5.18. Darülmuallimat Öğrencilerine Verilecek Kıyafet ve Eşya *(Darülmuallimat Talimatnamesi*, İstanbul, 1328; BOA. MF. 38/26, 15 R 1331; BOA. MF. ALY. 34/68, 23 M 1331).

Çift	**Adedi**	**Çeşidi**	**Açıklama**
1		İskarpin	
1		Potin	
1		Lastik	
3		Terlik	Kışlık, yazlık ve jimnastik için
	4	Gömlek	
	4	Don	
6		Çorap	3'ü yazlık, 3'ü kışlık
2		Eldiven	
	2	Mendil	
	5	Havlu	3'ü yüz, 2'si ayak için
	1	Çarşaf	
	2	Yeldirme	
	2	Başörtüsü	
	2	Bluz	1 yazlık, 1 kışlık
	2	Palto	
	1	Fanile	
	2	Kemer	
	1	Çorap bağı	Lastikli
		Amerikan bezielbiselik	10 arşın
	1	Tarak	
	2	Diş fırçası	
	1	Elbise Fırçası	
	1	Eteklik	
	1	Baş tarağı	Üç parçadan oluşmaktadır
1		Terlik	
	1	Yeldirme	
	2	Başörtüsü	
	2	Önlük	

[484] BOA. MF.ALY. 34/68, 23 M 1331; Taşer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme…", s.53
[485] BOA. MF. ALY. 38/26, 15 R 1331
[486] BOA. MF. ALY. 52/13, 3 M 1332

1916 yılında yayınlanan Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı İbtidaiye Talimatnamesi'nde de yatılı kalan öğrencilerin elbise, önlük, çamaşır ve ayakkabı vs. gibi ihtiyaçlarının okul tarafından karşılanması belirtilmiştir.[487]

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere devlet adamları, ülkenin bir dünya savaşı içerisinde olduğu, mali olarak zor durumda olunduğu bir dönemde ülkenin kadın öğretmen ihtiyacını karşılayan tek kurum olan Darülmuallimat'a oldukça önem vermiştir. Eğitimde aksaklıklara sebep olmamak için Darülmuallimat öğrencilerinin her türlü ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır.

5.3.3.4. Öğrencilerin Hal ve Hareketleri

1915 yılında yayınlanan Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi'ne göre öğrencilerin hal ve hareketleri yılsonunda düzenlenen cetveller ile Maarif Nezareti tarafından takip edilecekti. Nezaret, hal ve hareketlerini uygun görmediği talebelere şahadetname vermemek veya bunu ertelemek hakkına sahip olacaktı.[488] Müdür, sadece okulda değil okul dışında da kızların hal ve hareketlerine dikkat etmeleri konusunda uyarılarda bulunmak ve gerektiğinde gerekli işlemleri başlatmakla sorumlu idi. Öğrencilerin hal ve hareketleri konusunda oldukça titiz davranan Müdür, muallimlere de bu konuda sık sık hatırlatma yapmıştır.

Mektep dışında hal ve hareketlerine dikkat etmek zorunda kalan talebeler, Darülmuallimat'ı temsilen toplumda dikkatle izlenmekteydi. Zira Nezaret, toplumun bu konuda ne kadar hassas olduğunu bildiği için bu tür davranışlara engel olmaya çalışıyor ve halkın mektep veya buraya gönderilen öğrenciler hakkında olumsuz düşüncelere kapılmasını istemiyordu. Çünkü yaşanan olumsuz olaylar halkın kız çocuklarını Darülmuallimat'a göndermemesine neden olacağı gibi gönderenlerin de kızlarını mektepten almalarına sebep olabilirdi. Bundan dolayı Nezaret, bu konuda oldukça dikkatli davranmıştır. 1916 yılına ait bir belgede bazı Darülmuallimat talebelerinin tramvay ve sokaklarda tesettürlerine dikkat etmemeleri dikkat çekmiştir. Nezaret tarafından Darülmuallimat müdürlüğüne yazılan yazıda kız öğrencilerin kılık kıyafetlerine, hal ve hareketlerine dikkat etmeleri üzerinde durulmuş ve idare tarafından öğrencilere gerekli uyarıların yapılması belirtilmiştir.[489] Yine başka bir belge de Darülmuallimat öğrencilerinin uygunsuz halleri dile getirilerek bu konuda alınması gereken önlemler söylenmiştir. [490]

Uygunsuz hal ve hareketlerde bulunan öğrenciler, dönem dönem uyarılmış ve uyarıları dikkate almayan öğrenciler, münasebetsiz hareketlerinden dolayı mektepten çıkarılmıştır.[491] Mektepten çıkarma işlemi ise müdür, müdire ve iki muallimeden oluşan komisyonun gerekli işlemleri ve soruşturmayı yapması ile başlayacaktır. Düzenlenen soruşturma sonucu öğrencinin ihracına karar verildiği taktirde durum velisine bildirilecektir. [492]

[487] *Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı İbtidaiye Talimatnamesi*, Madde 136
[488] Madde 36
[489] BOA. MF. MKT. 992/18, 8 Ra 1325
[490] BOA. Y. PRK. MF. 5 /30, 29 Z 1325
[491] BOA. MF. MKT. 17/206 17 S 1291
[492] *Darülmuallimat Talimatnamesi*, İstanbul, 1328; BOA. MF. 38/26, 15 R 1331

5.3.3.5. Sosyal ve Kültürel Faaliyetler

II. Meşrutiyet dönemi itibariyle Darülmuallimat'ta sosyal ve kültürel pek çok faaliyet düzenlenmiştir. Mektepte konferanslar yapılmış, dergi ve kitap çıkarılmış, belirli günlerde seminerler ve müsamereler düzenlenmiş, sergiler açılmış ve yurtdışına kongrelere gidilmiştir.

Mektep öğrencileri, Müdirenin izin vermesi doğrultusunda bilimsel bir konuda veya toplumsal bir konuda konferans verebilmiştir. Eğitim öğretimi aksatmayacak şekilde yapılmasına dikkat bu edilen konferanslar, özellikle Perşembe akşamları veya Cuma günleri yapılmış ve süre olarak da bir saati geçmemeleri istenmiştir. Ayrıca yarar sağlaması amacıyla konferanstan sonra müdire gözetiminde öğrenciler arasında tartışmalar veya münazara yapılmasına izin verilmiştir. [493]

Bu dönemden itibaren öğretmen okullarında görev yapan muallimler, uzmanlık alanları ile ilgili kitaplar hazırlamıştır. Örneğin Darülmuallimat'ta Usul-i Talim ve Terbiye derslerine giren Ayşe Sıdıka Hanım, "Usul-i Talim ve Terbiye Dersleri" adıyla bir kitap yazmıştır. Öğretmen okullarında okutulmak üzere yazılan kitap, Türkiye'nin ilk pedagojik kitaplarındandır.[494] Ayrıca mektepte sadece mesleki bilgiler ile sınırlı kalınmadan farklı konularda seminerle düzenlenmiş ve geziler yapılmıştır. Muallimler yurtdışında düzenlenen çeşitli kongrelere gönderilmiştir.[495]

Darülmuallimat'ta eğitim gören öğrenciler, sadece öğretmenlik mesleğine yönelik eğitilmemişlerdir. Aynı zamanda gündelik hayatın temel bilgileri ile ilgili dersler de görmüşlerdir. El işleri, dikiş, nakış gibi dersler ile önemli bilgiler öğrenmiş, bazı dönemlerde yaptıkları ürünleri sergilemişlerdir. Örneğin öğrenciler, 1889 yılında sarayda açılan sergiye konulmak üzere el işi ürünler hazırlamışlardır.[496] Ürünlerin maliyeti 4200 kuruş olarak hesaplanmış ve maliye tarafından öğrencilere verilen bu miktar ile hazırlıklar yapılmıştır. Öğrenciler, sergiye konulacak ürünleri aralarında paylaşmış ve buna dair bir cetvel hazırlamışladır. Sergilenen ürün, hazırlayan öğrenci, adedi ve fiyatı konusunda detaylı bilgi veren cetvel Ek 10 'da gösterilmiştir.[497]

5.5.3.6. Sağlık İşleri

Darülmuallimat'ta sağlık ile ilgili konulara gereken önem verilmiş, gerek Mektep müdürü gerek Maarif Nezareti bu konuda oldukça titiz davranmıştır. Mektepte temizlik ve hijyene oldukça dikkat edilmiş, tüm personelin ve öğrencilerin temizlik ve düzen ile ilgili kurallara riayet etmeleri istenmiştir.

Darülmuallimat'ın yatılı açılması ile mektebin ve öğrencilerin ihtiyaçları artmaya başlamış, sağlıklı bir şekilde eğitimi yürütmek için önemli çaba harcanmıştır. Bu dönemlerde bulaşıcı hastalıkların yaygın olması sebebiyle öğrencilerin yatakhaneleri[498], yemekhaneleri, dershaneleri sık sık kontrol edilmiş, gerekli tedbirler alınmıştır. Haftanın belirli günlerinde veya ihtiyaç olması halinde mektebe gelen tabibin daimi surette mektepte kalması zorunlu olmuştur. Talebelerin düzenli tıbbi kontrolleri ve aşıları özellikle üzerinde durulan konulardan olmuş, bu konuda oldukça titiz

[493] *Darülmuallimat Talimatnamesi*, İstanbul, 1328; BOA. MF. 38/26, 15 R 1331
[494] Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi…,* s. 165-67; Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.675-76
[495] BOA. MF. MKT. 1216/66, 20 Ş 1334
[496] BOA. Y. MTV. 223/ 47, 14 Ş 1319
[497] BOA. MF. ALY. 7/ 184, 25 C 1308; BOA. MF. MKT. 125/ 107, 27 C 1308; Taşer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme…", s.182-183
[498] Yatakhane görseli için bakınız Ek 20

davranılmıştır. Örneğin; Darülmuallimat'taki öğrencilere aşı yapmak için gelen sağlık görevlileri hijyene dikkat etmedikleri için bazı öğrencilerde iltihapla karşılaşılmıştır. Sağlık görevlileri bu konuda ikaz edilmiştir. Aşıları eksik olan talebeler, tespit edilerek aşıları tamamlanmaya çalışılmıştır.[499]

Mektepte her ay sonunda yapılan ambar yoklamasında mektebin tabibi de görevlendirilmiş, çürümüş eşya ve yiyeceklerin, atıkların attırılmasından sorumlu tutulmuştur. Mutfak ve buna ait yerler en az ayda bir defa tabip tarafından kontrol edilmiş, sağlıksız bir ortamla karşılaştığında veya aykırı bir durumla karşılaştığında gerekli tedbirlerin anlınması istenmiştir. Öğrencilerin her türlü sağlık işlerinden sorumlu olan tabip, sağlık işleri ile ilgili bir defter tutmak ve açıklamalarını rapor ile müdüriyete bildirmek zorundadır. [500]

5.3.3.7. Beslenme

Darülmuallimat'ta eğitim gören öğrencilerin yiyecekleri ile yakından ilgilenilmiş ve beslenme konusu nizamnamelerde detaylı bir şekilde ele alınmıştır. 1912 yılında yayınlanan Darülmuallimat Talimatnamesi'nde talebelere öğlen ve akşam biri et veya et yerini tutan gıda olmak üzere üç kap yemek verilmesi, ikindi vakitlerinde ise kahvaltı verilmesi belirtilmiştir. Sağlık sorunu olan talebelere mektebin tabibi tarafından belirtilen yiyeceklerin verilmesine dikkat edilmiştir. Mektepte talebelerin yedikleri yemekler ve miktarı idarecilere, muallimlere ve müstahdemlere de verilmiş ve bunlar arasında bir farklılık olmayacağı açıklanmıştır. Yiyeceklerin alınmasından mektebin satın alma komisyonu sorumlu tutulmuş, alınacak yiyeceklerin taze ve en çok kullanıldığı bir mevsimde alınmasına dikkat etmiştir. Öğrenciye verilecek yiyeceklerin listesi ve miktarı Ek 11'da verilmiştir. Tabloda tüketilen gıda ve öğrenci başına düşen miktar detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Listeyi incelediğimizde mektepte yiyeceklerin planlı ve sağlıklı bir şekilde oluşturulduğunu, sebze ve meyvelerin oldukça çeşitli ve bol olduğunu, et ve balığa yer verildiğini görmekteyiz. Bu durum da bizlere Darülmuallimat'ta öğrencilerin beslenmesine oldukça dikkat edildiğini ve öğrencilerin dengeli bir şekilde beslendiğini göstermektedir.

Darülmuallimat Talimatnamesi'ne göre; yemekhanede sofralar 12'şer kişilik hazırlanacak sofraların düzeni ve yemekleri nöbetleşe usulü her gün bir öğrenci tarafından kontrol edilecektir.[501] Nöbetçi öğrenci, yemek saatinden önce yemekhaneye gelerek öğrencelerin hal ve hareketlerini inceleyecek. Talebelerin yemek sırasına uygun davranmaları ve yemek adabına göre hareket etmelerine dikkat edilecektir.

Arşiv kayıtlarında rastladığımız bilgiye göre Darülmuallimat'ta bir de fırın bulunmaktaydı. Böylece mektep, ihtiyaçları olan ekmeği dışarıdan almak yerine kendisi yapmış. Hatta bazı dönemler yakın yatılı mekteplerin ekmek ihtiyacı Darülmuallimat tarafından karşılanmıştır.[502] Ayrıca Darülmuallimat'ta inek beygir, dana ve kümes hayvanlarının bulunması dikkat çekmekteydi. Çünkü öğrenciler, Sanayi-i Ziraiyye ve Bahçıvanlık dersinde toprağı ekip biçerek sebze meyve yetiştiriyor, hayvanları besleyerek süt ürünleri sağlıyordu. Böylelikle hem ders uygulamalı işlemiş oluyor hem de günlük yiyeceklerini bu şekilde karşılayarak sağlıklı beslenmeye çalışıyorlardı. [503]

---

[499] BOA. MF. MKT. 1060/65, 20 Ca 1326

[500] *Maarifi Umumiye Nezareti Darülmuallimat Talimatnamesi*, İstanbul, 1328; BOA. MF. 38/26, 15 R 1331

[501] Mektebin yemekhane görseli için bakınız Ek 21

[502] BOA. MF. MKT. 1204/ 53, 17 S 1333

[503] BOA. MF. MKT. 1226/47, 29 B 1335

5.4. Darülmuallimat'ın Fiziki Yapı

İstanbul'da bir Darülmuallimat kurulmasına karar verildikten sonra hazırlıklara başlanılmıştır. 1 Ekim 1869 tarihinde Sultanahmet'te Yerebatan semtinde ahşap bir konak kiralanmış, [504] binanın korunması için bir kapıcı ve temizlik işleri için bir hizmetli binada görevlendirilmiştir. Okulda öğrenim yapılabilmesi için öğrenci kaydı hazırlıklarına başlanmıştır.[505] Hazırlıkların tamamlanması ile Darülmuallimat, 1870 yılında bu konakta eğitim öğretime başlamıştır.

1878-1879 yılına gelindiğinde taşınma tarihi tam bilinmese de salname kayıtlarında mektebin Cağaloğlu civarında olduğu anlaşılmaktadır.[506] Ancak Sultanahmet, Yerebatan, Cağaloğlu birbirine yakın semtler olduğu için mektebin bu civarlarda ayrı binalarda mı olduğu yoksa bu muhtelif adlarla gösterilen bölgede tek binada mı olduğu tam olarak anlaşılamamıştır.[507] Daha sonraki yıllarda mektep binası değişmiş ve tam olarak tespit edemediğimiz bir tarihte Darülmuallimat, Koska'da bir binaya taşınmıştır. A. Özcan, tarih belirtmeden mektebin Koska'ya taşınmadan önce Çarşıkapı'daki Çivicizade Konağı'na daha sonra Koska'daki Mahrukizade Konağı'na ve oradan da Kazasker Sadık Bey Konağı'na nakledildiğini kaydetmiştir.[508]

1894 yılında yaşanan depremde Darülmuallimat binası ciddi zarar görmüş ve kullanılamaz hale gelmiştir. 5 Ekim 1894 tarihinde yapılan yazışmadan anlaşıldığı üzere mektep, Laleli'de Karabet oğlu Hürbin'in tasarrufunda olan bir konağın kiralanması ile buraya taşınmıştır. [509]

1894-1895 eğitim öğretim yılında Darülmuallimat müdürlüğüne getirilen ve mektebin ilerlemesinde önemli rol oynayan Mehmet Hulusi Efendi, mektebin bina sorununu çözmeye çalışmış. Laleli'de kiralanan binanın 2028 liraya satın alınmasını teklif etmiştir. 22 Ekim 1894 tarihinde binanın Darülmuallimat için satın alınması ve bedelinin ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bazı kaynaklarda satın alınan bu binanın Laleli'de olduğunu kaydederken[510] bazı kaynaklar ise Koska'da olduğunu kaydetmiştir.[511] Oysa Koska denilen yer, Beyazıt semtinde olup Laleli'den hemen önce bulunan yerleşim alanının adıdır.[512] Mektep binasının Koska çıkışı Laleli girişi sınırlarında olması muhtemeldir. Bu sebepten kaynaklar, aynı bölge için farklı adlar kullanmış olabilir. Atılan bu önemli adım ile Darülmuallimat, kendine ait bir binaya kavuşmuştur. 1904 yılına kadar mektep, satın alınan bu binada eğitim öğretimini sürdürmüştür.[513]

1904 yılında Cağaloğlu civarında Cezri Kasım Paşa Mahallesi'ndeki Leman Hanım'ın tasarrufunda bulunan ahşap konak satın alınarak Darülmuallimat binası yapılmıştır.[514] 1910-1911 eğitim öğretim yılı itibariyle Darülmuallimat'ta bir takım değişikler yapılmıştır. Bu ders yılı Nehari Darülmuallimat'ın son dönemi olmuştur.

---

[504] BOA. İ. DH. 614/42823, Lef 2-10 M 1287

[505] *Takvim-i Vekayi* 25 Muharrem 1287, nr.1217; Temelkuran, "Türkiye'de Açılan İlk Kız Öğretmen Okulu" s. 62; Hakkut, "Öğretmen Okullarının 130. Yıldönümü", s. 53

[506] Devlet Salnamesi, sen 1297, s. 404

[507] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 12

[508] Abdulkadir Özcan, "Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi", *150. Yılında Tanzimat,* s. 461(441-461); Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 357

[509] BOA. ŞD. 213/33 4 R 1312

[510] BOA. ŞD. 213/33 4 R 1312

[511] BOA. İ. MF. 2/53 21 R 1312; Devlet Salnamesi, sene 1321, s. 425; sene 1322, s. 443; *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s.14,

[512] http://indicium-levis.blogspot.com/2013/01/koska.html 22.06.2018

[513] Devlet Salnamesi, sene 1311, s. 410-11; sene 1322, s . 443

[514] BOA. İ. MF. 10/1, 1 M 1322

Ders yılının başında Fatih Çarşamba'daki Saib Paşa Konağı'nda bulunan Leyli Kız Sanayi Mektebi bünyesinde Leyli Darülmuallimat'ın ilk sınıfı açılmıştır.[515] Nehari Darülmuallimat binasının 1911 yılında meydana gelen Aksaray yangınında yanması üzerine mektep, İnas İdadisi'ne dönüştürülmüştür. [516] Leyli Kız Sanayi Mektebi ile birleştirilerek eğitim öğretime başlayan Leyli Darülmuallimat'ın, Yüksek kaldırım civarındaki Çapa'da Derviş Paşa Konağı'na taşınması gündeme gelmiştir. Kısa süre içerisinde binada gerekli tamiratlar yapılmış, bina eğitim için elverişli hale getirilmiş, eğitim ile ilgili ihtiyaçlar temin edilmiş ve mektep taşınmıştır. [517]

1914-1915 ders yılına gelindiğinde öğrenci sayısının artması üzerine mektebin, ihtiyaçları karşılamadığı görülmüştür. Mektep binasına bir takım tadilatlar ve eklemeler yapılmıştır. Binanın ikinci kat merdivenlerinin üstüne tuvalet salonlarının yapılması istenmiş ve Darülmuallimat İnşaat Komisyonu, 33375 kuruşa Benon Efendi tarafından yapılmasına karar vermiştir.[518] Yatılı olarak eğitim öğretim veren mektepte, bir süre sonra yatakhane, yemekhane, eczane vs. konusunda da sıkıntılar yaşanmıştır. Derviş Paşa Konağı'na ilaveler yapılması kararlaştırılmış ve durum müteahhitlere bildirilmiştir. Yapılacak tesisatlar için gerekli bütçe ayrılmış ve konağın bahçe kısmına iki katlı ek bina yapımına başlanmıştır. Lüzum görülen yemekhane ve terbiye-i bedeniye salonlarının yapımı müteahhit Vasil Kalfa'ya, dershane ve yatakhane kısmının yapımı ise müteahhit Musa Kazım Bey'e verilmiştir.[519] Vasil Kalfa ve Musa Kalfa'nın yapacağı kısımların krokileri ekte sunulmuştur.[520] İhtiyaç olan eşyaların da bir an önce satın alınması kararlaştırılmıştır.[521] Böylece konak, yeniden düzenlenmiş, genişletilmiş ve eğitim öğretime uygun hale getirilmiştir.

Mektep binaları eski ahşap konaklardan dönüştürüldüğü için yangın, önemli bir tehlike idi. Bu sebepten yangın tehlikesine karşı Darülmuallimat'ta bir takım önlemler alınmış ve öğrencilere yangın konusunda eğitimler verilmiştir. Özellikle iki öğrenci mektepte itfaiyeci olarak görevlendirilmiştir.[522]

Darülmuallimat kısımlarının ve öğrenci sayısının zamanla artması üzerine mevcut bina ihtiyaçları karşılamakta yine yetersiz kalmış ve eğitim öğretimde aksaklıklar yaşanmıştır.[523] Ocak 1917 yılında mektebi teftişe gelen müfettiş, mektepteki eksiklikleri fark etmiş ve tuttuğu raporda; Dikiş salonunda yeteri kadar sıranın bulunmadığını ve bu yüzden bazı öğrencilerin ayakta çalıştıklarını belirtmiştir. Resim için dersliklerin olmadığını ve dersin sınıflarda yapıldığını tespit etmiştir. Ayrıca Tabahat dersi için ayrılan kısımda bulaşık kaplarını yıkayacak yerin olmadığını ve Tabahat dersine ait eşyaların eksik olmasından dolayı dersin uygulanmadığını belirtilmiştir. Bunun üzerine dikiş salonunda düzenlemeler yapılmış, Resim dersliklerinin açılmasına ve Tabahat dersi için gerekli eşyaların alınmasına karar verilmiştir.[524]

1918 yılında meydana gelen büyük yangında Darülmuallimat'ın eğitim ve öğretimini sürdürdüğü Derviş Paşa Konağı, kullanılmaz hale gelmiştir. 15 Haziran 1918

[515] BOA. MF. MKB, 196/36, 4 Z 1328
[516] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 357
[517] BOA. BEO, 3961/ 297025, 18 Za 1329; BOA. MF. İMF. 5/42, 26 Z 1329; BOA. MF. MKB. 201/119, 6 S 1329; BOA. BEO, 3993/299434, 2 S 1330, Mektep binası Ek 22'de gösterilmektedir.
[518] BOA. MF. ALY. 77/103-2, 18 Ca 1333
[519] BOA. MF. ALY. 60/74, 4 Ca 1332; BOA. MF. ALY. 113/79, 17 Ca 1336
[520] Bakınız Ek 23
[521] BOA. BEO. 3993/299434, 2 S 1330
[522] BOA. MF. ALY. 53/112, 23 M 1332
[523] BOA. MF. ALY. 134/92, 11 S 1337
[524] BOA. MF. ALY. 148/1-92, 6 R 1335

tarihinde dersler başlayana kadar yangının hasarlarını gidermek, lüzumlu olan eşyaları bir iki ay zarfında tamir etmek ve bunlar mektebin açılış zamanına yetiştirilmek istenmiştir. Zorunlu olan mutfak ve erzak ambarı ile üzerinde bulunan hamam ve depo dairesinin bir an önce tamir edilmesi, karşı binada bulunan çamaşırhane ve mutfak kısmında gerekli tadilatların yapılması gerekli görülmüştür. Fakat mahallede yaşayan sakinler tahliye olmadığı için istenilen tadilat ve inşaat yapılamamış ve Eylül ayına yetişememiştir.[525] Bunun üzerine Darülmuallimat, Çapa'da Darülmuallimin için yaptırılan ve 1914 yılında Darülmuallimat'a bırakılan binanın tamamlanması ile Çapa'daki yeni binaya taşınması kararlaştırılmıştır.[526] Hatta binanın ön cephesi için Kütahya'dan çiniler getirilmiştir.[527] Mektep binasına ait fotoğraflar ekte sunulmuştur.[528]

Ekim 1918 yılında Çapa'da Kazasker Cami Sokağı'ndaki Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne ait yanmış bir arsa, Darülmuallimat'ın bahçe sınırında bulunduğu için satın alınmış ve mektebe dahil edilmiştir.[529] Söz konusu eksiklikler, bütçenin elverdiği oranda giderilmeye çalışılmıştır. Şubat 1919 yılında yeni binada mutfak ile çamaşırhane ilavesi gerekli görülmüş fakat mevsimden dolayı inşaata ara verilmiştir. Nisan 1919 yılında bahçe duvarının yıkılıp yeniden yapılması, tahta perdelerden tamire muhtaç olanların tamir edilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca çamaşırhanenin yeniden yapılmasına, öğrenci için ihtiyaç olan küçük bir hamam, Tabahat dersleri için mektebin içinde küçük bir mutfak ve teneffüs zamanlarında bahçede talebelerin kullanacağı dört adet abdesthane yapımına, bulaşıkhanenin de dışarı alınmasına karar verilmiş ve bunun için gerekli bütçe ayrılmıştır.[530]

Darülmuallimat'ta büyük bir konferans salonunun yapımına başlanmış, geniş ve güzel bir planı olmasına rağmen salon tamamlanamamıştır. Sandalyeleri yerleştirilmemiş, duvarları ve tavanında eksiklikler olmuştur. Darülmuallimat'ın yeni binaya naklinden sonra bu konferans salonu başka amaçlarla kullanılmış, planında değişiklikler yapılmış, mimarisi bozulmuştu. Ancak 1921 yılında tekrar konferans salonu olarak kullanılmak istenmiş, düzenlenmiş, eksiklikleri tamamlanmış ve sahne kısmında birkaç değişiklik yapılarak konferans salonuna dönüştürülmüştür.[531]

[525] BOA. MF. ALY. 117/101-11, 15 Haziran 133
[526] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 3578
[527] BOA. MF. MKT. 1222/60, 4 R 1335
[528] Bakınız Ek 24
[529] BOA. MF. ALY. 123/69-2, 29 M 1337
[530] BOA. MF. ALY. 135/49-3, 2 N 1337
[531] BOA. MF. ALY. 159/11-1, 11 Za 1339; Bakınız Ek 25

6. DARÜLMUALLİMAT'IN EĞİTİM ÖĞRETİM DURUMU

6.1. Nehari Darülmuallimat'ta Eğitim Öğretim

Maarif-i Umumiye Nizamname'sine göre öğrenim süresi 2 yıl olan Sıbyan subesi ve öğrenim süresi 3 yıl olan Rüştiye şubesinde okutulacak derslerin aşağıdaki gibi olması karar verilmiştir.[532]

Tablo 6.1. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi İle Belirlenen Sıbyan Şubesi Ders Programı (MUN. Madde 69).

Mebadi-i Ulûm-ı Diniye[533]
Kavaid-i Lisan-ı Osmanî ve Kitabet[534]
Usûl-i Talim[535]
Her cemaatin kendi lisanı
Risale-i Ahlak[536]
Hesab ve Defter tutma usulü[537]
Tarih-i Osmanî ve Coğrafya
Malûmat-ı Nafia[538]

Tablo 6.2. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi İle Belirlenen Rüştiye Şubesi Ders Programı (MUN. Madde 70).

Mebadi-i Ulûm-ı Diniye
Kavaid-i Lisan-ı Osmanî ve İnşa[539]
Arabî ve Farisî[540]
Her cemaatin kendi lisanı
İlm-i Ahlak[541]
Tedbir-i Menzil[542]
Tarih ve Coğrafya
Mebadi-i Ulûm-u Riyaziye ve Tabiiye[543]
Resim
Mûsiki
Enva-i Ameliyat-ı Hıyatiye[544]

Sıbyan şubesi ve Rüştiye şubesi programında yer alan Mebadi-i Ulûm-ı Diniye dersinde gayrimüslim kısım dikkate alınarak her milletin kendi dili ile din işleri başkanları tarafından belirlenmiş kimseler tarafından verilmesi kararlaştırılmıştı. Tablolara baktığımızda Sıbyan ve Rüştiye kısmında derslerin hemen hemen birbirinin

[532] *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*, Madde 68-70; BOA, Meclis-i Tanzimat Defteri, nr.2 s.221-245; Düstur I.Tertip, II. C, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1289, s. 184-220; M. Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti…,* s. 418-19

[533] Dini Bilimlere Giriş

[534] Osmanlı Dilinin Kuralları ve Yazma

[535] Öğretim Metodu

[536] Ahlak Bilgisi

[537] Hesap ve Defter tutma metodu

[538] Faydalı Bilgiler

[539] Osmanlı Dilinin Kuralları ve Edebiyat

[540] Arap Dili ve İran Dili

[541] Ahlak Bilgisi

[542] Ev idaresi

[543] Aritmetik ve Tabiat Bilgisine Giriş

[544] Hayat Bilgisi

aynısı olduğu görülmektedir. Her iki şubede Müzik dersine yer verilirken Resim dersine sadece Rüştiye şubesinde yer verilmişti. Programda kız çocuklarının öğrenmesi gerektiği düşünülen Dikiş, Nakış gibi mesleki dersler ve hayat bilgisi dersi de bulunmaktadır. Dersleri verecek hocaların niteliklerinin dahi belirlendiği nizamnamede mektepte gereği kadar muallime, nakış ustasının bulunması kararlaştırılmıştı.

Ancak Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile açılacak Darülmuallimat'ın şubeleri, ders programları detaylı bir şekilde açıklığa kavuşturulsa da bu hükümlerin büyük bir kısmı uygulanamamıştı. 12 Nisan 1870 tarihli Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından hazırlanan raporda[545];

> *"... her cemaate kendi lisanınca tedris olunmak üzere Darülmuallimat'ın muhtelit olması lazım geliyor ise de şu hal birçok müşkülat ve tekellüfatı dâ'î olacağından Darülmuallimin hakkında dahi icra olunacağı vecihle şimdilik yalnız İslam dairesi küşadıyla muameleleri ona göre tayin kılınmıştır... İşbu mektebte hasbennizam fenni musiki talimi dahi iktiza eder ise de talebelerin daha ziyade mühim ve nafi olan sair dersler ile iştigal etmelerine mani olur mütaleasiyle fenni mezkûr sene-i aitiyeye tehir kılınmıştır..."* [546]

şeklinde değişiklik yapılmıştı. Böylelikle birçok masrafa ve güçlüğe yol açacağı gerekçesiyle gayrimüslim dairesinin açılmasından vazgeçilmiş. Şimdilik yalnızca Müslim dairesi oluşturularak muallimler ona göre tayin edilmişti. Yine aynı raporda Musiki dersinin verilmesi nizamnamede kararlaştırılmasına rağmen öğrencilerin daha önemli ve faydalı olan diğer derslere çalışmalarına engel olacağı düşüncesiyle bu ders, gelecek yıla bırakılmıştı. Bu şekilde değiştirilen program, 26 Nisan 1870 tarihinde mektebin açılmasıyla uygulanmaya başlanmıştı. 1872-1873 ders yılında mektepte okutulacak derslerin programı şu şekilde oluşturulmuştur.

Tablo 6.3. 1872-1873 Eğitim Öğretim Yılı Darülmuallimat Ders Programı *(İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 6).

Birinci Sınıf	**İkinci Sınıf**	**Üçüncü Sınıf**
Arapça	Ulum-ı Diniyye	Ulum-ı Diniyye
Farsça	Arapça	Arapça
Hesap	Farsça	Farsça
Coğrafya	Hesap	Hesap
Tarih	Coğrafya	Coğrafya
Rik'a	Kıraat-ı Türkî	Kıraat-ı Türkî
Sülüs	Sülüs	Sülüs
İnşa	Rik'a	Nakış ve Hıyatiye
Resim	Nakış ve Hıyatiye	
Nakış		

İlk iki yıl dersler, Nizamnamede belirtildiği gibi devam etmiş, önemli bir değişiklik söz konusu olmamıştır. Sadece ders programına Rika ve Sülüs gibi yazı dersleri eklenmiştir.

1873 yılında ilk mezunlarını verecek olan Darülmuallimat'ta 27 Haziran'da imtihanlara başlanmıştır. Sınıf geçme imtihanları, Meclis-i Maarif-i Umumiye'den gönderilen aza ve mümeyyizler tarafından mekteplerde mezuniyet imtihanları ise

[545]Rapor, "Nehari Darülmuallimat'ın Açılışı ve Tarihsel Gelişimi" kısmında detaylı bir şekilde sunulmuştur.
[546] BOA. İ. DH. 614/ 42823, lef 6 10 M 1287

Meclis-i Maarif-i Umumiye'de yapılmaktaydı. Ancak Darülmuallimat'ın gerek sınıf geçme ve gerek mezuniyet imtihanları mümeyyizler tarafından mektepte yapılmıştı. Bu yıl son sınıfta bulunan 21 talebeden 17'si Arabî, Farisi, Hesap, Coğrafya, İnşa, Tarih, Rika, Nakış, Resim ve Sülüs derslerinden imtihan olarak şahadetname almıştı. [547]

1873-1874 eğitim öğretim yılında imtihana girecek sınıflardan İnşa ve Tarih dersleri kaldırılmış onların yerine İmla, Kıraat-ı Türkî, Piyano, Dikiş, Makine dersleri konulmuştur. İlk defa programa konulan Dikiş, Makine dersine 19 öğrenciden 6 öğrenci katılmış ve yine ilk defa bu yıl müfredata konulan Piyona dersine ise 7 kişi katılmıştı.[548] Bu durum bizlere Makine dersinin ve Piyano dersinin seçmeli ders olarak okutulduğunu göstermektedir. Bu ders döneminin son sınıf talebelerinden başarılı bulunan Adviye Hanım'a verilen şahadetname örneği ve tercümesi ekte sunulmuştur.[549]

1873 yılında Musiki muallimi olarak Refika Hanım atanmıştır.[550] Bu gelişme, bizlere ilk yıllarda gereksiz görülen Musiki dersinin[551] kısa süre içerisinde programda yerini aldığını ve bu ders için muallime tayin edilerek aktif hale getirildiğini göstermektedir. Ayrıca bu dönemde Darülmuallimat'ta Nakış derslerinin yapılması için ayrı sınıflar oluşturulmuş ve bu sınıflara dikiş makineleri sıralanmıştır. El İşleri dersi için gerekli olan bazı araç gereçler temin edilmiş. Musiki dersi için gerekli müzik aletleri ve özellikle ders olarak gösterilen Piyano mektebe alınmıştır. Ancak C. Öztürk'e göre Musiki dersi, Darülmuallimat programına 1875 yılında girmiştir. Öztürk, 1875 yılında programa dahil olan Musiki dersinin bu tarihten önce verilmediğini ve buna karşılık Makine dersinin bulunduğunu söylemektedir. 1878 yılında okula müdür olarak İsmail Efendi'nin atanmasından bir yıl sonra okulda Piyano dersinin okutulmaya başladığını ifade etmekteydi. [552]

Mektepte verilen derslerden görülmektedirki mektebin kuruluşunun üzerinde 5-6 yıl geçmesine rağmen planlanan program tam olarak yerleştirilememiştir. Derslerde sık sık değişiklikler yapılmış, bazı dersler birleştirilmiş, bazı dersler ise ilk kez müfredata konulmuştur. Programdaki derslerin içeriklerinde eksiklikler söz konusu olmuştur. Ayrıca mektepte kadın öğretmen bulunmadığından dersler erkek öğretmenler tarafından verilmiştir. Sadece Nakış, Dikiş, Resim dersleri kadın muallimler tarafından yürütülmüş. Hatta bazı dönemlerde mektebe atanan muallimlerde sıkıntılar yaşanmıştır. Bütün bu gelişmeler, Darülmuallimat'ta eğitim ve öğretimde aksaklıkların yaşanmasına neden olmuştur. Bunları çözmek, mektebin amacına uygun hizmetler vermesini sağlamak ve eğitimi daha iyi hale getirmek için zaman zaman reformlara gerek duyulmuştur.

II. Abdülhamit Dönemi, Darülmuallimat'ta özellikle eğitim hayatında önemli girişimlerin yapıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Mektebin ders programlarında değişiklikler yapılmış, bazı dersler müfredattan çıkarılmış bazı dersler ise lüzumlu görülerek müfredata eklenmiştir. Darülmuallimat'ta eğitim öğretim kaliteli hale getirilmek istenmiştir. Ancak dönemin ilk yıllarında yaşanan askeri gelişmelerden tüm eğitim kurumları gibi Darülmuallimat'ta etkilenmişti. 1877-1878 yıllarında Osmanlı Rus Savaşı'nın yaşanması ve savaş sonucunda yaşanan gelişmeler sebebiyle bu yıllarda okulda sağlıklı bir eğitim yürütülememişti. Büyük umutlarla açılan mektep, bu yıllarda

[547] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 6-7
[548] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 7
[549] Bakınız Ek 26
[550] BOA., Ayniyat Maa., nr. 1071, s. 179
[551] Erdem, Müzik dersinin Devlet salnamelerinde zaman zaman piyano adıyla geçmesini bu derste piyano eğitimi yapılmasında ileri geldiğini ifade etmektedir. (Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 338).
[552] Öztürk, *Atatürk Devri…,* s. 1, 43

da amacına uygun bir eğitim öğretimi gerçekleştirmekte zorlanmıştı.[553] Hatta Darülmuallimat, 1878-1879 öğretim yılında mezun vermemiş. Problemlerin devam etmesi üzerine mektep iki sene kapalı kalmış ve 1881-1882 eğitim öğretim yılında tekrar eğitime başlamıştı. Ancak iki yıl kapalı kaldığı için dağılan öğrencilerin yerine yeni kayıt olanlar, eğitime birinci sınıftan başlamışlardı. Böylelikle Darülmuallimat, 1879-1882 yılları arası dört yıl boyunca mezun verememişti. [554]

1881-1882 eğitim öğretim yılında okutulan derslerde fazla bir değişiklik yapılmamıştı. 1885-1886 ders yılına gelindiğinde ise beklenilen başarı hala tam anlamıyla sağlanılamamıştı. 32 kişilik ikinci sınıf talebelerinden 22'si imtihana girerek şahadetname alabilmiş. Diğerleri başarısız bulunarak sonraki yıllara kalmıştı. Oysa ülkede kadın öğretmen açığının gittikçe artmaya başlandığı ve bu açığın bir an önce kapatılması için çaba harcandığı bir dönemde bu rakam yeterli değildi. Üstelik son sınıf öğrencilerin girdikleri imtihanlarda başarısız bulunması mektepte verilen eğitimin de sorgulanmasına neden olmaktaydı.

Darülmuallimat'ın eğitim hayatında yaşanan olumsuz gelişmelerin yanı sıra olumlu bazı gelişmeler de söz konusu olmuştur. 1880'li yıllardan itibaren Darülmuallimat'ta gerek idari yapıda gerekse öğretim kadrosunda kadın eğitimci sayıları artmıştır. Mektebin ilk mezunları, muallim olarak mektepte görevlendirilmeye başlamıştır. Sayıları artan kadın muallimler, bu tarihten itibaren meslek derslerinin yanı sıra ilk kez teorik derslere girmiş ve zamanla eğitim yönetiminde aktif olmuşlardır. Nitekim 1882-1883 eğitim öğretim yılında Tarih-i Osmanî dersinin Nakiye Hanım tarafından verilmesi de bu duruma güzel bir örnektir.

1886-1887 yılında oluşturulan ders programına o zaman kadar okutulmayan Hendese dersi eklenmiş, ertesi yıl Tezgah dersi müfredata konulmuştur. Nakış hariç bütün elişleri ile ilgili dersler, Tezgah dersi adı altında toplanmıştır.

1889-1890 yılında okuma süresi üç yıldan iki seneye indirilmiştir. İkinci sınıf son sınıf sayılarak bu sınıf öğrencilerine şahadetname verilmiştir. Bu uygulama ile daha fazla mezun vermek ve ülkedeki kadın muallim açığını kapatmak amaçlanmıştı. Ancak sonuç beklenildiği gibi olmamış, sınıfta başarılı olanların sayısı oldukça az olmuş, mezun sayısında düşüş yaşanmıştı. 1892 yılında Darülmuallimat'a hazırlık niteliğinde 6 senelik İbtidai ve Rüşdi sınıflardan oluşan inas rüştiye mektebine denk İhtiyat Kısmı'nın kurulması kararlaştırılmıştır. Okuma süresine bir yıl daha ilave edilmiş ve tekrar eskisi gibi üç sınıf oluşturulmuştur. İkinci sınıf öğrencileri mektebe üçüncü sınıftan devam etmişlerdir. Ders programında bazı değişiklikler yapılmış, son sınıf derslerine Kur'an, Hendese, Usul-i Talim ve Terbiye, Kitabet ve Lügat, Malumat-ı Fenniye, Hıfzıssıhha ilave edilmiştir.[555] 1893-1894 öğretim yılında şimdiye zamana kadar ayrı ayrı gösterilen Sülüs ve Yazı dersleri Hüsnühat adı altında birleştirilmiş. Ahlak ve Terbiye ile Nesiç[556] dersi programa ilave edilmiştir. [557]

Öğretmen okullarında yetişen bir öğrencinin mezuniyetinden sonra mesleğini icra edebilmesi için mesleki formasyon dersi olan Usul-i Tedris'i alması gerekiyordu. Ancak son derece önemli ve elzem olmasına rağmen Darülmuallimat'ın oluşturulan ders programlarında mesleki formasyona gereken önem verilmemişti. Bu ders, ilk defa 1881-1882 yılında programa girmiş. Dersin yürütülmesinden ise Darülmuallimin ve

[553] Ders programı için Devlet Salnamesi, sene 1294, s. 387
[554] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s.676; *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 11-12
[555] BOA. İ. DH. 1263/99248, 11 B 1309; BOA. MF. VRK. 34/2, 24 Ra 1330
[556] Dokuma Dersi
[557] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 14

Mülkiye ve Sanayi Nefise Mektebi muallimi Aristokli Efendi sorumlu tutulmuştu.[558] Bir sonraki eğitim öğretim yılında ders kaldırılmış ve uzun bir süre mektep programında yer almamıştı. 1890-1891 ders yılında mektep programına yeni dersler eklenmesi gerekli görülmüş ve bunlardan biri de Usul-ı Talim ve Terbiye (Eğitim ve Öğretim Yönetimi) dersi olmuştu.[559] Dersi vermek için ise Ayşe Sıdıka Hanım görevlendirilmişti.[560] Ayşe Sıdıka Hanım, 1891-1892 yılında 1500 kuruş maaşla Darülmuallimat'ın Coğrafya, Ahlak, Elişleri derslerine tayin edilmişti. Muallim yetiştirmekle mükellef olan bir mektepte pedagoji derslerinin bulunmaması Ayşe Sıdıka Hanım'ın dikkatini çekmiş ve pedagojinin okutulması için müdüriyete bir rapor sunmuştu. Bunun üzerine Ayşe Sıdıka Hanım, aynı maaşla bu dersin de okutulması için görevlendirilmişti. Üstelik batı edebiyatını iyi bilen Ayşe Sıdıka Hanım, batı kaynaklardan da yararlanarak bu derste kullanılması için *"Usul-i Talim ve Terbiye Dersleri"* adıyla bir kitap yazmıştı. Muallim, kitabı iki kısım halinde yayınlamayı düşünmüş fakat 1908 yılında vefatı ile kitap, tek kısım yayınlanmıştı. Öğretmen yetiştiren kurumlar için önemli bir kaynak olan bu kitap, aynı zamanda Türkiye'deki ilk pedagoji kitaplarından biridir. [561]

Mesleki formasyon dersinin önemini sık sık vurgulayan Muallim Cevdet de mektep öğrencilerinin Usul-i Tedris ve Terbiye dersini görmeden muallime olamayacağını dile getirmişti. Muallim Cevdet; [562]

> "Darülmuallimin ve Darülmuallimat'ta usulün mevkiini anlamayan bir memlekette nasıl olurda terbiye ve dürüst esaslara rabtedilebilir? Muallimler ve muallimeler usul bilmiyor ki terbiye etsinler! Nihayet 1891 yılında Münif Paşa'nın Maarif Nazırlığı zamanında Darülmuallimat'ta Fenni Terbiye ve Usul-ı Tedris dersi konmuş ve muallimliğine de Ayşe Sıdıka Hanım tayin edilmiştir. Biz de Fenni Terbiye ve Usul-i Tedris kadar yetim kalmış bir şube-i ilmiye yoktur...

diyerek bu konudaki düşüncelerini ifade etmiştir

1894-1895 öğretim yılında mektepte hazırlanan talimatname ve müfredat programı ile okulun eğitim öğretim hayatında düzenlemeler yapılmıştır. Programda Usul-i Tedris Dersi'ne de yer verilmiş ancak uygulamalı yapılan bu ders teorik olmaktan kurtulamamıştır.[563] Bu eğitim öğretim yılında mektebin müdürlüğüne Darülmuallimin Din dersleri muallimi Mehmet Hulusi Efendi tayin edilmişti. Mehmet Hulusi Efendi, mektepte yaptığı önemli değişiklikler ve tamamladığı eksiklikler ile mektebin hayatında önemli bir yere sahip idi. Mehmet Hulusi Efendi, o vakte kadar dağınık bir halde bulunan mektep kayıtlarını ve nezaretin eski kayıtlarını bir deftere geçirerek o zamanlardan elim kalabilecek tek vesika olan *İstanbul Kız Muallim Mektebi* isimli kaynağı hazırlatmıştı. Ayrıca Mehmet Hulusi Efendi, mektep için bir bina temin etmekle uğraşmış ve Koska'daki 1909 yangınında yanan binayı satın aldırmayı başarmış.[564] Böylece mektebin kendine özgü bir binaya kavuşmasını sağlamıştı. Ayrıca Hulusi Efendi, mektep için bir talimatname, dersler için de bir müfredat programı

---

[558] Devlet Salnamesi, 1299, s. 260; *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 15
[559] Devlet Salnamesi, sene1299, s. 260; sene 1300, s. 192
[560]Muallim Cevdet, "Darülmualliminin Yetmişinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle Verilen Konferans" , *Tedrisat Mecmuası*, 32, 7 Mart 1332, s. 190-91; Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* ,1989, s. 203
[561] Nafi Atuf Kansu, *Türkiye'de Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul 1930, s.165- 67; Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.675-76; Ferit Ragıb Tuncor "Ayşe Sıdıka" ss.16-17; Hamza Altın, "Osmanlı'da Bir Kadın Pedagog …" s. 179-192
[562] Muallim Cevdet, "Darülmuallimin 70. Sene-i Devriyesi", *Tedrisat Mecmuası*, No.6, Mart 1332, s.175-200, s. 195; naklen Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s. 675
[563] Öztürk, *Atatürk Devri…*, s. 15
[564] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 16-30

oluşturmuştu. Talimatname ile kuruluşundan itibaren oturtulmaya çalışılan eğitim sistemi tüm yönleri ile değerlendirilmişti.

29 Temmuz 1895 tarihinde çıkarılan *Darülmuallimat ile İhtiyat Kısmına Mahsus Talimat'ta* mektebin eğitim öğretim durumu, ders programı, ders içerikleri gibi konular ele alınmıştır. [565] 82 maddeden oluşan Talimatnamenin ilk beş maddesinde mektep ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Buna göre;

Darülmuallimat, ibtidaiye ve rüştiye mekteplerine öğretmen yetiştirmek üzere kurulan ve öğrenim süresi üç yıl olan bir eğitim kurumudur. Maarif-i Umumiye Nezareti'nin şubelerinde biri olan Darülmuallimat; müdür, müdüre, yeteri kadar muallim ve muallime, hademe ve hizmetlilerden oluşmaktadır. Mektepte öğrenim süresi altı sene olan İhtiyat kısmı bulunacak ve bu kısım kız rüştiye mekteplerine eşdeğer olacaktır. İhtiyat kısmı sınıflarına dahil olmak isteyenler bir mümeyyiz heyeti huzurunda sınava tabi tutulacak başarı derecelerine göre sınıflara yerleştirilecektir.

Talimatname'de bu ilk beş maddeden sonra bölümler oluşturulmuştur. Bu bölümlerde; Müdür ve müdirelerin vazifeleri, muallim ve muallimlerin vazifeleri, muavine ve mubassırların vazifeleri, mükafat ve mücazat, imtihanlar ve tatiller hakkında bilgi verilmiştir (Bu bölümde Talimatnamenin sadece eğitim öğretim ile ilgili kısımları incelenmiştir. Diğer kısımları, ilgili yerlerde ele alınmıştır.)

Talimatname ile Darülmuallimat'ta verilecek derslerde önemli değişiklikler yapılmış ve yeni müfredat programı oluşturulmuştur. Buna göre 1895 yılında mektepte verilecek dersler ve saatleri aşağıdaki gibi olmuştur;

Tablo 6.4. 1895 Talimatnamesi ile Belirlenen Darülmuallimat Programı *(Darülmuallimat ile İhtiyat Kısmına Mahsus Talimatname).*

Dersler	**I. Sene Ders saati**	**II. Sene Ders saati**	**III. Sene Ders saati**
Tecvid ve Kur'an Tatbikatı	2	1	1
Ulum-ı Diniyye	2	2	2
Arabi	2	2	2
Farisi	1	1	1
Kavaid-i Osmaniye ve Müntahabat	1	1	1
Kitabet ve Tatbikat-ı kavait	1	1	2
Hüsnühat	1	1	1
Usul-ü Tedris	2	1	1
Ahlak	-	2	1
İlm-i eşya	1	1	1
Mevalit ve Ulumu Tabiiye	-	1	1
Hıfzıssıhha	-	1	1
İdare-i beytiye	1	2	2
Hesap	2	1	1
Hendese	1	1	1
Resim	1	1	1
Coğrafya	2	1	1
Tarih	1	1	1
Musiki	1	1	1
El Hünerleri	4	3	3
Toplam	**26**	**26**	**26**

[565] Maarif Salnamesi, sene 1317, s. 320-335

Programda yer alan derslerin içerikleri ve işleniş şekli özetle şu şekildedir; [566]
Tecvid ve Kur'an-ı Kerim'de Tatbikat dersinde üç sene Kur'an-ı Kerim usulüne göre okunacak her sene birer defa hatmedilecektir.
Ulum-u Diniye haftada iki saat olan bu derste bütün dini bilgiler okutturulacaktır.
Arabi dersinde ilk sene inas rüştiye programının Arapça kısmında bulunan bilgilerin tekrarı ve izahı yapılacak, diğer senelerde ise Arap diline ait gramerler gösterilecektir.
Farisi dersinde ilk sene inas rüştiyelerinde okutulan Farsça kısmından daha ayrıntılı bilgi verilecektir. İkinci sene Kitab-ı Gülistan'dan[567] seçilmiş kısımlar okutulacak, Farsça kelimeler, öğrencilerin zihnini yormadan ezberletilecek. Son sene ise hikmet ile ilgili bilgiler verilecek, ahlaki fıkra ve beyitler ezberletilecek ve öğrenciye tercüme yaptırılacaktır.
Kavaid-i Osmaniye ve Müntahabat dersinde birinci sene inas rüştiyelerinde verilen Türkçenin kuralları dersi tekrar edilecek, her derste bir önceki dersin tekrarı yapılacak, dilbilgisi kurallarına başlanılacaktır. Ayrıca öğrencilerin ismi sıfattan ayırt etmelerine gayret edilecek, izafetin ne demek olduğu öğrenciye açıklanacak ve öğrencilere yazma vazifeleri verilecektir. İkinci sene edebiyatçılardan, âlimlerden kızların ahlak ve terbiyelerine örnek olacak parçalar ezberlettirilecektir. Üçüncü sene gramerde anlaşılamayan bölümlere ağırlık verilecek, örneklerle açıklanacak, isim terkibi ve sıfat terkibi anlatılacaktır.
Kitabet dersinde birinci sene inas rüştiyelerinde görülen Yazı Kuralları (imla) dersinin tekrarı yapılacak ve okunan, yazılan örneklerde daima dil bilgisi tekrar edilecektir. Sonraki yıllarda da mektuplar incelenerek başlangıcı, üslubu, sonlandırılması, çeşitleri, zarf üzerine yazılması gerekenler, teşekkürname, tavsiyename, taziyename ve ihtar konuları işlenecektir.
Hüsnühat; Daha önce müfredatta işlenen sülüs, yazı, rika gibi dersler, Hüsnühat adı altında birleştirilmiş olup derste sülüs, rika hatları, divani ve rihani harflerin şekilleri gösterilecektir.
Usul-u Tedris ve İdare-i Mekatib dersinde ilk sene çocukları tanımak, çocukların oyunları, beden terbiyeleri, küçük maharetler, anlama kabiliyeti hakkında bilgi verilecektir. İrade, vicdan ahlakı, mesuliyet duygusu verilerek öğretme yöntemlerini ve tekniklerini anlatılacaktır. İkinci sene ibtidai ve rüştiye mektebinin teşkilatı, koleksiyonları, kütüphaneleri, mektep müzeleri ve programları ele alınacak. Son sene ise sınıf defteri, imtihanlar, şahadetnameler, tasdiknameler, mükafatlar, mücazatlar hakkında bilgi verilecektir.
Ahlak dersinde ahlakın gayesi, mecburiyet ve vazifeler, mesuliyet, menfaat, iyilik, doğruluk, vaat, şefkat, hükümete itaat gibi konular işlenecektir.
İlm-i Eşya; inas rüştiye mekteplerinde okutturulan Eşya bilgisi ve Faydalı bilgiler dersi tekrar edilecek, açıklanarak ve uygulanarak görülecektir.
Mevalit ve Hikmet-i Tabiiye; ikinci sene ve üçüncü sene verilecek bu derste hayvanat, nebatat (bitkibilim) ve tabakat'ül arz (jeoloji ilmi) ve maden ilmi hakkında talebeye bilgi verilecek ve her ders numuneler ile açıklanacaktır.
Hıfzıssıhha dersinde ikinci senede insan vücudu ve fizyolojisi hakkındaki bilgiler gösterilecektir. Üçüncü senede su, hava, hastalıklar, aşı, hayvan hastalıkları hakkında bilgilendirme yapılacaktır.
İdare-i Beytiye dersinde talebeye evlerin idaresi, çocuk terbiyesi, hane işleri hakkında örnekler gösterilecektir.

[566] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 30; Maarif Salnamesi, sene 1317
[567] Sa'di-i Şirazi'nin (ö. 691/1292) ünlü Farsça eseridir. Bu eser, Osmanlı eğitim kurumlarında özellikle medreselerde Farsça öğretilirken ders kitabı olarak okutulmuştur.

Hesap dersinde hesap bilgisi tamamıyla öğretilecektir. Zihni hesaplar, toplama çıkarma, çarpma bölme, arşın, endaz, kuruş, okka bilgileri, kesirler ve diğer matematik işlemleri işlenecektir.
Hendese dersinde hendese ilminin tarifi yapılacak, cisim, hacim ve yüzey boyutları incelenecek, bir cismin hacmini, ağırlığını ölçülecek. Kürenin, dairenin genişliğini hesaplanacak ve pi sayısının ne demek olduğu öğretilecektir.
Resim; ikinci sene yaprak, çiçek ve ağaç gibi toprakta yetişen bitkiler, üçüncü sene sandalye, bardak, masa sıra, şamdan gibi modeller resmedilecek. Sulu boya kullanılacaktır.
Coğrafya; ilk sene gökbilimi ile ilgili konulara giriş, harita ve küre katları, kıtaların oluşumu, hava-deniz olayları hakkında bilgilendirme yapılacak. İkinci sene siyasi coğrafyaya girilerek Asya, Amerika vd kıtalarda bulunan hükümetler hakkında bilgi verilecek. Çin, Japonya, Hindistan, Rusya, İran, Afganistan, Afrika, Amerika, Kanada, Brezilya, Arjantin vs. hükümetler ve bunların tabii, idari, zirai, sanayi ve ticari coğrafyaları hakkında bilgilendirme yapılacaktır. Son sene ise Osmanlı coğrafyası, üç kıtaya ayrılması, sınırları, dağlar ve nehirleri, vilayetleri, ticari, zirai ve sanayi durumu, demiryolu ve vapurlar gösterilecektir.
Tarih; inas rüştiye mektebinde okutulan tarih dersleri burada daha detaylı bir şekilde gösterilecektir. Hz. Adem'den başlayarak peygamberlerin hayatları, İslam tarihi ve medeniyeti, Selçuklu dönemi, Osmanlı dönemi padişahları, vukuu bulan olayları, ilmi, maarif ve sanatsal gelişmeler öğretilecektir. Burada özellikle üzerinde durulan konu tarih dersinin ezber usulüyle öğretilememesi ve öğrenilmemesidir. Bu yüzden dersin muallimleri öğrencilerin anlayacağı şekilde anlatmaya özen göstermelidir.
Musiki dersinde şimdilik yalnız Piyano gösterilecek ancak ilerde içeriği genişletilecektir. Ders, usule uygun yapılacak, nota, imla ve gramer öğretilecektir. Gösterilecek notaların edep ve terbiye parçalarından oluşmasına mektep idaresi dikkat edecektir.
El hünerleri dersinde sarma işlemini güzel bir şekilde yapabilme, hesap ve biçki kurallarını öğrenerek çamaşır biçme, giyecekleri terziye muhtaç olmayacak surette zamanına ve geleneklere uygun dikme, tülden çeşitli eşyalar yapma, pamukları kaleme sarma ve çözme, masura sarma, mekik atma, tezgahta elbise ve gömlek dokuma, ipek kurdele ve mendil işleme, Çin pamuğundan gömlek vs. şeyler dokuma, çıkrık ile pamuk eğirme gösterilecektir.

1895 yılında yayınlanan talimatname ile görüldüğü gibi mektebin yapısında ve ders içeriklerinde önemli değişiklikler yapılmıştır. Hem Darülmuallimat hem de yeni açılan İhtiyat kısmının eğitim içerikleri tek tek ele alınmıştır. Önceki programda bulunan derslerin çoğu devam ettirilmiş ancak haftalık saatleri değiştirilmiştir. Musiki ve El Hünerleri dersine ağırlık verilmiştir. Musiki dersine önceleri gerek olmadığı, talebelerin zamanını aldığı düşünülse de zamanla önemi artmıştır. Özellikle başlarda derste sadece piyano öğretildiği için ders programlarında Musiki dersi Piyano dersi olarak geçmiştir. Ayrıca burada yetişen kızların sadece öğretmen olması amaçlanmamış, toplumdaki bir takım görev ve sorumlulukları yerine getirirken kolaylık sağlayacak uygulamalar da ders programındaki yerini almıştır. Örneğin, El Hünerleri dersinde gündelik hayatlarını kolaylaştıracak çamaşır, ütü, aşçılık, terzilik gibi uygulamalara yer verilmiştir. Kısacası bu mektepten sadece kadın muallim yetiştirmek hedeflenmemiş aynı zamanda iyi bir ev hanımı ve özverili bir anne yetiştirmek mektebin en önemli amaçlarından biri olmuştur.

Derslerin içeriklerinde dikkat çeken bir husus da derslerde okutulacak eserlerin, işlenecek notaların, verilecek örneklerin edep ve ahlaklarına katkı sağlayacak şekilde

seçilmesidir. Burada kızların ahlakını bozacak durumlardan kaçınılması maddelerde özellikle vurgulanmıştır. Ayrıca mektepte ezbere dayalı bir eğitim şeklinde uzaklaşıldığı görülmektedir. Muallimler bu konuda uyarılmış ve bazı derslerde ezberden kaçınılması özellikle belirtilmiştir. Arabi, Farisi, Kavaid-i Osmani gibi derslerde yapılacak ezberlerin öğrencilerin zihnini yormadan yapılması istenmiştir. Derslerde tekrara da önem verilmiştir. Bir önceki yıl görülen bilgiler pekiştirilmeden yeni döneme geçilmemiştir. Darülmuallimat, eğitimci yetiştiren bir kurum olduğunda oluşturulan müfredatlarda yazı dersine her zaman önem verilmekteydi. Nitekim bu talimatnamede de öğrencilerin yazılarını güzel yazması gerekli görülmüş ve müfredatta güzel yazı dersine oldukça yer verilmiştir.

1896-1897 eğitim öğretim yılından itibaren Darülmuallimat'ta görev yapan kadın muallim sayıları artmıştır. Hatta mektepten mezun olan kızların birçoğu Darülmuallimat'ta muallim olmuştu. Bu ders yılının son sınıf derslerini incelediğimizde 1895 yılında oluşturulan programdan farklı olarak Nesiç[568], Nakış, Biçki gibi dersler eklenmiştir. Bir sonraki eğitim öğretim yılının haftalık ders programında mesleki formasyon dersi yani "Usul-i Tedris" üç yılda da verilmiştir.[569] Zaman zaman kaldırılıp eklenen bu dersin önemi zamanla daha iyi anlaşılmış ve öğretmen okullarında öğretilmesinin mecburi olduğu kanaatine varılmıştır. Fakat bir dönem dersin yürütücüsü olan ve bu ders için önemli uğraş veren Ayşe Sıdıka Hanım'ın belirttiği gibi uygulamalı yapılmamış maalesef sadece teorik olarak verilmiştir. Derste birinci yıl, talebeye çocuk oyunları, jimnastik, el alışkanlığı kazandıracak küçük uygulamalar gösterilmiş, akıl hakkında bilgiler verilerek, çocuğun anlama kabiliyetinin yaşlara göre gelişimi, ahlak, sağlık ile ilgili bilgilendirmeler yapılmıştır. İkinci yıl daha çok metoda yönelik program yapımı, eğitim usulleri, ölçme ve değerlendirme ile ilgili teorik bilgiler verilmiştir. Üçüncü yıl ise iki yıl boyunca öğretilenler tekrar edilerek bilgiler, Darülmuallimat'a bağlı İhtiyat kısmında uygulanmıştır.[570]

1898-1899 ders yılında Darülmuallimat'ın ders programında eski yıllara nazaran önemli bir değişiklik söz konusu olmamıştı. İmtihana giren son sınıf talebelerinden 26 kişinin hepsi şahadetname almış ve mezun sayıları daha da artışmıştır. Bu mezunlar ve bundan önce mektepten muallim olarak mezun olanların büyük bir kısmı İstanbul'daki kız mekteplerinde göreve başlamışlardır.[571]

Genel anlamda değerlendirdiğimizde kuruluşundan 1895 yılına kadar olan ilk 25 yılda Darülmuallimat, eğitim öğretim alanında, hedeflenen gelişimi göstermekte çalışmıştır. Bu süreçte öğrenim süresinde değişiklikler yaşanmış, okulun kapatılması söz konusu olmuş, idari kısımda ve eğitimci kadrosunda değişiklikler yapılmış ve eğitim zaman zaman kesintiye uğramıştır. Fakat yaşanan olumsuz gelişmelere rağmen mektebin yerinde saydığını da söyleyemeyiz. Her ne kadar hedefler, beklentiler daha fazla ise de eğitim öğretim, bu süreç içerisinde yavaş ve intizamsız olmakla beraber zamana uygun bir gelişme göstermiştir.[572] Özellikle mektebe kadın müdürün atanması, kadınların teorik derslere girmesi, dersin branş muallimler tarafından verilmesi, mesleki derslerin müfredata eklenmesi, ders araç ve gereçlerinin iyileştirilmesi, Mehmet Hulusi Efendi'nin dağınık halde bulunan okul kayıtlarını düzenlemesi, mektep için bina temin etme uğraşları ve 1895 talimatnamesinin ve ders programının yayınlanması bu gelişmelerin önemli örneklerindendir.

---

[568] Dokuma
[569] Maarif Salnamesi, sene 1316, s. 456-480
[570] Maarif Salnamesi, sene 1316, s. 466-468
[571] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 32-33
[572] Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s. 676-677

İkinci Meşrutiyet döneminde pek çok alanda kendini gösteren yenilik hareketi eğitim alanında da kendisini göstermiştir. Kızların eğitimi konusunda yoğun tartışmaların yaşandığı bir dönem olmuştur. Dönemin eğitim öğretim durumu, müfredatı yapılan konuşmalarda, yazılan yazılarda ele alınmış, muallim mekteplerinin yeni usullere göre yeniden düzenlenmesi istenmiştir. Meşrutiyet dönemine kadar Darülmuallimat'ın ders programında yer almayan Hayvanat, Nebatat, İlm-i Arz, Kimya ve Hikmet gibi dersler bu dönem itibariyle programa dahil edilmiştir. Önemli ölçüde ihmal edilen eğitim usullerinin uygulamalı bir şekilde öğretilmesi kararlaştırılmıştır[573]. Bu dönemden itibariyle derslerde materyal kullanımına önem verilmiş, daha kaliteli bir eğitim için fiziki şartlar sağlanmaya çalışılmıştır. Özellikle uygulama gerektiren derslerin uygulama alanları ve araç gereçleri temin edilmiştir.

1909-1910 eğitim öğretim yılında müfredatta yine değişikliğe gidilmiştir. Bazı derslerin saatleri değiştirilmiş fakat üç senenin haftalık ders saatlerinin toplamda 26 saat olmasına dikkat edilmiştir. Bu yılki ders programında; Kur'an-ı Kerim ve Tecvid, Ulum-ı Diniye, Arabi, Farisi, Kavaid-i Osmani ve Müntehebat, Kitabet ve Tatbikat, Kavaid, Hüsnü Hat, Usul-ı Tedris, Ahlak, İlm-i Eşya, Hıfzıssıhha, İdare-i Beytiye, Hesap, Hendese, Resim, Tarih, Coğrafya, Musiki, El Hünerleri dersleri yer almıştır.[574] 1909-1910 yılından itibaren eğitimde görselliğe ve deneye dayalı usul uygulanmaya başlanmıştır. Böylelikle Hıfzıssıhha, Coğrafya, Hesap, Hendese, Hikmet, Kimya derslerinin daha iyi performansı için laboratuarlar kurulmuş, birtakım ders araç ve gereçleri satın alınmıştır. [575]

1910-1911 ders yılı Darülmuallimat'ın son eğitim öğretim yılıdır. Bu öğretim yılına kadar gündüz eğitim veren Darülmuallimat, lağvedilmiş ve Leyli Darülmuallimat açılmıştır.[576] İlk mezunlarını 1873 yılında veren ve 38 yıl eğitim öğretim faaliyetlerini sürdüren Nehari Darülmuallimat, bu süreç içerisinde 731 kıza muallime şahadetnamesi vererek topluma kazandırmıştır. [577]

6.2. Leyli Darülmuallimat'ta Eğitim Öğretim

1910-1911 eğitim öğretim yılında Darülmuallimat'ın lağvedilmesi ile Maarif Nazırı Emrullah Efendi, Leyli Darülmuallimat hazırlıklarının tamamlanıp açılması ve kız öğrencilerin bir an önce mektebe kayıt olması için önemli bir uğraş vermiştir. Leyli Darülmuallimat'a özellikle taşradan öğrenci seçilmesi, öğrenimlerini tamamlayan bu öğrencilerin tekrar taşrada görevlendirilmesi düşünülmüştür. Böylelikle taşradan gelen kız çocukları, aldıkları eğitim sonucunda memleketlerine geri dönecekler ve buralardaki kız mekteplerinde muallime olacaklardı. Kızların eğitimi sadece İstanbul ile sınırlı kalmayacak taşrada da kız mektepleri yaygınlaşacaktı.

Ancak yatılı bir kız öğretmen okulunun açılması iyi bir fikir olarak görülse de pek çok zorlukları da beraberinde getirmekteydi. Çünkü gündüz eğitim veren bir kurum ile yatılı eğitim veren bir kurumun ihtiyaçları aynı değildi. Mektebin açılışına karar verilmeden önce tüm hazırlıkların tammalanması gerekmekteydi. Kontenjanların artacağı için her şeyden evvel eğitimin yapılacağı dershanelerin özverili bir şekilde oluşturulması gerekmekteydi. Yemekhane yatakhane gibi kısımların eğitime engel olmayacak yerlerde ve yapıda olması gerekmekteydi. Aksi taktirde 38 yıldır bünyesinde

[573] Süleyman Şevket, "İlk ve Orta Darülmuallimat", *Muallimler Mecmuası*, S. 1(10), 30 Nisan 1923.
[574] Maarif Salnamesi, sene 1319, s. 128
[575] BOA. MF. VRK. 34/1. 24 Ra 1330; Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 341,361
[576] Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi…*, s.82-83
[577] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 42

önemli çalışmaların yapıldığı, eğitim siteminde ve ders programlarında önemli mesafelerin kat edildiği bir kurumda eğitimin kesintiye uğraması kaçınılmaz olacaktır. Nitekim Leyli Draülmuallimat'ın açılışının ilk üç yılı da bu durumlar yaşanmıştır. Çünkü mektep binası tamamlanmadan, altyapı oluşturulmadan gündüzlü eğitimin kaldırılarak yatılı eğitime başlanmıştır. Hatta mektebe alınan öğrenciler, bir an önce eğitime başlamaları, geri kalmamsı için Leyli Kız Sanayi Mektebi bünyesine yerleştirilmiştir. Bir muallim adayı olarak alınan öğrenciler, sanayi mektebi derslerine devam etmiştir. Darülmuallimat, var olan başka yapıdaki bir mektebin bünyesinde açıldığı için eğitime kaldığı yerden devam edememiştir. Leyli Kız Sanayi Mektebi'nin ders programlarında bulunan dersleri görmüşlerdir. Ve bu durum ilk iki üç yıl devam etmiştir.

1910-1911 ders yılı itibariyle Leyli Darülmuallimat, Leyli Kız Sanayi Mektebi bünyesinde kadın öğretmen yetiştirmek için 65 kişilik mevcudu ile ilk sınıfını açmıştır.[578] İlk sınıf dersleri ise şu şekilde belirlenmiştir; Kur'an, Ulum-u Diniye, Hıfzıssıhha, Müzik Vokal, Hüsnühat, Hesap, Hendese, Coğrafya, Lisan-ı Osmanî, Kitabet, Fenni Talim ve Terbiye, Tarih-i Osmanî, Arabî, Malumat-ı Medeniye, İlm-i Ahlak, Farisi, El Hünerleri. [579] 1912 yılında Saip Paşa konağındaki Leyli Kız Sanayi Mektebi, lağvedilerek bünyesinde bulunan Leyli Darülmuallimat ile birleştirilmiş ve okul Leyli Darülmuallimat adını almıştır.[580] Her iki okulun öğretmen ve öğrencileri birleştirilmiştir. İki senelik eğitim üzerine kurulan mektep, kısa süre içerisinde eğitimi daha sağlıklı yürütmek için yer değiştirmiştir. Muallimlerin bir kısmı Leyli Kız Sanayi Mektebi'nden bir kısmı da 1910-1911 yılında son mezunlarını veren ve kapanan nehari Darülmuallimat muallimleri arasından seçilmiştir. [581] Bu ders yılında mektebin son sınıf öğrencileri Kur'an, Ulum-ı Diniye, Türkçe, Hayvanat- Nebatat, Hikmet- Kimya, Tarih, Coğrafya, Hesap, Hendese, Fenn-i Talim ve Terbiye, İdare-i Beytiye, Fransızca, Hüsnühat, Musiki, Dikiş Nakış, Fiston[582], Anavata[583], Jimnastik, Resim derslerinden imtihan olmuş ve talebelerin hepsi başarılı bulunarak şahadetname almıştır. Ders programında Sanayi mektebi derslerinde bulunması dikkat ekmektedir.

1913-1914 ders yılına gelindiğinde birkaç yıl süren bocalama dönemi sona ermiştir. Eğitim sitemi, müfredatları iyileştirilmiş, eksiklikler tamamlanmaya çalışılmıştır. Bu ders yılında mektepte öğretmen adaylarının uygulamalı eğitim yapmalarını sağlamak amacıyla Tatbikat Kısmı açılmıştır. Bu kısmın birinci muallimliğine Matmazel Aleksanyan, vekilliğine Hürmüz Hanım, ikinci muallimliğe Asiye, üçüncü muallimliğe Lütfiye, dördüncü muallimliğe Hamide ve beşinci muallimliğe Fatma Behiye Hanım tayin olmuştur. Terbiye muallimi Huriye Hanım aynı zamanda ders tatbikatı göstermeye başlamıştır. Bu ders yılında ülkede eğitim anlamında önemli bir adımlar atılmış ve terbiye faaliyetleri yapılmaya başlanmıştır. Darülmuallimin muallimleri tarafından Perşembe günleri hanımlara Cuma günleri ise erkeklere terbiye ile ilgili konferanslar verilmiştir.[584] Ders yılının sonlarına doğru mektep müdürlüğüne getirilen Hilmi Bey, görev yaptığı beş yıl içerisinde mekteple ilgili önemli çalışmalar yapmış ve eğitim hayatını daha başarılı bir şekilde devam ettirmek için mektebi yeni binaya kavuşturmuştur.

[578] Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, C.1, 27 Kânunuevvel 1326, s. 84
[579] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 42
[580] BOA. MF. İMF. 5/42, 26 Z 1329
[581] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 42
[582] Fistan, tek parça kadın giysisi
[583] İbrişimle yapılan bir tür nakış
[584] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 44

1914 yılına gelindiğinde ülkede biri Darülmuallimin'de diğeri ise Darülmuallimat'ta olmak üzere iki Tatbikat mektebi bulunmaktaydı. Farklı kurumlar tarafından yürütülen bu iki Tatbikat mektebinin tek idare altında birleştirilmesinin eğitim açısından daha faydalı olacağı düşünülmüş. Darülmuallimat Tatbikat mektebi müdürlüğünün de Darülmuallimin Tatbikat Müdürü İhsan Bey tarafından idare edilmesi kararlaştırılmıştır.[585] 1914 yılında Darülmuallimatın son sınıflarında verilen Fenn-i Talim ve Terbiye dersinin saati arttırılarak haftada altı saat olmasına karar verilmiştir.[586]

1914 yılında Leyli Darülmuallimat bünyesinde bir Ana Mektebi ve bu mektebe öğretmen yetiştiren Ana Muallime Mektebi açılmıştır. İsviçre usulünün kabul edildiği mektepte öğretmen adaylarının bir yıl teorik ve pratik eğitim alması kararlaştırılmıştır. Teorik olarak; Ulum-ı Ruh Mebadisi, İlm-i Ruh-ı Etfal, Fenn-i Terbiye-i Etfal, Frobel tedrisatı, El İşleri, İmla, Ulum-ı Tabiiyye Mebadisi, İlm-i Eşya, Hıfzıssıhha, Hesap, Hendese, Resim, Musiki, Tarih ve Coğrafya-yı Milli, Jimnastik, Tedrisat-ı Ameliye dersleri yer almıştır. Teorik olarak öğretilen derslerin uygulaması ise en az 50 öğrencisi bulunan ve iki kısımdan oluşan bir Ana Mektebi'nde yapılması belirlenmiştir.[587] Talebelerin Ana Muallime Mektebi'nden mezun olabilmeleri için yazılı ve sözlü olarak sınava girmeleri gerekmektedir. Yazılı sınavda başarılı bulunan adaylar sözlü sınava girebilecektir.[588] 4 Mart 1915 tarihinde yayınlanan Darülmuallimat Programı ile Darülmuallimat bünyesindeki Ana Muallime Mektebi ve Ana Mektep'in ders programı belirlenmiştir. Öğrenim süresi bir sene olan Ana Muallime Mektebi talebeleri, Ana Mektep'te öğrendiklerini uygulama imkanına sahip olmuştur. [589]

Darülmuallimat Programına göre Mektep, aşağıdaki kısımlara ayrılmıştır.[590]

1. Kısm-ı İbtidai (Tatbikat Mektebi)
2. Darülmuallimat-ı İbtidaiye
3. Ana Muallime Mektebi
4. Ana Mektebi

Kısm-ı İbtidai'nin eğitim süresi beş yıl olup bu kısımda inas sultani programına göre eğitim öğretimin yapılacağı ve Darülmuallimat'ın uygulama okulu niteliğinde olacağı belirtilmiştir. Darülmuallimat-ı İbtidaiye, biri İhzari (hazırlık) olmak üzere beş sınıftan oluşmaktadır. Ana Muallim Mektebi'nin ise eğitim süresi bir yıl olup, açılması planlanan Ana Mekteplere muallim yetiştirmek amacıyla oluşturulmuştur.[591]

1915 yılında oluşturulan Darülmuallimat Programı'na göre mektepte bir güne mahsus vakit şu şekilde belirlenmiştir.

Tablo 6.5. 1915 Yılı Darülmuallimat Ders Programı
(BOA. MF. ALY. 154/38, 5 R 1339; Darülmuallimat Programı, s. 4).

Başlangıç	**Bitiş Saatleri**	
6.00	6.30	Uyanmak ve sabah namazı
6.30	7.30	Mütalaa
7.30	8.00	Kahvaltı ve teneffüs
8.00	9.00	Birinci ders
9.00	9.10	Teneffüs
9.10	10.10	İkinci ders

[585] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 45
[586] BOA. MF. ALY. 53-126, 24 M 1332
[587] Akyüz, "Türkiye'de Anaokullarının Kuruluşu…", s.12
[588] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s. 344; *İkdam*, 6106, 21 Şubat 1914
[589] Maarif-i Umumiye Nezareti, *Darülmuallimat Programı*, İstanbul 1330
[590] *Darülmuallimat Programı,* ss. 1
[591] *Darülmuallimat Programı*, s. 1

10.10	10.20	Teneffüs
10.20	11.20	Üçüncü ders
11.20	11.30	Teneffüs
11.30	12.30	Dördüncü ders
12.30	2.00	Yemek ve öğle namazı
Öğleden sonra		Musiki, Resim, Terbiye-i bedeniyye, Dikiş, Tamir
2.00	5.30	Çamaşır yıkama, Ütü ve Tathirat, Tabahat, Ziraat ameliyyâtı, Hikmet ve Kimya tecrübeleri ve ikindi namazı
5.30	7.30	Mütala
7.30	8.30	Yemek ve akşam namazı
8.30	9.45	Mütala
9.45	10.00	Teneffüs ve yatsı namazı
10.00	6.00	Uyku

Darülmuallimat Programı'nda öğleden sonra saat 2.00'den 5.30'a kadar olan sürede yapılacaklar şu şekilde sıralamıştır;

Günler	**Başlangıç Bitiş Saati**	**İhzari sınıfı**	**Birinci sene**	**İkinci Sene**	**Üçüncü Sene**	**Dördüncü Sene**
Cumartesi	2.00-3.00 3.00-4.00	Musiki ve Gına	Terbiye-i bedeniyye	El işleri	Çamaşır yıkama, ütü tathirat	Tenezzüh ve cevelan
	4.00-5.30	Resim	Dikiş ve tamir	Serbest zaman	El işleri	
Pazar	2.00-3.00 3.00-4.00	El işleri	Musiki ve Gına	Tenezzüh ve cevelan	Dikiş ve tamir	Resim
	4.00-5.30	Kütüphane de tetbi'	Resim		Terbiye-i bedeniye	Ziraat ameliyatı
Pazartesi	2.00-3.00 3.00-4.00	Dikiş ve tamir	Tenezzüh ve cevelan	Terbiye-i bedeniyye	Musiki ve gına	Tabihat
	4.00-5.30	Resim		Dikiş ve tamir	Ziraat ameliyatı	El işleri
Salı	2.00-3.00 3.00-4.00	Tenezzüh ve cevelan	Hikmet ve kimya tecrübeleri	Kütüphanede tetbi'	Tabihat	Çamaşır yıkama, ütü tathiratı
	4.00-5.30		Dikiş ve tamir	Hikmet ve kimya tecrübeleri	Resim	Kütüphanede tetbi'
Çarşamba	2.00-3.00 3.00-4.00	Terbiye-i bedeniyye	El işleri	Musiki ve gına	Tenezzüh ve cevelan	Dikiş ve tamir
	4.00-5.30	Serbest zaman	Resim	Dikiş ve tamir		Terbiye-i bedeniyye
Perşembe	2.00-3.00 3.00-4.00	Dikiş ve tamir	Kütüphanede tetbi'	Resim	Hikmet ve kimya tecrübeleri	Musiki ve gına
	4.00-5.30	Müsamere	Müsamere	Müsamere	Müsamere	Müsamere

Tabloda yer alan fizik ve kimya laboratuarlarında deneylerin yapılması, numunelerin incelenmesi anlamına gelen Hikmet ve Kimya tecrübeleri, Hikmet ve Kimya muallim veya muallimesi tarafından veyahut onun nezareti altında talebeler tarafından yapılacaktır. Tenezzüh ve cevelan kısmı, Malumat-ı Tabiyeye muallimesi tarafından idare edilecektir. Bu kısımda Hayvanat, Nebatat dersinin tertibi için gerekli olan böcekler, çiçekler, otlar toplattırılıp ve onlardan koleksiyonlar düzenlenecektir. Muallimeler, bu koleksiyonları oluşturma sanatını bilmiyorlarsa tatilde İstanbul'a gelerek Darülmuallimat-ı Aliye'de bunu öğrenmek mecburiyetindedir. Tenezzüh ve cevelanlara tahsis olunan saatler yağmurlu havalara denk geldiği takdirde konuya dair

konferanslar tertip edilecektir. Serbest zamanlarda ise talebeler mektep dışına çıkmaksızın mektep dahilinde talebeliğe ait vazifelerden biriyle meşgul olacaktır. Beşinci gün mektebin içtima salonunda talebe ve muallimlere mahsus bir müsamere tertip edilecektir. Bu müsamerenin programlarında ise muallimler ve talebeler tarafından muhtelif mevzuların ve bilhassa muhtelif derslerin tedris usulüne dair konular, şiir, asar-ı edebiye, insad, tarih ve ahlak temsilleri, sinematograf ele alınacaktır.[592] Tabloda verilen ve özenle belirlenen bir güne mahsus vakitlerin sadece Darülmuallimat-ı Aliye'de değil ülkedeki tüm Darülmuallimatlarda uygulanması istenmiştir. Yatılı hale getirilen mektepte muallim ve talebeleriyle daha düzenli ve disiplinli olmak, eğitici, öğretici faaliyetlerde bulunmak, el becerilerini arttırmak ve sonuç itibariyle eğitim kalitesini arttırmak amaçlanmıştır.

Darülmuallimat Programı ile oluşturulan kısımlardan biri olan Darülmuallimat-ı İbtidaiye'ye ait ders programı şu şekilde belirlenmiştir.

Tablo 6.6. Darülmuallimat-ı İbtidaiye'nin Haftalık Ders Programı (1915) (BOA. MF. ALY. 154/38, 5 R 1339).

Ders Adı	İhzari Sınıf	I. Sene	II. Sene	III. Sene	IV. Sene
Öğleden Önceki Dersler					
Kur'an-ı Kerim	2	1	1	1	-
Ulum-i Diniyye	2	1	1	1	1
İlm-i Ahval-i Ruh	-	-	1	1	-
Ahlak	-	-	1	1	-
Fenn-i Terbiye ve Tedris ve Mektep İdaresi	-	-	-	1	2
Kıraat ve İnşad	3	3	2	1	1
İmla	3	2	1	-	-
Sarf ve Nahv[593]	1	2	1	-	-
Edebiyat	-	-	-	2	1
Kitabet	1	1	1	1	1
Coğrafya	1	2	2	1	-
Kozmografya[594]	-	-	-	-	1
Tarih	1	2	2	1	1
Malumat-ı Medeniye ve Hukukiye	-	-	1	-	-
Lisan-ı Ecnebi	2	2	2	2	-
Usul-i Defter	-	-	1	-	-
Hesap	4	3	2	2	1
Hendese	-	2	2	1	-
Cebir	-	-	-	1	1
Malumat-ı Tabiiye	-	2	2	2	1
Hat	2	-	-	-	-
Pirografi[595]	-	-	-	1	-
Hıfzıssıhha ve Takayyüdat-ı Sıhhiye	-	-	1	1	-
İktisad ve İdare-i Beytiye	-	-	-	1	1
Sanayi-i Ziraiye ve Bahçıvanlık	-	-	-	1	2
Tatbikat	-	-	-	-	2
Toplam	22	23	24	23	23
Öğleden Sonraki Dersler					
Resim	3	3	2	1,5	1
Musiki ve Gına[596]	2	2	2	2	2

[592] *Darülmuallimat Programı*, İstanbul 1330
[593] Arapça Dilbilgisi
[594] Gökbilimi
[595] Yakma tekniği ile tahta üzerine nakış resim yapma sanatı

Terbiye-i Bedeniye	2	2	2	1,5	1,5
Dikiş ve Tamir	4	3	3	2	2
Tabahat[597]	-	-	-	2	2
Çamaşır Yıkama ve Tathirat	-	-	-	2	2
El İşleri ve Nakış	2	2	2	1,5	1,5
Ziraat-ı Ameliye	-	-	-	1,5	2,5
Hikmet ve Kimya Tecrübeleri	-	2	1,5	2	-
Toplam	13	14	12,5	16	14,5
Genel Toplam	**35**	**37**	**36,5**	**39**	**37,5**

Programda görüldüğü gibi; İlm-i Ahval-i Ruh, Fenn-i Terbiye ve Tedris, Mektep İdaresi ve Tatbikat Dersleri'ne ağırlık verilmiş, öğretmen yetiştirmede pedagojik formasyon derslerinin önemi artmıştır. Malumat-ı Medeniye ve Hukukiye, Musiki, Resim, Hat, Terbiye-i Bedeniye ve Hıfzıssıhha ve Takayyüdat-ı Sıhhiye dersleri ile öğretmen adaylarının hem güzel sanatlar hem de medeni bilgilerle alanında donanımlı olmaları ve kültürlü birer eğitimci olmaları amaçlanmıştır. Usul-i Defteri ve Cebir, Hikmet ve Kimya, Kozmografya, Malumat-ı Tabiiye, Nebatat, Hayvanat derslerinin programa dâhil olması ile yüksek öğrenime devam edecek öğrencilerin bilgili, donanımlı olmaları amaçlanmıştı.

Programda dikkat çeken bir husus da önceki yıllarda müfredatta olmayan Sanayi-i Ziraiye ve Bahçıvanlık derslerinin programa dahil edilmesidir. Bu dersin verilmesi ile tarım toplumunda oldukça önemli bir role sahip kadının, bu alanda eğitilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca programda İktisat ve İdare-i Beytiye, Dikiş ve Tamir, Tabahat, Çamaşır Yıkama ve Tathirat, El işleri ve Nakış gibi derslerin eklenmesi ile burada eğitim alan öğretmen adaylarının sadece mesleki anlamda eğitilmeleri değil günlük hayatlarını kolaylaştıracak bilgilere sahip olması istenmiştir. Sonuç olarak 1915 yılında oluşturulan Darülmuallimat ders programı, önceki yıllarda uygulanan programlara kıyasla daha teferruatlıdır. Programda dersler ve ders saatleri tek tek ele alınmış, yeni dersler eklenmiş, mektep için lüzumlu görülen derslerin saatleri arttırılmış ve daha pek çok yenilikler getirmiştir. Böylelikle yatılı hale getirilen Darülmuallimat'ta öğrencilerin zamanlarını daha kaliteli, verimli geçirmeleri amaçlanmıştır.

1915 Darülmuallimat Programında Darülmuallimat-ı İbtidaiye Ders Programı'nda yer alan derslerin içerikleri de detaylı bir şekilde verilmiştir.

Programa göre ;

Kur'an-ı Kerim dersinde Kur'an-ı Kerim okutulacak, namaz sureleri ezberletilecek ve hatim-i şerif başlanacaktır. Muallim ve muallimeler her talebeyi ayrı ayrı dinleyecek, hatalarını belirleyecek, bir talebe bir sureyi tam bilmeden diğer sureye geçemeyecektir. Muallimler öğrencilerin gelişmeleri kaydetmek için defter tutacaktır.

Ulum-ı Diniyye dersinin ilk iki senesinde İslam'ın esasları, şartları, farz, vacib, sünnet, , abdest, abdestin farzları, abdesti bozan durumlar, orucun amacı, orucu bozan durumlar, kefaret, haccın manası, hac ziyaretinin kuralları, zekatın manası, tarifi, sebepleri, cinsi, miktarı, zekat verilecek kimseler, zekat verilmesine engel olan durumlar tek tek ele alınacaktır. Üçüncü sene İslamiyet'in ortaya çıkışı, Araplar, Kureyş kabilesi, Mekke-Medine tarihi, Hazreti Peygamber'in hayatı, Hazreti Peygamberin İslamı yayması, Habeşistan'a göç, Hicret, Bedir, Uhud, Hendek savaşları, Hayber'in fethi, Mekke'nin fethi gibi konular detaylı bir şekilde anlatılacaktır. Dördüncü sene ise nikah, boşanma, evlenme zamanı, sülale, soy ve hukuka dair bilgiler verilmektedir.

[596] Şarkı, türkü söyleme
[597] Aşçılık

İlm-i Ahval-i Ruh; ikinci sene verilen bu derste ruhiyat hakkında bilgiler verilecek, ihtiras, zihin, hafıza, muhayyel, hüküm, akıl, lisan, irade konuları ele alınacaktır. Üçüncü sene ise psikolojinin terbiye üzerine etkisi, aile içinde ve mektepte terbiye, dikkat gerektiren faaliyetler, hafızanın gelişimini destekleyen programlar, çocuk oyunları, çocuklarda oluşacak ilk alışkanlıklar, kabiliyet taklidi, faydası, tehlikesi, korku, mahzun çocuklar, asabi çocuklar, terbiye-i bedeniye, uzvi idmanlar, jimnastik, bahçıvanlık, el işleri ve mürebbiyelerin vazifeleri gibi konulara yer verilecektir.

Ahlak dersinde ikinci sene dünya ahlakı, şuur ahlakı, fikir, vazife, hayr ahlakı, aile ahlakı, insanların vazifeleri, insanlar arasındaki münasebet, adalet, hürmet gibi konular işlenecek. Üçüncü sene millet ve vatan fikirleri, bunların esas ahlakı, vatanı müdafaa, ordu, devlet menşei, hakimiyet-i milliye, kanuna itaat, vatandaşlık hukuku gösterilecektir.

Fenn-i Terbiye ve Tedris ve Mektep İdaresi; Üçüncü sene ve dördüncü sene verilen bu derste umumi ve mesleki terbiye, usul, yetiştirme usulü gibi konular ele alınacaktır. Derslerde veya derslerin tekrarlarında söylenen suallerin nasıl ve ne tarzda olması gerektiği üzerinde durulacaktır. Çocuk niçin aldanır, niçin yalan söyler, çocuklarda muhabbet, hayr, tembel çocuk, hiddetli çocuk, sinsi çocuk, mekteplerde asayiş, düzen, ailelerle münasebet işlenecektir. Ayrıca mektebin diğer işleri, çocuklara mahsus dersler, idare, teftiş, tayin olunan memur, vilayet nizamnamesi, müdire ve muavinlerin vazifeleri, muallim ve mürebbiyenin mektep haricindeki vazifesi, ihtar, münazara, münakaşa ile ilgili bilgiler verilecektir.

Kıraat ve İnşad dersi ilk sınıftan itibaren verilecek, Okuma yapılacak bu derste okunacak kitabın ahlaki, tarihi ve edebi yönü anlatılacak, mevcut Arabî ve Farisî kelimelerin anlamları, şekilleri hakkında izahat verilecek, kelimelerin cümlelerdeki durumu dikkatlice öğretilecektir.

İmla dersi İhzari sınıf ve ilk iki sınıfta verilecek burada yazım kuralları öğretilecektir.

Sarf ve nahiv dersinde Arapça dilbilgisi öğretilecek, Arapça kelime yapıları ve kelimelerde oluşan harf değişiklikleri, kelimelerin cümle içindeki görevleri ve cümle yapıları incelenecektir.

Kitabet dersinde tüm sınıflara haftada bir ders verilecek , burada okuma ve yazmaya ilişkin eğitim usulleri gösterilecektir. Mektup çeşitleri incelenecek, şiir, hikaye yazma öğretilecektir. Üçüncü ve dördüncü sene bu derse ek olarak *Edebiyat* verilecekti.

Coğrafya dersinde İhzarı kısımda beşeri coğrafya ile ilgili bilgiler verilecek, kuyruklu yıldızın şekli, cismi, gece gündüz olayı, gece gündüz süreleri, haritalara bilgileri, coğrafyanın kısımları, girintiler çıkıntılar, yaylalar, ovalar, denizler, deniz derinliği, denizlerde hayat, hava olayları, havanın hareketi, rüzgârlar, yağmurlar, nebatat hakkında bilgiler verilecektir. İlk sene Avrupa coğrafyası, sınırları, iklimi, nüfusu, ticaret ve hükümetler anlatılacaktır. İkinci sene Osmanlı dışında Asya'da bulunan hükümetler (Rusya, İran, Afganistan, Hindistan, Çin, Kore, Japonya), Afrika coğrafyası, sınırları, iklimi nüfus, şehirler, hükümetleri, beşeri coğrafyası, ziraat, hayvancılık gibi konular işlenecektir. Amerika kıtası, Amerika'nın Avrupalılar tarafından keşfi, burada kurulan hükümetler, Kanada, Avustralya kıtası, Avrupa kıtası ve Avrupalı devletler anlatılacaktır. Üçüncü sene Osmanlı coğrafyası, iklimi, nüfusu, hayvancılık, ziraat çeşitleri, ticaret, Osmanlı hükümetinin siyasi ve idari teşkilatı, vilayetler ve sancaklar ele alınacaktır.

Kozmografya; Dördüncü sene haftada bir saat verilen derste gökbilimi hakkında bilgiler verilecektir.

Tarih; İhzari kısımda tarihin tanımı ve önemi yapılarak eskiçağ tarihi anlatılacaktır. Mısır hükümetleri ve hükümdarları, yazı, Keldaniler, Asurlular, Babil, İbraniler, Hz. İbrahim, İshak, İsmail, Yakup, Hz. Musa, Hz. İsa dönemi ve olayları, Fenikeliler, Kartaca, İraniler, Hititler, Hint-Çin hükümetleri, Türkistan, Yunanistan, Sparta ve Atina medeniyeti, kahramanları ve kanunlar detaylı bir şekilde işlenecek. Birinci sene bu ders haftada iki ders saati şeklinde düzenlenmiş ve burada İtalya, Latinler, Roma İmparatorluğu'nun siyasi ve içtimai durumu, Hıristiyanlık, Barbarların istilası, Cermenler, Hunlar, Frank Krallığı, Fransa ve Almanya hanedanlıkları, yüz yıl savaşları yer almıştır. İkinci sene haftada iki ders saati olması kararlaştırılmış ve İslam tarihi anlatılmıştır. Arabistan coğrafyası, İslam dininin ortaya çıkışı, Hazreti Peygamberin hayatı, hicret, gaza ve cihat, Dört halife dönemi, Emeviler dönemi, Abbasiler dönemi, Endülüs'ün fethi, Endülüs hükümeti, Selahattin Eyyübi, Türkler, İraniler, Bizanslılar, Osmanlı Devleti ele alınmıştır. Osmanlı'nın kuruluşu, Ertuğrul Gazi, Sultan Osman, Sultan Orhan dönemi, yeniçeriler, Rum iline yapılan fetihler, Sultan Murat dönemi, Sırpsındığı, Kosova Savaşları, Sultan Yıldırım Bayezıt dönemi, Anadolu fetihleri, Niğbolu muharebesi, Timurlenk, Ankara muharebesi ve sonuçları, Çelebi Mehmet dönemi, Varna ve İkinci Kosava muharebesi, Fatih Sultan Mehmet dönemi, İstanbul'un fethi gibi konulara işlenmiştir. Üçüncü sene haftada bir ders saati olarak, seyyahlar, zanaatkârlar anlatılmıştır. İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı tarihi, Fatih Sultan Mehmet'in Kırım, Yunanistan, Arnavutluk, Adalar, Rodos, Belgrad'ı fethi, Uzun Hasan ile yapılan Otlukbeli Muharebesi, Sultan Bayezid ve Sultan Selim dönemi olayları Sultan Süleyman dönemi, Safeviler, Belgrad, Macaristan seferleri, İbrahim Paşa, Barbaros Hayrettin Paşa, Turgut Reis, Hindistan Seferleri, Sokullu devri, 15. asır ve 17.asır Avrupa devletleri, Osmanlı'ya komşu olan devletler ve Osmanlı medeniyeti işlenmesi kararlaştırılmıştır. Dördüncü sene haftada bir ders işlenerek Sultan Mustafa ve Sultan Osman dönemi, Lehistan seferi, Sultan Murad dönemi, Revan ve Bağdat seferi, Sultan İbrahim dönemi Girit Seferi, Kösem Sultan, Köprülüler Devri, II. Viyana kuşatması, Karlofça Anlaşması, Amcazade Hüseyin Paşa, Islahat, Edirne Vakıası, Baltacı Mehmet Paşa, Pasarofça Anlaşması, Sultan Mahmut dönemi olayları, Tanzimat ve Islahat Devri, Nizam-i Cedid, Vaka-i Hayriyye, Sultan Abdülmecid, Kırım seferi, Sultan Abdülaziz devri, Ali ve Fuat Paşalar, Sultan Abdülhamit dönemi, Kanuni Esasi, Meşrutiyet ilanı, İstibdat dönemi ve İkinci Meşrutiyet dönemi ve Balkan muharebesi gibi konular detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Malumat-ı Medeniyye Hukukiye; İkinci sene haftada bir saat verilen bu derste hükümetin tanımı, hükümete olan ihtiyaç, hükmet şekli, meşrutiyet, vatandaşlık hukuku, hürriyet, örfi idare, hukuk sistemi, hukuk vazifeleri, vergiler, emlak gibi konular işlenecektir.

Lisan-ı ecnebi; Almanca veya Fransızca öğretilecektir.

Usul-u Defter; ikinci sene haftada bir saat verilen derste, ticarete dair malumatlar, dahili ve harici ticaret, tüccar, şirketler, komisyoncular, ticaretin vazifesi ve hukuku, alış satış hesapları, nakliye, senetler, makbuzlar, poliçeler, itibar mektupları, piyasalar, borsalar ve şirketler incelenecektir.

Hesap; Hesap talimleri, Osmanlı akçeleri, ayarları, piyasadaki ecnebi akçeleri ve bunların değerleri, hesabın ticarete tatbiki, hesap carileri ve matematik konuları anlatılacak.

Hendese dersinde hendesenin tanımı, gayesi, işleyişi hakkında öncelikle bilgilendirme yapılacak sonraki yıllarda hendese ve resim hattı, krokiler, daire vb. matematik ve mühendislik ile ilgili konular ele alınacaktır.

Cebir dersi ise üçüncü ve dördüncü sene haftada bir saat verilecektir.

Malumat-ı Tabiiye dersinde madde, gazlar, barometre, Arşimet kanunu vb konulara yer verilecektir.

Hayvanat dersinde tabiatın tarihi, önemi, hayvan ve çeşitleri, hayvanlar bilimi hakkında bilgilendirme yapılacaktır.

Kimya; kimyanın başlıca aletleri, elementleri, su, hava, kükürt, kibritler, klor, amonyak imalatı, azot, fosfor, asitler, karbon, madenler işlenecektir.

Hikmet-i tabiiyye; fen ve doğa bilimi hakkında bilgilendirme yapılacaktır.

Nebatat; bitkiler ve çeşitleri, görevleri, faydaları ile ilgili bilgiler anlatılacaktır.

Hat; ihzari kısımda haftada 2 saat verilecek derste Maarif Nezaretince kabul olunan örnek yazı defteri dikkate alınarak her talebenin yazısı üzerine ayrı ayrı durulacak, hataları belirlenecek, düzeltilecek, talebelerin güzel ve hatasız yazması sağlanacaktır.

Resim dersinde modelden resim yapma, basit eşyaların tasviri, nebati ve hayvani numuneleri, elbiseli canlı modelleri resmetmek planlanmıştır.

Pirograf; belirlenen modelleri kadife üzerine işlemek, kadifeyi yakmak, boyamak, kadife örtüyle yakarak tahta üzerine resim, nakış yapmak öğretilecektir.

Musiki ve Gına dersi hazırlıktan itibaren tüm yıllarda verilecek ve derste notaların seda ile telaffuzu, nota lisanı, keman, piyano talimi verilmiş ayrıca musiki eğitimi için hazırlanan bir kitap okutturulacaktır.

Terbiye-i Bedeniyye dersinin gerekliliği, önemi anlatılacak vücudun çevikliği, jimnastik, hareket, nefes alma egzersizleri, kazalara karşı alınması gereken tedbirler öğretilecektir.

Hıfzıssıhha ve Takayyüdat-ı Sıhhiye; dersinde hastalara özellikle de çocuklara gerekli olan sağlık bilgisinin verilmesi, sağlığın korunması ile ilgili bilgilendirme yapılacaktır. Ölüme yol açan hastalıklar, kaza anında tabip gelene kadar yapılması gerekenler, ilk yardım, mikroplar ve korunma yolları, verem anlatılacak. Aşı, aşının zorunluluğu, hava, su yolu ile bulaşan hastalıklar, kişisel sağlık kontrolleri, cilt, saç, kulak, göz, diş, ayak el sağlığı, hasta bakıcılar, ilaçlar, ev eczanesi, yakılar, kırık, çıkık, kan durdurma, yara tedavisi işlenecektir.

Dikiş ve Tamir; ilk yıl çorabın başlanması, örülmesi, dikişler, iğne ardı, kamışın kırılması, katlanması, ilikler, şerit geçilecek delikler, biçme, yatak takımı bez örtüleri, yastık kılıfı, çocuk elbisesi, kundak bezleri, gömlekler ile başlanacak. İkinci sene yelek ve eldiven örmek, elbise, kadın gömleği, pantolon, gecelik dikmek, çamaşır yamamak ve çorap tamiri öğretilecektir. Üçüncü sene dikiş makinesi kullanarak yukarıda belirtilen işleri yapma, dördüncü sene ise küçük çocuk elbisesi, genç kız elbisesi dikme, tadilat işlemleri yapma öğretilecektir.

Tabahat dersi ile üçüncü ve dördüncü seneler öğrencilere yemek pişirme öğretilecek özellikle de öğrenciler çorba, et, sebze ve pilav pişirmekte uzmanlaştırılacaklardır. Yemek pişirecek öğrenciye sebzeleri ayıklamak, temizlemek, sofrayı hazırlamak, sofra takımlarını yemek kaplarını yerleştirmek için arkadaşlarından biri refakat edecek. Yemek öncesi hazırlıklar, etin hazırlanması, tavuk ve balığın temizlenmesi, koyun dana ve sığırın önemli parçalarının alınması gibi konular işlenecektir. Sebzeli çorba, kuru taze sebzeler, etler, haşlamalar, kızartma, külbastı, balık (özellikle de temizlenmesi ve hazırlanması), konserve, salçalar, çeşitli hamur işleri, pastalar, kompostolar, kahve, çay, çikolata, reçel, dondurma, tarhana, yoğurt, kefir, lor yapımı tek tek ele alınacaktır. Ayrıca yemek yaparken kalan malzemelerin nasıl değerlendirileceği, yemeklerin her birinin pişirme süreleri, softa düzeni, bulaşıkların yerleştirilmesi gibi konular öğretileceklertir.

İktisad ve İdare-i Beytiye; üçüncü sene ve dördüncü sene haftada bir saat verilecek olan bu derste öncelikle dersin tanımı, amacı, önemi üzerinde durulacaktı. Ev kadınının görevleri, hane, mesken düzeninden bahsedilecektir. Daha sonra hanede dikkat edilecek noktalar, ev eşyaları, satın alınması, bakımı, tertibi, temizliği, yatak takımları, ocak, fırın ve bulaşık düzenleri, bakır çinko kapların korunması, odunluk-kömürlük düzeni, pencere ve döşeme tahtaların temizlenmesi, keten, pamuk, ipek ve derinin bakımı, evdeki sebzelerin, etlerin, bakliyatların muhafazası gibi konular işlenecek. Dördüncü sene ise iktisat üzerine ağırlıklı eğitim verilecektir.

Sanayi-i Ziraiyye ve Bahçıvanlık; üçüncü sene verilmeye başlanan derste, toprağı tanımak, suyunu havasını sağlamak, ipek böceği beslemek, süt ineği bakımı, süt sağmak, süthaneler, sütçülük, peynirler, tavukçuluk üzerine eğitim verilecek. Dördüncü sene ise kümes hayvanı, tavuk beslemek, bahçıvanlık, sebze bahçesi, meyve bahçesi, çiçek bahçesi, gülistan tesisi ve arı beslemek anlatılacaktır.

Çamaşır Yıkama, Ütü ve Tathir; üçüncü ve dördüncü sene haftada ikişer saat verilmesi karalaştırılan derste elbiselerin muhafazası, temizliği, nasıl dürülüp katlanacağı, üzerindeki lekelerin nasıl çıkarılacağı, kurdele ve eldivenlerin onarımı, dantellerin, ayakkabıların temizliği, çorapların ve çamaşırların yıkanması ve temizlenmesi, beyazlatmak işlemleri, sabun, su, soda gibi malzemelerin kullanımı, çamaşırların kurutulması, ütüleme, kolalama gibi konular hakkında bilgiler verilecek. Ayrıca keten, pamuk, ipek kenevir, yün malzemelerin beyazlatılması, toz çay, kahve, boya mürekkep, çam sakızı, zamk gibi lekelerinin temizlenmesi ile ilgili bilgiler işlenecektir.

Tatbikat dersinin son sene haftada iki saat verilmesi ve Tatbikat Mektebi'nde uygulanması kararlaştırılmıştır. Ders Tatbikat müdürü ile Fen ve terbiye muallimleri nezaretinde yapılmıştır. [598]

1915 yılında hazırlanan bu ders programı, 1895 Talimatnamesi'nden sonraki en kapsamlı programdır. Bu programda da derslerin içerikleri, 1895 yılında yayınlanan müfredatta olduğu gibi açıklanmış, öğrencilerin derste hangi konuları işleyecekleri detaylı bir şekilde belirlenmiştir. Önceki yıllarda okutulan bazı derslere ve içeriklerine bu yıl da devam edilmiştir. Öğrenim süresinin üç seneden beş seneye çıkarılması derslerin ve içeriklerinin artmasına neden olmuştur. Yeni dersler eklenmiştir. Ancak eklenen bu derslerin öğretmen adaylarına faydalı olup olmayacağı dikkate alınmamıştır. Öğretmen yetiştiren bir mektepte eğitim öğretim usulleri, tatbikat gibi derslere daha fazla yer verilmesi gerekirken bu derslerin saatleri azaltılmış, farlı mesleki dersler ilave edilmiştir.

1915 Darülmuallimat Programı'nın getirmiş olduğu en önemli yenilik, Ana Muallime Mektebi'nin kuruluşuna zemin hazırlayarak Türkiye'de anaokulu öğretmeni yetiştirme sürecini başlatması olmuştur. 15 Mart 1915 tarihinde hazırlanan ve 16 maddeden oluşan Ana Mektebi Nizamnamesi ile mektebin amacı, işleyişi ve özellikleri ele alınmıştır.[599] Ana Muallim mekteplerinin eğitim süresi bir yıl olarak belirlenmiş ve uygulama alanları Ana Mektepler olmuştur. Burada yeteri kadar muallim ve yardımcısı bulundurularak eğitimin sorunsuz bir şekilde yapılması amaçlanmıştır. Mektebin müstakil bir bahçesinin olması ve her türlü eğitim araç ve gerecin temin edilmesine ayrıca önem verilmiştir.

Darülmuallimat Programı'na göre Ana Muallime Mektebi'nde okutulacak dersler ve saatleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

---

[598] *Darülmuallimat Programı*, s. 4-5
[599] BOA. MF. HTF. 10/40, 3 Z 1339

Tablo 6.7. Ana Muallime Mektebi'nin İlk Ders Programı (1915)
(Darülmuallimat Programı, s. 5).

Dersler	**Haftalık Ders Saati**
Ulum-ı Diniyye	1
İlm-i Ruh	3
Fenn-i Terbiye[600]	2
Frobel Tedrisatı ve El işlerinin Nazari Kısmı	2
İmla	1
Kıraat	3
Ulum-ı Tabiiye	3
Hıfzıssıhha	1
Hesap	2
Hendese	2
Gına ve Piyano	2
Tarih-i Osmanî	2
Coğrafya	1
Terbiye-i Bedeniye	1
Tatbikat	6
Resim	1
Yekûn	**33**

Programda görüldüğü gibi dersler, mektebin amacına uygun bir şekilde oluşturulmuştur. Özellikle Frobel Tedrisatı ve El işleri dersinin konulması önemli bir adım olmuş ve zamanla önemi daha da artmıştır. Okul öncesi eğitimin gerekliliğine inanan Alman eğitimci ve filozof Frobel (1782-1852)'e göre; çocuğun gelişiminde dil ve oyun oldukça önemlidir. Toplumun geleceği olan çocukların gelişimlerinin en hızlı olduğu dönemde tesadüfe dayalı bir eğitim olmamalıdır. Çocuğun dünyayı tanıması için oyunlara, müziğe, masala dansa ve etkinliklere önem verilmelidir. Özellikle el işleri ile ilgili çalışmalar yaparak ince motor becerileri kazandırılması gerekmektedir. İşte Frobel Tedrisatı ve El işleri dersi bu doğrultuda müfredattaki yerin almıştır. Dikkat çeken bir nokta da bu mektepteki öğretmen adaylarına psikoloji, sağlık bilgisi, müzik, resim ve pozitif bilimler eğitimi de verilmiştir. Her ne kadar öğrenim süreleri bir yıl olsa da bu adaylar bu sürede kaliteli bir eğitim alabilmişlerdir. Mesleklerini icra edebilmek için gerekli donanıma sahip olabilmişlerdir. Günümüzde eğitim fakültelerinde dört yıl eğitim verilerek yetiştirilen okul öncesi öğretmenlerinin eğitimini incelediğimizde[601] Ana Muallime Mektebi'ndeki derslerin temel olduğunu ve çeşitlendirildiğini görmekteyiz.

Darülmuallimat Programı'nın ilanından çok kısa süre sonra *Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi*[602] ilan edilmiştir. 1915 yılında yanlanan Nizamname ile okulun teşkilat yapısından bir takım değişikliler yapılmıştır. Nizamnameye göre Darülmuallimat-ı Aliye;

1. İbtidai
2. İhzari
3. Ali

sınıflardan oluşacak şekilde yeniden düzenlenmiş ve böylece yüksek okullar arasına giren mektep Darülmuallimat-ı Aliye adını almıştır.[603]

[600] Usul-i Talim ve İdare-i Mekatib dersi 1914-15 öğretim yılında Fenn-i Terbiye olarak değiştirilmiştir
[601] http://www.yok.gov.tr/documents/10279/41805112/Okul_Oncesi_Ogretmenligi_Lisans_Programi.pdf
[602] BOA. DUİT. 96/43, 29 B 1337; BOA. ŞD. 232/8, 10 N 1335; BOA. ŞD. Maarif, 231/4, 5 S 1333; *Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi*, İstanbul, Matbaai Amire
[603] Madde 1

İbtidai kısmın eğitim süresi beş yıl olup buradan mezun olanlar ibtidai mekteplerinde muallime olmaktaydı. İhzari kısmının eğitim süresi iki sene olup buradan mezun olanlar Darülmuallimat'ın ibtidai kısmında muallime olmaktaydı. Ali kısmın eğitim süresi ise üç sene olup bu kısım Edebiyat, Tabiiyat ve Riyaziyat şubelerine ayrılmıştı. Ayrıca bu kısmın son seneleri tatbikata dâhildi. Buradan mezun olanlar, Mekatib-i aliye'de muallime olmaktaydı.[604] Bunların dışında Darülmuallimat'ın İbtidai kısmına ait bir Tatbikat Mektebi, okul müdürlüğüne bağlı eğitim süresi bir yıl olan bir Ana Muallime Mektebi ve uygulama okulu Ana Mektep, okul teşkilatında yer almıştı.[605] Nizamnamede, Darülmuallimat'ın yatılı ve parasız olduğu, gündüzlü talebe de alındığı belirtilmişti. [606]

İbtidai kısmının ders programında ve ders içeriklerinde herhangi bir değişiklik yapılmamış, kısa süre önce ilan edilen Darülmuallimat Programı aynen uygulanmıştır[607]. Buna göre bu kısımda okutulacak dersler şu şekildedir: Kur'an-ı Kerim ve Malumat-ı Diniye, Fenni Terbiye ve Usul-i Tedris, İlm-i Ahval-i Ruh, Türkçe, Sarf ve Nahiv, Kıraat ve İnşad, İmla, Edebiyat, Kitabet, Coğrafya, Kozmoğrafya, Riyaziye, Tarih, Malumat-ı Medeniyye ve Hukukiye, Lisan, Usul-u Defter, Hesap, Hendese, Cebir, Malumat Ahlakiye, Medeniye ve Hukukiye, Malumat-ı Tabiiye, Hayvanat, Nebatat, Tabahat, Fizik, Hat, Malumat-ı Ziraiyye ve Tatbikatı, Malumat-ı İktisadiyye, Hıfzıssıhha, Yazı, Resim, Musiki ve Gına, El İşleri Dikiş ve Tamir, Çamaşır Yıkama ve Tathirat, Ütü, Terbiye-i Bedeniye.

İhzari kısmının ders programı ise şu şekilde belirlenmiştir: Kur'an-ı Kerim ve Malumat-ı Diniye, Türkçe, Kıraat, İnşad ve Ezber, Kavaid ve Edebiyat, Kitabet, İmla, Coğrafya, Kozmografya, Elsine-i Ecnebiye, Tarih (İslam ve Osmanlı), Coğrafya, Hesap, Hendese, Cebir, Malumat-ı Tabiiye (Fizik ve Kimya), Resim, Musiki ve Gına, Terbiye-i Bedeniye, Dikiş ve Tamir, Tabahat, Çamaşır Yıkama ve Ütü, İdare-i Beytiyye [608]

Ali kısmının dersleri İnas Darülfünun ders programıyla aynı idi. Bu kısma kaydolan öğrenciler, derslerini Darülfünun binasında almaktaydı.[609]Ana Muallime Mektebi kısmının ders programında ise; İlm-i Ahval-i Ruh, Fenni Terbiye, Frobel Usulünde Tedrisatı ve El işlerinin Nazari Kısmı, Hesap, Hendese, Gına ve Piyano, Tarih-i Osmani, İmla, Türkçe (İmla, Kıraat, Kitabet ve inşad), Ulum-ı Tabiiye, Hıfzıssıhha, Osmanlı Coğrafyası, Terbiye-i Bedeniye, Resim, Tatbikat derslerinin verilmesi belirtilmiştir. [610]

Nizamnamede belirlenen ders programlarına baktığımızda Darülmuallimat Programı'ndan çok da farklı olmadığı görülmektedir. Özellikle İbtidai kısmın ders programı aynı kalmıştır. Ana Muallime kısmının ders programında ise sadece Hesap, Hendese, Osmanlı Tarihi, Osmanlı Coğrafyası gibi derslerin haftalık saatleri artmıştır. Fakat bu derslerin saatlerinin arttırılması Ana Muallime Mektebi talebeleri için gerekli olan Müzik, Terbiye ve Meslek derslerine özellikle de Tatbikata daha az zaman ayrılmasına neden olmuştur. Bu durum kısa süre içerisinde fark edilmiş ve eğitim öğretim yılının başında Darülmuallimat-ı Aliye Müdürü Hilmi Bey, arttırılan derslerin saatlerini azaltarak Ana Muallime Mektebi için yeni bir program hazırlamıştı. Hilmi Bey'e göre buradaki talebeler, gerekli olan genel bilgilere sahip olduklarından

[604] Madde 2
[605] Madde 4
[606] Madde 5
[607] Madde 24
[608] Madde 25
[609] Madde 30
[610] Madde 31

eğitimlerinde kendilerine gerekli olan terbiye ve meslek derslerine ağırlık verilmeliydi. Ancak Maarif Nezareti, Hilmi Bey tarafından hazırlanan ders programını kabul etmeyerek haftalık ders saatlerini belirten yeni bir ders program hazırlamış ve göndermişti. Derslerde önemli bir değişiklik söz konusu olmamış sadece Musiki ve Meslek derslerinin saatleri arttırmış, teorik derslerin saatleri azaltılmıştır. Buna göre Ana Muallime Mektebi'nde okutulacak dersler şu şekilde düzeltilmiştir.

Tablo 6.8. Ana Muallime Mektebi'nde Uygulanan Haftalık Ders Programı (1915) (BOA. MF. ALY. 85/26, 14 M 1334).

Dersler	**Haftalık Ders Saati**
Ulum-ı Diniye	1
İlm-i Ruh	2
Fenn-i Terbiye	2
Frobel Tedrisatı ve El işlerinin Nazari Kısmı	2
İmla	1
Kıraat	2
Ulum-ı Tabiiye	1
Hıfzıssıhha	2
Hesap	1
Hendese	1
Gına ve Piyano	5
Tarih-i Osmanî	1
Coğrafya	1
Terbiye-i Bedeniye	2
Tatbikat	7
Resim	2
Yekun	33

Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi'ne göre eğitim, Eylül ayında başlamakta Mayıs ayında sona ermekteydi. İbtidai ve İhzari kısımlarında biri yazılı biri sözlü olmak üzere senede iki imtihan yapılmakta ve dersten geçebilmek için beş puan almak gerekmekteydi. Sadece son sınıf öğrencileri, beşten düşük puan aldıklarında bir hafta sonra tekrar sınava tabii tutulabilirlerdi.[611]

1915 yılında yayınlanan nizamnamenin maddelerini uygulamak için 7 Kasım 1916 tarihinde *Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı İbtidaiye Talimatnamesi* adı ile bir talimatname yayınlanmıştır. Talimatnamede şu ana kadar uygulanan Osmanlıcılık fikrinden ziyade İttihat Terakki'nin siyasi, sosyal ve kültürel politikaları olan Türkçülük fikri etkin olması dikkat çekmektedir. Diğer eğitim kurumları gibi Darülmuallimat da amacını buna göre şekillendirmiş ve ders programları, Türkçülük esasına göre oluşturulmuştur.[612] Ayrıca oluşturulan ve okutulan ders kitaplarında da Türk milliyetçiliği belirgin olarak kendini göstermiştir.[613]

Talimatnamenin yayınlandığı yıl Darülmuallimat-ı Aliye'de en fazla talebenin bulunduğu yıl 1916-1917 ders yılı olmuştur. 803 yatılı, 276 gündüzlü olmak üzere toplamda 1079 öğrenci mektepte eğitim görmüştür. Ayrıntılı verecek olursak Tatbikat

[611] *Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi*, BOA, Şura-yı Devlet Maarif, 231/4, S 1333

[612] Şükrü Hanioğlu," Siyasal Akımları: Türkçülük" *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* C. V, ss. 1394-99; Halil Aytekin *İttihat Terakki Dönemi Eğitim Yönetimi*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1991

[613] M. Ö. Alkan,. "İmparatorluk'tan Cumhuriye'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim" *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiyesi* (Der. H. Kemal Karpat), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 199

kısmında 102 yatılı, 204 gündüzlü olmak üzere 306; İbtidai kısmında 472 gündüzlü, 47 yatılı olmak üzere 519; Ana Muallime Mektebi kısmında ise 229 yatılı, 25 gündüzlü olmak üzere toplam 254 öğrencisi bulunmaktaydı.

1917 yılında dördüncü sınıfta verilen Çamaşır Yıkama ve Tathir ve Ütü dersinde bir değişiklik yapılmış ve dersin bir saatinin Örücülük dersine ayrılması kararlaştırılmıştır.[614] 1916-1917 ders yılında son sınıftan 37 kişi şahadetname almış, dördüncü sınıfta bulunan 35 talebeden 15'i yeni teşkil oluşturulacak İhzari kısma alınmıştır.[615] Bu şekilde öğrenci sağlanan İhzari kısım, 1917-1918 ders yılında eğitime başlamıştır. Bu İhzari kısım, önceki yıllarda bu isimle açılan sınıflardan farklı olup öğrenim süresinin iki sene olması kararlaştırılmıştır. İhzari kısım için belirlenen dersler ve ders saatleri ise şu şekildedir; [616]

Tablo 6.9. 1917-1918 Eğitim Öğretim Yılında Darülmuallimat'ın İhzari Kısmında Uygulanan Haftalık Ders Programı *(İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 63).

Derslerin Adı	**I. Sene**	**II. Sene**
Kur'an-ı Kerim	1	-
Malumat-ı Diniye	2	1
Kıraat, İnşat ve Ezber	1	1
Kavaid	2	-
Edebiyat	-	2
Kitabet	1	1
İmla	1	-
Coğrafya	2	2
Kozmografya	-	2
Tarih	2	2
Ecnebi Lisan	2	2
Hesap	2	2
Hendese	2	2
Cebir	-	2
Tarih-i Tabii	2	3
Hikmet	2	2
Kimya	1	2
Resim	1	1
Musiki	1	1
Gına	1	1
Terbiye-i Bedeniye	1	1
Dikiş ve Tamir	3	3
Tabahat	2	2
Çamaşır Yıkama ve Ütü	1	1
İdare-i Beytiye	2	2
Tatbikat ve Tecrübe	7	7

1917-1918 yılı Haziran ayında imtihanların yapıldığı zamanda Fatih'te büyük bir yangın meydana gelmiş ve yangında mektep binası tamamen yanmıştır. Bunun üzerine mektep, bütün sınıfları ile Çapa'da bulunan geniş, modern binaya taşınmıştır. Fakat Konak içerisindeki ders araç ve gereçlerinde yanması eğitimde aksaklıklara neden olmuştur. Kısa sürede durumu düzeltebilmek için ihtiyaç duyulan bazı araç ve gereçler

[614] BOA. MF. ALY. 141/8 -89, 29 Ş 1338
[615] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 56-59
[616] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 63

yeniden satın alınmaya veya ellerinde fazla olan mekteplerden temin edilmeye çalışılmıştır. [617]

1918 yılında Darülmuallimat'ın ders programına, Ticaret Mekteb-i Âli Riyaziyat öğretmenlerinden Kirkor Kömürcüyan Efendi tarafından önerilen Hesab-ı Zihni dersi ilave edilmiştir. Herhangi bir hesabın zihinden yapılabilmesi için gerekli usul ve kuralların öğretildiği bu ders, bu yıldan itibaren Darülmuallimat'ın son sınıfına haftalık bir saat olarak eklenmiştir. Riyaziyat dersi bir saati düşürülmüştür.[618]

Birinci Dünya Savaşı sonucunda ortaya çıkan siyasi, sosyal ve ekonomik felaketler Darülmuallimat-ı Aliye üzerinde de etkisini göstermiştir. 1918-1919 ders yılında genişletilmeye çalışılan mektep kadrolarında tam tersi daralma söz konusu olmuştur. Bir yıl önce kurulan İhzari kısım, bu yıl ilk mezunlarını vererek kapatılmıştır. İhzari kısım, ibtidai muallim kısmından sonra iki senelik bir okuma süresi olan kısım idi. Bu kısımda okuyanlar ibtidaiye kısmında muallime olabilecek veya tedrisat-ı ibtidaiye müfettişi olacaklardı. Bu kısma girenlerin yaşı 25'ten fazla olmaması gerekiyordu. Darülmuallimat'tan mezun olup iki senelik hocalık yapanlar bu kısma imtihansız diğer muallimler ise imtihanlı bir şekilde kabul edilirlerdi. Yalnız Darülmuallimat-ı Aliye, İhzari kısma gerekli şartlarda yeterli talebenin bulunmaması durumunda Darülmuallimat-ı İbtidaiyenin 4. sınıfını ikmal eden talebelerin imtihansız bu kısma geçebileceğini de belirtmişti. Eğitim seviyesinde düşmeye sebep olan bu gelişme karşısında bir orta muallim görevi görecek olan İhzari kısım kaldırılmıştı. İnas Darülfünun'da yetişecek kişilerin İhzari kısmın görevini yerine getirmesi kararlaştırılmıştı.[619]

1918-1919 eğitim öğretim yılı Ana Muallime Mektebi'nin son eğitim öğretim yılı olmuştur. Çünkü ülkede yeteri kadar Ana mektep açılamamış ve bir süre sonra mezun sayıları artmıştı. Kuruluşundan itibaren toplam 370 talebeye Ana Muallime şahadetnamesi veren bu kısım, 5 Ekim 1919 tarihinde son mezunlarını vererek kapatılmıştır.[620] Oysa ülkede geç de olsa önemi anlaşılan okul öncesi eğitimi için önemli uğraşlar verilmişti. Dersleri, içerikleri, fiziki şartları belirlenirken bu konuda ileri olan Avrupa örnek alınarak oluşturulmuştu. Resmi ana mektep sayılarını arttırmıştı. Açık kaldığı 5 yıl içerisinde başarılı bir eğitim yürüten mektep, Cumhuriyet dönemi için temel teşkil etmiştir.

1919-1920 eğitim öğretim yılında Darülmuallimat-ı İbtidaiye'de uygulanan bu programda[621] önceki programa kıyasla ders saatlerinde değişiklikler yapılmıştır. Özellikle Darülmuallimat-ı Aliye'de yapılan teftiş sonucunda Tarih dersinde bazı konuların yetiştirilemediği görülmüş ve üçüncü, dördüncü, beşinci sınıflarda haftalık ders saatinin 2'ye çıkarılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu ders yılında programda Sanayi-i Ziraiye tatbiki için uygun yer bulunamadığından programdan kaldırılmıştı.[622]

Şimdiye kadar incelediğimiz yıllarda Darülmuallimat ders programlarında genel bilgileri içeren derslere oldukça fazla yer verilmekteydi. Oysa Mektep, ülkedeki inas rüştiye ve sıbyan mekteplerine kız öğretmen yetiştirmek amacıyla açılmıştı. Ders programlarında mesleki eğitim ve öğretim usulleri ile ilgili derslerin olması gerekmekteydi. Bazı yıllar eklenen bazı yıllar çıkarılan bu derslerin eksikliği fark edilmiş ve mektep için önemi her fırsatta dile getirilmişti. Yapılan eleştiriler, öneriler,

[617] BOA. MF. ALY. 145/83, 29 C 1338
[618] BOA. MF. ALY. 125/82, 19 Ra 1337; BOA. MF. ALY. 115/45, 9 B1336
[619] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s, 67-68
[620] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 68
[621] BOA. MF. ALY. 150/81, 24 Z 1338
[622] BOA. MF. ALY. 171/70

çalışmalar sonucunda müfredata dahil edilen meslek dersleri, formasyon dersleri maalesef uzun ömürlü olmamıştı. yıl yıl Darülmuallimat'ın programlarında geniş çaplı değişiklikler yapılmış dersler tekrar ele alınmış, bu konudaki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Fakat yine alakalı mesleki dersler eklenmemiştir. Hatta bu yılda belirlenen program ile Darülmuallimat, Sultani veya Sanayi mektebi halini almıştır. Programa sanayi, ziraiye, bahçıvanlık, arıcılık, sütçülük gibi derslerin girmesi ile mektep, Ziraat mektebi halini almıştı.

Programda derslerin fazla olması veya lüzum görülen bazı derslerin olmaması dikkat çekmiş ve programda yine bir takım düzenlemelere gidilmiştir.[623] Darülmuallimat Muallim Meclisi, Nezaret'e bir program sunmuş ve programda mektebin bir Sanayi mektebi, Ziraat mektebi veya Sultani olmadığını, muallim yetiştiren bir mektep olduğunu vurgulamıştır.[624] Muallim Meclis tarafından Darülmuallimat-ı Aliye'de 1919-1920 yılı ders programında yapılması istenilen değişiklikler ise şu şekilde olmuştur; Kur'an-ı Kerim dersinin bütün sınıflarda haftada dört saat iken yeni programda üç saate indirilmesi, Ulum-ı Diniye dersinin beş saat iken dört saate indirilmesi, Dikiş ve Biçki dersinin on bir saat iken altı saate indirilmesi, Tabahat dersinin programdan tamamen kaldırılması, Fransızca dersinin ise on dört saatten on altı saate çıkarılması önerilmiştir. Yüksek öğretim müdürlüğü (Tedrisat-ı Aliye Müdüriyeti) bu önerileri göz önünde bulundurmuş ve netice olarak; Kur'an-ı Kerim dersinin birinci ve ikinci sınıflarda ikişer üçüncü sınıfta bir saat tedris edilmek suretiyle geçen seneye göre bir saat arttırılmasına, Ulum-ı Diniye dersine ait beş saatin aynı kalmasına, Biçki ve Dikiş ders saatlerinin düşürülmesi uygun bulunmadığından ders saatlerinin mektep Muallim Meclisince ihtiyaç görülecek miktarda olmasına, Tabahat dersinin programdan çıkarılmasına, Fransızca dersinin on altı saate çıkarılması münasip görülmediğinden dersin her sınıfta ikişer saat olmasına, Hıfzıssıhha dersinin çocuk yetiştirme usullerine dair gerekli bilgilerin eklenmesi suretiyle genişletilmesine karar vermiştir. [625] Buna göre 1920-1921 ders yılında uygulanmasına karar verilen programda 33 olan haftalık ders saati 30'a indirilmiştir. Diğer programlardan farklı olarak haftalık 3 saat olan Serbest Mesai dersi eklenmiştir. Bu ders, Darülmuallimat'ta hazırlanan programlarda öğrencilere boş zaman bırakılamadığı, yeteneği ve ilgisi olduğu alanları keşfedemediği düşünülerek eklenmiştir. Ayrıca derste öğrenciler, haftada bir gün (Pazartesi) öğleden sonra Nakış, Biçki, Dikiş, Örücülük, Çamaşır yıkama, Ütü ve Kola, Tabahat, Resim, Keman, Piyano ve Gına gibi dersler seçecek ve bu alanda eğitim alacaklardı. Bu derslerin seçimi talebenin ihtiyarına bırakılacak. Bu derslere devam etmek istemeyen talebeler ise etüt ve araştırma ile meşgul olacaklardı.[626]

1921-1922 ders yılında Tatbikat kısmının yatılı teşkilatı kaldırılmıştı. Darülmuallimat kısmının da yalnız yatılı olarak 239 talebe kalmıştır.

[623] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e*..., s. 351
[624] BOA. MF. ALY. 150/81, 24 Z 1338
[625] BOA. MF. ALY. 150/81, 24 Z1338
[626] BOA. MF. ALY. 156/91, 16 Ş 1339

1922-1923 ders yılında Darülmuallimat-ı İbtidaiye'de uygulanan haftalık ders programını incelediğimizde ders saatlerinde değişiklikler yapılmış ve haftalık ders saati 32 olmuştur.[627] Tatbikat dersine önceki yıllara göre daha fazla ağırlık verilmiş ve ders saati artırılmıştır. Bir önceki yıl uygulanan programda ilk defa eklenen Serbest Mesai dersleri, bu yılki programda kaldırılmış. Fakat seçmeli olarak Serbest dersler eklenmiştir. Tahsili mecbur olmayan bu derste Örgü, Piyano, Keman, Çamaşır gibi dersler konulmuştur. Bu dersleri almak isteyen öğrencilerin dersten imtihan olmamalarına ve bu dersi gördüklerine dair şahadetnamelerinde belirtilmesine karar verilmiştir.[628] Bu eğitim öğretim yılında 6 senelik eğitim veren Tatbikat kısmında değişiklikler yapılmıştır. Tatbikat kısmı kız numune mekteplerine denk olduğu için mektebin İbtidai müfredat programının Tatbikat kısmında da aynen uygulanmasına karar verilmiştir.[629]

1922-1923 yıllarında Darülmuallimat-i İbtidaiye'nin haftalık ders programını incelediğimizde mektepte Cumartesi'den Perşembe gününe kadar günlük altı saat ders okutulmakta, Perşembe günleri ise sadece 3 saat ders okutulmakta yani yarım gün eğitim verilmekteydi. [630]

Ülkede önemli gelişmelerin yaşandığı 1922-1923 ders yılında şimdiye kadar İstanbul'daki Maarif Nezareti'ne bağlı olan Darülmuallimat-ı Aliye, 5 Kasım 1922 tarihinde gönderilen bir emir ile TBMM Hükümeti Maarif Vekaleti'ne bağlanmıştı. Emir sureti şu şekildedir;

> *"elyevm mer'i nizamant mucibince ifayı vazife etmek üzere bademe Türkiye Büyük Millet Meclisi Maarif Vekaleti ile doğrudan doğruya muhabere edilmesi Refet Paşa tarafından şifahen emir ve tebliğ buyurulmuş olmakla ifayı muktezası mütemennadır Efendim".*

Bu ders yılında mektebin kadrosu, Maarif Vekaleti'nden gönderilmişti. Hüsnü Bey müdür tayin edilerek gönderilen izahnamede, Darülmuallimat'ın amacına uygun bir şekle gelmesi için Muallim Meclisi'nin görüşlerini bildirmesi istenmiş. Mektepte eğitimin daha sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için yine değişikliğe gidilmiştir. [631]

Darülmuallimat'ı Aliye'de 1923-1924 eğitim öğretim yılında Ağustos'un başında günümüzdeki yaz okuluna benzer tatil dersleri açılmıştı. Bu derslere muallim muavinleri kadınlar katılmıştı. Hatta bu derslerin devamı, mektebin açılışını geciktirmiş, ilk kısım 8 Ekim'de eğitime başlayabilmişti. Bu ders yılında Darülmuallimin ve Darülmuallimat'ta Tali kısım açılmıştı. Daha önce kapatılan İhzari kısmına denk olan bu kısım; Tabiiyat, Riyaziyat, Edebiyat, Tarih ve Coğrafya bölümlere ayrılmıştı.

Mektepte yapılan değişiklikler, 1924-1925 ders yılında da devam etmiştir. Bu dönemde daha çok fiziksel olarak önemli değişiklikler yapılmıştı. Mektep pencerelerini örten kafesler kaldırılmış, konferans salonu yalnız üstü örtülü amfiteatr iken sahne ve oturulacak yerler yapılmış. Sinema makinesi temin edilmiş, jimnastik ve oyun sahaları düzeltilmiş, piyanolar yenilenmiş, yanmış olan kütüphane yeniden oluşturulmaya başlanmıştı. Tatbikat kısmında önemli düzenlemeler yapılarak talebenin eksiksiz bir ders tatbikatı görmelerine ayrıca bir önem verilmişti. Bir önceki yıl açılan Tali kısım kaldırılmış ve talebesi Yüksek Muallim Mektebi'ne nakledilmişti. Darülmuallimat, İstanbul Kız Muallim Mektebi adını almıştır. Ayrıca bu yıl bütün eğitim kurumlarında

[627] BOA. MF. ALY. 171/70-6, 1338
[628] BOA. MF. ALY. 168, 24, 18 M 1338
[629] BOA. MF. ALY. 171/70-12, 4 B 1338
[630] Haftalık ders programı için BOA. MF. HTF. 10/113, 1 Ra 1341
[631] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s.75

olduğu gibi bu mektepte de yeni bir müfredat programı oluşturulmuş ve programa uygun kitaplar hazırlatılmıştı. [632]

Tablo 6.10. 1924-1925 Eğitim Öğretim Yılında Darülmuallimat'ın Haftalık Ders Programı *(İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 79).

Dersler	**I. Sene**	**II. Sene**	**III. Sene**	**IV. Sene**	**V. Sene**
Din Dersleri	2	2	-	-	-
Türkçe ve Edebiyat	6	5	5	3	3
Tarih	2	2	2	2	-
İçtimaiyat	-	-	-	-	2
Malumat-ı Vataniye	-	-	-	2	-
Ruhiyat, Terbiye, Terbiye Tarihi	-	-	-	3	4
Usulü tedris ve Tatbikat	-	-	-	-	9
Hesap	3	2	2	-	-
Hendese ve Resim hattî	2	2	1	-	-
Cebir	-	-	-	2	-
Hikmet	-	2	2	1	-
Kimya	-	1	2	1	-
Hayvanat	-	-	-	2	-
Nebatat	-	2	-	-	-
Teşrih ve Fizyoloji	-	-	2	-	-
Umumi Hıfzıssıhha ve Mektep Hıfzıssıhhası	-	-	-	1	1
Tabakat	-	-	-	1	-
Coğrafya	2	1	2	1	-
Resim	2	1	1	1	1
Elişleri	1	1	1	-	-
Yazı	2	1	-	-	-
Musiki[633]	1	1	1	1	1
Terbiye-i Bedeniye	1	1	1	1	1
Ecnebi lisanı	3	2	2	2	2
Dikiş, Biçki	1	1	1	2	1
İdare-i Beytiye, Çamaşır, Ütü ve Tathir	-	-	2	-	-
Nakış ve Beyaz işleri	-	1	1	1	-
Tabahat	-	-	-	1	1
Çocuk Bakımı	-	-	-	-	1
Toplam	**28**	**28**	**28**	**28**	**28**

Netice itibariyle kadın öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla açılan Darülmuallimat, kurulduğu yıldan itibaren üzerinde önemle durulan bir kurum olmuştur. Ders programları, ders içerikleri ve ders saatleri özenle ele alınmıştır. Fakat bütün bunlar yapılırken Darülmuallimat, öğretmen yetiştiren bir meslek okulu olarak görülmemiş, diğer mekteplerle bir tutulmuştu. Tanzimat döneminde açılmasına rağmen II. Meşrutiyet dönemine kadar diğer mekteplerden farklı bir programa ve içeriğe sahip olmamıştı. Öğretmenlik mesleği ile ilgili derslere maalesef gerektiği kadar yer

[632] *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 78-79; Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s.681; Kırmızıaltın "Gender, Education…" ,s. 77

[633] Darülmuallimat'ta Musiki dersinde sesten başka keman dersleri de mecburidir. Vekâlet imkan buldukça bu mecburiyeti bütün Darülmuallimatlara uygulamaya çalışmıştır. Keman dersleri tek tek görüleceği için umumi ders cetveline dahil edilmemiş, talebenin adedine göre mektep idaresince Pazartesi ve Perşembe günleri öğleden sonra diğer günlerde de eğitim saatleri dışında verilmesi kararlaştırılmıştır (*İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 79)

verilememişti. Mektepte ders veren öğretmenlerin seçiminde de problemler yaşanmıştı. Öğretmenin sadece vereceği derste uzman olmasına dikkat edilmiş, öğretim yöntemleri tekniklerini bilmeyen, mesleki bir eğitim almayan öğretmenler, bu mektepte ders verebilmişti. Bu durumun zaman zaman eleştirilmesi, eksikliklerin dile getirilmesi üzerine Maarif Nezareti, nizamnameler ve talimatnameler ile sorunu çözmeye çalışmıştı. II. Meşrutiyet dönemi itibariyle ders programında mesleki formasyon dersleri olan İlm-i Terbiye, Usul-i Tedris ve Tatbikat gibi derslere ve Tatbikata yer verilmiş. Özellikle 1915 yılında yayınlanan Darülmuallimat Programı ile dersler ve içeriklerinde önemli değişiklikler yapılmıştı. 1915 Nizamnamesi ile mektep, bir yükseköğretim kurumu sayılmış ve Darülmuallimat-ı Aliye adıyla eğitim öğretimini sürdürmeye çalışmıştı. Ancak yine lüzumlu görülen dersler programlarda tam yerini almamış. Hatta bu konudaki eksiklikler giderilmek isterken mektebin amacına uygun olmayan dersler de ilave edilmişti.

Birinci Dünya Savaşı, Milli Mücadele yıllarında yaşanan siyasi gelişmeler mektebin eğitim öğretimini de etkilemiştir. Ancak ülkenin içerisinde bulunduğu durum kötüleşse de Darülmuallimat'ta eğitim öğretim asla kesintiye uğramamıştır. Eğitim öğretimin devamlılığı sağlanmaya, derslerdeki sorunlar düzeltilmeye çalışılmış, eğitim öğretime uygun fiziki ortam ve ders araç ve gereçleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bir yüksek öğretim kurumu olarak ayakta kalma mücadelesi, eğitim öğretimde bir düzen sağlama çabası ve sık sık değiştirilen dersleri ile mektep, Cumhuriyet'e intikal edebilmiştir.

6.3. Eğitim Öğretim Materyalleri

Eğitim ve öğretimin etkili ve verimli yapılabilmesi için eğitim ortamının uygun düzenlenmiş olması gerekmektedir. Eğitim ortamı ise öğretme-öğrenme etkinliklerinin oluştuğu çevre, öğretmen ve bina ders araç gereçlerinden oluşmaktadır. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat öncesinde açılan eğitim kurumlarında öğretim daha çok öğretmen merkezli olup ezbere dayalı bir eğitim yapılmaktaydı. Genel anlamda davranışçılık kuramı hakim olup ders araç ve kullanımı söz konusu değildi.

Tanzimat'ın ilanından itibaren Osmanlı eğitim kurumlarında öğretim teknolojileri açısından önemli gelişmeler yaşanmıştı. Günümüzdeki okullarda kullanılan sıralar, kürsüler, kara tahtalar, haritalar ve küre gibi yeni ders araç ve gereçleri mekteplerde kullanılmaya başlanmıştı. İlk kez askeri okullarda kullanılan bu araç gereçler, 1840'lı yıllardan itibaren rüştiye mekteplerinde, 1870'li yıllardan itibaren ise sıbyan mekteplerinde kullanılmıştı. Böylelikle usul-ı cedid adı verilen yeni yöntemler ve modern ders araç gereçleri, eğitim kurumlarında ilk kez kullanılmaya başlanmıştır. Bu yöntemlerle sınıf ortamına görsel öğeler girmeye başlamış, öğretim soyuttan somuta değişim göstermiştir. Yenilikler, medreselilerin tepkilerine neden olsa da Selim Sabit, Abdi Kamil Efendi gibi isimler bu tepkilere rağmen mekteplerde de modern araç ve gereçleri temin etmeye çalışmışlardır.[634]

Eğitime yeni bir nizam vermek amacıyla yayınlanan 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde öğretmen yetiştiren kurumlarda bulunması gereken ders araç ve gereçlerine de yer verilmişti. İlk yıllarda sınırlı sayılarda olsa da zamanla derse ait malzemeler ve materyaller modern bir şekilde tamamlanmaya çalışılmıştı. Bazı materyaller, öğrencilerden para toplanarak alınmış. Bazı derslerde yakın mekteplerdeki

[634] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 240-246

araç ve gereçlerin veya laboratuarların kullandığı olmuştu. Hatta bazı materyaller yurtdışından temin edilmişti.[635]

II. Abdülhamit dönemi eğitimcileri ise yaygınlaştırılan mekteplerinin yerel gereklilikler ve gerçeklikler doğrultusunda ama çağdaş bir tarzda şekillenmesini istemişlerdi. Avrupa'da bulunan öğretim materyallerini kullanmak yerine Osmanlı ve İslam geleneği ile uyumlu öğretim materyalleri hazırlanarak bir sentez oluşturma gayretine girmişlerdi.[636]

II. Meşrutiyet dönemi itibariyle temin edilen yeni eğitim öğretim araçlarına daha fazla özen gösterilmişti. Darülmuallimat'ta tamamen yeni usullere göre eğitim verilmesi planlanmıştı.[637] Harita, yer küresi, kalem, mürekkep, kağıt diğer eğitim araç gereçleri sık kullanılmaya başlanmıştı. Basılan ders kitaplarına resim ve haritalar eklenmiş, eğitimde çoğunlukla görselliğe ve deneye dayalı yöntemler kullanılmıştı. Günümüzde de önemli bir materyal olan haritalar çeşitlendirilmiş böylelikle dersin daha anlaşılır olması sağlamıştı.[638] Ayrıca Coğrafya, Tarih, Hendese, Hikmet ve Kimya dersleri için yeni araç gereçler alınmış ve laboratuarlar oluşturulmuştu.[639]

Leyli Darülmuallimat'ın kapatılan Leyli Kız Sanayi Mektebi'nin yerine açıldığında eşyaların pek çoğunun eskidiği, kullanılamaz olduğu, korunamadığı görülmüştü. Eğitimde aksaklıklara neden olacak bu durumun müdür tarafından Nezaret'e bildirilmesi ile eşyaların bir kısmının satılmasına, bir kısmının tamir edilerek kullanılmasına ve yenilerinin alınmasına karar verilmişti. [640] Mektebin müfredatında var olan Dikiş ve Nakış derslerinin işlenmesi için ayrı sınıflar oluşturulmuş ve makineler konulmuştu. Musiki dersinin uygulanması için müzik aletleri özellikle de Piyano bulundurulmasına dikkat edilmişti. Binanın 1918 yılında meydana gelen yangında büyük hasar görmesi, eşyalarının kullanılamaması üzerine yeni ders araç ve gereçlere ihtiyaç duyulmuş ve bunların bir an evvel tedariki sağlanmıştı.[641]

Sonuç olarak görülüyor ki devlet adamları, ülkenin muallim açığını kapatan Darülmuallimat'ta modern yöntemlerle eğitimin sürdürülebilmesi için önemli çaba harcanmıştır. Savaşların yaşanması, ekonomik durumların kötüye gitmesine rağmen eğitimi iyileştirme çalışmaları kesintiye uğramamıştır. Eksikliklerin bulunmasına rağmen zamanla geliştirilmeye çalışılmış. Özellikle II. Meşrutiyet ilanından sonra modern eğitim materyalleri tam anlamıyla kullanılmaya başlanmıştır. Üstelik derslerde kullanılan yöntemler, materyaller sadece İstanbul'da bulunan Darülmuallimat ile sınırlı kalmamış taşrada da uygulanmıştır. Böylelikle modern eğitim usullerine göre eğitim veren darülmuallimatların sayıları ülke genelinde artıkça bu mekteplerde eğitim veren muallimlerin de nitelikli, donanımlı olmaları sağlanmıştır. Eğitimi soyutluktan kurtarmak için çeşitli materyaller ile somutlaştırmaya çalışılmıştır. Sıraları, tahtaları, haritaları, laboratuarları ve bunların doğru bir şekilde kullanımı ile eğitim tarihinde örnek oluşturmuştur.

[635] Taşer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme…", s. 132
[636] Mustafa Gündüz, *Osmanlı Mirası Cumhuriyet'in İnşası Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2010, s. 109-110
[637] Darülmuallimat sınıfları için bakınız Ek 27
[638]İbrahim Caner Türk, "II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimcisi Satı Bey ve Coğrafya Öğretimi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 40. Erzurum, 2009, s. 423-437
[639] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s. 359
[640] BOA. MF. ALY. 39/92, 14 Ca 1331
[641] BOA. MF. ALY. 145/83, 29 C 1338

6.4. Teftiş ve Denetim

Denetleme, kurum idarecilerinin kurumlardaki işlerin emirlere, yasalara, planlara uygun yapılıp yapılmadığının gözlemlenmesidir. Teftiş ise yapılan işlerin, kanunlara tüzüklere, yönetmeliklere uygun olup olmadığının denetlenmesidir.[642] Okullarda yapılan teftiş ve denetimler, eğitim öğretim amaçlarının belirlenmesini ve bu amaçların gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini ortaya çıkarmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin klasik eğitim kurumları olan medreseler, sıbyan mekteplerinde de teftiş ve denetim yapılmaktaydı. Eğitimde yapılan modernleşme çalışmaları sonucunda teftiş ve denetim alanı daha da genişlemiştir. Özellikle eğitimin Maarif Nezareti nezdine bırakılması ile, daha fazla üzerinde durulan konulardan olmuştur. 1838 yılında rüştiye mekteplerinin açılmasıyla bu okullarda eğitim öğretimin başarılı bir şekilde devam etmesi, eğitimcilerin kontrol edilmesi için memurlar görevlendirilmiş ve teftişler yapılmıştır. 1847 yılında *Sıbyan Mekatib-i Hocaları Efendilere İta Olunacak Talimat* yayınlanmış ve bu talimat ile sıbyan ve rüştiye mekteplerinin teftişleri daha ciddi ve düzenli bir şekilde ele alınmıştır. Bu mekteplerdeki eğitimcilere yardımcı olmak amacıyla müfettişler görevlendirilmiştir.[643] Denetimler ise vali, maarif müdürü, maarif meclisi mektep müdürleri tarafından yapılmıştır.

Görülmektedir ki Osmanlı Devleti'nin eğitim sisteminde teftiş ve denetim, öğretmen okulları kurulmadan önce başlamıştır. Eğitim kurumlarında yapılan modernleşme çalışmaları neticesinde daha fazla önem verilmiştir. Öğretmen okullarının yaygınlaştırıldığı, geliştirildiği yıllarda ise modern anlamda teftişler söz konusu olmuştur.

Eğitim kurumları için önemli bir gelişme olan ve 1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile mekteplerin, muallimlerin, öğrencilerin teftiş ve denetimi tekrar ele alınmıştır.[644] Nizamname ile eğitimde yapılan değişiklikler, teftişlerle sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır. Hem Rumeli'de bulunan sıbyan ve rüştiye mekteplerinin müfettişliği hem de Anadolu'daki sıbyan ve rüştiye mekteplerinin müfettişliği memuriyeti kurulmuştur.[645]

1914 yılında yürürlüğe giren Maarif-i Umumiye Teşkilatı ve Nizamnamesine göre Maarif-i Umumiye Nezareti'nin hizmeti; İdare hizmeti ve Teftiş hizmeti olarak iki kısma ayrılmıştır. Maarif müdürlerinin, vilayetlerdeki müfettişlerin görevlerini ve teftiş raporlarını incelemek için heyet-i teftişiye oluşturulmuştur.[646] Böylelikle heyet-i teftişiye'ye önemli görev ve sorumluluklar yüklenmiş ve ülkedeki tüm mekteplerin teftişine daha fazla ağırlık verilmiştir.

Teftiş ve denetime öğretmen okulları için yayınlanan nizamnameler ve talimatnamelerde de yer verilmiştir. Heyet-i teftişiye, vilayet maarif müfettişleri ve ibtidaiye müfettişleri gibi görevliler mekteplerin teftiş ile ilgili konularından sorumlu tutulmuşlardır. Öğretmen okullarına gelen müfettişler, mektep binasının eğitime elverişli olup olmadığını, okulda eğitim öğretimin sürdürülüp, sürdürülemediğini, dersleri işleyişinin nasıl olduğunu, öğrenci profili, okullarda modern usul ile eğitim verilip verilmediği, muallimlerin mezuniyetleri, akademik bilgileri ve idareciler

[642] Taşer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme…", s. 345
[643] Kamil Su, *Türk Eğitiminde Teftişin Yeri ve Önemi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974, s.2; Taşer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme…", s. 345-387
[644] Madde 180, Düstur I.Tertip, C. II, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1289, s. 184-220
[645] Kodaman, *Abdülhamit Devri…* s. 49-50
[646] Düstur, II. Tertip, VI. Cilt, 1 Teşrin-i sani, 1329, Matba-i Amire, 1334

hakkında yaptıkları araştırmayı rapor etmiştir. Öğretmen okullarında teftişler düzenli aralıklarla yapılmış ve olağanüstü durumlarda, şikayet halinde de teftişlere başvurulmuştur.

Darülmuallimat'ın fiziki yapısı, müfettişlerin teftiş esnasında en fazla dikkat ettiği konulardan olmuştur. Artan öğrenci sayıları karşısında binanın yeterli olup olmadığı, eğitim öğretimde aksaklıklara yol açıp açmadığı rapor edilerek Nezaret'e bildirilmiş ve eksiklikler, tamamlanmaya çalışılmıştır.[647] Örneğin; 1917 yılında mektebi teftişe gelen müfettişler, sınıflarda yeteri kadar sıranın bulunmadığını, bazı dersler için ayrı sınıfların olmadığını, gerekli bazı ders araç ve gereçlerinin eksik olduğunu rapor etmiş ve eksikliklerin tamamlanmasını istemişlerdir. Nezaretin yaptığı incelemeler sonucunda bu eksikliklerin tamamlanması kararlaştırılmıştır.[648]

Darülmuallimat'ta yapılan teftişlerde eğitim öğretimin yapılmasına engel teşkil eden çevresel unsurların bulunduğunu ve bu unsurların bir an önce ortadan kaldırılmasına yönelik girişimler dikkat çekmektedir. Örneğin; 1900 yılında Darülmuallimat'a gelen müfettiş, tuttuğu raporda mektep yakınında bulunan bir dükkan bacasının sınıflara doğru olduğunu ve buradan çıkan dumanın öğrencileri ve öğretmenleri rahatsız ettiği, derslerin işleyişini engellediğini rapor etmiştir. Dükkan bacasının yeniden yapılmasını teklif ederek bir an önce bu sorunun çözülmesini ilgili birimlere iletmiştir.[649]

Darülmuallimat'ın 1910-1911 eğitim öğretim yılı itibariyle yatılı hale dönüştürülmesi mektep idaresinin ve muallimlerin sorumluluklarını artmıştı. Mektepte hem gündüzlü hem yatılı talebe bulunduğundan güvenliğin arttırılması ve eğitimin daha dikkatli yürütülmesi gerekmişti. Nezaret, mektep idaresinin ve muallimlerin okulda disiplin ve güvenliği en iyi şekilde sağlamalarını istemiş. Geceleri yatakhane, salon ve diğer kısımlarda gerekli güvenlik önlemlerinin alınması ve yangın durumunda müdahale edebilmesi için mektepte iki hademe görevlendirilmiş ve bu hademelerin nöbet tutması, dikkatli davranmaları istenmişti.[650]

Derslerin işlenişi de teftişe tabi olmuş, müfettişler tuttukları raporda derslerde bazı konuların işlenmediğini, bazı derslerin saatlerinin arttırılmasını, bazı derslerin ise programdan kaldırılmasını rapor etmişlerdir.[651] Darülmuallimat'ta okutulan veya kütüphanede bulunan eserler, Maarif Nezareti tarafından okutulmasında sakınca olmadığı belirtilerek onaylanması gerekmektedir. Aksi taktirde idare veya muallimler hakkında gerekli işlemler yapılmaktadır. Duruma örnek olarak; Darülmuallimat'ta 1920 yılında yapılan bir teftişte Nezaret tarafından onaylanmayan iki eser, mektebi teftişe gelen müfettişin dikkatini çekmiş ve mektep idaresi hakkında inceleme başlatılmıştır.[652] Ayrıca teftişler esnasında müfettişler, öğrencilerin bilgi ve tecrübelerini de değerlendirmiştir. Muallimlerle birlikte derslere girmiş, mektepte verilen eğitim ile başarılı sonuçlar elde edilip edilmediğini kontrol etmiştir. Duruma örnek olarak 1922 yılında Darülmuallimat'ta yapılan teftişi gösterebiliriz. Müfettiş, Darülmuallimat'ta dördüncü sınıfta eğitim gören öğrencilerin Fransızca dersine girmiş ve ders sonunda tuttuğu raporda öğrencilerin yetersiz olduklarına hatta hiçbir şey bilmediklerini not etmiştir.[653]

[647] BOA. MF. ALY. 134/92, 11 S 1337
[648] BOA. MF. ALY. 148/1 6 R 1335
[649] BOA. MF. MKT. 533/16, 18 B 1318
[650] BOA. MF. ALY. 34/33, 12 M 1331
[651] BOA. MF. ALY. 171/70
[652] BOA. MF. HTF. 9/43, 11 S 1339
[653] BOA. MF. HTF. 10/120, 10 Ra 1341; Taşer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme…", s. 379

Müfettişler, Darülmuallimat'ın teftişi esnasında okulda düzenli olarak tutulması gereken defterleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Demirbaş defterleri, sınıf defterleri, öğrenci için tutulan sicil defterleri, devamsızlık çizelgeleri, imtihan çizelgelerini özenle kontrol ederek mektep idaresinin nizamnamelere, kanunlara uygun davranıp davranmadığını öğrenmekteydi.[654]

Darülmuallimat'ta öğrencilerin mektebe devam durumlarına önem verilmekteydi. Mektebe gelmeyen ve mazereti olmayan öğrencilerin isimleri, devam çizelgesine yazılmakta ve hakkında gerekli işlemler yapılmaktaydı. Darülmuallimat'ı teftişe gelen heyet-i teftişiye üyeleri, mektepteki öğrencilerin durumlarına oldukça önem vermiş, oluşturulan devam çizelgelerini, her zaman kontrol etmişlerdir. Aksi bir durum ile karşılaştıklarında rapor tutmuşlardır.

Okul idaresi ve müfettişler tarafından okul içerisinde ve okul dışında öğrencilerin hal ve hareketleri ile ilgili denetimler, teftişler yapılmıştır. Uygunsuz davranışlarda bulunan öğrenciler hakkında gerekli işlemler yapılmıştır.[655] Okula gündüzlü devam eden öğrencilerin okul dışındaki güvenlikleri de kontrol edilmeye çalışılmıştır. Hatta öğrencilerin dışarıdaki kişiler tarafından rahatsız edilmesi veya takip edilmesi gibi durumlarda müfettişler olaya hemen müdahale etmiş ve gerekli önlemin alınması için durum, zabıta heyetine bildirilmiştir.[656]

Teftiş raporlarında sık rastladığımız disiplin, mektebe devam durumları, hal ve hareketler ile ilgili cezalar, sadece öğrencilerde uygulanmamıştır. Aynı uygulamalar, incelemeler muallimler için de yapılmış ve teftiş raporları tutulmuştur. Örneğin; Darülmuallimat tatbikat sınıflarının El İşleri öğretmeni, sarhoş bir halde okula gelmiş, öğrencilerin şikayet etmesi ve durumu idareye bildirmesi üzerine müfettişler, okula davet edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda öğretmenin öğrencilere kötü örnek olduğu gösterilerek görevden alınmış ve yerine başka bir öğretmen atanmıştır.[657]

Yapılan teftişlerde müfettişlerin, sadece eğitim öğretim, muallim ve öğrencileri değil mektebi de genel anlamda değerlendirdiklerini görmekteyiz. Darülmuallimat'ı teftişe gelen bir müfettiş, tuttuğu raporda Darülmuallimat'ın içerisinde bulunduğu durumu eleştirerek, endişelerini ve yapılması gerekenleri dile getirmiştir. Raporda; mektepte ortaya çıkan yozlaşmanın 1921 yılında daha da arttığını söylemiştir. Mektep dışında yaşanan gelişmelerin mektep üzerinde etkili olduğuna, mektebin meydana gelen olaylara fikirlere kapatılmaması gerektiğini ifade ederek mektep idaresi ve muallimlerin bir birlik ve uyum içerisinde hareket etmesini önermiştir. Müfettişe göre Darülmuallimat, ahlaki anlayışı, ilmi duruşu ve güzel huyu ile dayanışma içerinde olan bir kurum değildi. İdareciler, muallimler ve öğrenciler birlikte hareket etmiyordu. Özellikle öğrencilerin karakterleri sağlam bir şekilde oluşturulmamıştı. Hatta müfettişe göre Darülmuallimat, maalesef ülkede bozulmuş ahlaka sahip muallime adaylarının çoğalmasını kolaylaştırmaktan başka bir fayda sağlamayacaktı. Manevi unsurlarını koruyamayan bu kurum, düzenli hareket etmemekte, değişik fikir ve düşünceler içermekteydi. Ayrıca mektebin idari kadrosu ve eğitimci kadrosu da usulde ve ilimde bir birlik içerisinde değildi. Mektepte sosyal hayatta, okul hayatında ders işleyişlerinde birbirleriyle anlaşamayan muallimler bulunmaktaydı. Muallimlerin ve idarenin içerisinde bulunduğu bu durum, öğrenciler tarafında da örnek alınmıştı. Müfettiş, muallimlerin öğrencileri farklı düşüncelerle yönlendirdiğini de belirtmişti. Mektepteki öğrencilerin bayan öğretmenlerin evlerine gittiğini ve burada birkaç gün misafir

[654] BOA. MF. HTF. 9/93, 27 C 1339
[655] BOA. MF. ALY. 3/139, 28 Ş 1305
[656] BOA. Y.PRK. MF. 5/30, 5 Z 1325
[657] BOA. MF. ALY. 34/60, 21 M 1331

olduğunu belirterek bunların kesinlikle yasak olması gerektiği üzerinde durmuştu. Müfettişe göre öğrenci ve öğretmen arasında ilişkide mesafeler olmalıydı. Aksi taktirde bu durumlar mektebin konumuna zarar verebilirdi. Ayrıca mektep öğrencilerinin dışarıda düzenlenen kurslara katılmaları bazı olumsuz davranışlar kazanmalarına neden olmakta, fayda sağlamamaktaydı. Müfettişe göre mektepteki bütün bu olumsuz durumlar endişe vericiydi ve bir an önce tedbir alınmalıydı. Bu olumsuz durumlar, devam ettikçe Darülmuallimat'ın düzelmesi ve kaliteli bir eğitim vermesi imkansız idi. Bu olumsuz davranışlara ve algılara son verebilmek için mektep bünyesine ahlaklı, liyakatli, başarılı, eğitimli kimseler atanmalı, öğrenciler de daha dikkatli, ahlaklı ve ilmi olarak eğitilmeliydi.[658]

Rapor, Darülmuallimat'ın 1921 yılı içerisinde bulunduğu durumu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Rapor ile mektepteki eğitim öğretimin durumu, idare, öğretmen ve öğrenci durumu eleştirilmiş, endişeler dile getirilerek çözüm yollarının ortaya konulmuştur. Ancak şuna dikkat çekmek gerekir ki raporun oluşturulduğu tarih, Mili Mücadele'nin yaşandığı yıllardır. Bu yıllarda ülkenin içerisinde bulunduğu askeri, siyasi, sosyo-ekonomik durum, oldukça kötü olmakla birlikte doğrudan eğitim kurumlarını etkilemekteydi. Devlet adamları, bu dönemde eğitim kurumlarını savaş ortamından uzakta tutmaya çalışmış ise de bazı olumsuz olayların, gelişmelerin yaşanması kaçınılmaz olmuştu. Zira raporun tutulmasından bir yıl kadar sonra bu mektep, İstanbul Maarif Nezareti'nden TBMM Hükümeti Maarif Vekaleti'ne bağlanacaktır. Mektepte yaşanan olumsuz durumlar düzeltilmeye, yeniden kaliteli eğitim verilmeye çalışılacaktır.

Sonuç olarak heyet-i teftişiye ve mektep müdürleri, Darülmuallimat'ta teftiş ve denetimleri sıkı ve özenli bir şekilde yapmaya çalışmışlardır. Böylece eğitim öğretimin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini, eğitimcilerin ve idarecilerin oluşturulan nizamnameler doğrultusunda görevlerini yerine getirmesini, öğrencilerin ahlaki ve ilmi olarak başarılı olmasını ve eğitim öğretimi bozacak davranışlar sergilememesini, fiziki koşulların eğitime uygun bir şekilde oluşturulmasını amaçlamışlardır.

6.5. İmtihanlar

Darülmuallimat'ta imtihanların kaç defa yapılacağı, nasıl yapılacağı, hangi esaslara göre değerlendirileceği gibi konulara özen gösterilmiştir. İlk defa 1895 yılında yayınlanan talimatname ile detaylı bir şekilde ele alınmış ve 48. maddesi mektepte yapılan imtihanlara ayrılmıştır.

Talimatnameye göre Darülmuallimat'ta dört çeşit imtihan yapılmakta olup bunlar; duhul, hususi, umumi ve ikmal imtihanları idi.[659]

Duhul imtihan, mektebe kayıt olmak isteyen adaların tabi tutulduğu sınavdır. Bu imtihan, her sene 20 Ağustos'tan 15 Eylül'e kadar olan sürede tamamlanır. Mektebe yeni dahil olunacak öğrenci, müdür ile mekatib-i rüştiye idaresinden oluşan bir heyet huzurunda imtihan olur. İmtihanlar sonucunda öğrencilerin aldıkları notlar müdüriyete teslim edilerek öğrenciler, başarılarına göre sınıflara kaydolurdu. Rüştiye şahadetnamesi bulunan adaylar, talimatnamenin 5. maddesi gereğince imtihansız Darülmuallimat'ın birinci senesine kabul olmakta şahadetnamesi olmayan adaylar ise başarılarına göre ihtiyat kısımlarından birine kabul edilmekteydi. Ayrıca imtihanlar tamamlanıp

[658] BOA. MF. HTF. 9/75, 7 Ca 1339; ; Taşer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme…", s. 376-79

[659] "17 Temmuz 1311 tarihli Darülmuallimat ile İhtiyat Kısmına Mahsus Talimatdır", Maarif Salnamesi, sene 1317, s. 321-322

öğrenciler sınıflara yerleştirilirken dershanelerin kalabalık olmamasına dikkat edilmiş, mektebin kapasitesine göre talebe alınmıştır.

Hususi imtihanlar senede iki defa Kanunuevvel ve Mart aylarında yapılmakta ve bir hafta içerisinde tamamlanmaktaydı. Her dersin imtihanı, belirlenen zamanda dersin muallim veya muallimesi tarafından yapılırdı. İmtihan süresi, ders saati gibi bir saatti. İmtihan tamamlandıktan sonra talebelerin kağıtları incelenerek aldıkları puanlara göre sıralama yapılırdı. Hususi imtihanlarda her sene birinci çıkanlara müdür tarafından birer imtiyaz, ikincilere ikişer aferin evrakı verilirdi. Hususi imtihanlarda beşten aşağı not alanlara birer tevkif cezası ve imtihana girmeyen, mazeretlerini ispat edemeyenlere ikişer tevkif cezası verilir ve velilerine şikayet edilirdi.

Umumi imtihan zamanı ise Temmuz olup mümeyyizler tarafından yapılmaktaydı. Bu imtihan, bazı dersler hariç yazılı yapılır ve hemen o gün mümeyyiz heyetince tamamlanırdı. İmtihan cetvellerinde puana göre birinciden beşinciye kadar olan öğrenciler belirtilir ve cetvelin bir nüshası mektep müdürüne bir nüshası da mekatib-i rüştiye müdüriyetine verilirdi.

Gerek İhtiyat kısmından rüştiye şahadetnamesi ve gerek Darülmuallimat'tan muallime şahadetnamesi alacak olan talebenin umumi imtihanda aldığı toplam puanın ders adedine bölünmesiyle elde edilen ortalama puana göre şahadetname dereceleri belirlenmiştir. Buna göre; ortalama puanı on-dokuz olanlar Aliyyülala, yedi- sekiz olanlara Ala, altı olanlara Karibül ala ve beş olanlara da Vasat derecesinde şahadetname verilmekteydi. Ortalama puanı beşin altında olan talebeye ise şahadetname verilmemekteydi. Beş puandan aşağı alanlar, o dersten dönmüş sayılmakta ve tekrar imtihan olmaktaydı. En fazla üç dersten beşin altında puan alanlar, en az puan aldığı dersten tekrar imtihana girebilirdi. Üçten fazla dersten beşin altında puan alanlar ile ikmal imtihanlarından başarılı olamayanlar kesinlikle sınıfta bırakılırdı.

İmtihan gününde bulunamayanların mazeretlerini üç gün içerisinde ispat etmeleri ve mektebe bildirmeleri gerekir. Bildirilmemesi durumunda o dersten kalmış sayılırdı. Geçerli sebebi bulunamayan ve dersten kalıp tekrar imtihan olunacak talebelerin tatilden sonra girecekleri imtihanlara *İkmal imtihanı* adı verilmekteydi. İkmal imtihanları mutlaka umumi imtihan mümeyyizleri tarafından mektebin açılışından bir hafta önce idarece belirlenen günlerde yapılmaktaydı. Tekrar yapılan imtihanda talebenin sınıf terfisi veya şahadetname alabilmesi için en az 5 puan alması gerekmektedir. Daha düşük puan alanlar, başarısız sayılmakta ve ikinci ikmal imtihanı yapılmamaktaydı.

1912 yılında yayınlanan Darülmuallimat Talimatnamesi ile mektep imtihanları yeniden değerlendirilmiştir. Bir takım değişiklikler yapılmıştır. Eğitim öğretimleri devam eden öğrencilere hususi ve umumi imtihan yapılması ve hususi imtihanın yazılı, umumi imtihanın ise sözlü yapılması kararlaştırılmıştır. Hususi imtihanların mektep muallimleri tarafından bir hafta içerisinde tamamlanması, umumi imtihanların ise mektebe davet edilen mümeyyiz ve muallimler tarafından yapılması belirlenmiştir. Öğrencilerin bir üst sınıfa geçebilmeleri için on olan tam puanın yarısını almaları gerekmektedir. İki dersten üçten aşağı puan alanlar ve mazareti olup bir dersin imtihanına giremeyen talebeler, bir sonraki dönemde okul açıldıktan 15 gün içerisinde yapılan ikmal imtihanlarına girebilecektir. Ve bu ikmal sınavında yalnız bir dersten başarısız olduğu taktirde üçüncü defa imtihana girebilecektir. Yapılan bu imtihanda da başarılı bulunamayan talebeler, sınıf tekrarı yapacaktır. Eğitim gördüğü bir yıl sonunda yapılan imtihanlardan iki dersten başarısız olan talebeler, ikinci kez sınıf tekrarı yapacaktır. Hatta bu talebeler, mektep idaresinin görüşü doğrultusunda mektepten ihraç dahi edilebileceklerdir. Üçüncü sene imtihanından da başarısız olan veya ikinci sene

yapılan imtihandan iki dersten fazla düşük puan alan talebeler, tasdikname verilerek ihraç edilecektir. [660]

Girdiği imtihanlarda başarısız olup sınıf tekrarı yapan talebelerin kaydı yatılıdan gündüzlüye çevrilmekteydi. Kayıtlarda örneklerine rastladığımız bu durum, pek çok talebenin velisini tedirgin etmiştir. Aileler uzak olması sebebiyle kızlarını Darülmuallimat'a göndememiş ve yakın olan başka okullara nakillerini istemişlerdir. Kabul edilmemesi üzerine kızlarını okula göndememişlerdir.[661]

6.6. Cezalar ve Mükafatlar

Maarif Nezareti, mektepte eğitim, öğretimin sağlıklı ve disiplinli bir şekilde yürütülmesine oldukça önem vermiştir. Mektebin kuruluşundan beri öğrencilerin olumsuz davranışlarının cezalandırılması, olumlu davranışların ise mükafatlandırılması meselesini sık sık dile getirmiş, mektepte eğitimin devamlılığı için bu unsurların sağlanmasını istemiştir. Ancak bu konu, ilk kez 1895 yılında yayınlanan talimatname ile detaylı bir şekilde ele alınmış. Talimatname'nin 27. 47. maddelerinde mektepte eğitim gören talebelere uygulanacak cezalar ve mükafatlar açıklığa kavuşturulmuştur. [662]

Buna göre cezalar, sebep ve derecelerine göre yedi gruba ayrılmıştır; İhtar ve tembih, tekdir, tevkif, alenen tekdir, ihbar ve şikayet, geçici ihraç ve kat'i ihraç.

İhtar ve Tembih cezası Müdür tarafından uygun bulunup, muallim ve muavine vasıtasıyla nasihatten ibaret olan bir cezadır. Bu ceza, derslere dikkat etmemek, derse vaktinde katılmamak, dersi bilmemek ve küçük yaramazlıklarda bulunmak gibi durumlarında uygulanmaktaydı. Muallim, muallime, muavine ve mubassırlar, böyle durumda ders defterine ceza verilen talebenin ismini ve belirtilen sebepten dolayı ihtar ve tembihe uygun görüldüğünü kaydedip imzalardı.

Tekdir cezası, müdür veya onun onayıyla müdire odasında öğrenciye münasip bir şekilde nasihat edilmesi idi. Bu ceza derslere çalışmamak, verilen ihtar ve tembihlere uymamak, yaramazlık yapmak gibi durumlarda uygulanmaktaydı. Bu gibi durumlarda ders defterine *"filan sebepten dolayı şu öğrenciye tekdir uygun görülmüştür"* diye yazılıp imzalatılmaktaydı.

Tevkif cezası, öğrenciyi yemek teneffüsünden mahrum edip belirlenen bir dershanede bir muavine veya mubassırın gözetiminde yazı yazdırmaktan ibaretti. Alıkoyma hapsetme şeklinde olan bu ceza türü, tembih ve tekdir cezalarının işe yaramadığı durumlarda uygulanmakta ve diğer cezalar gibi sınıf defterine kayıt edilip imzalanmaktaydı.

Alenen Tekdir cezasında müdür tarafından *"filan sene filan kişiye, filan sebepten dolayı tekdir-i aleniye uygun görülmüştür"* şeklinde sicil defterine yazılırdı. Yine müdürün onayıyla verilen ceza, kadın müdür tarafından sınıfta okunurdu. Bu ceza derslerine çalışmayan, verilen vazifeyi yapmayan, edilen tembih, ihtar ve tekdirleri dinlemeyen ve tevkif cezalarından ders çıkarmayan, yaramazlık yapan, arkadaşlarıyla kavga ve münazara eden talebeler için uygulanmaktaydı.

İhbar ve Şikayet cezası, Müdür tarafından velilere yazılı ve sözlü olarak talebenin ihbar ve şikayet edilmesidir. Bu ceza, yukarıdaki cezalardan ders çıkarmayıp derslerine çalışmayan, yaramazlıkta bulunan, kabahatlerinde ısrarcı olan talebeler hakkında uygulanmaktaydı.

---

[660] *Darülmuallimat Talimatnamesi*, İstanbul, Matbaai Amire, 1328
[661] BOA. MF. ALY. 151/17, 5 M 1339
[662] Maarif Salnamesi, sene 1317, s. 321-345

İhraç-ı muvakkat cezası ise öğrencilere suçlarının derecesine göre verilmişti. Cezaya uygun bulunan talebe, kabahatine göre bir haftadan bir aya kadar mektepten geçici uzaklaştırılmış ve verilen cezanın nedeni veliye yazılı olarak bildirilmişti. Geçici uzaklaştırma cezası için bakanlıktan onaya gerek yoktu.

İhraç-ı kat'i cezası, hiçbir şekilde düzelme göstermeyen, edep ve terbiye kabul etmeyen, gerekli ahlak ve terbiyeye sahip olmayan, nizamı ihlal eden talebelere uygulanmaktaydı. Bu cezada geçici ihraçta olduğu gibi rapor oluşturulmakta ve bu rapor mektep idaresi tarafından Maarif Nezareti'ne gönderilmekteydi. Nezaret'ten onay çıkması üzerine talebe okuldan uzaklaştırılır ve gelecek cevaba kadar mektebe kabul edilmezdi.

Bir hafta içerisinde sekiz defa ihtar ve tembih veya dört defa tekdir veya iki defa tevkif veya yine iki defa alenen tekdir cezasına uygun görülen talebe, babasına veya velisine şikayet edilir. Bir ay içerisinde bir iki defa şikayet olunan talebe, geçici ihraç cezasına uygun görülürdü.

Görüldüğü gibi geçici ihraç ve kat'i ihraç diğer cezalara göre daha ağır olup ders defterine yazılmak yerine sadece müdüriyete rapor olarak sunulmaktaydı. Cezalar, affı mümkün ve affı mümkün olmayan olmak üzere iki grupta değerlendirilmekteydi. Affı mümkün olmayan cezalar, ihraç cezaları idi. Diğer cezalar ise affı mümkün olan cezalar olup aşağıda belirtilen mükafatların alınması durumunda affedilmekteydi.

İhtar ve tembih; bir aferin
Tekdir; iki aferin
Tevkif; bir tahsin veya dört aferin
Alenen tekdir; bir tahsin ve bir aferin veya beş aferin
İhbar ve şikayet; bir imtiyaz ve iki tahsin veya sekiz aferin alması durumunda öğrencinin aldığı ceza kaldırılır ve ceza için hazırlanan evrak öğrencinin önünde yırtılır. Her Perşembe günü müdür veya müdire dershaneleri dolaşarak bir hafta içinde mükafat alan talebelerin ve ceza alan talebelerin isimlerini okurdu.

Mektepte cezalar gibi mükafatlar da detaylı bir şekilde belirtilmiş ve derecelerine göre beşe ayrılmıştır. Bunlar; aferin, tahsin, imtiyaz, iftihar levhası ve mükafat idi.

Aferin; yazılı bir kağıt olup derslerinde başarılı olanlara, vazifelerini yerine getirenlere, edep ve terbiye sahibi olanlara verilmekteydi. Muallim, muallime ve muavine tarafından ders defterine aferin verilecek öğrencilerin isimlerini yazılmaktaydı.

Tahsin; dört aferine bedel olup aferin belgesinden kısmen farklıdır. Derslerine fevkalade çalışanlara, kitap ve defterlerini temiz tutanlara, akranlarından üstün ve başarılı olanlara verilmekteydi. Müdürün onayı alındıktan sonra muallim, muallime veya muavine tarafından tahsin alan öğrencilerin listesi deftere kaydedilmekteydi.

İmtiyaz; sekiz aferine veya iki tahsine bedeldir. Şekil ve renk olarak diğerlerinden farklı olup muallim, muavine ve mubassırlar tarafından belirlenen talebeye sadece müdür tarafından verilen belgedir. Ayrıca bir öğrenciye bir ayda verilen aferin belgelerinin adedi on beşi, tahsinin adedi ikiyi ve imtiyazın adedi biri geçemezdi.

İftihar levhası; çerçeveli camlı, büyük ve değerli bir levhadır. Buraya bir ay içerisinde on beş aferin, iki tahsin ve bir imtiyaz varakası alan talebelerin ismi yazılarak mektebin en göz önünde olan yere asılmaktaydı. Bir sene içerisinde iki defa iftihar levhasına isimleri yazılan ve ayrıca kendi namına elli aferin alan talebeye mükafat olmak üzere birer kitap hediye edilmekteydi..

1912 yılında yayınlanan talimatname ile darülmuallimat talebeleri için belirlenen cezalar yeniden değerlendirilmiş ve bazı değişiklikler yapılmıştır. Buna göre; talebelere yapmış oldukları olumsuz davranışlar neticesinde verilecek cezalar ihtar ve tembih,

tekdir, alenen tekdir, ihbar ve şikayet, ihraç şeklinde derecelendirilmiştir. *İhtar ve tenbih cezası*, müdire tarafında verilecek ve muallimlar tarafından ödevlerini yapmayan ufak yaramazlıklarda bulunan talebeye uygulanmıştır. *Tekdir cezası*, müdür odasında talebenin uyarılmasından ibaret olmuş. Bir önceki uyarıları dikkate almayan dersin akışını bozan talebelere uygulanmıştır. *Alenen tektir cezası* ise talebenin müdür odasında değil de sınıfta açık bir şekilde uyarıldığı ceza türüdür. İki defa tekdir cezası alan, kurallara uymayan, kavgaya karışan talebelere uygulanmıştır. *İhbar ve şikayet cezası*, talebenin velisine yazılı veya sözlü olarak bildirilen ve alenen tekdir cezası alanlar için uygulanmıştır. *İhraç cezası* ise yapılan uyarıları dikkate almayan, olumsuz davranışlar sergilemeye devam eden talebelere uygulanmıştır. [663]

Darülmuallimat için 1912 yılında yayınlanan talimatname ile cezalar gibi mükafatlar da yeniden ele alınmıştır. Öğrencilere sebep ve derecelerine göre taltif, takdir ve imtiyaz isimleriyle üç çeşit mükafat verilmesi kararlaştırılmıştır. *Taltif belgesi;* derslerine çalışan, görev ve sorumluluklarını yerine getiren, olumlu davranışlar sergileyen talebelere verilmiştir. Muallim ve mürebbiyeler tarafından verilmiştir. *Taktir ve imtiyaz belgesi* ise son iki ayda hiçbir ceza almayan, derslerinde başarı gösteren, uygun hal ve hareketlerde bulunan ve muallimlerin dikkatini çeken talebelere müdür veya müdire tarafından verilmiştir. Ayrıca dört taltif belgesi bir taktir belgesine, iki imtiyaz belgesi ise bir imtiyaz belgesine denk gelmekte idi. Hususi imtihan sonuçlarında her dersten birinci çıkanlara bir taktir belgesi ve ikinci çıkanlara iki taltif belgesi verilmiştir. Altmış adet taltif belgesi veya onbeş adet taktir belgesi veya sekiz adet imtiyaz belgesi alan talebeye mektep idaresi tarafından kitap hediye edilmiş ve iftihar levhası verilmiştir.

Mektepte eğitimin ilk defa bir plan ve program çerçevesinde ele alındığı 1895 yılındaki talimatname ile belirlenen cezalar ve mükafatlar, 1912 yılında yayınlanan talimatname ile küçük bir değişikliğe uğramıştır. Hem Maarif Nezareti ve hem de müdür ve muallimler, bu cezaların ve mükafatların uygulanmasında oldukça titiz davranmıştır. Böylelikle eğitim öğretimin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi amaçlanmışlardır.

[663] *Darülmuallimat Talimatnamesi*, İstanbul, Matbaai Amire 1328

7. DARÜLMUALLİMAT'IN TAŞRADA GELİŞİMİ

7.1. Darülmuallimat'ın Taşrada Kuruluşu ve Yaygınlaştırılması

İlk İstanbul'da 1848 yılında açılan erkek öğretmen okulu Darülmuallimin, 1870 yılından itibaren ülke genelinde yaygınlaştırarak öğretime devam ederken maalesef kız öğretmen okulu olan Darülmuallimat için aynı durum söz konusu olmamıştır. 1870 yılında ilk defa İstanbul'da açılan Darülmuallimat, II. Meşrutiyet dönemine kadar kadın öğretmen yetiştiren tek kurum olarak varlığını sürdürmüş ve ülkedeki kadın öğretmen ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır. İstanbul Darülmuallimat'ın açılış gayesi, ülkenin kız ibtidai, rüştiye mekteplerine kadın öğretmen yetiştirmek ise de mezun olan kadınlar sadece İstanbul'da bulunan kız mekteplerinin ihtiyacını karşılayabilmişti. Hatta taşrada görevlendirilen kızlar, taşradaki mekteplere göreve gitmek istemiyorlar genellikle İstanbul'da kalıyorlardı. Bu durum ise taşradaki kadın öğretmen açığının daha da hissedilmesine sebep olmuştu. Eğitim alanında önemli adımların atıldığı II. Meşrutiyetin ilanı ile bu sorun ele alınmaya başlanmıştır. Bu sorunu çözmek, taşralardaki kız rüştiye mekteplerinin de kadın öğretmen ihtiyacını karşılamak için Maarif Nezareti tarafından 1910-1911 eğitim öğretim yılında Leyli Darülmuallimat açılmıştı. Bu yenilik ile farklı vilayetlerden gelip İstanbul'daki mektebe kaydolan kızlar, yatılı ve burslu okuyacak, mezun olduklarında memleketlerine geri dönerek mecburi hizmetlerini yapacaklardı. Böylelikle vilayetlerdeki kız mekteplerinin muallim açığı kapatılmaya çalışılacaktı. Ancak İstanbul Leyli Darülmuallimat'ın öğrenci sayısı sınırlı olduğu için bu uygulama maalesef tüm ülkenin kadın muallim ihtiyacını karşılayamamıştır. Bu yüzden daha kalıcı ve uygun çözümler bulunmalıydı. Darülmuallimat'ın İstanbul ile sınırlı kalmaması, Darülmuallimin gibi taşraya yaygınlaştırılması gerekmekteydi. Vilayetlerde ibtidai darülmuallimatların açılması için çalışmalar yapılmaya başlanmış, vilayet tarafından Maarif Nezareti'ne gerekli yazılar yazılmıştı. Örneğin; Ankara'da 1910 yılında inas ibtidai mektebine muallim yetiştirmek için merkez vilayette darülmuallimat açma girişimlerinde bulunulmuş. Yapılan yazışmada Maarif Nezareti, 1911-1912 yılında Ankara'da bir Darülmuallimat-ı İbtidaiye açacağını ve bütçesinin oluşturulduğunu belirtmişti.[664]

1913 yılında yayınlanan Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati ile taşrada kadın öğretmen yetiştiren okulların açılmasına karar verilmişti. Bu kanun ile vilayetlerde bulunan kız ibtidai okullarına öğretmen yetiştirmek için Vilayet Tedrisat-ı İbtidaiye Meclisleri'nin kararı ve Maarif Nezareti'nin onayı ile gerekli görülen yerlere yatılı bir Darülmuallimat-ı İbtidaiye'nin açılması öngörülmüştü.[665] Alınan karar doğrultusunda bu tarihten itibaren ülke genelinde kız öğretmen okulu darülmuallimatlar açılmaya başlanmıştı.

1913-1914 eğitim öğretim yılında nehari ve leyli olarak Adana'da[666] Darülmuallimat-ı İbtidaiye açılmıştı. 1916 yılı kayıtlarını incelediğimizde Adana'da Darülmuallimat'ın eğitim öğretimini düzenli bir şekilde sürdürdüğünü görmekteyiz.[667] Oysa Adana Vilayet Meclisince 1910 yılında Adana'da erkek öğretmen okulu gibi bir de kız öğretmen okulunun açılması söz konusu olmuş fakat kadın öğretmen açığının şimdilik inas rüştiye mezunlarından karşılanmasına karar verilerek Adana'da

[664] BOA. DH. İD. 26-1/34, 19 S 1329
[665] *Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati*, İstanbul 1329
[666] BOA. MF. İST. 32/83, 9 R 1335
[667] BOA. DH.UMVM., 16/25, 24 R 1335

darülmuallimatın açılması ertelenmişti.[668] Adana vilayetinde yaşanan durumun benzeri İzmir'de de yaşanmıştır. 1896 yılında Aydın Vilayeti Umumiye Meclisi, İzmir'de Darülmuallimat-ı İbtidaiye kurulması için uğraşmış fakat başarılı olamamıştı.[669] 1909 yılına gelindiğinde İzmir'de bir Darülmuallimat tesisi için yazışmalar yapılmış[670] ise de 1910 yılında Meclis-i Kebir-i Maarif'in aldığı karar ile İzmir'de Darülmuallimat'a gerek olmadığı, buradaki kadın öğretmen açığının Leyli Darülmuallimat tarafından karşılandığı bildirilmiştir.[671] 1913 yılında İzmir Karşıyaka'da hususi idare adıyla ilk mektep yapımına başlandığı esnada Maarif Müdürü Namık Bey, İzmir'de bir kız muallim mektebinin açılmasını teklif etmişti. Bunun üzerine Karşıyaka'da ilk mektep olarak başlatılan bu binanın Vilayet Umumi Meclisince kız muallim mektebine dönüştürülmesi kararlaştırılmış ve 1914 yılında İzmir Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin ilk binası tamamlanmıştır. 1914-1915 yılında Karşıyaka'da leyli olarak eğitim öğretime başlamıştı.[672] Fakat şehirdeki erkek öğretmen okulu mevcudunun fazla olması ve binaya olan ihtiyacı daha lüzumlu görülerek Karşıkaya'da yapılan bu bina, Darülmuallimin'e verilmiş Darülmuallimat ise Darülmuallimin'den boşalan Bayraklı'daki Yahya Paşa Konağı'nda açılmıştır. Daha sonraki yıllarda kendi binasına geçmiştir.[673]

İlk kez Ocak 1915 tarihinde Hoca Alizade Mahallesi'nde leyli olarak eğitim öğretim vermeye başlayan[674] Bursa Darülmuallimat-ı İbtidaiye mektebinin de bu tarihten önce açılma girişimleri olmuştur. 1908 yılında Vilayet Meclisi tarafından Bursa İnas Rüştiye Mektebi'nin Bursa Darülmuallimat-ı İbtidaiye dönüştürülmesi söz konusu olmuştur.[675] Yücel,[676] mektebin 26 Kanunevvel 1330 senesinde şimdi Katolik kilisesi olan o zamanın Sörler Mektebi binasında açıldığını, aynı sene içerisinde bu binanın frerler kısmına, daha sonra Yeşil karşısındaki böcekçilik binasına ve şimdiki Cumhuriyet alanının bulunduğu yerdeki posta ve telgraf başmüdürlük dairesine ve nihayet şimdiki hükümet dairesinin yerindeki Nilüfer İlk okuluna taşındığını, 20 Haziran 1920 tarihine kadar da Nilüfer'de kaldığını kaydetmektedir.

Ankara'da Darülmuallimat-ı İbtidaiye'nin tesisi ve küşadı için 1910 yılında ibtidai mekteplerine muallime yetiştirmek için bütçenin hazırlandığı görülmüş[677] fakat mektep, 1915 yılında leyli olarak eğitim öğretime başlatmıştır.[678] Bu örnekler bizlere 1913 Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunun çıkarılmasından önce vilayetlerde kadın öğretmen açığının hissedildiğini, darülmuallimat tesisi için önemli uğraş verildiğini açık bir şekilde göstermektedir.

14 Eylül 1915 tarihinde Süleymanü'l Halebî Darülmuallimatı adı ile Halep'te bir kız öğretmen okulu açılmıştır.[679] Mektep, bölgede kurulan yabancı okullara karşılık olarak "İslam ve Osmanlı kızlarını İslamiye ve Osmaniye ile mütehassıs kılmak" amacıyla açılmıştır.[680] 14 Eylül 1915-21 Şubat 1916 tarihleri arasında nehari, 21 Şubat 1916 tarihinden sonra ise leyli olarak eğitim vermiştir. Mektebin eğitim öğretim

[668] BOA. MF. VRK. 33/5, 23 R 1329
[669] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 291
[670] BOA. BEO. 3536/265143, 21 Ra 1327
[671] BOA. MF. MKB. 197/7, 1 M 1329
[672] BOA. MF. İST. 44/37 17 RA 1336
[673] Hasan Ali Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994, s. 55
[674] BOA. MF. İST. 32/20, 8 C 1335; BOA. MF. ALY. 82/97, 5 Za 1333
[675] BOA. BEO. 3255/244067, 20 M 1326; BOA. BEO. 3345/250871 30 Ca 1326
[676] Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s. 530
[677] BOA. DH. İD. 26-1/34 19 S 1329
[678] BOA. DH. UMVM. 16/55 5 L 1333; BOA. MF. ALY. 103/3, 6 Ca 1335
[679] BOA. MF. İST. 38/55, 20 B 1335; BOA. MF. ALY. 104/107, 20 B 1335; BOA. MF. ALY, 105/70, 23 S 1335
[680] BOA. MF. ALY. 104/125-17, 8 B 1335; Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s. 292

vereceği bina 8000 liraya vilayet hesabına satın alınmış, paranın 4000 lirası Cemal Paşa tarafından karşılanmıştır. Kayıtlarda mektebin Darülmuallimat-ı İbtidaiye olarak açıldığı, resmi ve leyli bir mektep olduğu açık bir şekilde geçmektedir. Mektepte gerekli eşyaların henüz tamamlanamaması üzerine sadece birinci sınıf açılmıştır.[681] 1917-1918 eğitim öğretim yılında Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiye, yer sıkıntısından dolayı kapanmak üzere olan 6 sınıflı bir İnas ibtidai mektebini ve onun bünyesinde bulunan Ana Mektebi, Tatbikat Mektebi adı ile bünyesine dahil etmiştir.[682]

14 Kasım 1915 tarihinde ise Kastamonu'da Darülmuallimat-ı İbtidaiye, leyli ve nehari olarak Uzun Sokak'ta Mehmet Efendi'nin evinde açılmıştır. 1921 yılının Mart ayından itibaren Kastamonu Meclis-i Umumi'sinin aldığı kararla nehariye dönüştürülmüş ve bu durum Kastamonu basınında büyük tepkilere, eleştirilere neden olmuştur. 1922 yılında Darülmualliminden boşalan binaya taşınmıştır. 1923 Eylül ayında kapatılarak 29 öğrenci Bursa Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'ne nakledilmiştir.[683]

Konya Darülmuallimat-ı İbtidaiye, 1915-1916 yılında ilk olarak Mevlana türbesi civarı Hacı Fasihzade Memduh'un evinde leyli ve nehari olarak eğitim öğretime başlamıştır.[684] Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında aynı binada eğitim öğretime devam eden okul, kısa bir süre sonra Botsalı'nın evinde eğitme devam etmiştir.[685] Yine aynı eğitim öğretim yılında Edirne Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi, leyli olarak hizmet vermiştir.[686] Yücel[687]; Edirne'deki Darülmuallimat-ı İbtidaiye için;

> "1914-1915 eğitim öğretim yılında Maarif Müdürü Süreyya Servet'in gayretiyle Mimar Sinan İlkokulu'nda iki şubeli açılmış sonradan bu bina yeterli gelmediğinden 1915-1916 ders yılında Kaleiçi mevkiinde Fransız Papaz Mektebi'ne nakledilmiş ve mektep iki sınıfa yükseltilmişti. Mektep, 1917 yılına kadar bu binada kalmış ve sınıf adedi üçe çıkarılmıştı. Bu sene sonunda Umumi Harp neticelenince binanın eski sahiplerine teslimine zaruret hasıl olmuş ve mektep o zamanki İttihat ve Terakki İlk mektebi olan şimdiki orta mektebe nakledilmişti."

bilgilerini vermiştir. 3 Ekim 1916 tarihinde leyli ve nehari olarak Balıkesir'de Darülmuallimat-ı İbtidaiye kurulmasına karar verilmiştir.[688] 1917 yılında ise Beyrut'ta bir Darülmuallimat-ı İbtidaiye kurulması için hazırlıklara başlanmış[689] ve 1918 yılı kayıtlarında mektebin eğitimini sürdürdüğü görülmektedir.[690]

1915-1916 ders yılında eğitim öğretim faaliyetlerini devam ettiren taşra darülmuallimatları aşağıdaki gibidir;

---

[681] BOA. MF. ALY. 104/107 20 B 1335
[682] BOA. MF. ALY. 112/ 126, 20 R 1336
[683]BOA. MF. ALY. 97/108-2, 6 M 1334; İ. Arslanoğlu, *Kastamonu Öğretmen* ..., , s. 47; Mehmet Yılmaz, "Milli Mücadele'de Kastamonu Öğretmenleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1989, s. 16
[684]BOA. MF. ALY. 103/ 3, 6 Ca 1335; Mehmet Önder, *Konya Tarihi,* (II. Baskı), Ankara 1971, s. 446; Mehmet Önder, *Konya Maarif Tarihi*, Konya 1952, s. 70.
[685] Muammer Gül vd. *Selçuklu'dan Günümüze Konya'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Konya 2003, s. 345
[686]BOA. MF. ALY. 103/3, 6 Ca 1335
[687] Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s. 533
[688]BOA. MF. İST. 48/36, 23 Ca 1336; BOA. DH. UMVM. 51/44, 4 M 1338
[689]BOA. DH. UMVM, 145/115, 29 R 1335; BOA. DH. ŞFR 545/112, 4 Şu 1332; Erdem, 1895 yılında Darülmuallimat-ı sıbyan sınıflarıyla beraber yatılı bir inas mektebi açılmak istendiğini fakat vilayetlerin hiçbirinde yatılı inas mektebi bulunmadığı için izin verilmediğini söylemektedir. Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s. 293).
[690] BOA. DH. ŞFR. 545/112, 1332

Tablo 7.1. 1915-1916 Eğitim Öğretim Yılı Taşra Darülmuallimatları (BOA. MF. ALY. 103/36 Ca 1335).

Darülmuallimat	Birinci sene		İkinci sene		Üçüncü sene		Yekûn	
	Leyli	Nehari	Leyli	Nehari	Leyli	Nehari	Leyli	Nehari
Edirne Darülmuallimat	-	69	-	-		-	-	69
Konya Darülmuallimat	11	11	-	-	-	-	11	11
Ankara Darülmuallimat	19	-	-	-	-	-	19	-
Adana Darülmuallimat	18	5	8	5	-	-	26	10
Halep Darülmuallimat	26	1	-	-	-	-	26	1
Aydın Darülmuallimat	45	-	-	-	34	-	79	-
Bursa Darülmuallimat	10	5	8	2	12	7	30	14
Kastamonu Darülmuallimat	30	8	-	-	-	-	30	8
Yekûn	**59**	**99**	**16**	**7**	**46**	**7**	**221**	**113**

1916 yılında vilayetlerin maarif programlarında açılması planlanan darülmuallimatlar hakkında bilgi edinilmiştir. Programda vilayetlerde beş senelik darülmuallimat ve darülmuallimin bina inşasına yer verilmiştir. Fakat açılması planlanan bu öğretmen okulları için ödenek, 1919 ve 1920 senelerine ertelenmiştir. Bu program ile 11 Mayıs 1916 tarihinde Urfa için de bir eğitim planı oluşturulmuş ve 1917 yılında Urfa'da Darülmuallimat-ı İbtidaiye binasının inşasına karar verilmiştir.[691] 1920-1921 yıllarında ise Niğde, Teke[692], Kütahya ve Kale-i Sultaniye (Çanakkale) livalarına ait oluşturulan beş senelik maarif programında inşa ve tesisi gerekli görülen Darülmuallimat-ı İbtidaiye binaları bildirilmiştir.[693] Niğde'de oluşturulan maarif planında sonradan değişikler yapılmış, Maarif Nezareti, kadın öğretmen açığının bir an önce kapatılması için öğrenci mevcudunu arttırmıştır.[694]

1916-1917 yılında Sivas Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi, eğitim öğretime başlamış ve sadece nehari eğitim vermiştir.[695] 1918 yılında Bolu Vilayet Meclisi tarafından Nezaret'e Bolu Darülmuallimat-ı İbtideiyesi'nin açılması ile ilgili yazılar yazılmıştır.[696] 1919 yılında ise Aydın'da[697] 1919 yılında Nablus'ta[698] Darülmuallimat-ı İbtidaiye'nin eğitim verdiği görülmektedir. Ayrıca 1918 yılında yapılan yazışmalarda Menteşe Sancağı'nda inşaat halinde olan darülmuallimatın bir an önce tamamlanması belirtilmiş.[699] Nehari olarak açılan Muğla Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi, 1918-1919 eğitim yılında yatılı hale getirilmiştir.[700] Mektep binasının yeterli gelmemesi üzerine

[691] BOA. DH. UMVM. 142/69, 25 M 1335.
[692] 1920 yılında Teke sancağında Darülmuallimat binasının yerinin hazırlandığı belirtilmiştir. BOA. DH. UMVM 74/13, 1337
[693] BOA. DH. UMVM. 81/30, 25 M 1335
[694] BOA. DH. UMVM. 83/8, 3 S 1336
[695] BOA. MF. ALY. 145/40, 17 Ca 1338
[696] BOA. DH. UMVM. 155/102, 22 Z 1336
[697] BOA. DH. UMVM. 39/34, 26 Z 1337
[698] BOA. MF. ALY. 135/ 96, 11 N 1337
[699] BOA. DH. UMVM 34/45 17 Za 1336
[700] BOA. DH. UMVM. 69/35, 10 Z 1336;

ilaveten hamam ve mutfağın yapılması düşünülmüştür.[701] Kayseri'de de 1921 yılında bir Darülmuallimat-ı İbtidaiye açılmıştır.[702] Antep merkezde 1916 yılında ilk defa gündüzlü bir darülmuallimat ve daha önceki tarihlerde kapatılan darülmuallimin tekrar açılmak istenmiş. Masrafları 1916 yılı bütçesine eklenmiş ve tatbikine izin verilmiştir. Fakat mevcut darülmuallimin ve darülmuallimatlarda istihdam edecek yeterli öğretmen olmaması itibariyle Antep'te öğretmen okullarının açılması Nezaret tarafından uygun görülmemiştir.[703]

Sonuç olarak ülkedeki kadın muallim açığının kapatılması için Devlet, özellikle II. Meşrutiyetten sonra bu konuda önemli çalışmalar yapmış ve vilayet merkezlerinde darülmuallimat açma kararı almıştır. Bu kararda sonra sonra ilk Adana, İzmir, Bursa, Konya, Edirne, Ankara, Kastamonu ve Halep'te Darülmuallimat-ı İbtidaiye açılmıştır. Zamanla Balıkesir, Çanakkale, Aydın, Beyrut, Urfa, Niğde, Kütahya, Kayseri'de de açılarak eğitim öğretim vermeye başlamıştır. Açılması planlanan öğretmen okulları, bazı vilayetlerde açılırken bazı vilayetlerde açılamamıştır. Açılamama sebepleri ise vilayetin işgal altında olması, yeterli ödeneğin bulunamaması, büyük ekonomik sıkıntıların yaşanması ve mekteplerin muallim ihtiyacının karşılanamaması olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi, işgallerin başlaması, Milli Mücadele'nin yaşanması eğitimde alınan bir takım kararların tüm ülkeye uygulanmasını geciktirmiştir. Bu dönemde düşman işgaline uğrayan bölgelerde eğitim öğretim başarılı bir şekilde yürütülememiş. Öğretmen okullarının önemli bir kısmı işgalci güçler tarafından kapatılmış ve binaları başka amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır. Bazı mektepler, muallim ve idareciler tarafından terk edilmiş, bazıları zorlu şartlar altında eğitimlerini güçlükle sürdürebilmiştir. Bu duruma örnek olarak şu mektepleri verebiliriz; Kastamonu Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi, 1923 yılında kapanmıştı. Mektep bu tarihe kapatıldıktan sonra eğitimleri yarıda kalan 29 öğrencisini Bursa Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'ne nakletmişti.[704] Bursa'daki darülmuallimatta yapılan teftiş sonucunda mektep binasının eğitime elverişli olmadığı anlaşılmış. Binanın uygun olmayan fiziki koşulları nedeniyle mektebin nehariye dönüştürülmesi kararlaştırılmıştı. Ancak mektebin nehariye dönüştürülmesi kasaba ve köylerden gelecek kız çocuklarının açıkta kalmasına, mektebi terk etmelerine neden olmaktaydı. Bu sebepten Bursa Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin nehariye dönüştürme fikrinden vazgeçilerek leyli eğitime devam etmesi uygun görülmüştü.[705] 1917 yılında eğitim öğretimine leyli olarak devam ettiği kayıtlardan anlaşılan Bursa Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin,[706] 1919-1920 eğitim öğretim yılında Meclis-i Umumi üyeleri tarafından kapatılması kararlaştırılmış.[707] Kapatılan Bursa Darülmuallimat-ı İbtidaiye'nin yatılı öğrencileri, İstanbul'daki Darülmuallimat'a nakledilmişti.[708] Mektep ise nehari Malhatun İnas Sanayi Mektebi'ne dönüştürülmüştü.[709] 1920-1921 yılında mektep, Bursa Kız Muallim Mektebi adıyla tekrar açılmış ve eğitime devam etmiştir.[710] 1918 yılında İstanbul'dan

[701] BOA. DH. UMVM 69/36, 9 CA 1337
[702] Öztürk, *Atatürk Devri…*, s. 47-48; Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s.293
[703] BOA. DH. UMVM., 29/16 , 26 Z 1337; Memet Yetişgin, S. C. Dumanoğlu, "Osmanlı Son Dönemi'nde Halep Vilayetindeki Öğretmen Okulları: Antep Öğretmen Okullarının Durumu", *Uluslararası Gaziantep Tarihi Sempozyumu, Milli Mücadele Döneminde Gaziantep*, Aralık 2017, s. 142
[704] M. Yılmaz, "Milli Mücadele'de…", , s. 28; İ. Arslanoğlu, *Kastamonu Öğretmen Okulları*, s. 54
[705] BOA. MF. HTF. 7/2, 17 R 1337
[706] BOA. DUİT. 126/ 79 16 Ş 1335; BOA. MF. MKB. 213/70
[707] Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s.530
[708] BOA. MF. ALY. 143/89, 26 R 1338
[709] BOA. MF. ALY. 143/89, 26 R 1338
[710] Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s.530

Beyrut Darülmuallimat-ı İbtidaiye idare müdireliğine ve Fransızca muallimi olarak tayin edilen Hatice Semiha Hanım, Beyrut'un işgal altında olması ve eğitim öğretimin aksaması üzerine İstanbul'a dönmüş ve burada bir mektepte görevlendirilmiştir.[711] 1919 yılında eğitim öğretimine devam eden Edirne Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi ise[712] 1920-1921 senesinde şehrin Yunanlılar tarafından işgal edilmesine rağmen kapatılmamış, zorlu şartlarda eğitime devam etmiştir. 1921-1922 ders yılında Yunanlıların işgali sebebiyle eğitim öğretime devam edemeyen İzmir Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi[713] 1922-1923 ders senesinde yeniden açılarak eğitime başlamıştır. Hatta talebe sayısının artması üzerine 1924-1925 ders yılında yemekhane, mutfak, çamaşırhane, bulaşıkhane ve ambar kısımlarını içeren ikinci bir bina ilave edilmiştir.[714] Yine işgal yıllarında Balıkesir Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nde eğitim öğretim durmuştur.[715] Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin tam olarak kapatılması ile ilgili bilgiye ulaşamasak da idarecilerinin ve muallimelerinin vilayetin işgal altından olması sebebiyle vilayette bulunmaması burada eğitim öğretimin yapılmadığını göstermektedir.

Milli Mücadelenin başarı ile kazanılmasının ardından işgalden kurtarılan şehirlerde kapatılmak zorunda kalan okulların bazıları tekrar açılmış ve eğitim öğretim faaliyetlerine başlamışlardır. 1922 yılında diğer okullar gibi Darülmuallimat da Maarif Vekaleti'ne bağlanmıştır. Osmanlı Dönemi'nde taşrada açılan kız öğretmen okullarından 6'sı (İzmir, Bursa, Edirne, Sivas, Konya ve Adana) Cumhuriyet dönemine aktarılabilmiştir. [716]

7.2. Teşkilat Yapısı ve İdari Yapı

Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin gayretleri sonucunda 1913 yılında Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati[717] yayınlamış ve öğretmenliğe hukuki bir zemin kazandırılmıştır. Vilayetlerde bulunan kız ibtidaiye okullarına öğretmen yetiştirmek için Vilayet Tedrisat-ı İbtidaiye Meclisleri'nin kararı ve Maarif Nezareti'nin onayı ile gerekli görülen yerlere yatılı bir darülmuallimat-ı ibtidaiye açılması kararlaştırılmıştır.[718] 1914 yılında yayınlanan İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu ile de vilayetlerdeki öğretmen okullarının yönetimi ve masrafları mahalli irdelere bırakılmıştır.[719] Taşrada açılan veya açılacak öğretmen okulları için önemli rol oynayan bu kanun ile Maarif Nezareti, vilayetlerden darülmuallimat ve darülmuallimin için gerekli alet ve edevatın sağlanmasını, darülmuallimin ve darülmuallimat binalarının tahsis şartları ile beş senelik mesai programının oluşturulmasını ve raporu kendilerine bildirmesini istiyordu.[720] Vilayetlerce hazırlanan bu rapor sonucunda hangi vilayetlerde darülmuallimatın açılışının planlandığı da açık bir şekilde görülmekteydi.

Taşrada açılan darülmuallimin ve darülmuallimatlar, 1914 yılında yayınlanan İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanunu gereğince liva ve vilayetler tarafından idare edilmekteydi. Fakat vilayetler daha çok ibtidai mekteplerinin gelişimine önem veriyordu. Öğretmen okulları ise daha geri plana atılıyordu. Maarif Nezareti, bu

[711] BOA. MF. İMF. 201/ 85, 28 Za 1336
[712] BOA. DH. UMVM. 15/18, 30 M 1338
[713] BOA. DH. UMVM. 69/62, 01 M 1340
[714] Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s. 553
[715] BOA. MF. ALY. 152/74, 24 S 1339
[716] M. Ö. Alkan, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme…*, s. 295
[717] Kanun metni için Düstur, II. Tertip, V, s. 804-822
[718] Madde 48
[719] Satı Bey, "Meşrutiyetten Sonra Maarif Tarihi", s. 654-665
[720] BOA. DH. UMVM. 81/61 12 M 1335

mekteplerde eğitimin nitelik ve nicelik bakımından geliştirilmesi için önemli çabalar gösterip uygulamalar yapılmasını istese de taşradaki mekteplerde bu durum işe yapamıyordu. Hatta bazı vilayetlerde meclis-i umumilerin darülmuallimat programlarına müdahale etmeleri mektebin daha da gerilemesine neden olmaktaydı. Ayrıca savaş yıllarında mali bakımdan zor durumda olan mahalli idareler, tasarruf sağlamak amacıyla ilk önce vilayetteki öğretmen okullarını kapatmaya başlamışlardı. Dolayısıyla öğretmen okulları için önemli olan bu uygulama, bazı vilayetlerde kısa sürede zarar veren bir uygulamaya dönüşmüştür. Bu durum karşısında darülmuallimin, darülmuallimat ve liva idadilerinin vilayetlere, mahalli idarelere bırakılması Maliye Nezareti tarafından uygun görülmemiş ve Maliye Nezareti bu mekteplerin idaresi ve bütçesinin 1916 yılında Maarif Nezareti'ne devredilmesini önermiş fakat kabul edilmemiştir.[721]

İkinci Meşrutiyet döneminde taşra darülmuallimin ve darülmuallimatlar için yapılan önemli gelişmelerden biri de 1915 yılında *Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi*'nin yayınlanmasıdır.[722] Nizamname ile; taşradaki darülmuallimin ve darülmuallimatlarının sadece ibtidai kısımdan ibaret olması (madde 1), darülmuallimatların öğrenim sürelerinin beş yıl olması (madde 3) ve bu mektebe bağlı bir Tatbikat Mektebi'nin açılması kararlaştırılmıştır (madde 6). Ders programları ise İstanbul Darülmuallimat ile aynı olup, İbtidai kısmındaki programın aynen uygulanması belirlenmiştir (madde 24). Açık olan bütün öğretmen okullarında olduğu gibi taşradaki öğretmen okullarında da Muallim Meclisi, İnzibat Meclisi ve Mubayaa komisyonu bulunacaktır. Meclislerin görevleri, İstanbul'daki Darülmuallimat meclisler ile aynı olup sadece Mubayaa komisyonun görevi farklı idi. Taşra Mubayaa komisyonu, Maarif müdürlerinin başkanlığında iki muallim, hesap memuru ve okul tabibinden oluşmaktaydı (madde 19).

Taşradaki öğretmen okullarında müdür-müdire, müdür muavinelerin atamaları ve terfileri Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi'nde ele alınmış ve Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu'na göre yapılması kararlaştırılmıştı.[723]

Maarif Nezareti tarafından 1915 yılında yayınlanan Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi'nin taşrada uygulamaya geçirilmesi için 6 Teşrinisani 1916 yılında 148 maddelik *Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı İbtidaiye Talimatnamesi* ve bir müfredat programı yayınlanmıştır.[724] Talimatname ile taşrada bulunan öğretmen okullarının idari, mali teşkilatları ve eğitim öğretim hayatı düzenlemeye çalışılmıştır. Talimatnamede okulda bulunan müdür-müdire, (madde 1-9) müdür muavineler (madde 12) muallim-muallimeler (madde 33-45) ve memur-memurelerin (madde 51,57) görev ve sorumlulukları açık bir şekilde belirtilmiştir. Talimatnamede, darülmuallimatın idari yapısından Müdür-Müdire, Müdür muavine, Meclis-i muallimin, Meclis-i inzibat ve Mubayaa komisyonu sorumlu tutulmuş, görevleri belirlenmiştir.

Talimatnamenin 1-9. maddelerine göre Müdür-Müdire; mektebin idari işlerinden, öğrencinin sağlıklı bir şekilde eğitim öğretim almasından, mektebin disiplin ve düzeninden, geliştirilmesinden, mali işlerinin denetlenmesinden sorumlu idi. Ders zamanlarında derslere girerek muallim ve talebenin nizamnameye ve talimatnameye

[721] BOA. DH. UMVM, 66/56, 20 Ra 1334; Öztürk, *Atatürk Devri…*, s.33, Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s. 294

[722] *Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi*, İstanbul 1331; *Takvim-i Vekayi*, no:2232, 1 Ramazan 1333; Düstur 2. Tertip, VIII, s. 649 -58; *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 52-55

[723] Madde 20

[724] *Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı İbtidaiye Talimatnamesi*, İstanbul 1332

uygun davranıp davranmadıklarının kontrolünü sağlamakla görevliydi. Mektebe gelmeyen, devamsızlık yapan muallimlerin, memurların maaşlarından devamsızlıklarına göre kesintiler yapılmasından ve memurlar, muallimler hakkında sicil dosya düzenleyip Maarif Müdürlüğü'ne gönderilmesinden sorumluydu. Ayrıca Mektepte yatılı olan memurların nöbetlerini, mektebe ait bilgileri, istatistikleri düzenli bir şekilde Maarif Müdürlüğü'ne göndermekteydi. Ders araç ve gereçlerin düzenli bir şekilde kullanılıp kullanılmadığının kontrolü sağlamakla, kurallara uymayan muallim ve memurların uyarılmasında ve uyarıları dikkate almayanların da Maarif Müdürlüğü'ne bildirilmesiyle görevlendirilmişti. Müdür, bunların dışında derslerin amaçlarına ve içeriklerine uygun bir şekilde yapılıp yapılmadığını denetleyerek sene sonunda Muallim Meclisi ile birlikte dersler ve verimi hakkında görüş bildirir, gerekli görülen düzenlemeleri ve önerileri Maarif Müdürlüğü'ne iletirdi. Müdür, muallimleri sık sık uyararak muallimlerin talebelere önemli birer örnek olmalarını söyleyerek terbiye-i bedeniye, ahlak ve milli konularda birlik içerisinde olmalarını sağlardı.

Talimatnamenin 12. maddesinde Müdür muavini-muavinenin görevleri belirlenmiştir. Buna göre Müdür muavini; müdürün olmadığı durumlarda vekalet etmek, müdür tarafından verilen görevleri yerine getirmek, mektebin malzemelerinin korunmasını sağlamak, talebelerin düzenini kontrol etmek ve mekteple ilgili evrakları düzenlemekle sorumlu idi. Talimatnamenin 46-49. maddelerinde ise Muallim Meclisi'nin görevi belirtilmiştir. Buna göre Meclis-i muallimin; mektepteki eğitim öğretimi denetlemek, muallimlerin uyguladığı öğretim metotlarının kontrolünü ve denetimini yaparak mektepte tüm muallimlerin ortak bir öğretim usulü uygulamasını sağlamakla sorumlu idi. Talimatnamenin 51. maddesinde Meclis-i inzibat, talebelerin disiplinine dair müdür tarafından gönderilen evrakın incelenmesi ve gereğinin yapılması için görevlendirilmiş. Günümüzdeki anlamıyla okulların disiplin kurulu görevlerini üstlenmiştir. 57. maddede belirtilen Mubayaa komisyonun görevi ise mektebe alınan yiyecek, eşya, araş gereç ve benzeri şeylerin kontrolünü sağlamak ve bunların tutulduğu defterleri kontrol etmektir. Talimatnameden de anlaşılacağı üzere Maarif Nezareti taşrada yeni açtığı darülmuallimat mektepleri ile öğretmen meselesinin sadece niceliğine değil aynı zamanda niteliğine de önem vererek bu konuda önemli uğraşlar vermiştir.

Talimatname ile mektebin hedeflerinde de önemli değişiklikler meydana getirilmişti. Örneğin; İkinci Meşrutiyetin ilanına kadar bütün öğretmen okulu programlarının temel hedefi olan Osmanlıcılık bilinci yerini İttihat Terakki'nin politikasına paralel olarak Türkçülük bilinci almıştır. Ders programlarının özellikle de Tarih ve Müzik derslerinin bu bilinç doğrultusunda işlenmesi istenmiştir.[725] Bu konuda müdürlere ve muallimlere bu fikre yönelik önemli görevler verilmiştir.

Taşrada açılan darülmuallimatların idari yapısı da talimatname doğrultusunda oluşturulmuştur. Talimatnamede belirtilen nitelikte ve sayıda idareci mekteplerde istihdam edilmiştir. Kastamonu Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin idaresi, 1918-1922 yılı Ağustos ayına kadar Hikmet Hanım tarafından yürütülmüştür. Müdüre Hikmet Hanım, mektebin idari işlerinin yürütülmesi ve talimatnamede kendisine verilen sorumlulukları yerine getirmekle sorumlu idi. Mektepte Müdür muavini görevi ise 100 kuruş maaş ile Hoca Salih Efendi tarafından yürütülmüştür. Mektebin diğer idari personeli ise şu şekilde oluşturulmuştur.[726] Muhasebe Memuru Fehmi Efendi, Ambar Memuru Nazire Hanım, Aşçıbaşı Hatice, Hademe Şerife, Hademe Hatice, Hademe Huriye, Kapıcı Süleyman Ağa. Mektebin idaresini yürüten kişi kadın olmasına rağmen Müdür muavini

[725] *Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı İbtidaiye Talimatnamesi*, Madde 6,8
[726] Arslanoğlu, *Kastamonu Öğretmen Okulları* s. 47-49

erkektir. Mektebin muallim ve memurlarını incelediğimizde kadınların çoğunlukta olduğu, idari personelden sadece kapıcı ve muhasebe memurunun erkek olduğu görülmektedir.

1915 yılında açılan Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin idaresi, İstanbul Darülmuallimat'ın eski mezunlarından olan Makbule Ziya Hanım tarafından yürütülmüştür. Mektebin kurucusu ve ilk müdiresi olan Makbule Ziya Hanım[727], bir debboy ve ambar memuresi ile mektebin ilk idari kadrosu oluşturulmuştur.[728] Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin 1915-1916 eğitim öğretim yılında öğretim kadrosunda, müdire ve ynı zamanda Terbiye-i bedeniye ve Resim muallimesi olan Makbule Ziya Hanım ve dört kadın öğretmen bulunmaktadır.[729] Makbule Ziya Hanım, sağlık problemlerinde dolayı 1916-1917 eğitim öğretim yılının sonunda buradaki görevinden ayrılmış. Mektep vekaleten 17 Aralık 1917 tarihine kadar Huriye Hanım tarafından idare edilmiştir.[730] Bu tarihten itibaren de okul müdireliğine (Fatma) Zehra Hanım getirilmiştir. Zehra Hanım aynı zamanda 1917-1918 ders yılında mektebin Ulum-ı tabiiye derslerini de yürütmekteydi.[731] Kasım 1917 yılında Halep Darülmuallimat muavineliğine İnas Darülfünun mezunu Şekibe Ali Hanım, 1250 kuruş maaşla atanmış fakat göreve gitmemiştir.[732] Muavinelik vazifesine kimsenin tayin edilmemesi üzerine 6 Aralık 1917 tarihinde Halep Maarif Müdürlüğü, Maarif Nezareti'ne muavine görevi için uygun birinin bulunmaması durumunda Darülfünun Riyaziyat şubesinden mezun olan ve aynı zamanda mektepte Riyaziye muallimi olan Behice Hanım'ın bu görevi yapabileceğini bildirmişti.[733]

Edirne Darülmuallimat müdireliğine atanan Naciye Güzide Hanım, 1917-1918 ders yılına kadar mektebin idaresinden sorumlu olmuştur. Bu tarihten sonra mektep müdürlüğüne Hasan Fehmi Bey görevlendirilmiştir. 1918-1919 senesinde mektep müdürü Tedris-i usul muallimi Mustafa Lütfi Bey olmuştur. 1921-22 senesinde mektebin idaresine Muavin Sabiha Hanım, 1924-1925 yılında ise Remzi Toksöz getirilmiştir. 1917-1918 yılında mektebin dördüncü sınıfı teşkil edilmiş ve binası yeterli gelmediğinden civar binalardan birisi kiralanıp yatakhane olarak kullanılmıştır. 1919-1920 yılında bu binanın da yetersiz gelmesi ile mektebin arka tarafında büyük bir yatakhane inşasına karar verilmiş ve temeller atılarak duvar yapılmışsa da şehrin Yunanlılar tarafından işgali üzerine inşaat durmuştur.[734]

İzmir Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin ilk müdiresi Sabiha Hanım idi.[735] 1917 yılında İnas Darülfünun Tabiiyat Şubesi mezunu ve Kandilli İnas Sultanisi Malumat-ı Tabiiyye ve Sıhhiye muallimesi olan Hamdiye Hanım, mektebin müdireliğine atanmıştır.[736] Yılı tam olarak bilinmemekle birlikte mektebin Edebiyat ve Kitabet muallimesi Makbule Hanım, Kasım 1919 tarihinden önce İzmir Darülmualimat-ı İbtidaiye müdireliği için görevlendirilmiştir.[737]

Adana'daki Darülmuallimat-ı İbtidaiye'nin 1916-1917 ders yılında idari kadrosu ise üçü kadın biri erkek olmak üzere toplam dört kişiden oluşmaktaydı. Bunlar;

[727] BOA. MF. ALY. 119/37 3 Za 1336
[728] BOA. MF. İST. 38/50, 20 B 1335
[729] BOA. MF. İST. 38/50, 20 B 1335
[730] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s.311
[731] BOA. MF. İST. 49/42. 20 C 1336
[732] BOA. MF. ALY 125/95 22 M 1336
[733] BOA. MF. ALY 111/ 20, 21 S 1336
[734] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s. 533
[735] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s. 313
[736] BOA. MF. ALY. 108/ 95, 6 Z 1335
[737] BOA. BEO. 4610/345710, 16 R 1338

mektebin Müdür muavinesi İsmet Hanım, Muallimesi Şevkiye Hanım, Katibe Aliye Hanım ve Ambar memuru Mustafa Bey idi.[738] Sivas Darülmuallimat-ı İbtidaiye müdireliğine 1917 yılında İnas Darülfünun mezunlarından Zehra Hanım tayin edilmiştir.[739] Müdür muavineliği görevi ise Hafize Hanım tarafından yürütülmüştür.[740] Bursa Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin idaresi ilk eğitim öğretim yılı olan 1914-1915 ders yılında Müdür Abdullah Efendi, Mubayaa ve Ambar memuru Hüseyin Efendi tarafından sağlanmıştır. Mektepte kadın idareci bulunmamaktadır.[741] Daha sonraki yıllarda İnas Darülfünun Riyaziyat şubesi 1916-1917 yılı mezunlarından Sabiha Hanım mektebin müdür muavineliğine,[742] 1918 yılında ise Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin ilk müdiresi olan Makbule Ziya Hanım, mektebin müdireliğine atanmıştır. Makbule Ziya Hanım daha sonra Darüleytam İnas Sanayi Mektebi müdür muavineliği görevine getirilmesi[743] üzerine Kasım 1918 tarihinde mektebin müdireliğine 1917 yılında Darülfünun Tabiiyyat şubesinden mezun olan Şekibe Ali Hanım atanmıştır.[744] Konya Darümuallimat-ı İbtidaiye'nin idari durumu hakkında fazla bilgi bulunamasa da 1915-1916 ders yılında idaresinin bir kadın tarafından yürütüldüğü görülmektedir.[745]

Yukarıdaki bilgilere baktığımızda taşrada açılan kız öğretmen okullarının idarecilerinin mektebin açılış amacına uygun olarak seçildiği, kadın olmasına dikkat edildiği görülmektedir. Mekteplerde kadın idarecilerin yeterli olmadığı durumlarda erkek idareciye başvurulmuştur. İdare görevi verilen kadınlar ise genellikle İstanbul'da bulunan Darülmuallimat'ın İhzari ve Aliye kısmı mezunlarından olmuştur.

7.3. Öğretim Kadrosu

Taşra darülmuallimatlarda düzeni sağlamak amacıyla 1916 yılında yayınlanan Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı İbtidaiye Talimatnamesi ile idareciler gibi eğitimcilerinde görev ve sorumlulukları maddeler ile belirlenmiştir.[746] Talimatnamenin 6. maddesine göre; önceden de belirttiğimiz gibi Türkçülük bilincinin gelişmesine önem verilmiş ve muallim-muallimelerden de bu bilinç doğrultusunda eğitim ve öğretim vermeleri istenmiştir. Muallimlerin, talebeye diyanet, ahlak konularında örnek olmaları belirtilerek terbiye-i bedeniye, ahlakiye ve milliye ait konularda bütünlük olmasına dikkat etmeleri üzerinde durulmuştur. Verdikleri eğitim ile Türklüğe faydalı olmayı hedeflemek ve Türklerin üstün özelliklerinden bahsetmek her şeyden önce muallimlerin en önemli görevlerindendi. Muallimler, eğitim öğretim yılı başlamadan Ağustos ayının yirmisinden sonra okulda olmak zorundaydılar. Geçerli mazereti olmayan, sağlık raporu olmadan görevine gelmeyen ve Eylül ayının başında görevinde olmayan muallimler istifa etmiş sayılır ve yerine başka biri görevlendirilirdi.[747] Muallimler, talebeyi mesleki terbiye konusunda bilgilendirmek, okuduğu mektebin görevlerini öğretmek zorunda olup talebelerin muallim adayı olarak görev ve sorumluluklarını kavramalarını

[738] BOA. MF. İST. 32/83, 9 R 1335
[739] BOA. MF. ALY. 108/95, 6 Z 1335
[740] BOA. MF. ALY. 125/112-2, 18 Ra 1337
[741] BOA. MF. İST. 50/45, 24 B 1336
[742] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s. 312
[743] BOA. MF. ALY. 119/37-1, 3 Za 1336
[744] BOA. MF. ALY. 123/ 70-7, 29 M 1337
[745] BOA. MF. İST. 38/44, 18 B 1335
[746] *DDİT* Madde 33-45
[747] Madde 39

sağlamalıdır.[748] Eğitimciler, sadece eğitimden değil öğretimden de sorumluydu. Derslerin işleyişini de ele alan talimatnamede öğretmenlerin derslerini yazı yazdırarak işleyemeyeceği belirtilmişti. Ders için okutulması gereken bir eser belirtilmediği taktirde muallim tarafından hazırlanan ders notları talebeye verilecek ve ders bu şekilde işlenecekti. [749] Muallim derse girmeden önce dersi için gerekli olan tüm araç ve gereçleri hazırlamak zorundadır. Ayrıca muallim, derse kaldırdığı her öğrenciyi notla değerlendirmek ve notu sınıf defterine geçirmekle sorumlu idi.[750] Mektepte sadece daimi öğretmenler bulunmayıp ihtiyaca göre seyyar öğretmenler de (günümüzdeki ücretli öğretmen) bulunmaktaydı. Daimi muallimlerin görev ve sorumlulukları ile seyyar muallimin görev ve sorumlulukları aynı değildi. Seyyar muallim dersin öğretilmesini, mektepte disiplin ve düzenini sağlamakla sorumluydu. Daimi muallimler, haftada yirmi dört saat nöbet tutmaya, iki gece mektepte kalmaya mecburdu.[751] Daimi muallimler, Maarif Nezareti'nin izni olmadan mektep dışında başka bir iş ile meşgul olamazlardı. Meşgul olanlar, uyarıldığı takdirde devam eder ise öğretmenlikten alınırdı.[752]

İdareciler gibi eğitimcilerinde atamaları ve terfileri Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi'nde ele alınmış ve Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu'na göre Nezaretçe yapılması kararlaştırılmıştı. Maaşları mahalleri tarafından muvazene-i hususiyeden karşılanmaktaydı.[753] Mekteplerde muallimlere verilecek maaşlar, ders saati ile uyumlu bir şekilde olmuştu. Kanun'a göre bir muallim 1000 kuruştan fazla maaş alamazdı.[754] Örneğin; 1918 senesinde Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiye'den Maarif Müdürlüğü'ne gönderilen evrakta Ulum-ı Riyaziye mualliminin maaşı aylık 1.100 kuruş, Ulum-ı Diniyye mualliminin maaşı ise 500 kuruş olduğu belirtilmişti. Bir muallim 1000 kuruştan fazla maaş alamayacağı için Ulum-ı Riyaziye muallimin maaşından 100 kuruş indirilmesi, Ulum-ı Diniyye muallimi maaşının 600 kuruşa çıkarılması kararlaştırılmıştır.[755]

Taşradaki darülmuallimatların eğitim kadrosunda kadınların çoğunlukta olması dikkat çekmektedir. İlk açıldığı yıllardan beri mezunların taşraya gitmemesi önemli bir problem idi. Bu yıllara gelindiğinde taşrada kadın muallimlerin ve idarecilerin bulunması sayıca az olsa da bu konuda önemli mesafelerin kat edildiğini göstermekteydi. Nitekim Leyli Darülmuallimat'ın açılması, taşradan öğrenci gelmesi ve öğrencilerin zorunlu hizmetlerini yapacaklarına dair taahhütname imzalaması bu durumda önemli bir etken olmuştur.

Darülmuallimatlara atanan kadınların çoğu İstanbul Darülmuallimat'ın Aliye ve İhzari kısımlarından mezun olmuştur. Örneğin, İnas Darülfünun Tabiyye şubesi mezunlarından olan Azize Hanım, 1919 yılında Konya Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nde Tabiiyye muallimi olarak göreve başlamıştır. Ev İdaresi muallimi olan Şevkiye Hanım, Darülmuallimat mezunu, Nakış muallimi Şaziment Hanım ise Üsküdar Kız Sanayi Mektebi mezunudur. İnas Darülfünun Riyaziyat şubesi 1916-1917 yılı mezunlarından Sabiha Hanım, Bursa Darülmuallimat-ı İbtidaiye müdür muavineliğine atanmıştır.[756]

[748] Madde 40
[749] Madde 33, 36
[750] Madde 43-45
[751] Madde 34
[752] Madde 38
[753] *DDN* Madde 20; BOA. DH. UMVM. 67/22, 15 B 1335
[754] *Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu*, Madde 70
[755] BOA. DH. UMVM. 67/40, 10 R 1336; Taşer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme...", s. 334-35
[756] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s. 312

Darülfünun Riyaziyat şubesinden mezun olan Behice Hanım, Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiye'sine Riyaziye muallimi olarak atanmıştır.[757] Ayrıca Darülmuallimat'ın İbtidai kısmının eski mezunlarından olup idarecilik yapan kadınların da mektepte muallim hatta müdire olarak görevlendirildikleri olmuştur.

Taşra darülmuallimatları incelendiğinde yeterli sayıda muallim-muallimenin görev yaptığı, hatta bazı muallimelerin aynı zamanda mektep idarecisi olduğu görülmektedir. Duruma örnek olarak Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiye'yi gösterebiliriz. 1915-1916 eğitim öğretim yılında mektepte bulunan Makbule Ziya Hanım, hem Müdire hem de Terbiye-i bedeniye, Resim muallimesi olarak görev yapmaktaydı.[758] 1916-1917 eğitim öğretim yılında (Eylül-Ekim-Kasım, Aralık-Ocak-Şubat dönemi) Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiye muallimleri ve yürüttükleri dersler şu şekilde olmuştur;

Tablo 7.2. Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin Öğretim Kadrosu ve Dersleri (1916-1917 Eğitim Öğretim Yılı Eylül-Ekim-Kasım Dönemi/Aralık-Ocak-Şubat Dönemi) (BOA. MF. ALY.104/125-32-33, 24 B 1335).

Eğitim Kadrosu	Dersler
Müdire Makbule Hanım	Resim ve Terbiye-i Bedeniye [759]
Muallime-i saniye Esma Hanım	Tarih, Coğrafya, Hat[760]
Mustafa Kemal Bey	Hesap, Hendese
Şeyh Mehmet Efendi	Kur'an-ı Kerim, Malumat-ı Diniye
Madam Aştunkul?	Almanca
Matmazel Margarit?	Dikiş ve tamir, El işleri
Matmazel Gülinya?	Musiki ve Gına
Muhiddin Bey	Hikmet-i tabiîye
Nâfi' Bey	Hayvanat, Kimya[761]
Ali Rıza Bey	Türkçe[762]

Halep'te 1916-1917 ders yılının sonunda mektepte görev yapan müdire ve öğretmen sayısı 10'u bulmuştur. Tabloda da görüldüğü üzere mektepte kadın öğretmenlerin yanı sıra erkek öğretmenler de bulunmaktadır. Her ne kadar okulun amacına uygun olabilmesi için başta kadın müdire ve kadın öğretmenler olmasına özen gösterilmiş, zamanla yeterli kadın öğretmenin bulunmaması erkeklerin de öğretmen olarak kadroda yer almasına sebep olmuştur.

Mektep müdiresi Makbule Ziya Hanım, sağlık problemlerinde dolayı 1916-1917 eğitim öğretim yılının sonunda buradaki görevinden ayrılmıştır. Mektep, vekaleten 17 Aralık 1917 tarihine kadar Huriye Hanım tarafından idare edilmişti.[763] Bu tarihten itibaren de okul müdireliğine (Fatma) Zehra Hanım getirilmişti. Zehra Hanım aynı zamanda 1917-1918 ders yılında mektebin Ulum-ı Tabiye derslerini de vermekteydi.[764] Kasım 1917 yılında Halep Darülmuallimat muavineliğine İnas Darülfünun mezunu Şekibe Ali Hanım, 1250 kuruş maaşla atanmış fakat göreve gitmemişti.[765] Muavinelik

[757] BOA. MF. ALY. 111/ 20, 21 S 1336
[758] BOA. MF. İST. 38/50, 20 B 1335
[759] 11 Aralık 1916 yılında eğitime başlamıştır.
[760] Aralık-Ocak Şubat döneminde hastalığı sebebiyle devamsızlığı olmuştur.
[761] 31 Aralık 1916 tarihinde göreve başlamış, doktor olması ve işinin yoğun olmasından dolayı mektebe devamsızlığı söz konusu olmuştur.
[762] 9 Ocak 1917 tarihinde göreve başlamıştır.
[763] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*,s. 311
[764] BOA. MF. İST. 49/42. 20 C 1336
[765] BOA. MF. ALY. 125/95 22 M 1336

vazifesine kimsenin tayin edilmemesi üzerine 6 Aralık 1917 tarihinde Halep Maarif Müdürü, Maarif Nezareti'ne muavine görevi için uygun birinin bulunmaması durumunda Darülfünun Riyaziyat şubesinden mezun olan aynı zamanda mektepte Riyaziye muallimi olan Behice Hanım'ın bu görevi yapabileceğini bildirilmişti.[766]

1917-1918 eğitim öğretim yılı Aralık-Ocak-Şubat döneminde kadroda değişiklikler yapılmış ve yeni kadro şu şekilde olmuştur;

Tablo 7.3. Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin Öğretim Kadrosu ve Yürüttükleri Dersler (1917-1918 Eğitim Öğretim Yılı Aralık-Ocak-Şubat Dönemi) (BOA. MF. İST. 49/42, 20 C 1336).

Eğitimcinin İsmi	**Üzerindeki Dersler**
Müdire ve Muallime Zehra Hanım	Ulum-ı Tabiiye (Hikmet, Kimya, Hayvanat)
Muallime Behiye Hanım	Riyaziyat, usul-i defter, ilm-i ruh
Muallime Muzaffer Hanım[767]	Tarih ve Coğrafya
Muallime Bahire Hanım (seyyar)	Kurân-ı Kerim malumat-ı diniyye
Muallim Ali Rıza Bey[768] (seyyar)	Sarf u nahr, kıraat, imla, ahlak
Muallime Margarit Hanım (seyyar)	Dikiş Nakış
Muallime Külinya Hanım (seyyar)	Musiki
Muallime Behice Hanım [769]	Almanca
Muallime Sebihe Hanım[770]	Hat, resim

Bursa Darülmuallimat-ı İbtidaiye mektebinin öğretim kadrosu, ilk kurulduğu yıl 7 erkek 5 kadın olmak üzere toplamda 12 muallimden oluşturulmuştur. Görev yapan öğretmenler ve yürüttükleri dersler aşağıdaki gibidir;

Tablo 7.4. Bursa'daki Darülmuallimat-ı İbtidaiye'nin Öğretim Kadrosu ve Yürüttükleri Dersler (BOA. MF. İST. 50/45, 24 B 1336).

Yürüttüğü Ders	**Eğitimcinin İsmi**
Malumat-ı Medeniye	Hilmi Bey
Kitabet	Muhiddin Bey
Ulum-ı Tabiyye	Zihni Bey
Fransızca	Mehmet Baha Bey
Hüsn-i Hat	Hamdi Bey
Musiki	Rahmi Bey
Resim	Reşad Bey
Tarih ve Coğrafya	Fevziye Hanım
Türkçe	Servet Hanım
El İşleri	? Hanım
Dikiş	Mari Hanım
Ulum-ı Riyaziye[771]	Latife Hanım
Terbiye-i Bedeniye	Servet Hanım[772]

[766] BOA. MF. ALY. 111/ 20, 21 S 1336
[767] Muzaffer Hanım, 3 Aralık 1917'de göreve başlamıştır.
[768] Ali Rıza Bey, Seyyar muallim olduğundan 10 Şubat 1918 tarihinden sonra gelmemiştir.
[769] Behice Hanım, Seyyar muallime olup Ocak 1918 tarihinde başlamıştır.
[770] Sehibe Hanım, 10 Şubat 1918'de göreve başlamıştır.
[771]Başka bir belgede aynı ders yıllarında (1330-1331) Riyaziye dersi İzzeddin Bey, Fransızca dersi Mustafa Efendi ve Terbiye-i Bedeniye dersi ise Madam Vartuhi tarafından verildiği kaydedilmiştir (BOA. MF. ALY. 134/93-1, 11 Ş 1337). Bu durum mektep ilk açıldığı yıl muallim, muallime kadrosu tamamlanıncaya kadar birçok değişikliğin yapılmış olduğunu göstermektedir. Muallim sayıları tamamlanıp ders programı tam anlamıyla uygulanmaya başlamasıyla yukarıdaki kadronun bulunduğu muhtemeldir.
[772] 150 kuruş maaş ile Türkçe muallimi görevlendirilmiştir.

Yücel, Bursa'daki Darülmuallimat-ı İbtidaiye'de görev yapan muallim sayılarını yıllara göre şu şekilde açıklamıştır;

Tablo 7.5. Yıllara Göre Bursa'daki Darülmuallimat-ı İbtidaiye Kadrosu
(Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s. 531).

Eğitim Öğretim Yılı	Öğretmen Sayısı
1914-1915	6
1915-1916	11
1916-1917	17
1917-1918	18
1918-1919	18
1919-1920[773]	16
1920-1921	18
1921-1922	14

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Mektep ilk olarak 6 muallim ile eğitim öğretime başlamış bir yıl sonra muallim sayısını arttırarak 11 muallim ile eğitime devam etmiştir. 1914-1915 ders yılından sonra mektepte muallim sayısı artmıştır. Öğrenci mevcuduna bakıldığında yeterli gibi görülen bu sayılar, dönemin şartları düşünüldüğünde önemli bir gelişmedir.

1915-1916 ders yılında 6 dershanesi ile eğitim öğretimini sürdüren İzmir Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin memur ve hademe sayısı toplamda 7, muallim sayısı ise 28'dir. Bu muallimlerde 11'i yüksek okuldan mezun olmuştur.[774] Konya'daki Darülmuallimat-ı İbtidaiye ise ilk açıldığı yıl kadın müdire idaresinde 1'i erkek 3'ü kadın olmak üzere 4 muallim ile eğitim öğretime başlamıştır. Erkek muallimler, Darülmuallimin-i Aliye mezunu, kadın muallimeler ise Darülmuallimat-ı Aliye mezunlarındandır.[775] Adana Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nde 1916-1917 eğitim öğretim yılında kadın müdire idaresinde 7 erkek 6 kadın muallim görev yapmıştır. Kadın öğretmenler, Darülmuallimat-ı Aliye'den, gayrimüslim mekteplerden ve diğer mekteplerden mezun olmuştur. Erkek muallimler ise Darülmuallimin Aliye'nin Fünun şubesinden, Darülfünun'un Edebiyat şubesinden ve Mekteb-i Mülkiye'den mezun olmuştur.[776] Kastamonu Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin ilk açıldığı yıl eğitim kadrosu hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Milli Mücadele yıllarında görev yapan muallimler ve aldıkları maaşlar ise şu şekilde olmuştur;

Tablo 7.6. Kastamonu Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin Eğitim Kadrosu ve Maaşları
(Arslanoğlu, *Kastamonu Öğretmen Okulları*, s. 47-48).

Muallim-Muallime	Maaş
Riyaziye Muallimesi Müşfik Hanım	200 kuruş
Türkçe Muallimesi Bedia Hanım	200 kuruş
Fenn-i terbite Muallimesi Sariye Hanım	250 kuruş
Kuran-ı Kerim Muallimesi Huriye Hanım	200 kuruş
Dikiş Muallimesi Seher Hanım	100 kuruş
Nakış Muallimesi Şadiye Hanım	250 kuruş
Fransızca Muallimesi Madam Puper	200 kuruş
Tarih, Coğrafya Muallimesi Pakize Hanım	200 kuruş

[773] Mektep bu yıl kapanmıştır.
[774] BOA. MF. İST. 34/33, 6 Ca 1335
[775] BOA. MF. İST. 38/44, 18 B 1335
[776] BOA. MF. İST. 32/83, 9 R 1335

Yılmaz,[777] bu kadroya ilaveten Terbiye-i bedeniye dersinin Melek Hanım, Resim dersinin Madam İsabel tarafında yürütüldüğünü ve bu üç muallimenin de dışarıdan derse girdiğini belirtmektedir. Ayrıca Türkçe derslerinin de Rabia Hanım tarafından yürütüldüğünü kaydetmektedir.

Sivas Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nde 1917-1918 ders yılında müdire dışında 4 kadın muallim görevlendirilmiştir. Bunlardan 2'si daimi muallim diğerleri seyyar muallimdir. Ocak 1918 tarihinde darülmuallimatta bulunan muallimeler, yürüttükleri dersler ve ders saatleri aşağıdaki gibidir.[778]

Tablo 7.7. Sivas Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin Öğretim Kadrosu, Yürüttükleri Dersler ve Saatleri (1918) (BOA. MF. ALY. 125/112-2, 18 Ra 1337).

Muallimeler	**Yürüttükleri Dersler**	**Ders Saatleri**
Müdire Muavini Hafize Hanım	Sarf ve Nahif, Kitabet, Kıraat ve İnşad	16
Muallime Latife Hanım	Hesap, Hendese, İlm-i Ahval-i Ruh, Malumat-ı Tabiiyye, Usul-i Defter	19
Muallime Fatma Hanım	Kuran-ı Kerim, Ulum-ı Diniye, Hıfzıssıhha, Ahlak, Malumat-ı Medeniye ve Hukukiye, İmla ve Hat	19
Muallime Naciye Hanım	Tarih, Coğrafya, Terbiye-i Bedeniye, Resim, Nakış, Musiki	19
Muallime Elmas Hanım	Dikiş ve Tamir	8
Münhal olan ders Fransızca	Fransızca	0

Taşrada bin bir zorluk ve uğraşlarla açılan Darülmuallimat mektepleri ve görev yapan muallimler, mektebin açılışından kısa süre sonra Birinci Dünya Savaşı'ndan ve sonraki işgal döneminden oldukça etkilenmişlerdir. Ülke genelinde darülmuallimat mekteplerinin yaygınlaştırılmasına önem verilmesine rağmen savaş ve sonuçları dolayısıyla bu mektepleri açma girişimleri bazı yerlerde başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Hatta açılan bazı darülmuallimatlar eğitim öğretimlerini sürdürmelerine rağmen binaları düşman tarafından işgal edilmesi üzerine binaların boşaltılarak maarife teslimi söz konusu olmuştu.[779] Bu dönemde eğitimin kesintiye uğramasıyla bazı muallimler mekteplerini bırakarak başka vilayetlere gidip uzun süre görev yerlerine dönmemişlerdi. İşgale uğrayan şehirden, mektepten ayrılan muallimeler, maaşlarını İstanbul'da almalarını talep etmişlerdi. Örneğin; Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiye Müdiresi Fatma Zehra Hanım, vilayetin işgale uğradığı sırada tatil sebebiyle İstanbul'da olup sonradan görevine dönememişti. Bu süreç içersinde maaşının İstanbul'dan ödenmesini istemiş ve bu isteği Maarif Nezareti'nce kabul edilmişti.[780] İşgal sebebiyle vazifelerinden ayrılarak İstanbul'a gelen Edirne Darülmuallimat-ı İbtidaiye muallimelerinden Bedia, Fazilet ve Hatice Subhiye Hanımlar zamları ile birlikte maaşlarının İstanbul Vilayet-i Hususi Bütçesi'nden almışlardı.[781] Yine harp nedeniyle bulunduğu vilayeti ve görevi terk ederek İstanbul'a gelen pek çok memur da olmuştu.[782] Bunlardan biri; Halep

[777] Yılmaz, "Milli Mücadele'de Kastamonu…", s. 33
[778]
[779] BOA. DH. UMVM 67/7 9 Ra 1334
[780] BOA. DH. UMVM. 156/ 53, 2 S 1337; Konu ile alakalı pek çok belge de (Fatma) Zehra Hanım olarak geçmesine rağmen burada Zehra Arife Hanım olarak geçmektedir.
[781] BOA. DH. UMVM. 42/107, 6 Z 1338; BOA. DH. UMVM. 42/139 24 Z 1338
[782] BOA. DH. UMVM. 157/65, 1 Ca 1337

Darülmuallimat Serhademesi ve Kapıcısı İsmail Hakkı Efendi olup isteği üzerine maaşının İstanbul'dan ödenmesine karar verilmişti.[783] İşgal sebebiyle Eskişehir'e giden Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'ne bağlı Ana Mektep mürebbiyesi için de ikramiye verilebileceği kararlaştırılmıştı.[784] Fakat her ne kadar ülke işgal altında olsa da vilayetlerini terk eden muallimlerin talepleri ve maaşları Nezaret tarafından araştırılmadan verilmemiştir. Bazı vilayetlerin işgal altında olmasına rağmen eğitimini devam ettirilebileceği kararlaştırılmış ve buradaki görevlilerden gelen talepler reddedilmiştir. Örneğin; tatil sebebiyle İstanbul'a gelip işgali sebep göstererek vazifelerine tekrar dönmeyen Balıkesir Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nde görev yapan Makbule Hanım ve Ayşe Sıddıka Hanım vazifelerine gitmelerinin mümkün olduğu tespit edilerek maaşları verilmemişti.[785] Sağlık problemlerinden dolayı görevlerinden ayrılan öğretmenler de olmuştur.[786] Ayrıca ataması yapılıp savaş ortamından dolayı atandıkları mektebe gidemeyenler dahi olmuştur. Örneğin; İzmir Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nde bulunan Makbule Hanım, 23 Ekim 1919 tarihinde Ankara Darülmuallimat müdireliğine tayin edilmiş, karayolunun ve demiryolunun kapalı olmasından dolayı görev yerine bir türlü gidememiştir. Yolların açılması biraz gecikince Makbule Hanım'ın başka bir mektebe tayini söz konusu olmuş fakat açık bir kadro bulunamamıştır. 1873 tarihli harcırah kararnamesinin 5. maddesinde belirtilen "*Tayin olan bir memur, tayin olduğu yere 30 günden fazla bir süre geçtiği halde gidemez ve görevine başlayamaz ise memuriyetine mahsus maaşın ancak yarısını alabilecektir*" maddesi uygulanmıştır. Bu durumda Makbule Hanım, maaşının yarısını alabilmiştir. [787]

Taşradaki darülmuallimat-ı ibtidaiyelerde 1923-1924 eğitim öğretim yılında muallim-muallime ve memur sayısı şu şekilde olmuştur.

Tablo 7.8. 1923-1924 Eğitim Öğretim Yılı Taşra Darülmuallimatları (Alkan, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme…, s. 295).

Darülmuallimat	**Memur**	**Öğretmen (İbtidai ve Tali Kısım)**	
		Asil	**Vekil**
Edirne	8	25	9
İzmir	5	30	2
İstanbul	12	49	-
Adana	7	21	3
Bursa	6	30	2
Sivas	7	21	7
Konya	8	29	4
Toplam	**53**	**205**	**27**

Tabloda, Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkede eğitim öğretim faaliyetlerini sürdüren darülmuallimatlarda muallim sayısının arttığı görülmektedir. Ülkede toplam 232 muallimin kız öğretmen okullarında görev yapması dönemin şartlarına göre önemli bir gelişmedir. Önceki yıllarda daha az bulunan muallim sayıları, eğitim için daha yeterli hale getirilmiştir. Savaş şartlarından, muallim yetersizliğinden veya talebe yetersizliğinden dolayı önceki yıllarda kapatılan darülmuallimatlarda bulunan muallimelerin önemli bir kısmının yukarıdaki darülmuallimatlarda istihdam edilmiş olması muhtemeldir.

[783] BOA. DH. UMVM. 157/65, 1 Ca1337
[784] BOA. DH. UMVM. 42/107, 30 Za 1337
[785] BOA. DH. UMVM. 42/114, 18 Z 1338
[786] BOA. MF. ALY. 52/37, 4 M 1332
[787] Taşer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme…", s. 335

7.4. Öğrenci Durumu

Taşra darülmuallimatlara öğrenci alım şartları ve öğrencilerin uyması gereken kurallar, 1915 yılında yayınlanan Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi ile açık bir şekilde belirlenmiştir. İstanbul'daki Darülmuallimat'tan farklı bir uygulama söz konusu olmamış, burada uygulanan kurallar taşra için de geçerli olmuştur. Öğrenci kabulü ile ilgili yeni düzenlemelerin getirildiği Nizamnameye göre;
Vilayetlerde açılacak olan darülmuallimatlara yaşları 13'ten küçük, 17'den büyük olamamak şartıyla ibtidai okul mezunları kabul edilecektir. İbtidai mekteplerinden mezun olmayanlar ise sınava tabi tutulacak ve başarılı olmaları durumunda mektebe kabul edileceklerdir.[788] Bulundukları vilayetin öğretmen ihtiyacını karşılamak için açılmış olan taşra darülmuallimatların öğrenci masrafları, bulundukları vilayetler tarafından karşılanacaktır. Bu sebepten burada eğitim gören öğrenciler, burslu sayılacaktır. Öğrenciler, mezun olduktan sonra vilayetteki kadın öğretmen açığını kapatmak için belirtilen yerde zorunlu hizmetini yapmakla yükümlüdür. Şartları sağlayıp mektebe kabul olan öğrenciler, velileriyle birlikte veya kimsesiz ise şahsen bir taahhütname imzalayıp Maarif Nezareti'ne vermek zorundadır. (Madde 35). Aksi takdirde darülmuallimata kayıtları yapılmamaktaydı. Bu taahhütname ile öğrenci, mezun olduktan sonra Maarif Nezareti tarafından belirlenen yerde öğretmen olarak zorunlu görevini kabul ettiği anlamına geliyordu. Zorunlu görev süreleri ise 8 yıl idi. Taahhütnamede öğrencinin eğitimini yarıda bırakması, zorunlu görev yerine gitmemesi, görevini yarıda bırakıp ayrılması veya görevinden uzaklaştırılması durumunda tazminat ödemesi kararlaştırılmıştır.[789] Yani her sene için leyli olanlardan kırk Osmanlı altını, nehari olanlardan on Osmanlı altını hesabı ile mektepte geçirdiği süreye göre belirlenecek miktarı ödemeleri gerekmekteydi.[790] Ders kayıtları ise her yıl Ağustos başından başlayıp Eylül ayının sonuna kadar yapılmaktaydı.

1915 yılında yayınlanan Darülmuallimat Programı'nda İstanbul Darülmuallimat'ı dikkate alınarak darülmuallimatlara mahsus vakitler belirtilmiş ve hazırlanan bu programın tüm vilayetlerde uygulanılması istenmiştir.[791] Taşrada yatılı olarak açılan darülmuallimatlarda öğrenci kaynağı sağlayabilmek için aynı İstanbul'da olduğu gibi öğrencilere burs verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu durum öğrenciyi okulda tutabilmek için önemli bir etken olmuştur. Fakat bazı darülmuallimatlarda bütçedeki imkanlar doğrultusunda burs verilebilmiş, bazı darülmuallimatlarda öğrencilere burs verilememiştir.

Taşrada muallim olmak istemeyen fakat ibtidai mektebi üzerinde eğitim almak isteyen kız çocukları da bulunmaktaydı. Öğretmen okulları dışında yüksek öğrenim almak isteyen bu kızlar, İstanbul'daki kız sultanilerinin ve diğer orta öğretim kurumlarının leyli kontenjanları sınırlı olduğundan bu eğitimden mahrum bırakılıyordu. Bu durumu göz önünde bulunduran Maarif Nezareti, 1917 yılından itibaren muallim olmak istemeyen fakat yükseköğrenim eğitimi almak isteyen kız çocuklarının da darülmuallimat-ı ibtidaiye mekteplerine kabulünü sağladı. Böylelikle darülmuallimatların kapsamı genişletilerek muallim olmak istemeyen kız çocuklarının da isteklerine cevap verilmeye başlanmıştır. Taşradaki kız çocuklarının eğitimi için önemli bir adım olan bu uygulama, ülkedeki yetişmiş bilgili kadın sayısının artmasına

[788] *Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi*, Madde 9-10
[789] BOA. DH. HMŞ. 61/11 7 Ca 1338; BOA. MF. MKT. 1228/ 80 3 Za 1335
[790] BOA. MF. ALY. 87/42-1, 29 S 1334
[791] BOA. MF. ALY. 154/38; *Darülmuallimat Programı*, İstanbul 1330 bkz. Tablo 6.8

katkı sağlanmıştır.[792] Bursa ve Halep'teki Darülmuallimat-ı İbtidaiye mekteplerinde örneklerini gördüğümüz bu uygulamanın muallim adaylarından ayrılan yanı zorunlu hizmetlerinin olmamasıdır. Bu öğrenciler, mektebe nehari olarak devam etmekteydi. Uzaktan gelen yatılı kalmak isteyenler ise yatak takımlarını kendileri getirip ve masraflarını kendileri karşılamaktaydı.[793] Bu yüzden burslu değillerdi ve mektebe kaydolduklarında taahhütname de imzalamamışlardı.

Taşradaki darülmuallimatlarda eğitim öğretim gören öğrencilerin sayıları ve durumları aşağıdaki gibi olmuştur.

Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi, ilk açıldığı yıl 25 öğrenci ile eğitim öğretime başlamıştır. Bir kısmı ibtidai şahadetnamesi ile bir kısmı da imtihanla kabul edilen bu öğrenciler, dönem sonunda (Mayıs ayında) genel imtihana tabii tutulmuşlardır. İmtihan, Maarif Müdürlüğü'nce tayin edilen mümeyyizler tarafından, belirlenen tarihlerde mektepte yapılmıştır.[794] 1915-1916 eğitim öğretim yılı dönem sonunda yapılan imtihan sonuçları şu şekilde olmuştur;

Tablo 7.9. 1915-1916 Eğitim Öğretim Yılı Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin İmtihan Sonuçları (BOA. MF. ALY. 104/ 125-28-32, 24 B 1335).

	Birinci Sene		**Toplam**	
Mülahazat	**Leyli**	**Nehari**	**Leyli**	**Nehari**
Başarılı olanlar	22		22	
Sınıf tekrarı edenler	3		3[795]	
Toplam	25		25	
Bazı sebeplerden dolayı kaydı silinenler	2		2	
Bir üst sınıfa devredilenler	23		23	

Tabloda görüldüğü gibi Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nde ilk eğitim öğretim yılında 22 kişinin sınıfı geçtiği, 3 kişinin sınıf tekrarı yaptığı, iki kişinin ise bazı sebeplerden dolayı kayıtlarının silindiği ve toplamda 23 kişinin bir üst sınıfta eğitim öğretime devam edebilmiştir.

Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'ne 1916 yılı kayıt döneminde toplam 25 öğrenci alınması belirlenmiş ve 25 öğrencinin kayıtları yapılmıştır. 25'ten fazla alınmayacağı duyurulmuş ise de kayıt günü farklı vilayetlerden adaylar, mektebe gelip kayıt olmak istemişlerdir. Bu durum üzerine Maarif Müdürlüğü, gelen kişilerin de mağdur edilmemesini bildirerek alınmasını istemiş ve belirlenen kayıt sayısı dışına çıkılarak toplam 33 kişi kayıt olmuştur.[796] 1916-1917 eğitim öğretim yılı dönem sonuna gelindiğinde ise öğrencilerin sayıları şu şekilde olmuştur;

[792] Mustafa Şanal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunun (Darülmuallimat) Kuruluşu, Okutulan Dersler ve Kapatılışı (1870–1924)", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM),* S. 26, 2011ss.241

[793] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s. 335-36

[794] BOA. MF. ALY. 104/91 14 B 1335

[795] Bunlar; Emine Hanım (okul no 3) , Emine Hanım (okul no 7), Sakine Hanım (okul no 8) BOA. MF. ALY 105/70, 2 S 1335

[796] BOA. MF. ALY.104/125-33-35,24 B 1335

Tablo 7.10. 1916-1917 Eğitim Öğretim Yılı Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin Öğrenci Sayısı (BOA. MF. ALY.104/125-33-35,24 B 1335).

	Birinci sene		İkinci sene		Yekun	
Mülahazat	**Leyli**	**Nehari**	**Leyli**	**Nehari**	**Leyli**	**Nehari**
Başarılı olanlar			22		22	
Sınıf tekrarı edenler	3				3	
Mektebe kayıt olanlar	33				33	
Yekûn	36		22		58	

Bu sayıların yaşlara dağılımı ise şu şekilde olmuştur. [797]

	Birinci sene	İkinci sene
13 yaşında	4	-
14 yaşında	5	9
15 yaşında	8	3
16 yaşında	13	5
17 yaşında	5	3
18 yaşında	1	2
Yekûn	36	22

Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin 1917-1918 ders yılı sonunda birinci sınıfta 24, ikinci sınıfta 33, üçüncü sınıfta 19 olmak üzere toplamda mevcudu 76 olmuştur.[798] Ayrıca 1917-1918 eğitim öğretim yılında Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi, yer sıkıntısından dolayı kapanmak üzere olan 6 sınıflı bir İnas İbtidai Mektebi'ni ve onun bünyesinde bulunan Ana Mektebi bünyesine dahil etmiştir.[799] Mevcut bulunan 60 talebenin de mektebe nakilleri yapılarak eskisi gibi leyli olarak eğitimlerine devam etmeleri kararlaştırılmıştır. Mektebe 40 yeni talebenin de kabul ve kayıt ettirilmek istenmesi mektepte yer sıkıntısını ortaya çıkarmıştır. Bu durumu çözmek için nakilleri yapılan 60 öğrenciden Halep'te ailesi veya akrabası bulunanlar geçici süreliğine onların yanında kalarak mektebe nehari devam etmiş. Yeni kayıt olanlar Halep'te ailesi veya akrabasının olmaması üzerine leyli, aksi durumda nehari kayıtları söz konusu yapılmıştı. Var olan eski talebelerin de aynı şekilde ailesi veya akrabası olanların leyliden nehariye dönüştürülmesi kararlaştırılmıştı. Nakilden dolayı mektepte eğitim ve iaşe ile ilgili konuların kesinlikle ihmal edilmeyeceği de açık bir şekilde belirtilmişti.[800] Ayrıca mektepte gerçekleşen bir olay mektepler arası yatay geçişin yapıldığını göstermektedir. İncelenen belgede; Diyarbakır'dan 10 kız öğrenci Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'ne leyli gönderilmiş ve bu öğrencilerin yatılı ücretlerine karşılık ödenek ayrılmıştı. Kız öğrenciler, şahadetname alındıktan sonra vilayetlerinde istihdam edilmek istenmişti.[801]

Kastamonu Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nde, 1915-1916 eğitim öğretim yılında 30 leyli, 8 nehari olmak üzere 38 öğrenci bulunmaktadır. Fakat eğitim döneminin sonlarında bu sayı 35 olmuştur.[802] 1918-1919 yılında 32 leyli, 1919-1920 yılında 9

[797] BOA. MF. ALY. 104/ 125-28, 24 B 1335
[798] BOA. MF. İST. 49/42, 20 C 1336
[799] BOA. MF. ALY. 112/ 126, 20 R 1336
[800] BOA. MF. ALY. 109/2-52, 25 Za 1335
[801] BOA. MF. ALY. 104/125-54, 24 B 1335; BOA. DH. UMVM. 21/46, 6 Ca 1336
[802] BOA. MF. ALY. 103/3, 6 Ca 1335; BOA. MF. İST. 35/6, Ca 1335

nehari ve 49 leyli olmak üzere toplamda 58 kişi eğitim öğretim görmüştür.[803] Mektep ilk mezununu 1920 yılı Haziran ayında vermiştir. 1921 yılının Mart ayından itibaren Kastamonu Meclis-i Umumi'nin aldığı kararla mektep leyliden nehariye dönüştürülmüş ve 45 leyli talebesi nehariye geçirilmiştir. Bu durum büyük tepkilere, eleştirilere neden olmuştur. Mektep, 1922 yılında darülmualliminden boşalan binaya taşınmıştır. Mektebin mezun durumu hakkında Yılmaz; [804]

> *"...Kastamonu Vilayeti Muallim Sicil Defteri'nde Fatma Kevser, Nezihe, Fatime, Leman, Hacer, İsmet, Şadiye, Necmiye, Şadan, İsmet Muhibbe ve Melike Hikmet hanımların Kastamonu Darülmuallimatı'nda 1920 yılında mezun oldukları kaydedilmiştir. 1921 yılının Haziran ayında 12 kişi mezun olmuştur. Bunlardan Ayşe, Lütfiye, Halime, Türkan, Emine, Hürmüs, Latife, Hacer, Rabia, Sıdıka, Zehra, Hayrunnisa, Emine, Huriye Hanımlar Kastamonu vilayetinde görev almışlardır. 1922 yılında bir mezun vereceği Meclis-i Umumi Zabıtlarında zikredilmişse de ancak Necmiye ve Nazmiye Hanımların mezun oldukları anlaşılmaktadır. 1923 yılında Nadide, İclal Hanımlar mezun olmuşlardır. Milli Mücadele döneminde ise toplamda 29 öğrenci mezun olmuş bunlardan 28'i Kastamonu Vilayeti'nde görev almıştır..."*

bilgilerini vermektedir.

1923 yılında mektepte birinci sınıfta 10[805], ikinci sınıfta 10[806], üçüncü sınıfta 6[807], dördüncü sınıfta 8[808], beşinci sınıfta ise 1[809] öğrenci toplamda 35 öğrencinin eğitim öğretimini sürdürdüğü görülmektedir.[810] Bu ders yılı sonlarında ise Kastamonu Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi kapatılarak 29 öğrencisi Bursa'daki Darülmuallimat-ı İbtidaiye'ye nakledilmiştir.[811] Bu durumda Kastamonu'da kadın öğretmen yetiştirmek için önemli bir mücadele verilmiş ve az sayıda da olsa mezun vermeye çalışmıştır. Fakat mektebin fiziki durumuna baktığımızda pek de iç açıcı olmadığı görülmektedir. Kastamonu'daki öğretmen okullarını ve Sultani mektebini ziyaret eden Vali ve Maarif Müdürü, Mekteb-i Sultani'nin bakımlı olmasına rağmen Darülmuallimat ve Darülmuallimin'in fakirlik ve yoksulluk içerisinde olması dikkatlerini çekmiştir. Bir an evvel durumun araştırılmasını ve düzeltilmesini istemişlerdir. Sebebi araştırıldığında, Mekteb-i Sultani'de bir talebe günlük 35 kuruş alırken Darülmuallimat ve Darülmuallimin'de öğrencilerin 25 kuruş aldıkları görülmüş, bunun üzerine Darülmuallimat ve Darülmuallimin öğrencilerin yevmiyesi 5 kuruş arttırılarak 30 kuruşa çıkarılmıştır.[812] Fakat bu da çözüm olmamış, yapılan bir takım düzenlemelere rağmen yine de öğretmen okulları özellikle Darülmuallimat istenilen duruma getirilememiştir. Önce nehariye dönüştürülmüş daha sonrada kapatılmıştır.

---

[803] BOA. MF. ALY. 145/40-14,17 C 1338

[804] Yılmaz, "Milli Mücadele'de Kastamonu …", , s. 16, 28

[805]Bunlar; Mualla Tevfik, Şaziye Muhammed, Mediha Tevfik, Hacer Sadık, Melahat Osman, Naciye Muhammed, Fidnat Şefik, Saile Süleyman, Muazzez Muammer, Adviye Osman

[806] Bunlar; Muzaffer Hasan, Samiye Abdülkerim, Sabiha Salih, Necmiye Aziz, Tevfika Hasan, Semiha Salih, Selime Hayri, Latife Hasan Basri, Saniye Kamil, Fatime İsmail

[807]Bunlar; Saime Sabriye, Hikmet Raşid, Fatime Abdullah, Şükran Rahmi, Azime Fehmi, Leman Abdurrahman

[808]Bunlar; Nadide Bedri, Zahide Halid, Hamide Muhammed, Fikriye Hakkı, Pakize Muhammed, Bedriye Ahmet, Nadire Yarar, Şükriye Mükebbir

[809] İclal Feyzi Hanım

[810] Arslanoğlu, , *Kastamonu Öğretmen Okulları*, s. 49-50 ; Arslanoğlu, o tarihte soyadı kanunu çıkmadığı için kız öğrencilerin isimleri babalarının isimleriyle anıldığını söylemiştir.

[811] Yılmaz, "Milli Mücadele'de Kastamonu…", s. 16

[812] Arslanoğlu, , *Kastamonu Öğretmen Okulları*, s. 51

Tablo 7.11. Bursa Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin Öğrenci Durumu (Yücel*, Türkiye'de Orta Öğretim*, s. 530-31).

	Sınıf Adedi	Talebe	Mezun Sayısı
1914-1915	1	13	-
1915-1916	3	38	-
1916-1917	4	49	-
1917-1918	5	75	11
1918-1919	5	85	3
1919-1920[813]	5	62	11
1920-1921	5	47	9
1921-1922	9	180	

Erdem, 1914-1915 ders yılında mektepteki öğrenci sayısının 10, 1915-1916 ders yılında öğrenci sayısının 33, 1918-1919 yılında ise mektepteki öğrenci sayısının 87 olduğunu söylemektedir.[814] İncelenen bir belgede, 1915-1916 ders yılında Bursa Darülmuallimat-ı İbtidaiye'nin öğrenci sayısı 33 olarak verilmiş.[815] Bir diğer belge de ise aynı dönem öğrenci sayısı 14 nehari, 30 leyli olmak üzere 44 olduğu belirtilmiştir.[816] 1919 yılında ise bu sayı 54 nehari, 46 leyli olmak üzere toplamda 100 olduğu kaydedilmiştir.[817] Mektebin öğrenci sayılarındaki bu değişkenliğin sebebi, mektebin eğitim öğretim yılı başındaki kontenjanı ile yılsonu kontenjanı aynı olmaması, çeşitli sebeplerden dolayı mektebi bırakanların veya sonradan mektebe kaydedilenlerin, geçiş yapanların olmasıdır.

Yunanlıların Bursa'yı işgal etmesi üzerine öğrencilerin eğitimlerini sürdürmelerinde çeşitli zorluklarla karşılaşılmıştır. Nilüfer Mektebi ile Bursa Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi birleşmiş ve 1919-1920 yıllarında mektep lağvedilerek talebeleri dağılmıştır. Müdür İsmail Hakkı'nın teşebbüsleriyle kızlar için bir sanayi mektep kurulmuş ve bu mektep Darülmuallimat'tan dağılan öğrencileri de alarak Kız Sanayi Mektebi adı altında eğitimini sürdürmüştü. O yıl mektepten mezun olan kızlara muallim mektebi şahadetnamesi verilmişti. Yani isim değiştirerek muallim eğitimini sürdürmeye, mezun vermeye çalışmıştır. Fakat bu durum fazla sürmemiş, 1920-1921 yılında Bursa Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi, başka mektepler bünyesinden sıyrılarak doğrudan doğruya Bursa Kız Muallim Mektebi ismiyle yeniden açılmıştır. Bu tarihten sonra mektebin öğrenci ve mezun durumu aşağıdaki gibi olmuştur.

Tablo 7.12. Yıllara Göre Bursa Kız Muallim Mektebi'nin Öğrenci Durumu (Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s. 530-532).

	Sınıf Adedi	Talebe	Mezun Sayısı
1922-1923	5	79	12
1923-1924	5	125	11
1924-1925	5	203	21
1925-1926	5	202	26

Mektepteki öğrenci sayıları fazla gibi görünse de mektepten mezun olanların sayısı oldukça az olmuştur. 1922 yılına kadar 549 öğrenciye eğitim veren Bursa

[813] Mektep bu yıl kapanmıştır.
[814] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s. 336
[815] BOA. MF. İST. 36/21, 8 C 1334
[816] BOA. MF. ALY. 103/3-1, 6 Ca 1335
[817] BOA. MF. ALY. 145/40-28, 17 C 1338

Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nden sadece 34 kişi mezun olabilmiştir.[818] Bu sayı maalesef şehirdeki öğretmen açığını kapatmaya yetmemiştir. Zamanla mektebin fiziki kapasiteleri arttırılarak mektepten daha fazla yararlanılmaya çalışılsa da maalesef tabloda da görüldüğü gibi mezun sayıları yeterli olamamıştır.

Edirne'deki Darülmuallimat-ı İbtidaiye, 1914-1915 ders yılında iki şubeli açılmış, 60 öğrenci ile eğitime başlamıştır.[819] 1915-1916 ders yılına gelindiğinde öğrenci sayılarında değişiklikler yaşanmış, dönem başında 71 olan öğrenci sayısı, dönem sonunda 58'e düşmüştür.[820] Bir başka belgede ise bu ders yılında toplam 69 nehari öğrencisinin olduğu kaydedilmiştir.[821] Edirne Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin öğrenci sayısı, 1918-1919 yılında 72, 1919-1920 yılında ise 88'i bulmuştur.[822] 1919-1920 senesinde mektep ilk mezunlarını vermiş, şahadetnameler büyük bir merasimle 27 öğrenciye dağıtılmıştır. 1920-1921 senesinde Edirne'nin işgale uğraması kız öğretmen okulunu da etkilemiş, eğitim öğretim kesintiye uğramış, öğrencilerin ve muallimlerin bir kısmı İstanbul'a gitmiştir. Fakat bu zor durumda dahi mektep kapatılmamıştır. 1921-1922 senesinde 70 talebe, 1923-1924 senesinde ise 139 leyli talebe mektepte öğrenim görmüştür. Bunlardan 2'si şahadetname alarak mezun olmuştur. Bu tarihe kadar mektebin masrafları, idare-i hususiye'den temin edilirken bu tarihten sonra mektep muvazene-i umumiye'ye alınmıştır.[823]

İlk açıldığı yıl 40 öğrenci ile eğitim öğretime başlayan İzmir Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin öğrenci sayısı daha sonraki yıllarda artmıştır. 1915-1916 eğitim öğretim yılında mektepte bulunan öğrenci sayısı hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır. İncelenen belgelerin birinde 1915-1916 senesinde mektepte 79 leyli talebenin eğitim gördüğü[824] belirtilirken bir diğer belge de ise 160 talebenin eğitim gördüğü kaydedilmiştir.[825] Mektep binası bir süre sonra talebe mevcuduna yeterli gelmediğinden 1924-1925 ders senesinde yemekhane, mutfak, çamaşırhane, bulaşıkhane ve ambar kısımlarını içeren ikinci bir bina yapılmıştır. Bu durum bizlere 1924-1925 yılında öğrenci sayısı hakkında net bilgiye ulaşamadığımız İzmir Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nde oldukça fazla öğrencinin bulunduğunu göstermektedir.[826]

Tek sınıflı olarak eğitim öğretime başlayan Konya Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nde 1914-1915 eğitim öğretim yılında 20 öğrenci bulunmaktaydı. 1915-1916 ders senesinde 11 leyli, 11 nehari olmak üzere toplamda 22 talebe,[827] 1916-1917 senesinde ilk sınıfta 28, ikinci sınıfta ise 13 talebe öğrenim görmüştür.[828] 1918-1919 yılında 36, 1919-1920 yılında ise mektebin 30 talebesi vardır.[829] Konya Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi, beş senelik eğitim sonunda 1919-1920 yılında 8 kıza şahadetname vererek ilk mezununu vermiştir. 1920-1921 senesinde 9, 1921-1922 senesinde 12, 1922-1923 senesinde 4 kişi mektepten mezun olmuştur. Tedrisata elverişli bir binada eğitime başlanmış fakat ilerleyen yıllarda sınıf sayısının ve öğrenci

[818] Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s . 531
[819] Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s . 533
[820] BOA. MF. İST. 35/3, 6 Ca 1335
[821] BOA. MF. ALY. 103/3, 6 Ca 1335
[822] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s.336
[823] Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s. 533
[824] BOA. MF. ALY. 103/3, 6 Ca 1335
[825] BOA. MF. İST. 34/33, 6 Ca 1335
[826] Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s. 533
[827] BOA. MF. ALY. 103/3, 6 Ca 1335; Erdem bu sayıyı 36 vermiştir. Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s.336
[828] Taşer, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme…*, s. 340
[829] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s.336

miktarının artması bir takım ilaveleri gerekli kılmıştır. Özellikle son sene zarfında önemli tamirler yapılmış, 42 bin lira sarfıyla Darülmuallimat-ı İbtidaiye'ye bina ilave edilmiş, bir üst kat daha yapılmıştır. Ayrıca civardaki altı evin arsası mektep bahçesine ilave edilmiş, etraftaki dükkanlar evler alınarak mektep genişletilmiştir.[830]

Adana Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin 1914-1915 ders yılında 20, 1915-1916 ders yılında 10 nehari 26 leyli olmak üzere toplamda 36 öğrencisi bulunmaktadır. [831] Mektepte 1918-1919 yılında 20 nehari 7 leyli olmak üzere 27 öğrenci, 1919-1920 eğitim öğretim yılında 23 nehari 7 leyli olmak üzere toplamda 30 öğrenci vardı.[832] Taşrada açılan darülmuallimatlar içerisinde uzun süre açık kalmayı başaran Ankara Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi ise 1915-1916 ders yılında toplam 19 leyli öğrenciye eğitim öğretim vermekteydi.[833] 1918-1919 senesinde 43 leyli, 1919-1920 senesinde ise 2 nehari 48 leyli öğrencisi bulunmaktaydı.[834] Balıkesir Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin 1916-1917 yılında 8,[835] 1918-1919 yılında 15 leyli, 1919-1920 yılında ise 19 leyli öğrenci vardır.[836] Sivas Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nde 1918-1919 ders senesinde 10 nehari, bir sonraki ders senesinde ise 18 nehari öğrenci eğitim öğretim görmüştür.[837]

Taşradaki darülmuallimatlar, 1913 yılından itibaren açılmaya başlamıştır. Mektebe kayıt olan öğrencilerin eğitim öğretim süresi ise beş yıldı. Bu durumda mektebe eğitime başlayan öğrenciler, ancak 1918 yılından sonra mezun olabilmişlerdir. Fakat eğitim öğretime başladıkları öğrenci mevcudu ile beş yıl sonraki mezun öğrenci mevcudu aynı değildi. Mektebe kaydolan bütün öğrencilerin tamamı maalesef beş yıl öğrenim sürelerini tamamlayamıyorlardı. Bazıların eğitimlerini yarıda bırakarak ayrılıyor bazıları ise başarısız bulunarak mektep tekrarı yapıyordu. Ayrıca bu dönemin Birinci Dünya Savaşı yıllarına denk gelmesi eğitimin yürütülmesini de etkilemiş ve öğrenci sayılarının düşmesine neden olmuştur. Dolayısıyla mektepten mezun sayısı da oldukça az olmuştur. Buna rağmen taşrada açılan darülmuallimatlar ile taşradaki kız çocuklarının eğitimi için önemli bir adım atılmış ve ülkede yetişmiş bilgili kadın sayısının artmasına katkı sağlanmıştır. Bu mekteplerde yetişen kadınlar, Milli Mücadele yıllarında ve Cumhuriyetin ilk yıllarında verdikleri mücadele, yaptıkları çalışmalar ile toplumun bilinçlenmesinde ve kadının toplum içerisindeki yerini almasında önemli katkılar sağlamışlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında kız öğretmen okullarının öğrenci sayılarında önemli bir artış olmuştur. Dönemin şartlarından oldukça etkilenen eğitime özellikle de kız çocuklarının eğitimine oldukça önem verilmiş, mekteplerde önemli değişiklikler yapılmıştır. Kontenjanlar arttırılarak düzenlemeler yapılmış ve mezun sayısı arttırılarak ülkedeki muallim açığının kapatılması amaçlanmıştır. 1923-1924 ders yılına gelindiğinde ise eğitim öğretimini sürdüren taşra darülmuallimatlar ve öğrenci sayıları şu şekilde olmuştur;

[830] Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s. 554
[831] BOA. MF. ALY. 103/3, 6 Ca 1335
[832] BOA. MF. ALY. 145/40-29, 17 C 1338
[833] BOA. MF. ALY. 103/3, 6 Ca 1335
[834] BOA. MF. ALY. 145/40-26, 17 C 1338
[835] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s. 336
[836] BOA. MF. ALY. 145/40-16, 17 C 1338
[837] BOA. MF. ALY. 145/40- 4, 17 C 1338

Tablo 7.13. 1923-1924 Eğitim Öğretim Yılı Taşra Darülmuallimatları (Alkan, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e…*, s. 295).

Okul Adı	Öğrenci Durumu			
	Tatbikat sınıfları	Birinci Sınıflar	İkinci Sınıflar	Genel Toplam
Edirne	111	97		208
İzmir	60	121		181
İstanbul	192	219	24	435
Adana	13	65		78
Bursa	105	125		230
Sivas	83	41		124
Konya	83	91		174

7.5. Eğitim-Öğretim

İkinci Meşrutiyet döneminde Bakan Emrullah Efendi, muallimliğe bir kimlik kazandırmak istemiş, muallimliği meslek haline getirmeye çalışmıştır.[838] Müfredatta öğretim yöntemleri gibi derslere ağırlık vererek muallim adaylarda olması gereken özellikleri kazandırmaya çalışmıştır. Üstelik Emrullah Efendi, yapılan yeniliklerin sadece İstanbul için değil Osmanlı Devleti'nin tüm merkezlerinde uygulanması için önemli bir çaba göstermiş. Muallimliğin uzmanlık gerektiren bir meslek halline getirilmesini sağlamaya çalışmıştır. 7 Kasım 1916 tarihinde Maarif Nezareti tarafından yayınlanan Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı İbtidaiye Talimatnamesi[839] ile sadece taşralarda öğretmen okulları açmaya çalışılmamış aynı zamanda bu okullarda verilecek eğitim ile de yakından ilgilenilmiştir. Taşrada bulunan öğretmen okullarının eğitim ve öğretim hayatı ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Vilayetlerdeki darülmualliminlerde ve darülmuallimatlarda okutulacak dersler ve içerikleri hazırlanan talimatnamede belirtilmiştir. [840] İkinci Meşrutiyete kadar hakim olan Osmanlıcılık bilinci yerine Türkçülük bilincinin geliştirilmesine yönelik programlar hazırlanmıştır. Özelliklede Tarih ve Müzik derslerinin içeriklerine bu bağlamda dikkat edilmiştir.[841] Yapılan tüm yenilikler, gelişmeler bütün darülmuallimatlarda uygulanmaya çalışılmıştır.

Darülmuallimat ders programları tıpkı darülmuallimin mekteplerindeki gibi Maarif Müdürlükleri tarafından incelenmekteydi. Oluşturulan Maarif Meclisi, derslerin okutup okutulmamasına, kaç saat okutulmasına karar vermekteydi. Programlar hazırlanırken ve ders saatleri belirlenirken mektebin niteliği, fiziki yapısı da dikkate alınmıştı. Bu sebepten dolayı bazı vilayet darülmuallimatlarda farklı uygulamalar söz konusu olabilmekteydi. Temel dersler ise tüm vilayetlerde aynı uygulanmıştı. Ülkedeki kadın öğretmen açığının kapatılması amacıyla açılan darülmuallimatların ders programlarında sadece alan dersleri yoktu. Aynı zamanda kızlar için açılan rüştiye ve ibtidai mekteplerinde el işlerine yönelik derslerin bulunması sebebiyle darülmuallimatlara güzel sanatlar, el işleri, dikiş nakış ile ilgili dersler konularak bu dersleri işleyebilecek öğretmenler de yetiştirilmek istenmiştir.

[838] M. Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde…*, s. 60.
[839] *Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı İbtidaiye Talimatnamesi*, İstanbul,1332
[840] Maarif Salname, sene 1316, s. 354
[841] Madde 8; Öztürk, *Atatürk Devri…*, s. 34

Tablo 7.14. Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiye'de Verilen Dersler (1916-1917 Eğitim Öğretim Yılı Eylül-Ekim-Kasım Dönemi/Aralık-Ocak-Şubat Dönemi) (BOA. MF. ALY. 104/ 125-31-34, 24 B 1335).

Dersler	
Kur'an-ı Kerim	Hesab
Malumat-ı Diniyye	Hendese
Kıraat ve İnşad	Hüs-i Hat
İmla	Resim
Sarf ve Nahv	Musiki ve Gına
Kitabet	Terbiye-i Bedeniyye
Coğrafya	Dikiş ve Tamir
Tarih	El işleri
Almanca	Kimya
Hikmet	Hayvanat

Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nde uygulanan bu programın diğer darülmuallimatlarda da uygulanmış olması muhtemeldir. Mekteplerin fiziki koşulları ve öğrenci sayıları doğrultusunda ufak tefek derslerde değişiklikler yapılmış ise de genel anlamda yukarıdaki dersler işlenmiştir. İstanbul'daki Darülmuallimat'tan çok farklı olmayan taşra darülmuallimatlarında öğretmenlik mesleğine dair derslere ve saatlere de özen gösterilmiştir. Ayrıca tüm kız mekteplerinde okutulması gerekli görülen ev idaresi, el işleri, dikiş, nakış gibi dersler, taşradaki darülmuallimatlarda da okutulmuştur. Resim, yabancı dil derslerine taşrada da önem verilerek alan öğretmenler, burada görevlendirilmiştir. Duruma bir diğer örnek ise Adana Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'dir. Burada uygulanan müfredatta; Hesap, Cebir, Usul-ı Defter, Ulum-ı Tabiiye, Tarih, Coğrafya, Hüsni hat, Resim, Kur-an'ı Kerim, Ulum-ı Diniyye, Malumat-ı Medeniye, Ahlak, İlm-i Ruh, Hendese, Kozmografya, Kitabet, Kavaid-i Türki, Kıraat, İmla, Almanca, Dikiş ve Biçki, Nakış, Terbiye-i Bedeniye, Musiki gibi derslere yer verilmiştir.[842]

Eğitim öğretimine oldukça önem verilen taşradaki darülmuallimat mekteplerinin önemli bir kısmında kütüphaneler oluşturulmuştur. Özenle oluşturulan kütüphanelerde daha çok dersler ile ilgili materyaller bulunmaktaydı. Örneğin; 1915-1916 eğitim öğretim yılı sonunda Halep'teki Darülmuallimat-ı İbtidaiye kütüphanesinde bulunan kitap ve dergilerin isimleri ve miktarı şu şekildedir;

Tablo 7.15. Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiye Kütüphanesi'nde Bulunan Kitap ve Dergiler (BOA. MF. ALY. 104/107 20 B 1335).

Dergi ve Kitaplar		
Kitab-ı Diniye	18	Kitap itibariyle miktarı
	31	Cilt itibariyle miktarı
Kitab-ı tabiîye ve sıhhıye	98	Kitap itibariyle miktarı
	98	Cilt itibariyle miktarı
Ahlak	54	Kitap itibariyle miktarı
	54	Cilt itibariyle miktarı
Tarih	34	Kitap itibariyle miktarı
	32	Cilt itibariyle miktarı
Coğrafya	1	Kitap itibariyle miktarı
	1	Cilt itibariyle miktarı

[842] BOA. MF. İST. 32/83, 9 R 1335

Ulum-ı Riyaziye	18	Kitap itibariyle miktarı
	18	Cilt itibariyle miktarı
Ziraat	15	Kitap itibariyle miktarı
	15	Cilt itibariyle miktarı
Ticaret	3	Kitap itibariyle miktarı
	10	Cilt itibariyle miktarı
Sanayî	3	Kitap itibariyle miktarı
	8	Cilt itibariyle miktarı
Kitab-ı Mütenevvia	51	Kitap itibariyle miktarı

Vilayetlerde açılan darülmuallimatlar gelişi güzel açılmayıp, yatakhane, yemekhane, dershanelerine oldukça önem verilmişti. Derslerin başarılı bir şekilde işlenebilmesi, eğitimin kesintisiz sürdürülebilmesi için mekteplerde uygun fiziki ortam sağlanmaya çalışılmıştı. Gerektiğinde binalarda tamirler, ilaveler söz konusu olmuştu. Örneğin; Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin 1917-1918 eğitim öğretim yılında yapılan yazışmalarda mektepte dikiş dersleri odasının, yatakhane, yemekhane, hastane, kabul salonu, müdür ve muallimlere ait odaların, Tatbikat mektebi ve Ana mektebin bulunduğunu görmekteyiz.[843] Ayrıca var olan yatakhanenin yeterli gelmediğinden ilave yatakhane yapılması,[844] bazı yatakhane pencerelerinin duvar örülerek kapatılması, birçok eğitim öğretim malzemesinin tamir edilmesinden bahsedilmiştir.[845] Benzer durumlar diğer darülmuallimatlarda da yaşanmış olup imkanlar doğrultusunda eksiklikler giderilmiş, eğitim öğretim en iyi şekilde sürdürülmeye çalışılmıştır.

Yayınlanan talimatnameler ve nizamnamelerde görüldüğü gibi darülmuallimatlarda eğitim öğretim her zaman bir bütün olarak ele alınmış ve ülkedeki tüm öğretmen okullarının devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Eğitim programları, mekteplerin imkanlarına göre değişiklikler gösterse de temelde aynı derslerden oluşmuş, müfredatta öğretmenlik alan derslerine yer verilmiştir. Devlet, taşrada açtığı darülmuallimatlarda eğitimin kesintiye uğramaması, ihtiyaçlarının karşılanması için özellikle ilgilenmiş, bütçeler ayırmıştır. Fakat Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke yıllarının yaşanması ile işgale uğrayan bölgelerde eğitim öğretim faaliyetlerinde aksaklıklar yaşanmıştır. Mektebin açılmasına rağmen bina ders araç ve gereçlerinde eksikliklerin bulunması ve bunların tam anlamıyla karşılanamaması mektepteki eğitimi olumsuz etkilemiş, eğitim seviyesinde düşüşlere neden olmuştur.[846] Ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik durumundan dolayı taşradaki darülmuallimatlarda zamanla muallim ihtiyacı artmaya başlamış, görev başında bulunan muallimler, maaşlarını almakta güçlük çekmiş, yeterli niteliğe sahip talebe bulunamamış, mezun olan talebelerden görev yerlerine gitmeyenler olmuştur. Bu durumlar, eğitimin devamlılığını engellemiştir. Tüm mektepler leyli olarak eğitim öğretime başlamasına rağmen zamanla nehariye dönüşmüş bazıları ise kapatılmak zorunda kalmıştır.

7.6. Teftiş ve Denetim

Tanzimat döneminden itibaren teftiş ve denetim, vilayetlerdeki mekteplerde önemli bir konu olmuş ve mekteplerin teftişleri, vilayet maarif müfettişleri tarafından yürütülmüştür. Buralarda yapılan teftişlerle okulların durumları, eksiklikleri, eğitim

[843] BOA. MF. ALY. 104/ 125-17, 8 B 1335
[844]Yapılacak yatakhane için belediye mühendisliği tarafından rapor verilmesi istenmiştir (BOA. MF. MKT. 1227/51 26 Ş 1335)
[845] BOA. MF. ALY. 109/2, 25 Za 1335
[846] "Taşrada Maarif" *Muallim, II*, 20 15 Mart 1334, s. 682

öğretim faaliyetleri, öğrenci durumları gibi konular ile ilgili raporlar tutulmuş ve gerekenin yapılması için Nezaret'e bildirilmiştir.[847]

1914 yılında vilayetteki müfettişlerin görevlerini belirlemek için *Vilayet Maarif Müfettişlerinin Vezaifine Dair Talimatname* çıkarılmıştır. 44 maddeden oluşan talimatnamede vilayet maarif müfettişlerinin Maarif-i Umumiye Nazırı'na bağlı olduğu belirtilmiş. Görevleri ise; eğitim ile ilgili kanunların ve yönetmeliklerin vilayetteki mekteplerde uygulanmasını sağlamak, programların uygun bir şekilde yürütüldüğünü denetlemek, okulların yaygınlaştırılmasını, devamlılığını sağlamak, eğitim öğretimi yürüten muallimlere yol göstermek, mektebin fiziki durumunu rapor etmek, eksikliklerin giderilmesini, eğitimin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlamak, bütçeleri düzenlemek, mali durumu kontrol etmek şeklinde belirlenmiştir. Vilayet maarif müfettişleri, olaya müdahale etmemiş sadece gelişimleri, durumları rapor ederek Nezaret'e bildirmek ile sorumlu tutulmuştur.[848] Vilayetlerdeki tüm mektepler için çıkarılan bu talimatname, öğretmen okullarında da uygulanmıştır. Darülmuallimatlar, talimatname doğrultusunda vilayet maarif müfettişleri tarafından teftiş edilmiştir.

Müfettişler, öğretmen okullarını senede en az iki defa teftiş etmek ve yapmış oldukları teftiş sonucunda tutmuş oldukları raporu, haziran ayı sonunda düzenli bir şekilde Nezaret'e göndermek zorundadır. Ayrıca müfettişler, mektep personeli hakkında şikayet veya olağanüstü durumlar yaşandığında da mektebe gelmek, konu ile ilgili inceleme yapmak, açıklamaları dinlemek ve durumu Nezaret'e bildirmek zorundadır. Müfettişler rutin yaptıkları teftişlerde; mekteplerin gelişimini, düzenini, eğitim yöntemlerini, öğrencilerin bilgi düzeylerini, idarecilerin durumunu, muallimlerin bilgisi ve ahlakını, görevlerini yerine getirip getirmediklerini, ders araç ve gereçlerini kullanıp kullanmadıklarını gözlemlemiştir. Demirbaş defterini, sınav çizelgelerini, devamsızlık çizelgelerini, sınıf defterini, öğrenci sicil defterlerini talimatnameye uygun bir şekilde oluşturulup oluşturulmadığını incelemiştir. Burada tutukları raporları, düzenli bir şekilde Nezaret'e iletmişlerdir. Ayrıca yaptığı teftiş ile ilgili kendileri de ayrı bir defter tutmuştur.

Taşradaki darülmuallimatlar ile ilgili tutulan raporlarda en önemli sorunlardan biri mektep binalarının elverişsiz olması ve ders araç gereçlerinin bulunmaması olmuştur. Bu durum, bazı mekteplerin gündüzlüye çevrilmesine bazılarının ise olumsuz koşullar içerisinde yatılı eğitimini sürdürmesine neden olmuştur. Buna benzer bir durum, Bursa Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nde yaşanmış ve okul ile ilgili tutulan teftiş raporunda; mektep binasının eski bir böcekhaneden ibaret olduğu, binanın eğitime everişli olmadığı, mektepte bulunan eşyaların Fransız mektebine ait olduğu ve iade edildiğinden okulda araç gerecin bulunmadığını dile getirmiş. Binanın uygun olmayan fiziki koşulları nedeniyle gündüzlüye dönüştürülmesinin uygun olduğunu söylemiştir. Ancak yatılı kısmının kaldırılması durumda da köy ve kasabalardan gelen kız çocuklarının açıkta kalacağı ve eğitiminin yarıda bırakılacağı rapor etmiştir. Köy ve kasabalarda kadın öğretmen açığının ancak burada yatılı okuyan kızlar ile kapatılacağı düşünüldüğünden mektebin yatılı olarak eğitimine devam etmesine karar verilmiştir.[849]

30 Mart 1920 tarihinde Maarif Nazırı tarafından tüm maarif müdürlüklerine bir yazı gönderilerek mektep müdürlerine mektebin denetimi konusunda önemli görevler verilmiştir. Senede en az üç defa, muallimlerin dersinde bulunmaları istemiştir. Böylelikle müdürlerden, muallimlerin hal ve hareketlerini, eğitim seviyelerini, ders

[847] Su, *Türk Eğitiminde Teftişin Yeri…* s. 54; Taşer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme…", s. 351.
[848] BOA. MF. HTF. 1/79, 5 B 1332
[849] BOA. MF. HTF. 7/2, 17 R 1337

anlatma yöntemlerini ve öğrenciler üzerindeki etkilerini, disiplinlerini, huy, karakter ve mizaçlarını, öğrencilerin devamlarına bakıp bakmadığını ve öğrencilere verdikleri görevleri incelemeleri ve denetim sonuçlarını deftere kaydetmelerini istemiştir.[850] Bu gelişmeler bizlere taşradaki darülmuallimatlarda aynı İstanbul'da olduğu gibi muallimlerin ve talebelerin düzenli bir şekilde teftiş edildiğini nizam ve talimatnamelere uygun davranmayanların cezalan aldıklarını, öğrenciler ve öğretmenlerle ilgili devam çizelgeleri hazırlanarak eğitim ve öğretimin bir disiplin içerisinde yürütülmesine önem verildiğini göstermektedir.

7.7. Bütçe

Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati ile taşrada bulunan kız mekteplerine kadın öğretmen yetiştirmek için gerekli görülen yerlere yatılı darülmuallimatın açılması kararlaştırılmıştır. Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu'nda açılan öğretmen okullarının masraflarının vilayet bütçesinden karşılanacağı kalemler belirtilmiştir. Buna göre her sene farklı başlıklar halinde öğretmen okullarına ödeme yapılması karalaştırılmıştır. Gelir giderlerin durumu dikkate alınarak gerektiğinde bir kalemden diğerine aktarımlar yapılabilmekteydi. 1914 yılında yürürlüğe giren İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu ile açılan öğretmen mekteplerinin yönetim ve masrafları mahalli idarelere bırakılmıştı. Bir süre sonra öğretmen okullarındaki idareci ve muallimlerin maaşlarının Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu'nda belirtildiği üzere yükseltilmesi için ödeneğe biraz daha ilave yapılması gerekmekteydi. Fakat bazı vilayet meclisleri ve encümenleri, muvazene-i hususiyeden her vazife için belirli ödenek konulduğunu gerekçe göstererek muallimlerin ve idarecilerin maaşlarının arttırılmasına engel olmuştur. Bu duruma son vermek için Dahiliye Nazırı adına, müsteşar tarafından 1917 yılında uyarı yapılmıştır. Buna göre idarecilerin ve muallimlerin maaş cetvelleri, umumi meclise verilmesi kararlaştırılmıştır. Umumi meclisce bütçeye konulan ödeneğin miktarını geçmemek üzere ödenmesi ve herhangi bir eksiltme yapılmaması Nezaret tarafından belirtilmişti.[851]

Taşra darülmuallimatların gelir giderleri mektebin durumuna ve öğrenci sayılarına göre değişiklik göstermekteydi. Ancak incelediğimizde bu değişikliklerin çok da büyük olmadığı da görülmektedir. Örneğin Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin gelir giderlerini incelediğimizde ilk açıldığı 1915 yılının ilk döneminde (Eylül ayının başından Şubat sonuna kadar) toplam maaş 20100 kuruş, masraflar 38300 kuruş toplamda 55400 kuruş olmuştur. İkinci altı aylık dönemde (Mart başından Ağustos sona kadar) ise maaş 25500 kuruş, masraflar 3315 kuruş, toplamda ise 58650 kuruş olmuştur.[852] 1917 yılına ait maaş, ücret ve masrafların durumu ise aşağıdaki gibidir;

[850] BOA. MF. HTF. 8/107, 10 B 1338
[851] Taşer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme…", s. 139
[852] BOA. MF. ALY. 104/107 20 B 1335

Tablo 7.16. Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiye Bütçesi (1917)
(BOA. MF. ALY. 104/125-30 24 B 1335).

Senelik (kuruş)	**Aylık (kuruş)**	**Görevi**	**Mülahazat**
		Maaşlar (Daimi muallimeler)	
19200	1600	Müdire ve muallime veya müdir ve muallim	Terbiye-i bedeniye dersi muallimeleri
15600	1300	Muavin ve muallime	Ulum-ı tabiiye muallimeleri
14400	1200	Muallime veya muallimin	Ulum-ı riyaziye muallimeleri
12000	1000	Muallime veya muallimin	Tarih ve coğrafya muallimesi
9600	800	Muallime veya muallimin	Türkçe muallimeleri
6000	500	Muallime veya muallimin	Ulum-ı diniye muallimi
		Maaşlar (Seyyar muallimeler)	
4800	400	Muallime veya muallimin	Dikiş-biçki çamaşır muallimesi
3600	300	Muallime veya muallimin	El işleri
4800	400	Muallime veya muallimin	Musiki muallimesi
4800	400	Muallime veya muallimin	Almanca muallimesi
4800	400	Muallime veya muallimin	Almanca muavini
		Maaşlar (Memur-Memure)	
7200	600	Katip ve mubayaa memuru	
4800	400	Anbar memuru	
4800	400	Debboy memuru	
116400	**9700**	**Maşların toplamı**	
		Ücretler	
	-	Tabib	(1000 kuruş maaşla tayin olundu)
31200	2600	Müstahdem	
31200	**2600**	**Ücret toplamı**	
		Masraflar	Talebeye senelik 2920 kuruş (talebe adedi 58)
288 000		Me'kulât [853]	
100 000		Melbusât [854]	
15 000		Mahrukat ve tenvirat ve sabun [855]	
4000		Müteferrika ve kırtasiye	
3000		Ecza	
5000		Kitap ve Dergi	
50 000		Ders gereçleri	
75 000		Tesisat	
-	-	Kira, tamirat ve inşaat	
540 000		**Masraflar Toplamı**	

Aylık-senelik maaş, ücret ve masrafların detaylı bir şekilde belirtildiği bu tablodan anladığımıza göre 1917 yılında Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nde yıllık gider

[853] Yenilecek gıda maddeleri
[854] Giyecek
[855] Yakacak, aydınlatma, temizlik

(maaş 116.400 kuruş, ücretler 31.200 masraflar 540.000 ve öğrenciye verilen burs 2.920) toplam 690.520 kuruş'tur.

Birinci Dünya Savaşı sırasında ülkenin içinde bulunduğu mali durum nedeniyle, çeşitli ek ödemeler kesilmiştir. Hatta bu dönemde normal maaşların ödenmesi dahi güç bir hale gelmiştir. Darülmuallimat mektepleri için gerekli olan yiyecek ve çeşitli ihtiyaçları karşılamakta zorlanılmaktaydı. Yaşanan sosyo-ekonomik koşullar bir süre sonra eğitimi de olumsuz etkilemeye başlamıştı.[856] Özellikle 1917-1918 yılında taşra darülmuallimatları için bütçeden ayrılan belirli miktarda ödenekler zaman zaman yeterli gelmemiş, düzenlemeye gidilmiş, ilaveler söz konusu olmuş veya farklı kalemlerden ödenek aktarılmıştır.[857] Örneğin; Bursa'daki darülmuallimat ve darülmuallimin için 1917 senesi bütçesine 57.000 kuruş ilave yapılmıştır.[858] Kale-i Sultaniye livasındaki öğretmen okullarındaki eksik malzemelerin tamamlanması için ilave yapılmıştır.[859] Beyrut Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin ihtiyaçları, eksiklikleri için farklı kalemlerden aktarımlar yapılmıştır. Ankara'da 1918 yılında Darülmuallimat masrafları için on bin kuruş ayrılmış fakat ayrılan bu ödenek yeterli olmamıştır. Bunun üzerine özel bütçede bulunan Ana Mektepleri'ne ait olan 11. faslın 1. maddesindeki maaşlar kısmından 10.000 kuruş, bütçenin 10. Darülmuallimat faslının 2. masraflar kısmına aktarılmıştır.[860] 1919 yılında bütçeden ayrılan miktarın yeterli olmadığı Edirne Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nde olağanüstü bütçeden olağan bütçeye nakil yapılması kararlaştırılmıştır.[861]

Daha fazla sayıda öğrenciye eğitim verebilmek, çevre kaza, köylerden gelen öğrencilerin bu eğitimden faydalanabilmesi ve okulun tercih edilmesi için nehari olarak eğitimlerini yürüten darülmuallimatların leyliye dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır. Oysa leyli mekteplerin masrafları, ihtiyaçları daha fazla idi. Mekteplerin leyliye dönüştürülmesi ile yatakhane, yemekhane, vb. yerlerin eksikliği görülmüş ve ilave binalar yapılması gerekmiştir. Bu durumda leyliye dönüştürülen darülmuallimatlar için ayrılan bütçeye ilaveler yapılmıştır. Örneğin; Muğla Darülmuallimat-ı İbtidiyesi'nin yatılıya çevrilmesiyle mutfak, kiler ve banyoda eksiklikler olmuş ve ilaveler gerekmiştir. Bunun için ödenek ayrılmamasına rağmen bir an önce yapılması elzem görülmüş ve 1917 senesi aşar hisse-i ianesinden fazla gelir olarak hesaplanan miktarın 1918 senesinde Darülmuallimat bütçesine aktarılmasına karar verilmiştir.[862] Darülmuallimatlar bünyesinde açılan Ana mekteplerde de eğitim öğretimin sürdürülmesinde ve eksikliklerin giderilmesinde benzer sorunlar yaşanmıştır. Örneğin; 1916 yılında Adana Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'ne bağlı Ana Mektep'in genişletilmesi ile ilgili durum söz konusu olmuştur. Darülmuallimat ve Ana Mektep'in inşaat bedeli için 36.839 kuruş ayrılması kararlaştırılmıştır.[863] Ülkenin içerisinde bulunduğu mali durum nedeniyle bir süre sonra mekteplerde görev yapan eğitimciler, maaşlarını alamaz duruma gelmişlerdi. Bu durum eğitimcilerin görevlerinden ayrılarak başka işlerle ilgilenmelerine neden olmuştur.[864] Bazı vilayetlerdeki darülmuallimatlar ise yaşadıkları mali sıkıntılardan dolayı kapatmak veya eğitime ara vermek zorunda kalmıştır. Örneğin; Balıkesir Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nde 1917 yılında ayrılan ödeneğin yetmemesi

[856] Taşer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme…", s. 140
[857] BOA. DH. UMVM. 19/40, 15 R 1336; BOA. DH. UMVM. 145/115 29 R 1335
[858] BOA. DUİT, 126/79. 16 Ş 1335
[859] BOA. DH. UMUM. 31/10, 11 Za 1334
[860] BOA. DH. UMVM. 17/18, 26 Ş 1336
[861] BOA. DH. UMVM. 15/18, 29 M 1338
[862] BOA. DH. UMVM.34/45, 17 Za 1336; BOA. DH. UMVM. 69/35, 10 Z 1336
[863] Taşer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme…", s. 339
[864] BOA. DH. UMVM. 39/34, 26 Z 1337

üzerine Mutasarrıf, kendilerine ayrılan bütçenin yetmediğini Maarif Nezareti'ne bildirmiş bunun üzerine bütçede bir takım düzenlemeler yapılmıştır.[865] Fakat 1918 yılında yaşanan sıkıntılardan dolayı eğitim öğretim sürdürülememiş ve ara verilmek zorunda kalınmıştır.[866]

Sonuç olarak; Osmanlı Devleti, ülkedeki kadın öğretmen açığını kapatmak ve taşralarda da kız öğretmen okulları açmak için önemli bir uğraş vermiştir. Yayınlanan talimatnameler, nizamnameler ile İstanbul ve taşra bir bütün olarak görülmüş, eğitimin öğretimin yürütülmesi için çalışılmıştır. İdari kadronun ve talebelerin durumları tek tek ele alınmıştır. Eğitim kurumunun ihtiyaçlarını karşılamak için farklı kalemlerden ödenekler ayrılmış, gerektiğinde kalemler arası aktarımlar yapılmıştır.

Osmanlı Devleti, eğitim öğretim faaliyetlerini sürdüren darülmuallimatlar dışında diğer vilayetlerde de darülmuallimat açmak, öğretmen eğitimini yaygınlaştırmak istemiştir. Yeterli ödenek sağlanamadığından ve gerekli muallimlerin tedarikinde sorunlar yaşandığından mektep planlandığı gibi yaygınlaştırılamamıştır. Darülmuallimatların taşrada açıldığı 1913 yılı aynı zamanda ülkenin siyasi, askeri anlamda zorlu yılları olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile işgale uğrayan bölgelerde eğitim öğretim faaliyetlerinde aksaklıklar yaşanmıştır. Savaşın sona ermesi ve mütareke yıllarının başlamasıyla darülmuallimatlar daha fazla etkilenmeye başlamış. Açılması planlanan pek çok darülmuallimat açılamamış, açık olanlarda önemli zorluklarla karşılaşmış, ihtiyaçları karşılanmakta zorlanılmıştır. Ayrıca muallim maaşlarının düşük olması, eğitimcilerin görevlerinden ayrılmalarına veya muallimliği tercih etmemelerine sebep olmuştur. Mektepte yeterli niteliğe sahip talebe sayısında azalma söz konusu olmuştur.[867] Hatta ekonomik bakımdan kötü durumda olan mahalli idarelerin, mevcut bulunun darülmuallimin ve darülmuallimatları tasarruf amacıyla kapattıkları dahi görülmüştür. İşgal edilen yerlerdeki öğretmen okullarının önemli bir kısmı işgal sonucu kapatılmış ve binaları işgal güçleri tarafından başka amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır. Öğrencileri ise eğitimlerini tamamlamaları için İstanbul Darülmuallimat'ın İbtidai kısmına veya Ankara Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'ne nakledilmiştir.[868] Örneğin; Yunan işgaline uğrayan İzmir'de öğretmen okulları, işgalci güçler tarafından ele geçirilmiş ve hastaneye dönüştürülerek amaçları için kullanılmıştır.[869] Bursa'daki Darülmuallimat-ı İbtdaiye, 1919-1920 ders yılında Umumi Meclis üyelerinin kararı ile kapatılarak öğrencileri İstanbul Darülmuallimat'a aktarılmıştır.[870] Balıkesir Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nde ise eğitim-öğretim durmuştur.[871] Halep Darülmuallimat-ı İbtidaiyesi'nin tam olarak kapatılmasıyla ilgili bilgiye ulaşılamamış olsa da idarecilerinin, muallimlerinin vilayette bulunmaması burada eğitim öğretimin yapılmadığını göstermektedir. Öğrencilerinin nakledilmesi konusunda daha fazla bilgi bulunmasa da diğer darülmuallimatlarda da benzer durumların (İstanbul veya Ankara'ya nakledilmesi) uygulanmış olması muhtemeldir.

[865] BOA. DH. UMVM. 30/2, 10. S 1336
[866] BOA. DH. UMVM. 51/44, 4 M 1338
[867] Akyüz, "Türkiye'de Öğretmenler.. " s. 95-98; Öztürk, *Atatürk Devri…*, s.35
[868] Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…*, s. 296
[869] BOA. DH. UMVM. 69/62, 01 M 1340
[870] BOA. MF. ALY. 143/ 89 28 R 1338
[871] BOA. MF. ALY 152/74, 24 S 1339

8. SONUÇ VE TARTIŞMA

Osmanlı Devleti'nde tüm dünyada olduğu gibi erkeklerin eğitimi, kızların eğitiminden daha önce başlamış ve daha hızlı ilerlemiştir. Kızların eğitimi ise 19. yüzyıldan itibaren ele alınmaya başlanmıştır. Osmanlı reformcular ve aydınlar, kızların eğitimi konusunda farklı fikirlere ve hedeflere sahip olsalar da kadınların toplum içerisindeki konumunun iyileştirilmesi ve kızların eğitilmesi noktasında fikir birliği içerisinde olmuşlar ve önemli çalışmalar yapmışlardır. Kadınların eğitimi üzerine fikirler ortaya çıktıkça tartışmalar yapıldıkça devlet adamları da bu konuda daha somut adımlar atmıştır. Kızlar için rüştiye mektepleri açmış ve sayılarını arttırmıştır. Bir süre sonra öğretmenleri erkek olan bu mekteplerin devamlılığı için kadın öğretmenler yetiştirme fikri gündeme gelmiş ve kız öğretmen okulu açma çalışmalarına başlanmıştır. Oysa ülkede bir kız öğretmen okulunun açılması zorunluluktan değil modernleşme çalışmaları kapsamında ele alınmalıydı. Çünkü erkekler için öğretmen okulları, modernleşme kapsamında açılıp yaygınlaştırılmıştı ve bu ilerleme kızlar için söz konusu olmamıştı. Rüştiye mekteplerinin açılmasıyla kızların eğitimi konusunda ilk adımlar atılsa da daha fazlasını yapmak, kızların eğitimini daha ileriye taşımak her zaman baskı ve ihtiyaçlar doğrultusunda gerçekleşmiştir.

İlk kız öğretmen okulu Darülmuallimat'ın açılışı kızların eğitiminde önemli bir adım olsa da pek çok sorunları beraberinde getirmiştir. En önemli problem ise bu mekteplerde eğitimin kimler tarafından verileceği idi. Bu, hem devlet adamlarının hem de halkın özellikle üzerinde durduğu bir konu idi. Çünkü devlet adamları, modern bir şekilde açtığı ve yeni usul ile eğitim vermeyi planladığı bir mektepte eski usul öğretmenlerin bulunmasını istemiyordu. Halk ise eğitimin kalitesi ve amacından çok eğitim verecek kişilerin erkek olup olmadığını merak ediyordu. Çünkü aileler, kızları örtünme çağına geldiği için erkek öğretmenlerin mektepte bulunmasını istemiyordu. Durumu iyi analiz eden devlet adamları, mektebin amacını ve içeriğini belirlerken oldukça dikkatli davranmış, kız çocuklarının eğitiminin İslami öğretilere karşı olmadığını, daha iyi anne ve eş yetiştirileceğini savunmuştu. Eğitim kadrosuna gelindiğinde ise devlet adamları, bu konuda verilecek kararın mektebin devamlılığını sağlayacağının farkındaydılar. Ancak ülkede bu mekteplerde eğitim verebilecek kadın öğretmen yoktu. Mecburen eğitim erkek öğretmenler tarafından sağlanacaktı. Bu durum, mektebin açılışında halka itina ile açıklanmış ve geçici süreliğine olduğu özellikle belirtilerek mektepte ahlaklı, yaşlı seçilmiş öğretmenlerin eğitim vereceği bildirilmişti.

Darülmuallimat açılmadan önce temel düzeyde okuma-yazma öğrenme, dini eğitim alma seçkin aile kızlarının sahip olduğu bir durumdu. Darülmuallimat'ın açılması ise bu kızların yaşamında herhangi bir değişikliğe yol açmamıştı. Darülmuallimat'ın açılması, en çok orta, düşük gelir seviyesine sahip olan aile kızlarının durumunda değişiklik yaratmıştır.

Darülmuallimat ile öğretmenlik, kadınlar için formal bir kariyer grubuna dönüşmüştür. Darülmuallimat'tan önce de ülkede kadın eğitimciler bulunmaktaydı. Ancak bu kadınlar, nitelikli bir eğitim almış ve devlet tarafından istihdam edilmiş değildi. Çok eski yıllardan beri hafız, okuryazar kadınlar, evlerinde veya mahallelerindeki camilerde çocuklara, kadınlara sadece Kur'an okumayı ve bazı dini bilgileri öğretiyorlar karşılığında bir ücret alıyorlardı. Ancak onların verdiği bu eğitim, sıbyan mekteplerinde verilen eğitimden farklı değildi. Ayrıca Darülmuallimat'ta ilk yıllar verilen Dikiş Nakış, Elişi derslerini veren kişiler de belli bir eğitim almadan usta

olarak işi yapan öğreticilerdi. Darülmuallimat ile var olan bu öğretmen mesleği, değişime uğramış ve daha formal algılanmıştı.

II. Meşrutiyetin ilanı itibariyle hem devlet tarafından hem de toplum tarafından Darülmuallimat'a verilen önem artmıştı. Mektepte verilen görevlerde, yürütülen işlerde kadınlar daha ön plana çıkmaya başlamıştı. Ancak atılan adımlara, gösterilen bu güzel gelişmelere rağmen mektep yöneticileri, taassuptan hala korkmaktaydı. Çünkü bu yıllarda dahi öğretmenlerden yaşlı ve çirkin olma şartı aranıyor, genç muallimlere Darülmuallimat'ta iş verilmiyordu. Müdür dahi yalnız başına okula giremiyor, mektebin binasından ayrı dairede bulunarak yalnız mektebin harici işleri ile meşgul oluyordu.

Ülkede kadın öğretmen yetiştiren tek kurum olarak varlığını sürdüren Darülmuallimat'ın mezun sayısı hiçbir dönem yeterli olmamıştı. Mezunlar, değil taşranın İstanbul'un ihtiyacını bile karşılayamıyordu. Karşılandığı durumlarda da mezun olan kızlar, taşraya muallim olarak gitmek istemiyorlardı. Öğrenci, zorunlu hizmetini kabul ettiğine dair sözleşme imzalamış olmalarına rağmen mektepten mezun olduklarında İstanbul'da kalmayı tercih ediyordu. Uzakta bulunan az gelişmiş bölgelerde çalışmak istemiyorlardı. Atandıkları mektebe gitmeyen kızların, devlete tazminatları ödeyip ödemedikleri konusunda bir bilgiye sahip değiliz. Ancak mektebe kaydolan kız çocuklarının maddi durumu bu tazminatı karşılayabilecek durumda olmadığını da biliyoruz. Zamanla büyük bir problem haline gelen bu duruma çözüm, mektebi yatılı hale dönüştürülmesi olmuştur.

Yatılı Darülmuallimat'ın açılması ile ciddi bir değişime gidilmiş ve yeni bir altyapı oluşturulmuştur. Çünkü gündüzlü mektep ile yatılı mektebin ihtiyaçları aynı değildi, yatılı mektep daha fazla sorumluluk, daha fazla disiplin, daha fazla personel, daha fazla öğrenci, daha sağlıklı ve yeterli bir ortamı gerektiriyordu. Mektepte ilk bir iki yıl zorluklar yaşansa da sistem sağlıklı bir şekilde oturtulmaya çalışılmıştır. Yatakhane, yemekhane, derslikler, koridorlar, uygulama sınıfları özenle hazırlanmıştı. Öğrencilerin beslenmeleri, sağlıkları üzerinde özellikle durulmuştur. Öğrencilerin sosyal ve kültürel faaliyetler tertip etmeleri için alanlar yaratılmıştır. Ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik olumsuzluklara rağmen taviz verilmemiştir. Sadece fiziki yapı itibariyle değil toplumda örnek bir okul olarak da adından söz ettirmiştir. Var olan prestijini korumak için önemli mücadele vermiştir. Bu konudaki en büyük baskı ise öğrencilere yapılmıştır. Kızlardan mektep içinde ve dışında kılık kıyafetlerine, davranışlarına dikkat etmeleri istenmiştir. Toplumun bu konudaki hassasiyeti bilindiğinden ve Darülmuallimat'ın topluma örnek bir kurum olmasını istediklerinden mektep idaresi özellikle uyarılmış, teftişe tabi tutulmuştur. Hatta bazı öğrenciler ve öğretmenler, mesleğin saygınlığı ile ilişkili olmayan davranışlar sergilemesi, kıyafetlerine dikkat etmemesi sebebiyle görevlerinden alınmıştır. Bu gelişmeler, dönemin değer yargıları, ahlak anlayışı dikkate alındığında yadırganacak bir durum değildi. Üstelik bu teftişler sadece Darülmuallimat'ta uygulanmamıştı. Topluma yeni kazandırılan tüm kız mekteplerinde benzer durumlar yaşanmaktaydı.

Kadınlar tarafından oluşturulan basın, kadın eğitimini daha ileri boyutlara taşımış, Darülmuallimat da dahil kız mekteplerinin durumu, kadın dergilerinde ön planda tutulmuştur. Dönemin önemli bir yayın organı olan *Kadınlar Dünyası Dergisi, Hanımlara Mahsus Gazete* bu konuda feminist bir yaklaşım sergilemiştir. Kız çocuklarının eğitimi, öğretmen yetiştirme durumu, kadın hakları, bireyselliği ve statüsü ile ilgili tartışmalara büyük önem verilmiştir. Özellikle kızların da erkekler gibi üniversiteye Darülfünun'a gitmesi istenmiş bununla ilgili yazılar yazılmıştır. Bu çalışmalar, öneriler sonucunda devlet adamları tarafından açılan İnas Darülfünun ile hedeflenen gerçekleşememiştir. Kurumun eğitim kalitesi Darülfünundan oldukça düşük

olmuş ve teşkilat yapısı da daha farklı oluşturulmuştur. Darülmuallimat'tan da üstün bir kurum olarak görülmemiştir. Kısacası kurum kurulduğu yıldan itibaren ne Darülmuallimat kısımlarından biri sayılmış ne de Darülfünun sayılmıştı. Çalışmamızın eksik yanlarından biri İnas Darülfünun kısmı olmuştur. İnas Darülfünun kısmı, başlı başına çalışılması gereken, hacimli bir konu olduğu için ve çalışmamızı genişleteceği sebebiyle çalışmamızda sadece Darülmuallimat ile ilgili bağlantıları verilmiş ve özetlenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde Darülmuallimat'ın ilerleyişinin kesintiye uğraması beklenirken aksine bir durum ile karşılaşılmıştır. Halk, bu mektebe daha fazla ilgi göstermeye başlamış, devlet adamları ise bu mektebi savaş ve şartlarından uzak tutmaya çalışmıştır. Dönemin ilgi çekici olayı ise yatılı Darülmuallimat ilk açıldığında kızlarını mektebe göndermekte çekinen ailelerin, bu yıllarda mektebin kayıt gününde okulda beklemeleri, kızlarının mektebe kabulü için dilekçeler yollamaları olmuştur. Mektepten mezun olan kız çocuklarının ahlaklı, bilgili ve iffetli bir şekilde geri dönmesi ve dönerken de bir meslek sahibi olmaları toplumu etkilemişti. Ancak halkın bu mektebe bu denli ilgi göstermesinin en büyük nedeni, halkın ekonomik olarak kötü dönemlerden geçmesi olmuştur. Resmi söylemlerde modern eğitimin farkındalığı gibi görünse de halkın savaş ortamından etkilenmesi ve giderek artan yoksulluk Darülmuallimat'a başvurmalarının en önemli sebebi olmuştur. Çünkü İstanbul'daki ailelerin büyük bir kısmı çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmişti. Bu durumda kızlarını her türlü masrafını karşılayan bir devlet okuluna kaydettirmek aileler için oldukça önemli idi. Hatta Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Milli Mücadele'nin başlaması ile durumundan etkilenen alt gelirli aileler, kızlarını mektebe kaydederek geleceklerini güvence altına aldığını düşünmüşlerdir. Öğrenciler arasında çok az da olsa gayrimüslim kızlar da bulunmuştur. Aslında gayrimüslim şubenin açılmadığı sadece İslam şubesinin açıldığı bu mektepte gayrimüslim öğrenci varlığı şaşırılacak bir durumdu. Çünkü bu yıllarda gayrimüslim kız çocukları, yabancılar tarafından açılan özel okulları ve misyoner okullarını tercih etmekteydi.

Mektebe kayıt olan öğrenci sayısı ile mezun sayısı hiçbir zaman aynı olmamıştı. Kaydolan öğrenci sayısına kıyasla mezun sayısı oldukça az olmuştur. Çünkü mektebe kayıt olan öğrencilerin hepsi eğitimlerini tamamlayamamış, yarıda bırakanlar, başarısız olanlar olmuştu. Bu durum karşısında mektepte mezun sayısı nasıl arttırabilir? Tüm ülkenin ihtiyacı nasıl karşılanabilir? soruları sürekli gündeme gelmiştir. Maarif Nezareti ise bu soruları mektebin kontenjanını arttırarak, mektebi yatılıya dönüştürerek ve en son taşrada da darülmuallimat açarak çözüm bulmaya çalışmıştır. Ancak hiçbir dönem mektebi bırakan, başarısız olan öğrencilerin üzerinde durulmamıştır.

Mektepten mezun olmayı başaran kızlar ise ekonomik olarak bağımsız, aydın ve kariyer sahibi örnek kişiler olmuştur. Belli bir kültür seviyesine ulaşan kızların mektepten almış oldukları eğitim, dünya görüşlerini ve sosyal hayatlarını da etkilemiştir. Okulda edinilen bilgi ve deneyimler kız çocuklarının kendine güvenini beraberinde getirmiştir. Böylelikle kendilerini ifade etme, varlığı kanıtlama, gücünün farkına varılmasını sağlamışlardır. Burada yetişen kızlar, aynı zamanda toplumsal yapının da sorgulanmasını, değişmesini sağlamışlardır. Hatta ilerleyen yıllarda bu durum bazı dönüşümlere neden olmuştur. Geleneksel değerleri ve birey olarak haklarını sorgulanmışlar, gazete ve dergiler vasıtasıyla basın hayatında, bir takım dernekler vasıtasıyla da sosyal hayatta söz sahibi olmuşlardır. Basına daha kolay erişebilerek kadın haklarının savunuculuğunu yapmışlar, kadın eğitim konusunda tartışmalara katılmışlardır.

Darülmuallimat'ın kısa sürede oldukça başarılı sonuçlar elde eden kısmı ise eğitim kadrosu olmuştur. 1880'li yıllardan itibaren mektepte medrese etkisi azalmıştır. Mektepten mezun olan kızlar, mekteplerinde muallim olarak görev yapmaya başlamış ve eğitim kadrosu zamanla daha kaliteli hale gelmiştir. Öğretim kadroları, Darülmuallimat-ı Aliye mezunları ve İnas Darülfununu mezunlarından oluşturulmuş, ihtiyaç olması halinde tecrübeli Darülmuallimat-i İbtidai mezunları mektepte görev yapmıştır. Çok az ders, erkek öğretmenler tarafından verilmiş ve bu durum rahatsız edici olmamıştır. Kısa süre içerisinde mektepteki öğrenci sayılarına oranla öğretmen sayıları yeterli olmuştur. Ayrıca mektepte günümüzdeki ücretli öğretmenliğe benzer seyyar muallimlik görevi de bulunmaktadır. Ancak bu görev, ücretli öğretmenliğin aksine muallime ihtiyaç olduğu için değil atanamayan, hiçbir geliri olmayan muallimlere uygulanmıştır.

Mektebin uzun yıllar kendine ait bir binası olmamış kiralanan konaklar, mektep binası olarak kullanılmıştır. Aslında bu durum sadece Darülmuallimat'a özgü değildi. Modern anlamda açılan mektep binaları, çoğunlukla eski ahşap konakların dönüştürülmesinden oluşmaktaydı. Ve yangın bu yapılarda en büyük tehlike idi. Darülmuallimat'ta da çoğu kez yaşanmış ve mektep başka bir konakta yeniden oluşturulmuştur. Darülmuallimat'ta öğrenci sayılarının artması ve mektebin genişlemesi üzerine mevcut konaklar yetersiz kalmış ve yer değişikliği yapılmıştır. Oldukça sık yaşanan bu durumlar eğitim öğretimde de aksaklıklara neden olmuştur. Konakların yapısını, öğrenci sayıları ve yapılan eğitim doğrultusunda tahmin etsek de görsel olarak sunulmasında eksikliklerimiz bulunmaktadır. Günümüze kadar gelemeyen bu konaklara tarihi kayıtlarda da rastlanılamaması, hakkında kısıtlı bilgi vermemize neden olmuştur.

Darülmuallimat'ın ders programları oluşturulurken kızlara ait bir mektep olduğu her zaman göz önünde bulundurulmuştur. Ancak bir yüksek öğretim kurumu olarak açılmasına rağmen yüksek öğretim derslerine yer verilmemiştir. Ev işleri, çocuk yetiştirme, ahlak, sadakat ve dini bilgiye sahip olma ön planda tutulmuş, dersler bu çerçeveden oluşturulmuştur. Programlar, adeta bilgili bir ev hanımının ihtiyaçları göz önünde bulundurularak şekillendirmiş. Arapça, Farsça, Türkçe okuma yazma, Dikiş Nakış, Dini bilgiler dersleri okutulmuş yüksek öğretim derslerine yer verilmemiştir. Aynı zamanda eğitim kalitesinin de bir göstergesi olan bu durum, yaklaşık yirmi yıl devam etmiş ve bu süre içerisinde de pek çok değişliğe maruz kalmış, müfredat merkezi planlanmış, idareciler ve öğretmenler tarafında şekillendirilmiştir. Eğitim öğretimde gerçekleşen en önemli reform ise ders programına *Usul-i Tedris* dersinin eklenmesi olmuştur. Öğretmen yetiştiren bir mektepte bu dersin olmaması aslında mektebin amacının sorgulanmasına neden olmaktaydı. Eleştiriler sonucunda önemli bir ders olan mesleki eğitim dersi, müfredata eklenmişti. Ancak sadece dersin eklenmesi yeterli değildi dersi veren kişinin nitelikli olması ve dersin devamlılığının sağlanması da son derece önemli idi. Maarif Nezareti, bu konuda oldukça titiz davranmış ve ders, Batı eğitim öğretimini yakından takip eden Ayşe Sıdıka Hanım'a verilmişti. Hatta bu gelişme mektep dışında gazete ve dergilerde büyük bir övgüyle gururla bahsedilmişti. Pedagoji eğitimi üzerine öğretmen mekteplerinde okutulmak üzere kitap da yazan Ayşe Sıdıka Hanım, öğretmenlerin öğrencilerini iyi tanıması gerektiğine, öğrencilerin yetenekleri ve kabiliyetleri doğrultusunda derslerin anlatılmasını vurgulamıştır. O, "*öğretimde her şey çocuk için*" prensibine sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Öğretmenlerin de iyi ahlaklı bireyler olmalarını ve öğrencilere her yönü ile örnek olmalarını istemiştir. Ayrıca öğretmenlerden güzel ahlakı öğrencilere aşılamayı, yaşamlarında kullanmayı öğretmelerini istemiştir. Darülmuallimat programlarında dikkate çeken diğer bir nokta,

mektebin açılışından kısa süre sonra Türkçeye yer verilmesidir. Bu duruma Kanuni Esasi'de (madde 18) Türkçenin resmi dil olması etkili olmuştur.

Darülmuallimat'ta hazırlanan ders programları hiçbir zaman sabit kalmamış sürekli değişikliklere maruz kalmıştır. Hatta bazı yıllarda oluşturulan programlarda dersler, mektep ile alakasız olmuştur. Darülmuallimat, bazen Sultani bazen Sanayi Mektebi bazen de bir Ziraat Mektebi gibi algılanmıştı. II. Meşrutiyet ile ders programları yeniden şekillendirilmiştir. Yine bu dönemde mektebin ders araç gereçleri, eğitim öğretim yöntemleri de değişikliğe uğramış, daha modern materyaller kullanılmıştır. Eğitim yöntemlerinde ezberci öğretimin terk edilmesi ve deney gözleme dayalı metotların gelişmesi için çalışmıştır. İncelenen belgelerde mektebin sıkı bir denetimden geçtiği de görülmektedir. Maarif Nezareti tarafında gönderilen müfettişlerce mektepte detaylı teftişler yapılmış ve sonucunda rapor tutulmuştur. Bu raporlarda bazen öğrenciler, bazen eğitimciler bazen de idare hakkında olumsuz sonuçlar yer almıştır. Yapılan teftişler, dönemin politikalarından, değer yargılarından ve ahlak anlayışından da oldukça etkilenmiştir.

Taşra darülmuallimatları, taşradaki kız çocukların eğitimlerini ileri bir boyuta taşıyabilmesinin tek yolu idi. Taşrada erkek çocukların ve kız çocukların eğitimi maalesef aynı hızla ilerlememişti. Taşrada da İstanbul'da olduğu gibi kızların eğitimi erkeklerden çok sonra ele alınmıştı. İlk Darülmuallimat'ın İstanbul'da açıldığı 1870 yılında darülmualliminler taşrada açılmaya başlamıştı. Darülmuallimatların taşrada açılması ise bundan tam 43 yıl sonra gerçekleşebilmişti. Asıl gaye ise ülkedeki kadın öğretmen açığını bir an önce kapatmak olmuştu. Üstelik darülmuallimat, tüm vilayet merkezlerinde de açılmamıştı. Vilayetin işgal altında olması, yeterli ödeneğin bulunamaması, büyük ekonomik sıkıntıların yaşanması ve mekteplerin muallim ihtiyacının karşılanamamasından dolayı sınırlı sayıda idi.

Taşradaki darülmuallimatların yapısı İstanbul Darülmuallimat'ı ile aynı oluşturulmuş ise de uygulamada pek çok farklılıklar yaşanmıştır. Taşradaki mekteplerin bina, ders araç ve gereçleri, fiziki imkanları İstanbul Darülmuallimat'tan oldukça geride idi. Her şeyden önce bu mekteplerde modern bir şekilde eğitim verecek kişilerin eksikliği hissedilmekteydi. Ayrıca taşrada açılan kız öğretmen mekteplerinin ilerleyişi hepsinde aynı olmamıştı. Edirne, İzmir, Halep, Kastamonu, Bursa, Ankara, Adana gibi büyük şehirlerde mektep, daha ileri bir noktada olmuştu. Buraya gelen kız çocukları daha bilinçli olmuş ve modern eğitimden faydalanmak istemişti. Fiziki imkanları daha iyi eğitim öğretim daha başarılı bir şekilde yürütülmüştü. Ancak Balıkesir, Çanakkale, Aydın, Beyrut, Urfa, Niğde, Kütahya, Kayseri, Sivas gibi daha sonra açılan vilayetlerde darülmuallimatlar bir düzen sağlayamamıştı. Öğrencileri ve eğitimci sayıları daha az olmuş ve eğitim öğretimde kesintiler yaşanmış, kısa ömürlü olmuştur.

Yaşanan olumsuz gelişmelere karşın taşrada açılan darülmuallimatlar, geleneksel bir toplumda büyüyen kız çocuklarının modern eğitim ile tanışması açısından oldukça önemlidir. Bu mektepler, kız çocuklarının toplumda üreten, kariyer sahibi bireyler olarak çıkmasına vesile olmuştur. Taşradaki darülmuallimatlarda hedeflenen başarının sağlanamamasının en önemli sebebi ise ülkenin asker, siyasi ve ekonomik olarak önemli sorunlarının bulunduğu bir zamanda açılmış olmalarıdır. 1913 yılından itibaren kurulan bu mekteplerin karşılaşacağı sonuçlar kaçınılmazdı. Uzun zamandır var olan mekteplerin dahi büyük zorluklar çektiği, ekonomik olarak zor durumda olduğu bu yıllarda taşrada darülmuallimatlar açmak ve başarı beklemek bir düşündürücüdür. Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ve işgal döneminin başlaması ile şehirler, askeri ve iktisadi zorluklarla karşı karşıya kalmışlar ve içerisinde bulundukları savaş durumunu hafifletmek için önce yeni açılan bu öğretmen okullarını

kapatmışlardır. Taşradaki darülmuallimatlarda eğitimi engelleyen durumlar aslında İstanbul'daki darülmuallimat için de yaşanmıştır. Ancak devlet adamları, İstanbul'daki Darülmuallimat'ta eğitimin kesintiye uğramaması, yaşanan askeri, mali gelişimlerden en az zararla çıkabilmesi için önemli bir uğraş vermiştir. Taşrada ise çok az darülmuallimat eğitim hayatına devam edebilmişti. Özellikle işgal bölgelerinde bulunan mektepler dağıtılmış, eğitim öğretim sona ermiştir. Eğitime devam edebilenler ise oldukça güç durumlarla karşılaşmıştır. Muallim sıkıntıları yaşanmış, nitelikli öğrenci bulmada zorlanılmış, mektep binaları yeterli gelmemiş sık sık değiştirilmiş, ders araç gereçlerinde eksiklikler olmuştur. Hatta bazı darülmuallimatlarda aydınlatma, ısınma sorunu dahi olmuştur. Bütün bu gelişmeler göz önüne alındığında taşrada açılan darülmuallimatlardaki eğitimin kalitesi ve mektebin amacını gerçekleştirip gerçekleştiremediği tartışılmaktadır.

Milli Mücadele'nin yaşandığı yıllarda öğretmen okullarının önündeki en büyük engel ekonomik durum olmuştur. İdareciler, mektepte gelir giderleri tekrar hesaplamış ve nerelerden tasarruf edeceklerini düşünmüşlerdir. Maaşlarını alamayan muallimlerin ek iş yapmasına veya işini bırakmasına neden olmuştur. Eğitim kadroları daraltılmış, kiradan, ders araç gereçlerinden tasarruf edilmiştir. Mektebe yatılı öğrenci alımı durdurulmuştur. Bu yıllarda yaşanan mali bunalımlara, savaşın öğretmenler ve öğrenciler üzerindeki psikolojik etkisine, kalabalık sınıflara rağmen İstanbul Darülmuallimat'ta eğitim sürdürülmeye çalışılmıştır. Önemli başarısızlıklar, eksiklikler yaşansa da asla kapatms veya eğitime ara verme düşünülmemiştir. Ancak taşra darülmuallimatlar için aynı durum söz konusu olmamıştır. İstanbul Darülmuallimat'ın eğitim kalitesi, devlet desteği, öğrenci profili taşra darülmuallimatlarının her daim üzerinde olmuştur. Yıkıcı savaş ve sonuçları en çok taşrada bin bir zorluklarla açılan darülmuallimatları etkilemiş, önemli bir kısmı kapanmıştır.

Kadınların eğitilmesinde öncü kurumlardan olan darülmuallimatlar, Cumhuriyet döneminde eğitim öğretim alanında yapılan yeniliklerin temelini oluşturmuştur. *"Bizim toplumumuz için ilim ve fen lazım ise, bunları aynı derecede hem erkek hem de kadınlarımızın iktisap etmesi lazımdır. Toplumdaki başarısızlığın sebebi, kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ihmal ve kusurdan doğmaktadır."* diyen Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal, daha Milli Mücadele döneminde kızların eğitimi için önemli mücadeleler vermiştir. O, son dönemlerde darülmuallimatların içerisinde bulunduğu durumu bizzat görmüştür. Milli Mücadele'nin başarı ile sonuçlanmasının hemen ardından mektepteki eksikliklerin giderilerek modern yöntemler ile eğitim verilmesini sağlamıştır. Kadının, hayatının her döneminde çalışabileceğini özellikle vurgulayan Mustafa Kemal, Kadınların toplumda erkekler ile yan yana yer aldıklarında daha başarılı sonuçlar elde edileceğine, anne olarak daha başarılı çocuklar yetiştireceğine inanmıştır. Mustafa Kemal,*"Daha emin ve daha doğru olarak yürüyeceğimiz bir yol vardır. Büyük Türk kadınını çalışmamıza ortak kılmaktır."* diyerek Cumhuriyet'in kurulmasında ve inkılâpların yerleşmesinde de kadınları ön sıralarda tutmuştur. Ayrıca kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesiyle Meclis'e seçilen kişilerin içerisinde zamanın önemli bir eğitim kurumu olan darülmuallimat mezunları da yer almış ve Cumhuriyet bürokrasisinin etkili kişileri olmuşlardır.

Görülmektedir ki Osmanlı devlet adamları tarafında açılan ve önemli bir eğitim kurumu olan darülmuallimatlarda yetişen Zeliha Faika Hanım, Safiye Hanım, Sabiha Hanım, Fakihe Hanım, Hasene Hanım, Ayşe Sabiha Hanım vd. kadınlar, sadece öğretmenlik yapmamışlardır. Bu kadınlar, Milli Mücadele yıllarında topluma kılavuz, Cumhuriyet döneminde ise kızların eğitimi, kadın hakları ile ilgili reformların temsilcisi

olmuşlardır. Toplumun aydınlık yüzünü oluşturmuşlardır. Yaptıklarıyla değil savundukları ile de toplumda farkındalık oluşturmuşlardır.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

İ.DH (İrade- Dâhiliye)
BOA. İ. DH. 27616/1; BOA. İ. DH. 901/71647; BOA. İ. DH. 912/72402; BOA. İ. DH. 1197/93728; BOA. İ. DH. 614/42823; BOA. İ. DH. 901/71647; BOA. İ. DH. 627/42823,Lef 4; BOA. İ. MF. 2/53; BOA. İ. DH. 1263/99248; BOA. İ. DH. 627/ 43609; BOA. İ. DH. 1263/99248.
İ. MF (İrade- Maarif)
BOA. İ. MF. 10/1; BOA. İ. MF. 2/53.
İ. MMS. (İrade, Meclis-i Mahsus)
BOA. İ. MMS. 6/245.
İ. MMS (İrade Mesail-i Mühimme)
BOA. İ. MMS, 37/1541-3.
İ. ŞD. (İrade-Şura-yı Devlet
BOA. İ. ŞD. 14/ 637.
MF. ALY (Maarif Nezareti- Tedrisat-ı Aliye)
BOA. MF. ALY. 159/11-1; BOA. MF. ALY. 72/7; BOA. MF. ALY. 38/26; BOA. MF. ALY 105/70; BOA. MF. ALY 111/ 20; BOA. MF. ALY 125/95; BOA. MF. ALY 148/1-221; BOA. MF. ALY 152/4; BOA. MF. ALY 152/74; BOA. MF. ALY 155/41; BOA. MF. ALY 160/31-3; BOA. MF. ALY, 105/70; BOA. MF. ALY, 134/92; BOA. MF. ALY, 159/50; BOA. MF. ALY, 87/46-31; BOA. MF. ALY. 124/113-5-2; BOA. MF. ALY. 67/68; BOA. MF. ALY. 102/41; BOA. MF. ALY. 103/ 3; BOA. MF. ALY. 104/ 125; BOA. MF. ALY. 104/107; BOA. MF. ALY. 104/125; BOA. MF. ALY. 104/91; BOA. MF. ALY. 108/ 95; BOA. MF. ALY. 109/2; BOA. MF. ALY. 111/ 20; BOA. MF. ALY. 112/ 126; BOA. MF. ALY. 113/79; BOA. MF. ALY. 115/45; BOA. MF. ALY. 117/101-11; BOA. MF. ALY. 119/37;BOA. MF. ALY. 120/82; BOA. MF. ALY. 123/ 70; BOA. MF. ALY. 123/62; BOA. MF. ALY. 123/62; BOA. MF. ALY. 123/69; BOA. MF. ALY. 124/133; BOA. MF. ALY. 125/112; BOA. MF. ALY. 125/82; BOA. MF. ALY. 125/95; BOA. MF. ALY. 134/92; BOA. MF. ALY. 134/93; BOA. MF. ALY. 135/ 96; BOA. MF. ALY. 135/49-3; BOA. MF. ALY. 136/124-1; BOA. MF. ALY. 140/1; BOA. MF. ALY. 124/113; BOA. MF. ALY. 140/1; BOA. MF. ALY. 141/8; BOA. MF. ALY. 142/43; BOA. MF. ALY. 142/51; BOA. MF. ALY. 143/ 89; BOA. MF. ALY. 145/40; BOA. MF. ALY. 145/40-29; BOA. MF. ALY. 145/83; BOA. MF. ALY. 145/83; BOA. MF. ALY. 148/1; BOA. MF. ALY. 148/1; BOA. MF. ALY. 148/1-92; BOA. MF. ALY. 148/2-13; BOA. MF. ALY. 150/81; BOA. MF. ALY. 151/71; BOA. MF. ALY. 152/74; BOA. MF. ALY. 154/133; BOA. MF. ALY. 156/44; BOA. MF. ALY. 154/38; BOA. MF. ALY. 154/38; BOA. MF. ALY. 154/38; BOA. MF. ALY. 154/42; BOA. MF. ALY. 155/ 102-3; BOA. MF. ALY. 155/41; BOA. MF. ALY. 155/93; BOA. MF. ALY. 156/91; BOA. MF. ALY. 159/47; BOA. MF. ALY. 159/50; BOA. MF. ALY. 159/59; BOA. MF. ALY. 159/96-2; BOA. MF. ALY. 1647 /22; BOA. MF. ALY. 168/ 24; BOA. MF. ALY. 169/12-4; BOA. MF. ALY. 167/ 31-12; BOA. MF. ALY. 169/59-3-7; BOA. MF. ALY. 170/20-2; BOA. MF. ALY. 171/ 11; BOA. MF. ALY. 171/70; BOA. MF. ALY. 31/44; BOA. MF. ALY. 32/47; BOA. MF. ALY. 32/5; BOA. MF. ALY. 33/23; BOA. MF. ALY. 34/68; BOA. MF. ALY. 39/92;

BOA. MF. ALY. 52/13; BOA. MF. ALY. 52/37; BOA. MF. ALY. 53/112; BOA. MF. ALY. 53/126; BOA. MF. ALY. 60/74; BOA. MF. ALY. 61/67; BOA. MF. ALY. 66/80; BOA. MF. ALY. 67/68; BOA. MF. ALY. 69/15; BOA. MF. ALY. 7/ 184; BOA. MF. ALY. 72/7; BOA. MF. ALY. 77/103-2; BOA. MF. ALY. 85/26; BOA. MF. ALY. 87/42-1; BOA. MF. ALY. 92/122; BOA. MF. ALY. 97/108-2; BOA. MF. ALY. 164/ 22; BOA. MF. ALY. 170/43; BOA. MF. ALY.104/125; BOA. MF. ALY. 82/97; BOA. MF. ALY. 155/ 93-4; BOA. MF. ALY 1/52; BOA. MF. ALY, 37/43; BOA. MF. ALY 124/113-5; BOA. MF. ALY. 34/33; BOA. MF. ALY. 3/139; BOA. MF. ALY. 34/60.

MF. HTF. (Maarif- Heyet-i Teftişiye)

BOA. MF. HTF, 8/107; BOA. MF. HTF. 10/40; BOA. MF. HTF. 10/113; BOA. MF. HTF. 7/2; BOA. MF. HTF. 8/78; BOA. MF. HTF. 8/96; BOA. MF. HTF. 9/43; BOA. MF. HTF. 10/120; BOA. MF. HTF. 9/93; BOA. MF. HTF. 9/75; BOA. MF. HTF. 1/79; BOA. MF. HTF. 7/2.

MF. İMF. (Maarif-İstanbul Maarif Müdüriyeti)

BOA. MF. İMF. 5/42; BOA. MF. İMF. 201/ 85; BOA. MF. İMF. 23/10.

MF. İST (Maarif- İstatistik)

BOA. MF. İST. 32/20; BOA. MF. İST. 32/83; BOA. MF. İST. 34/33; BOA. MF. İST. 35/3; BOA. MF. İST. 36/21; BOA. MF. İST. 38/44; BOA. MF. İST. 38/50; BOA. MF. İST. 38/55; BOA. MF. İST. 44/37; BOA. MF. İST. 45/ 46; BOA. MF. İST. 48/36; BOA. MF. İST. 49/42; BOA. MF. İST. 50/45; BOA. MF. İST. 59/52; BOA. MF. İST. 1/133; BOA. MF. İST. 54/46.

MF. MKB (Maarif- Kebir-i Maarif)

BOA. MF. MKB, 196/36; BOA. MF. MKB. 197/7; BOA. MF. MKB. 201/119; BOA. MF. MKB. 213/70.

MF. MKT (Maarif- Mektubi Kalemi)

BOA. MF. MKT, 62/76; BOA. MF. MKT. 1060/65; BOA. MF. MKT. 1216/66; BOA. MF. MKT. 1227/51; BOA. MF. MKT. 125/ 107; BOA. MF. MKT. 17/206; BOA. MF. MKT. 992/18; BOA. MF. MKT. 1204/ 53; BOA. MF. MKT. 1226/47; BOA. MF. MKT. 1023/26; BOA. MF. MKT. 12/94; BOA. MF. MKT. 1222/60; BOA. MF. MKT. 1223/2; BOA. MF. MKT. 942/8; BOA. MF. MKT. 1228/ 80; BOA. MF. MKT. 19/120; BOA. MF. MKT. 962/ 17; BOA. MF. MKT 1227/ 121; BOA. MF. MKT. 461/ 28; BOA. MF. MKT. 533/16.

MF. VRK (Maarif- Evrak Odası)

BOA. MF. VRK. 33/40; BOA. MF. VRK. 33/5; BOA. MF. VRK. 34/1; BOA. MF. VRK. 34/1; BOA. MF. VRK. 34/2.

Y.PRK. MF.(Yıldız Perakende Evrakı Maarif Nezareti Maruzatı-)

BOA. Y. PRK. MF. 5 /30.

Y. MTM (Yıldız, Mütenevvi Maruzat)

BOA. Y. MTV. 223/ 47.

Y. A. HUS (Yıldız, Hususi Maruzat)

BOA. Y. A. HUS. 431/68.

ŞD. (Şura-yı Devlet)

BOA. ŞD. 232/8; BOA. Şurayı Devlet Maarif, 231/4; BOA. ŞD. 3151/57.

DH. (Dahiliye- Hukuk Müşavirliği- İdare- Şifre Kalemi-Seyrüsefer Kalemi)

BOA. DH. HMŞ. 6-1/11.

BOA. DH. İD. 26-1/34.

BOA. DH. ŞFR. 545/112.

BOA. DH. EUM. SSM 28/2.

DH. UMVM. (Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilayet)
BOA. DH. UMVM. 31/10; BOA. DH. UMVM. 34/45; BOA. DH. UMVM. 74/13; BOA. DH. UMVM, 66/56; BOA. DH. UMVM. 145/115; BOA. DH. UMVM. 142/69; BOA. DH. UMVM. 15/18; BOA. DH. UMVM. 155/102; BOA. DH. UMVM. 157/65; BOA. DH. UMVM. 16/25; BOA. DH. UMVM. 16/55; BOA. DH. UMVM. 17/18; BOA. DH. UMVM. 19/40; BOA. DH. UMVM. 21/46; BOA. DH. UMVM. 29/16; BOA. DH. UMVM. 30/2; BOA. DH. UMVM. 34/45; BOA. DH. UMVM. 42/107; BOA. DH. UMVM. 42/114; BOA. DH. UMVM. 51/44; BOA. DH. UMVM. 67/22; BOA. DH. UMVM. 67/40; BOA. DH. UMVM. 67/7; BOA. DH. UMVM. 69/35; BOA. DH. UMVM. 69/62; BOA. DH. UMVM. 81/30; BOA. DH. UMVM. 81/61; BOA. DH. UMVM. 83/8; BOA. DH. UMVM. 69/35; BOA. DH. UMVM 69/36; BOA. DH. UMVM. 42/139.
DUİT. (İrade- Dosya Usulü İradeler Tasnifi)
BOA. DUİT. 96/43; BOA. DUİT. 126/ 79; BOA. DUİT, 96/43-3; BOA. DUİT, 126/79; BOA. İ. DUİT. 116/1.
BEO. (Bab-ı Ali Evrak Odası)
BOA. BEO. 4610/345710; BOA. BEO. 3993/299434; BOA. BEO, 3961/ 297025; BOA. BEO. 3536/265143; BOA. BEO. 3255/244067; BOA. BEO. 3345/250871; BOA. BEO. 4549, 341135; BOA. BEO, 3993/299434; BOA. BEO, 4687/351489.
Defterler
BOA. Meclis-i Tanzimat Defteri, nr.2 s.221-245.
BOA. Ayniyat Maarif, nr. 1071, s. 179.

2. Resmi Yayınlar ve Süreli Yayınlar

AHMET MİTHAT, 1910. " Darülmuallimatımız", Sabah Gazetesi, 9 Temmuz.
ALİ HAYDAR EFENDİ, 1925. "Sağır ve Dilsizler", Muallimler Mecmuası, S. 29, C. 3, İstanbul, ss. 1249-50.
Düstur, 1289. I.Tertip, II. Cilt, Matbaa-i Amire, İstanbul.
Düstur, 1329. II. Tertip, V. Cilt; Düstur, II. Tertip, Cilt. VIII; Düstur, II. Tertip, VI. Cilt, 1 Teşrin-i sani, Matba-i Amire.
ETHEM NEJAT, 1334. "Türkiye'de Kız Mektepleri ve Terbiyesi", Türk Kadını, S. 10, 26 Eylül. ss.151-153
----------, 1327. "Kız Mektepleri", Sırat-ı Müstakim, C. VI. S. 156, ss. 408-409.
----------, 1327. "Neden Muallime Yetiştiremiyoruz" Sırat-ı Müstakim, C. VI, S. 155, 10Ağustos, ss.390-391.
FATMA ALİYE, 1313/1311. "Talim ve Terbiye-i Benat-ı Osmaniye" Hanımlara Mahsus Gazete, S. 37, 20 Recep 1313/25 Kanunievvel, ss.1-2.
HABİBE LEMAN, 1329. "Maarif Nezareti'nin Dikkatine, Darülmuallimat, Mürebbiyeler", Kadınlar Dünyası, nr. 100-111. 28 Eylül. ss.1-2.
HALİDE EDİP, 1324. "Kız Mektepleri Hakkında Bir Mütalaa-i Mühimme" Tanin, S. 162 18 Kanunisani.
----------, 1916. "1332 Senesi Vakıf Mekteplerinin Senelik Raporu II" , Türk Yurdu, C. 11, S. 3, s. 3179-3184.
----------, 1916. "1332 Senesi Vakıf Mekteplerinin Senelik Raporu I", Türk Yurdu, C. 11, S. 2, s.3161-3165.

İkdam, 1914. nr. 6106, 21 Şubat.
Kadınlar Dünyası, 1918. "Viyana Darülfününu Tıp Fakültesi'ne Müdavim Bir Türk Kızı Seniha Hanım", nr. 167, 30 Mart.
Maarif Düsturu, 1927. Milli Matbaa.
Maarif-i Umumiye Nezareti, 1328. Darülmuallimat Programı, İstanbul.
----------, 1328. Darülmuallimat Talimatnamesi, Matbaa-i Amire, İstanbul.
----------, 1331. Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi, İstanbul.
----------, 1332. Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı İbtidaiye Talimatnamesi, Matbaa-i Amire, İstanbul,
----------, 1336. 1329-1330 Senesine Mahsus Maarif-i Umumiye İhsaiyyat Mecmuası, Matba-i Amire, İstanbul.
Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 1326. C. 1, 27 Kânunuevvel.
----------, 1326. C. 2, 25 Mayıs.
MUALLİM CEVDET, 1332. "Darülmualliminin Yetmişinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle Verilen Konferans", Tedrisat Mecmuası, 32, 7 Mart, ss.175-200.
Muallim, 1334. "Taşrada Maarif" C.II (20), 15 Mart, s. 682-83.
MÜKERREM BELKIS, 1913. "Millete ve Hükümete Bir Hitab Hak İstiyoruz!" Kadınlar Dünyası, nr 86, 11 Temmuz,. ss.1.
----------, 1913. "Nahide Asaf Süleyman Hanımefendi'ye", Kadınlar Dünyası, nr. 87, 12 Temmuz, ss 1-4.
----------, 1918. "Darülmuallimatımız" Kadınlar Dünyası, nr.179, 22 Haziran, s. 2-4.
NAMIK KEMAL, 1283. "Terbiye Nisvan", Tasvir-i Efkar, nr. 457, 29 Kanunisani.
----------, 1288. "Aile", İkdam, S.56, 7 Teşrinisani.
----------, 1290. "Bizde Ahlakın Hali " , İbret, S. 124, 27 Muharrem, s.1
Sabah, 1912. "Darülmuallimatın İdaresi", 7 Mart.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye sene 1288, 1292, 1293, 1294, 1295, 1296, 1297, 1298; 1299; 1300, 1301, 1302, 1303, 1306, 1311, 1312, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318, 1319, 1326, 1321, 1322
Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye sene 1316, 1317, 1318, 1319, 1321
Süleyman Şevket, 1923. "İlk ve Orta Darülmuallimat", Muallimler Mecmuası, S. 8, 30 Nisan, ss. 204-207.
Takvim-i Vekayi, 1278. nr. 649, 26 Zilhicce.
----------, 1286. nr. 1184, 1 Zilkade.
----------, 1287. nr.1217, 25 Muharrem.
----------, 1333. nr. 2232, 1 Ramazan.
Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati, 1329. İstanbul.

3. Kaynak Eserler

AHMET CEVDET PAŞA, 1980. Ma'ruzât, Yay. Haz. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul, 270s.
----------, 1967. Tezakir, haz. M. Cavid Baysun, TTK Yayınları, Ankara, 178s.
AHMET MİTHAT EFENDİ, 2003. Çengi, Parıltı Yayınları, İstanbul, 223s.
----------, 2003. Jön Türk, haz.. Kazım Yetiş, TDK Yayınları, Ankara, 272s.
----------, 2008. Felsefe-i Zenân, Sel Yayıncılık, İstanbul, 128s.
AHMET RASİM, Osmanlı Tarihi, Hikmet Neşriyat, 2000. 1490s.
ETHEM NEJAT, 1331. Terbiye-i İbtidaiye Islahı, İstanbul.

FATMA ALİYE HANIM, 1994. Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı, haz. Metin Hasırcı, Pınar Yayınları, İstanbul, 111s.
İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933-Darülmuallimat 1870, 1933. İstanbul Kız Muallim Mektebi Yayınları, İstanbul, 191s.
MAHMUT CEVAD, 2002. Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı, haz. Mustafa Ergün, Tayyip Duman, vd. Ankara 2002, MEB Yayınları, Ankara, 512s.
NAFİ ATUF, 1930. Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme, Birinci Basım, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi Milliyet Matbaası, Ankara, 174s.
ŞEMSETTİN SAMI, 1879. Kadınlar, Mihran Matbaası, İstanbul, 96s.

4. Araştırma- İnceleme Eserler

ADIVAR A., 1982. Osmanlı Türklerinde İlim, Remzi Kitapevi, İstanbul, 243s.
AKDAĞ M., 1975.Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali İsyanları, Ankara, s. 512.
AKYÜZ Y., 1996. "Türkiye'de Anaokullarının Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi", Milli Eğitim, 132, Ekim-Kasım-Aralık.ss. 4-19.
----------, 2001. "Kadınların Okul Yöneticiliği", Tarih ve Toplum, C. 35(207), Mart, ss. 57-63.
----------, 1999. "Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer'in Yetişmesi ve Meslek Hayatı" , Milli Eğitim, S. 143, , ss.12-32.
----------, 2000. "Öğretmenlik Mesleği ve Osmanlı'da Kadın Öğretmen Yetiştirilmesi", Tarih ve Toplum, Mart, C. 33, S. 195, s.31-43.
----------, 1989. Türk Eğitim Tarihi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, İstanbul, 547s.
ALKAN M. Ö., 2000. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 323s.
ALKAN M., 2007. "Osmanlı Vakıf Sisteminde Bozulma Üzerine Bazı Düşünceler", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 166, ss. 67-83.
ALTIN H., 2008. "Ethem Nejat ve Eğitim Tarihimizdeki Yeri" Turkish Studies, Volume 3/4, Summer, ss.73-96.
----------, 2017. "Osmanlı'da Bir Kadın Pedagog Ayşe Sıdıka Hanım ve Eseri Usul-ı Talim veTerbiye Dersleri" Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2017/2 C. X, ss. 179-192.
----------, 2008. "1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeriniz", Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 13.1, ss. 271-283.
ANTEL S. C., 1999. "Tanzimat Maarifi", Tanzimat 1, MEB Yayınları, İstanbul 1999. ss.441-62.
ARSLAN A. ve AKPINAR Ö., 2005. "İnas Darülfununu (1912-1914)", Osmanlı Bilimi Araştırmaları, C. 6, S. 2, ss. 225-234.
ARSLANOĞLU İ., 1998. Kastamonu Öğretmen Okulları (1884-1977), MEB Yayınları İstanbul, 181s.
ARSLANYÜREK Y., 2015. "Osmanlı Devleti'nde Mesleki ve Teknik Okullar", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş, s. 239.
AYDIN M. Ş., 1999. "Osmanlı'da Kız Çocuklarının Eğitimi", Osmanlı, C. V, Ankara, ss.218-228.

AYTEKİN H., 1991. İttihat Terakki Dönemi Eğitim Yönetimi, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara,. 339s.

BALTACIOĞLU C., 2005. XV. XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri, C.1, MÜ İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 511s.

BASKIN B., 2008. "II. Meşrutiyet'te Kadın Eğitimine Yönelik Bir Girişim: İnas Darülfununu", İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:38, ss. 89-123.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2014. Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme, Bion Matbaa, İstanbul, 348s.

BATİİALAM D., 2002. "Meşrutiyet Döneminde Kadınları Eğitmek İçin Yazılmış Bir Eser: Mir'atü'l-Beyt", Doğu Akdeniz Üniversitesi Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi Kadın Araştırmaları Dergisi, S.3 (1), ss.165-179.

BERKER A., 1945. Türkiye'de İlköğretim, MEB Yayınevi, Ankara.

BERKES N.,1978. Türkiye'de Çağdaşlaşma, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 598s.

BEŞÇOCUKLU H. 2004. "452 numaralı Elbistan Şer'iyye Sicilleri H. 1284-1288/M. 1868-1871) Değerlendirme ve Transkripsiyon", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 250s.

BİLGE M., 1984. İlk Osmanlı Medreseleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 326s.

BİLİM C. Y., 1984. Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir, 106s.

BİNBAŞIOĞLU C. 1995. Öğretmen Yetiştirme Açısından Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi, MEB Yayınları, İstanbul,. 602s.

CAMGÖZ M., 2010. "19. Yüzyıl Osmanlı İstanbulu'nda Zahire Fiyatları ve Tedarik Bölgeleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 216s.

CAPORAL B., 1999. Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I (1919-1970), çev. Ercan Eyüboğlu, Cumhuriyet Yayınları, 838s.

CÜCÜK E., 2015. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Öğretmen Yetiştiren Kurumlara Giriş Şartları ile Usullerinin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi" (Nizamname ve Talimatnamelere göre), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 250s.

ÇAKIR S., 1996. Osmanlı Kadın Hareketi, İstanbul, Metis Yayınları, 348s.

ÇALI S., 2018. "Elbistan Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (Numara: 452, S. 200-300, Yıl: 1867-1877)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 274s.

ÇERİ B., 2000. "Bir Kadın ve Ahmet Mithat Efendi", Tarih ve Toplum, 34(203), Kasım, ss. 29-34.

ÇOLAK G., 2013. Avrupa'da Osmanlı Kızları, Heyamola Yayınları, İstanbul, 119s.

DEMİRALP Y., 1999. Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara. 334s.

DEVELLİOĞLU F., 2008. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat (Eski ve Yeni Harflerle), Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1712s.

DOĞAN İ., 2006. "Münif Mehmet Paşa", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Ansiklopedisi, C. 32, İstanbul, ss.9-12.

DUMAN B. S., 2018. "147. Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nin (H. 1281-1289/M. 1864-1872, s. 149-267) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış

Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 224s.

DUMAN T., 2006. "Ethem Nejat'ın Eğitim Görüşü", Atatürk Döneminden Günümüze Cumhuriyeti'n Eğitim Felsefesi ve Uygulamaları Semp. Ankara ss.1-

DURAKBAŞA A., 2002. Halide Edip, Türk Modernleşmesi ve Feminizm, İletişim Yayınları, 262s.

DUROĞLU S., 2007. "Türkiye'de İlk Kadın Milletvekilleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 192s.

DURUM S., 2006. "Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2006. 192s.

EDİZ Z., 1995. Kadınların Tarihine Giriş: Hititlerden Günümüze, Adım Yayınları, İstanbul, 176s.

ENGELHARDT E. P., 1999. Tanzimat ve Türkiye, çev: Ali Reşad, Kaknüs Yayınları, İstanbul 528s.

ENGİNÜN İ., 1978. Halide Edib' in Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, ss. 402-408.

ERDEM Y. T., 2013. II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi, TTK Yayınları, Ankara, 509s.

ERGİN O. N., 1977. Maarif Tarihi, Eser Yayınları, İstanbul, 2228s.

ERGÜN M., 1982. "Emrullah Efendi Hayatı-Görüşleri-Çalışmaları", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Dergisi, C. XXX. S. 1-2, 1979-1982, ss.7-36.

----------, 1996. II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914), Ocak Yayınları, Ankara, 440s.

ERTEM A., 2011. "Osmanlıdan Günümüze Vakıflar" Vakıflar Dergisi, S. 36, Aralık, ss. 25-65.

GELİŞLİ Y., 2002. "Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)" Türkler, C. 15, Ankara, ss.35-43.

GEORGEON F., 2006. Osmanlı Türk Modernleşmesi 1900-1930-Seçilmiş Makaleler-, Çev. Ali BERKTAY, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 206s.

GÜL M., BAYRAM A. ve HAKKOYMAZ O., 2003. Selçuklu'dan Günümüze Konya'nın Sosyo-Politik Yapısı, Konya, 523s.

GÜNDÜZ M., 2010. Osmanlı Mirası Cumhuriyet'in İnşası Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar, Lotus Yayınevi, Ankara, 388s.

GÜNEŞ İ., 2001. Türk Parlamento Tarihi (TBMM V. Dönem 1935-1939), C.2, N.26, Ankara, TBMM Basımevi, 933s.

GÜVEN İ., 2001. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadın Eğitimi Düşüncesinin Gelişimi" C. 34, S. 1, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fak. Dergisi, Ankara, ss.61-70

HAKKUT Ş., 1978. "Öğretmen Okullarının 130. Yıldönümü", Hayat Tarih Mecmuası, 4/1, Sıra 150, 1 Nisan, ss.49-56

HANİOĞLU Ş., 1985. "Siyasal Akımları: Türkçülük" Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C. V, ss. 1394-99.

IŞIN E., 1995. İstanbul'da Gündelik Hayat, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995. 351s.

İLİKLİ Y., 2010. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Öğretmen Yetiştirme Sorunu (Darülmuallimin ve Darülmuallimatlardan Öğretmen Okullarına)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 195s.

İNAN A., 1966. "Türkiye'de İlk Kız Öğretmen Okulu Darülmuallimat 1870", Türk Kadını, C.2, ss.6-34.
----------, 1982. Tarih Boyunca Türk Kadının Hak ve Görevleri, MEB Yayınları, İstanbul, 271s.
İPŞİRLİ M., 1995. "Enderun", Türkiye Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Ansiklopedisi, C 11, İstanbul, ss.185-87.
KAFADAR O., 1997. Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma, Vadi Yayınları, Ankara, 428s.
KALAYCIOĞULLARI İ., 2009. "Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Bilim", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 600s.
KARACA Ş., 2013. Modernleşme Döneminde Kadın Eğitiminin Niteliğine Yönelik Farklı Yaklaşımlar" UHBAB, Kış Dönemi, C. 2, Sayı 3, ss. 1-11.
----------, 2010. "Şemsettin Sami ve Kadınlar", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Vol. 3/13, ss.136-146.
KARAL E. Z., 1947. Osmanlı Tarihi, C. V, TTK Basımevi, Ankara, 302s.
----------, 1983. Osmanlı Tarihi, C. VI, TTK Yayınlar, Ankara, 321s.
----------, 1988. Osmanlı Tarihi, C. VII, TTK Yayınları, Ankara, 379s.
----------, 1997. "Mahmud II", İslam Ansiklopedisi, C. VII, MEB. Yay., ss. 165-170.
KAVCAR C., 1974. II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim 1908-1923, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 287s.
KINA M., 2006. "Tanzimat Döneminde Eğitimde Çağdaşlaşma Hamlesi ve Öğretmen Yetiştirme Sistemi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilmler Enstitüsü, Eskişehir, 122s.
KIRMIZIALTIN S., 2012. "Gender, Education and Modernization: Women School Teachers in the Late Ottoman Empire", The University of Texas at Austin, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ABD, 290s.
KIRPIK C., 2016. Osmanlı'da Şehzade Eğitimi, Ötüken Yayınları, İstanbul, 232s.
KIZILTAN M., 1993. Fatma Aliye Hanım, Yaşamı, Sanatı, Yapıtları ve Nisvan-ı İslam, Mutlu Yayıncılık, İstanbul, 174s.
KOÇER H. A., 1991. Türkiye'de Modern Eğitimin Doğusu ve Gelişimi (1773–1923), MEB Yayınları, İstanbul, 272s.
----------, 1967.Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi, (1848-1967), Yargıçoğlu Matbaası, Ankara, 224s.
KODAMAN B., 1999. Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, TTK Yayınları, Ankara, 183s.
KONRAPA Z., 1951. "İstanbul Öğretmen Okulları I", Tedrisat Mecmuası, Mart, ss.37-38.
KÖPRÜLÜ O. F., 1971. "Münif Paşa'nın Hayatı ve Tahran Sefirlikleri Münasebetiyle İran Hakkında Bazı Vesikalar" İran Şehinşahlığı'nın 25000. Kuruluş Yıldönümüne Armağan, İstanbul, ss. 277-293.
KUMBARACILAR S., 1969. "İlk Kız Okullarımız Nasıl Kuruldu?", Hayat Tarih Mecmuası, V/52 (4), ss.77-83.
KURAN E., 1981. "Osmanlı İmparatorluğu'nda İnsan Hakları ve Sadık Rıfat Paşa", VIII. Türk Tarih Kongresi (11-15 Ekim 1976), C. II, Ankara, ss. 1449-1453.
KURNAZ Ş., 1992. Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını, MEB Yayınları, İstanbul, 203s.
----------, 1996. II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını, MEB Yayınları, İstanbul, 285s.

----------, 2008. Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü Emine Semiye Hayatı, Eserleri, Fikirleri, Timaş Yayınları, İstanbul, 238s.

----------, 1999. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadınların Eğitimi" Milli Eğitim, 143, ss. 105-143.

KURT A., 1998. Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876), Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 239s.

KURT K. S., 2014. Osmanlı Devleti'nde Kadın Eğitimi Harem'den Mektebe, Işık Yayın, 176s.

---------- ve POLAT S., 2013. "Osmanlı Devleti'nde Kızların Eğitiminde Okulun Önemi", Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 2(2), Kış, ss. 8-100.

LEWİS B., 2007. Modern Türkiye'nin Doğuşu, TTK Yayınları, Ankara, 694s.

OĞUZKAN A. F. (Haz.), 1997. Selim Sırrı Tarcan Yaşamı ve Hizmetleri, Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara.

OKTAY A. ve ÖZTÜRK C., 1991. "Türkiye'de Kızların Eğitimi", Eğitimde Nitelik Geliştirme/Eğitimde Arayışlar I. Sempozyumu, İstanbul, ss.43-56.

OMAY A., 1987. "İlk Kız Öğretmen Okulunun Kuruluşu", Türk Yurdu, VIII, S. 8, 1987. ss.52-57.

ORTAYLI İ., 1995. İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İletişim Yayınları, İstanbul, 296s.

ÖNAL A. T., 1973. "Münif Paşa" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÖNDER M., 1952. Konya Maarif Tarihi, Ülkü Basımevi, Konya, 94s.

ÖZCAN A., 1992. "Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi", 150. Yılında Tanzimat, ss. 441-473.

ÖZÇAKIR S., 2013. "II. Meşrutiyet Dönemi Beden Eğitiminde Çağdaş Dönüşümler", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 289s.

ÖZDEMİR N., 2014. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Cemiyet Kadını: Nakiye Elgün, Phoenix Yay. İstanbul, 288s.

ÖZLAP R., 1961. "Türkiye'de Yüzyıllık Mesleki ve Teknik Öğretim", Mesleki ve Teknik Öğretim, S.104, ss. 12-4.

ÖZTÜRK C., 1993. "Darülmuallimat", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Ansiklopedisi, C. 8, İstanbul, ss. 550-551.

----------, 2007. Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası, TTK Yayınları, Ankara, 274s.

----------, 1998. Türkiye'de Dünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar, Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay., İstanbul, 342s.

ÖZYÜREK M. 2017. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Eğitimci: Nakiye Elgün", Atatürk Dergisi, C.3(2), Erzurum, ss. 29-46.

PAKALIN M. Z., 1983. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I,II, III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 784s.

Sadık Rıfat Paşa, 2006. "Avrupa Ahvaline Dair Risale," haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün vd., Marife, Yıl 6, Sayı 3, ss. 461-468.

SAKAOĞLU N., 2003. Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 402s.

Satı Bey, 2001. "Meşrutiyetten Sonra Maarif Tarihi", Sad. Recai Doğan, Dini Araştırmalar, C. 4, S. 11, Eylül- Aralık, ss.197-207.

SAYDAM A. ve KODAMAN B., 1989. "Tanzimat Devri Eğitim Sistemi", 150. Yılında Tanzimat, TTK Yayınları, Ankara, 1989. ss. 475-496.

SELÇUK M. Aslan A. Nam M., 2012. Türkiye'nin İlk ve Tek Kız Üniversitesi İnas Darülfünun (1914-1919), İdil Yayınları, İstanbul, 215s.

SEYİTDANLIOĞLU M., 1996. "Sadık Rıfat Paşa ve Avrupa Ahvaline Dair Risalesi" Liberal Düşünce, S. 3, (Yaz), ss.115-124.

SOMEL S. A., 2001. The Modernization of Public Education in the Ottoman Empire 1839-1908. Islamization, Autocracy and Discipline, Boston, 2001. 414s.

----------, 2000. "Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi", Kebikeç, S. 10. ss. 223-238.

SOYDAN T., 2013 "Osmanlı'dan Cumhuriyet Dönemine Türkiye'de Temel Eğitimin Gelişmesi ve Finansmanı Sorunu" , Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, S. 8, ss.53-73.

SÖNMEZ V. ALACAPINAR F.G., 2013. Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Anı Yayıncılık, Ankara 392s.

SU K., 1974. Türk Eğitiminde Teftişin Yeri ve Önemi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 310s.

SUNGU İ., 1943. "Galatasaray Lisesi'nin Kuruluşu", Belleten, C. VII, S. 28, Ankara, ss.394-431.

ŞANAL M., 2011. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunun (Darülmuallimat) Kuruluşu, Okutulan Dersler ve Kapatılışı (1870–1924)", Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), S. 26, Ankara, ss.221-244.

----------, 2004. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunda Görev Yapan Kadın İdareci ve Öğretmenler İle Okuttukları Dersler", Belleten, S. 253(Aralık), TTK Yayınları, ss.649-670.

ŞEMSETTİN SAMİ, 2013. Kamûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1602s.

ŞENTÜRK M., 1993. "Darülmaarif", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Ansiklopedisi, C. 8, İstanbul, ss. 548-549.

TAŞER S., 2010. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Öğretmen Yetiştiren Kurumlarda Eğitim Yönetimi ve Denetimi", Yayınlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya,. 517s.

TAŞKIRAN T., 1973. Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 176s.

TBMM Albümü 1920-2010, 2010. C. I (1920-1950), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 534s.

TEKELİ İ.- İLKİN S., 1993. Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü, TTK Yayınları, Ankara, 222s.

TEMELKURAN T., 1970. "Türkiye'de Açılan İlk Kız Öğretmen Okulu", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S. 36, ss. 61-66.

TUNCOR F.R., 1967. "Ayşe Sıdıka" Eğitim Hareketleri, S. 148-149, Temmuz Ağustos, ss.16-17.

TÜRK İ.C., 2009. "II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimcisi Satı Bey ve Coğrafya Öğretimi", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 40. Erzurum, ss. 423-437.

Türk Dil Kurumu, 2012. Yazım Kılavuzu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 592s.

UĞURCAN, S., 1992. "Tanzimat Devrinde Kadının Statüsü", 150. Yılında Tanzimat, , Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, ss.497-510.

UNAT F. R., 1964. Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, MEB Yayınları, Ankara, 200s.

----------, 1955. "Türkiye'de Öğretmen Okullarının Kuruluşuna Toplu Bir Bakış", Yurt İçinde ve Dışında Eğitim Hareketleri, S.4, ss.26-45.
UZUNÇARŞILI İ. H., 2011. Osmanlı Tarihi, TTK Yayınlar, Ankara, 756s.
----------, 1965. Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı, TTK Yayınları, Ankara, 1965. 349s.
ÜNAL Mehmet A., 2011. Osmanlı Tarih Sözlüğü, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 772s.
ÜNÜVAR S., 2013. Saray Hatıralarım, Timaş Yayınları, İstanbul, 172s.
YALTKAYA, M. Ş., "Tanzimattan Evvel ve Sonra Medreseler", Tanzimat I, İstanbul 1940, ss. 463-467.
YEDİYILDIZ B., 1986. "Vakıf", İslam Ansiklopedisi, C. 13, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ss. 153-172.
----------, 2003. XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi-Bir Sosyal Tarih İncelemesi-, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 506s.
YETİŞGİN M. 2014. Modern Avrupa Tarihi, Nobel Yayıncılık, İstanbul, 353s.
---------- ve DUMANOĞLU S. C., 2017. "Osmanlı Son Dönemi'nde Halep Vilayetindeki Öğretmen Okulları: Antep Öğretmen Okullarının Durumu", Uluslararası Gaziantep Tarihi Sempozyumu, Milli Mücadele Döneminde Gaziantep,. ss. 305-327.
YILDIRIM A. ve ŞİMŞEK H., 2008. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayınları, Ankara, 446s.
----------, 1999. "Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi", Eğitim ve Bilim 23(112), ss. 7-17.
YILMAZ M., 1989. "Milli Mücadele'de Kastamonu Öğretmenleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989. 108s.
YÜCEL H.A., Türkiye'de Orta Öğretim, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994. 652s.

5. İnternet Kaynakları

AKYÜZ Y., "Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer'in Yetişmesi ve Meslek Hayatı" 1-24
http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/1.htm(02.08.2016).
CANDEĞER Ü., 2015. "TBMM Kadın Matematikçi Üyeleri" 1-3,
http://www.academia.edu/17561011/TBMM_Kad%C4%B1n_Matematik%C3%A7i_%C3%9Cyeleri (15.08.2017).
ÖZDEMİR Ş. N., 2017. "Bursa'nın Hanım Vekilleri", 1-7,
https://www.academia.edu/27064657/BURSANIN_HANIM_VEK%C4%B0LLER%C4%B0 (01.07.2017).
SARISAKAL B., 2017. "Cumhuriyet Kadınları" 1-22,
http://www.bakisarisakal.com/CUMHUR%C4%B0YET%20KADINLARI.pdf (18.08.2017).
DURGUN Ö. D., 2014. "Kadınlar Dünyası Dergisi" 1-14,
http://www.sanatatak.com/view/kadinlar-dunyasi-dergisi, (13.06.2018).

EKLER

Ek 1: 1913-1914 Eğitim Öğretim Yılında Darülmuallimat Kısmının Öğretim Kadrosu (BOA. MF. ALY. 61/67, 2 C 1332).

Dersin Adı	Muallim-Muallime
Ulum-ı Diniyye Muallimi	Yunus Bahri Efendi
Edebiyat-ı Osmaniye Muallimi	Ahmet Fevzi Efendi
Lisan-ı Osmani Muallimi	Tahsin Efendi, Abdullah Vehbi Efendi
Ulum-ı Tabiiye Muallimi	Dr. Yusuf Ragıp Bey
Hesap ve Hendese Muallimi	Emin Bey
Coğrafya Muallimi	Nuri Efendi
İdare-i Beytiyye Muallimesi	Nezihe Muhlis Hanım
Fenn-i Talim ve Terbiye Muallimesi	Huriye Hanım
Tarih Muallimesi	Muhsine Hanım
Ulum-ı Diniye, Tarih Muallimesi	Hatice Hanım
Hesap ve Hendese Muallimesi	Fatma Hanım
Kuran-ı Kerim, Coğrafya Muallimesi	Makbule Hanım
Malumat-ı Medeniye Muallimesi	Samiye Hanım
Hat Muallimesi	Zahide Hanım
Resim Muallimesi	Madam Rafael
Piyano Muallimesi	Matmazel ?
Biçki ve Dikiş Muallimesi	İhsan Hanım
Fiston Muallimesi	Feride Hanım
Anavata Muallimesi	Dürdane Hanım
Hesap Muallimesi	Firdevs Hanım
Biçki ve Dikiş Muallimesi	Matmazel Agatu

Ek 2. 1914-1915 Eğitim Öğretim Yılında Darülmuallimat'ın İbtidaiye ve Rüştiye Kısmının Dersleri, Muallimleri, Ders Saatleri ve Maaşları

(BOA. MF. ALY. 67/68, 16 N 1332; İstanbul Kız Muallim Mektebi, s. 47-48).

Derslerin Adı	Ders Saati	Maaşı	Adı
Kur'an	15	1000	İskeçeli Hacı Hafız İsa Efendi
Ulum-ı Diniyye	6	800	Yunus Bahri Efendi
İlm-i Ahval-i Ruh	2	700	Samiye Hanım
Ahlak	2		
Malumat-ı Medeniye	1		
Terbiye	3	1000	İhsan Bey (Haftada 2 saat Ana Muallime Mektebi terbiyesini gösterecek)
Ders Tatbiki	9		
Kıraat ve İnşat	11	1200	Abdullah Vehbi Efendi
İmla	6		
Sarf ve Nahiv ve Edebiyat	6	1200	Tahsin Efendi (Haftada 5 saat Ana Muallime Mektebi'nde İmla ve Kıraat dersine girecektir)
Kitabet	5		
Coğrafya	6	600	Makbule Hanım
Tarih	7	600	Muhsine Hanım
Fransızca	8	1000	Anastasya Hanım (Birinci sınıfın yarısı)
Almanca	2	500	Arapyan Hanım
Hesap	13	1200	Fatma Hanım (haftada 4 saat Ana Muallime Mektebinde Hesap ve Hendese okutacaktır)
Usul defter	1		
Hendese	2	1000	Rahmi Bey
Cebir	5		
Kozmografya	1		
Malumat-ı tabiye	8	1200	İhsan Efendi
Bahçe İşleri	2		
Resim	10	700	Madam Rafael (ibtidai kısım)

Resim	10	1000	Mihri Hanım (Darülmuallimat kısmı)
El işleri		600	Feride Hanım (İbtidai kısımda)
El işleri		400	Firdevs Hanım (İbtidai kısımda)
Gına ve Musiki		700	Ahmet Bey (İbtidai kısımda- Haftada 2 saat Ana Muallime Mektebinde gına piyano gösterecektir)
Musiki		800	Korin Dakes
Terbiye-i Bedeniyye	6	500	Matmazel Vantura (1 saat Ana Muallime Mektebi'nde girecek)
Terbiye-i Bedeniyye	8	300	Müteneffize Hanım
İktisat ve İdare-i Beytiye	2	500	Pakize Hanım (Ana Muallime Mektebi'nde girecek)
Hıfzıssıhha	2	800	Yusuf Ragıp Bey (Alîye kısmında 1 saat okutacak)
Biçki Dikiş, Tamir	13	1100	İhsan Hanım (İhsan Hanım 700 kuruş, Dürdane Hanım 400 kuruş)
Tabahat	4	400	Halide Hanım
Çamaşır yıkama, Ütü	4	400	Fahriye Hanım
Tathir	1	300	Fevziye Hanım
Pirografi	1	300	Matmazel Hengeni
Hüsnühat	5	800	Zahide Hanım
Riyaziye Mualliim Muavini		800	Aleksanyan Hanım

Ana Muallim Mektebi'nin Dersleri, Öğretim Kadrosu ve Ders Saatleri;

Dersler	Muallim	Haftalık Ders Saati
İlm-i Ruh Mebadisi ve İlm-i Ruh Etfal	Samiye Hanım	3 saat
Terbiye	İhsan Bey	2 saat
Frobel tedrisatı Elişleri	Hikmet Hanım	3 saaat
İmla	Tahsin Efendi	1 saat
Kıraat	Tahsin Efendi	4 saat
Ulum-ı tabiiye	Yusuf Ragıp Bey	3 saat
Hıfzıssıhha	Yusuf Ragıp Bey	1 saat
Hesap	Fatma Hanım	2 saat
Hendesenin mebadisi	Fatma Hanım	2 saat
Gına ve Piyano	Ahmet Bey	2 saat
Tarih-i Osmani	Zahide Hanım	2 saat
Coğrafya	Zahide Hanım	1 saat
Terbiye-i Bedeniye	Vantura Hanım,	1 saat
Ders Tatbikatı	Ana Mektebi muallimi	9 saat

Ana Mektebi Muallimleri	Tatbikat Muallimleri
Mahruki Hanım	Asiye Hanım
Emine Hanım	Lütfiye Hanım
Hürmüz Hanım Hanım	Fatma Hanım
Hediye Hanım	Mukbile Hanım
Atamyan Hanım	Fatma Behiye Hanım
Nevart Arakelyan Hanım	

Ek 3. 1918-1919 Eğitim Öğretim Yılında Darülmuallimat'ın Öğretim Kadrosu
(BOA. MF. ALY. 124/113-9-11, 26 S 1337; BOA. MF. ALY. 140/1-11, 1 S1338).

İbtidaiye Kısmının Öğretim Kadrosu ve Maaşları;

Görevi	Adı	Maaşı
Kur'an-ı Kerim	Hacı İsa Efendi	1300
Malumat-ı Diniyye	Yusuf Bahri Efendi	1200
İlm-i ruh, Fenn-i terbiye, Kitabet	Şekib Bey	2000
Malumat-ı Diniyye	Üsameddin Efendi	1300
Ahlak ve Muallimat-ı Medeniye	Samiye Hanım	700
Kıraat ve İnşad Ezber ve Sarf	Lütfiye Hanım	1300
Kıraat, Kitabet, İmla, İnşad Ezber	Tahsin Efendi	1500
Sarv ve Nahiv, İmla	Abdullah Efendi	1500
Kıraat, İnşad ve Ezber	Adalet Hanım	1200
İmla	Müfide Hanım	500
İmla	Mediha Hanım	500
Almanca	Vitalis? Hanım	1200
Almanca	Aliye Hanım	800
Coğrafya	Faik Sabri Bey	300
Coğrafya	Aliye Hanım	900
Tarih	Kazım Nami Bey	800
Tarih	Muhsine Hanım	1000
Kozmografya, Hesab ve Cebir	Rahmi Bey	1500
Hesap ve Usul-ı Defter	Fatma Hanım	1400
Hesap ve Usul-ı Defter	Sümeyye Hanım	400
Hesap ve Usul-ı Defter	Suad Hanım	500
Hesap	Saadet Hanım	500
Hendese	Tevfik Bey	600
Hendese	Faik Bey	500
Hikmet, Kimya Malumat-ı Tabiiye ve Hıfzıssıhha	Sabri Bey	2000
Hat	Zahide Hanım	1200
Pirografi	Hingeni? Hanım	300
İktisat, İdare-i beytiyye, Örücülük	Zahide Hanım	600
Sanayi-i Ziraiye	İhsan Avnik Efendi	1000
Tatbikat	İhsan Bey	1200
Resim	Madam Rafael	1000
Resim	Şevket Bey	600
Resim	İhsan Hanım	600
Resim	Naşide Hanım	600
Piyano	Madam Dakes	300
Piyano	Fazıla Hanım	700
Piyano	Naile Hanım	1000
Terbiye- bedeniye	Matmazel Vantura	1800
Terbiye- bedeniye	Seniye Hanım	500
Gına	İsmail Hakkı Bey	800
Biçki ve Dikiş	Ferah Hanım	1000
Biçki ve Dikiş	Avniye Hanım	800
Biçki ve Dikiş	Müzeyyen Hanım	1000
Tabahat	Halide Hanım	600
Çamaşır ve Ütü	Zehra Encüm Hanım	400
El işleri	Feride Hanım	1100
El İşleri	Dürdane Hanım	800
El işleri	Firdevs Hanım	400
Tathir	Naime Hanım	100

Tatbikat Kısmının Öğretim Kadrosu ve Maaşları;

Görevi	Adı	Maaşı (kuruş)
Tatbikat muallimesi	Fatma Hanım	800
Tatbikat muallimesi	Fatma Behiye Hanım	700
Tatbikat muallimesi	Safiye Hanım	600
Tatbikat muallimesi	Emine Cemile Hanım	500
Tatbikat muallimesi	Sıdıka Hanım	500
Tatbikat muallimesi	Nazlı Hanım	500
Resim	Halide Hanım (seyyar)	500
El işleri	Feride Hanım (seyyar)	500
El işleri	Firdevs Hanım (seyyar)	500
Hat	Zahide Hanım (seyyar)	500
Gına	Münhal	500
Kur'an-ı Kerim Muallimi	Mehmet Hulusi Efendi (seyyar)	300

Ana Muallim Mektebi Kısmının Öğretim Kadrosu Maaşları;

Görevi	Adı	Maaşı
Ulum-ı Diniyye	Üsameddin Efendi	Maaşı ibtidai kısımda belirtilmiştir
İlm-i Ahvâl-i Ruh ve Terbiye	Nafi Atuf Bey	400
İlm-i Ahvâl-i Ruh ve Terbiye	Aliye Hanım	400
Hıfzıssıhha	Lütfiye Hanım	500
Malumat-ı Tabiiye	Atufe Hanım	300
Türkçe	Kıymet Hanım	500
Hesap ve Hendese	Mersiye Hanım	600
Tarih ve Coğrafya	Behire Hanım	600
Terbiye-i bedeniye	Sebahat Hanım	500
Resim	Nevzad Hanım	400
Frobel Tedrisatı ve tatbikat	Madam Makruhi	1500
Gına	Münhal	1000 (500 Ali Rıza Efendi, 500 kuruş - Hanım)

Ana Mektebi Kısmının Öğretim Kadrosu ve Maaşları;

Görevi	Adı	Maaşı
Ana Mektebi muallimeliği	Nevaret Hanım	900
Ana Mektebi muallimeliği	Rahmiye Hanım	300
Ana Mektebi muallimeliği	Hanife Hanım	300
Ana Mektebi muallimeliği	Semiha Hanım	300
Ana Mektebi muallimeliği	Naciye Hanım	300
Ana Mektebi muallimeliği	Nevin Hanım	300
Ana Mektebi muallimeliği	Münhal[872]	300

[872] 5 Aralık 1918 tarihinde Zehra Hanım tayin edilmiştir.

Ek 4. 1919-1920 Eğitim Öğretim Yılında Darülmuallimat'ın Öğretim Kadrosu ve Maaşları (BOA. MF. ALY. 124/133-8, 26 S 1337).

Görevi	Adı	Maaşı
Kuran-ı Kerim Muallimliği	Hacı İsa Efendi	1300
Ulum-ı Diniye Muallimliği	Yunus Bahri	1200
Ulum-ı Diniye Muallimliği	Üsameddin Efendi	1300
İlm-i Ruh, Fenn-i Terbiye ve Tedrisi, Tatbikat-ı Dersiye	Ali Haydar Bey	2500
İlm-i Ruh, Fenn-i Terbiye ve Tedrisi, Tatbikat-ı Dersiye	Aliye Esad Hanım	500
Ahlak ve Malumat-ı Medeniye	Samiye Hanım	700
Kitabet, Edebiyat ve İnşad	Şevket Bey	1000
Türkçe	Lütfiye Hanım	1300
Türkçe	Abdullah Efendi	1500
Türkçe	Adalet Hanım	1200
Almanca	Aliye Hanım	800
Fransızca	Matmazel Polin Ayoştanin	1000
Türkçe	Kıymet Hanım	600
Coğrafya	Aliye Hanım	900
Coğrafya	Şekufe Nihal Hanım	800
Tarih	Tevfik Fikri Bey	1000
Tarih	Muhsine Hanım	1000
Riyaziye	Rahmi Bey	1500
Riyaziye	Şefik Bey	1000
Riyaziye	Semine Hanım	500
Riyaziye	Suad Hanım	500
Malumat-ı Tabiiyye ve Hıfzıssıha	Doktor Sabri Bey	3000
Malumat-ı Tabiiyye ve Hıfzıssıha	Hamdiye Hanım	700
İktisat ve İdare-i Beytiye ve Örücülük	Zehra Hanım	800
Hat	Zahide Hanım	1200
Resim	Ruhi Bey	1000
Resim	Madam Rafael	1000
Resim	İhsan Hanım	600
Piyano	Naile Hanım	1000
Piyano	Madam Dakes	500
Terbiye-i Bedeniye	Seniyye Hanım	1000
Terbiye-i Bedeniye	-	800
Musiki	Süreyya Bey	1200
Biçki ve Dikiş	Ferruh Hanım	1000
Biçki ve Dikiş	Müzeyyen Hanım	1000
Biçki ve Dikiş	Avniye Hanım	800
Tabahat	Halide Hanım	800
Çamaşır ve Ütü	Zehra Encüm Hanım	600
Elişleri	Feride Hanım	1100
Elişleri	Dürdane Hanım	800
Elişleri	Firdevs Hanım	500
Malumat-ı Beytiye ve Tabiiyye	Naime Hanım	600
Malumat-ı Beytiye ve Tabiiyye	Lütüfiye Hanım	500
Malumat-ı Beytiye ve Tabiiyye	Atıfe Hanım	500
Tarih muavinesi	Behire Hanım	-

Tatbikat Sınıflarının Öğretim Kadrosu ve Maaşları;

Görevi	Adı	Maaşı
Tatbikat Muallimesi	Fatma Hanım	800
Tatbikat Muallimesi	Fatma Behiye Hanım	700

Tatbikat Muallimesi	Emine Cemile	600
Tatbikat Muallimesi	Sıdıka Hanım	500
Tatbikat Muallimesi	Sadiye Hanım	500
Tatbikat Muallimesi	Halise Hanım	500
Kuran-ı Kerim Muallimi	Mehmed Hulisi Efendi	600

Ek 5. 1921-1922 Eğitim Öğretim Yılında Darülmuallimat'ın Öğretim Kadrosu

(BOA. MF. ALY. 169/12-4, 11 Za 1340; BOA. MF. ALY. 167/31-12, 5 Ş 1340).

Görevi	**Muallim**
Kuran-ı Kerim	İsa Efendi
Ulum-ı Diniye	Üsameddin Efendi
Ulum-ı Diniye	Tevfik Efendi
Edebiyat	Süleyman Şevket Bey
Türkçe	Lütfiye Hanım
Türkçe	Adalet Hanım
Türkçe	Abdullah Vehbi Efendi
Türkçe	Kıymet Hanım
Fransızca	Madam Jöve
Fransızca	Madam Polin
Tarih	Tevfik Fikri Bey
Tarih	Muhsine Hanım
Tarih	Behire Hanım
Coğrafya	Hamid Bey
Coğrafya	Şükufe Hanım
Fenn-i Terbiye ve Tatbikat-ı Dersiye	Haydar Bey
Fenn-i Terbiye ve Tatbikat-ı Dersiye	Mihriban Hanım
Rıyaziye	Rahmi Bey
Hesap	Fatma Hanım
Hendese	Sümniye Hanım
Hayvanat, Tabakat ve Hıfzıssıhha	Sabri Bey
Hikmet-i tabiiye	Mahmud Bey
Kimya	Meliha Hanım
Nebatat, Malumat-ı Tabiiye	Naime Hanım
Gına	Süreyya Bey
Piyano	Madam Dakes
Keman Muallimi	Kevser Hanım
Resim	Ruhi Bey
Resim	Madam Rafael
Resim	İhsan Hanım
Dikiş ve Biçki Muallimi	Ferruh Hanım
Dikiş ve Biçki Muallimi	Avniye Hanım
Elişleri	Feride Hanım
Elişleri	Dürdane Hanım
Elişleri	Firdevs Hanım
Çamaşır ve Ütü	Aliye Hanım
Tabahat	Halide Hanım
Malumat-ı Medeniye ve Hukukiye	Samiye Hanım
İktisad-ı Beyti ve Örücülük	Zehra Hanım
Hüsn-ü Hat	Zahide Hanım
Terbiye-i Bedeniye	Seniye Hanım
Terbiye-i Bedeniye	Sabahat Hanım
Kur'an-ı Kerim Muallimi	Abdullah Vehbi Efendi[873]

[873] 5 Kasım 1921 tarihinde tayin olunmuştur.

Tatbikat Kısmı Öğretim Kadrosu;

Görevi	Adı
Tatbikat Mektebi Baş Muallimi	Fatma Behiye Hanım
Tatbikat Muallimi	Nazlı Hanım
Tatbikat Muallimi	Emine Cemile Hanım
Tatbikat Muallimi	Sıdıka Hanım
Tatbikat Muallimi	Sadiye Hanım
Tatbikat Muallimi	Saadet Hanım

1922-1923 Eğitim Öğretim Yılında Darülmuallimat'ta Yürütülen Dersler, Öğretim Kadrosu ve Maaşları (BOA. MF. ALY. 124/113-5-2).

Yürüttüğü Ders	Adı	Maaşı (kuruş)
İlm-i Tabiiye ve Hıfzıssıhha Muallimi	Doktor Sabri Bey	3000
Fenn-i Terbiye ve Tatbikat-ı Dersiye	Ali Haydar	2500
Türkçe, İmla, Kitabet, Sarf-ı İnşa, İnşad ve Edebiyat	Süleyman Şevket Bey	1500
Türkçe, İmla, Kitabet, Sarf-ı İnşa, İnşad ve Edebiyat	Abdullah Vehbi Efendi	1500
Riyaziye	Fatma Hanım	1500
Fransızca	Madam Jöve	1500
Almanca ve Fransızca	Madam Krostip?	1500
Türkçe, Kıraat, Kitabet,Sarf-ı İnşa ve İnşad	Kıymet Hanım	1400
Ulum-ı Diniye	Hacı İsa Efendi	1300
Ulum-ı Diniye	Üsameddin Efendi	1300
Türkçe, Kıraat, Kitabet, Sarf ve İnşa	Lütfiye Hanım	1300
Türkçe, Kıraat, Kitabet, Sarf ve İnşa	Adalet Hanım	1200
Fenn-i terbiye ve Tatbikat-ı Dersiye	Melahat Hanım	1200
Musiki Muallimi	Ziya Bey	1200
Hat Muallimesi	Zahide Hanım	1200
Ulum-ı Riyaziye	Rahmi Bey	2000
Elişleri Muallimesi	Feride Hanım	1100
Ulum-ı Diniye	Mehmed Tevfik Efendi	1000
Ulum-ı Tabiiyye ve Nebatat	Naime Hanım	1000
Tarih	Tevfik Fikri Bey	1000
Tarih Muallimesi	Muhsine Hanım	1000
Coğrafya	Hamid Bey	1000
Resim	Şevket Bey	1000
Resim	Madam Rafael	1000
Terbiye-i Bedeniye	Fatma Seniyye Hanım	1000
Biçki ve Dikiş	Ferruh Hanım	1000
Keman Muallimesi	Kevser Hanım	1000
Kimya	Saliha Hanım	800
Tarih	Behire Hanım	800
Coğrafya Muallimesi	Şukufe Nihal Hanım	800
Ulum-ı Riyaziye	Semine Hanım	800
Hikmet-i Tabiiyye	Mehmed Bey	800
Biçki ve Dikiş	Seniyye Hanım	800[874]
Elişleri Muallimesi	Dürdane Hanım	800
Tabahat	Halide Hanım	800
İktisat ve İdare-i Beytiye	Zehra Hanım	800
Ahlak ve Malumat-ı Medeniye	Samiye Hanım	700
Resim Muallimesi	İhsan Hanım	600

[874] 16 Mart 1920 tarihinden önce maaşı 1000 kuruş iken bu tarihten itibaren maaşından 200 kuruş düşürülmüş ve 800 kuruş maaş almıştır.

Terbiye-İ Bedeniye	Münhal	600
Musiki Muallimesi	Madam Dakes	500
Elişleri muallimesi	Firdevs Hanım	500
Çamaşrı ve ütü muallimesi	Aliye Hanım	500

Tatbikat Kısmının Öğretim Kadrosu ve Maaşları;

Yürüttüğü Göre	**Adı**	**Maaşı (kuruş)**
Tatbikat Muallimi	Sare Hanım[875]	900
Tatbikat Muallimi	Nazlı Hanım	750
Tatbikat Muallimi	Fatma Behiye Hanım	750
Tatbikat Muallimi	Meliha Hanım	700
Tatbikat Muallimi	Naşide Hanım	600
Tatbikat Muallimi	Sadıka Hanım	500
Tatbikat Muallimi	Seher Hanım[876]	500
Tatbikat Muallimi	Nebile Hanım[877]	500
Tatbikat Muallimi	Resmiye Hanım	700
Tatbikat Muallimi	Emine Hanım	700
Tatbikat Muallimi	Sadiye Hanım	600
Kuran-ı Kerim Muallim	Abdullah Vehbi Efendi	600

Ek 6. 1874-1878 Yıllarında Darülmuallimat'tan Şahadetname Alarak Mezun Olan Talebeler (İstanbul Kız Muallim Mektebi, s. 10-12).

1874	**1875**	**1876**	**1877**	**1878**
Adviye Hanım	Hafize Seher Hanım	Hafize Fatma	Ayşe Nazire Hanım	Mehibe Hanım
Nebiye Hanım	Meziyne Hanım	Libabe Hanım	Fitnat Hanım	Hafize Lütfiye Hanım
Fatma Zehra Hanım	Huriye Hanım	Afet Hanım	Mevhibe Hanım	Zeynep Hanım
Nazikmisal Hanım	Naile Hanım	Büyük Fitnat	Kamile Hanım	Selime Hanım
Lütfiye Hanım	Ayşe Hanım	Nefise Hanım	Kadriye Hanım	Ayşe Hanım
Fatma Hanım	Sadiye Hanım	Zehra Hanım	Huriye Hanım	
Hayriye Hanım	Gülzemin Hanım	Refika Hanım	Saniye Hanım	
Hatice Hanım	Narine Hanım	Aliye Hanım	Hafize Hayriye Hanım	
Zafer Hanım	Şerife Fatma Hanım		Ayşe Hanım	
Hatice Hanım	Yıldız Hanım			
Hayriye Hanım	Hanife Hanım			
Fatma Hanım	Hasibe Hanım			
Nezihe Hanım	Adile Hanım			
Seher Hanım	Emsal Nur Hanım			
Hayriye Hanım	Emine Hanım			
Şahende Hanım	Sabiha Hanım			
İfakat Hanım	Emine Hanım			
Maide Hanım	Hayriye Hanım			
Fatma Hanım	Hüsnü Melek Hanım			

[875] Adile Sultan Sultanisi'nden nakil olmuştur.
[876] Çamlıca Sultanisi'nden nakil olmuştur.
[877] Bezmi Alem Sultanisi'nden nakil olmuştur.

	Hafize Fatma Hanım

Ek 7. 1883-1887 Yıllarında Darülmuallimat'tan Şahadetname Alarak Mezun Olan Talebeler (İstanbul Kız Muallim Mektebi, s. 12-13).

1883	**1884**	**1885**	**1886**	**1887**
Besime Hanım	Makbule Hanım	Seniye Hanım	Cemile Hanım	Fahriye Hanım
Fakihe Hanım	Servet Hanım	Aliye Hanım	Adile Hanım	Azize Hanım
Nefise Hanım	Servet Hanım	İhsan Hanım	Zeynep Hanım	Kaniye Hanım
Saime Hanım	Naime Hanım	İnayet Hanım	Hacr Hanım	Saadet Hanım
Atiye Hanım	Lütfiye Hanım	Fatma Hanım	Halide Hanım	Hadice Hanım
Hayriye Hanım	Fethiye Hanım	Hayriye Hanım	Hayriye Hanım	Pakize Hanım
Şevket Hanım	Macide Hanım	Ayşe Hanım	Safiye Hanım	Şaziye Hanım
Nezehat Hanım	Küçük Seher Hanım	Melek Hanım	Ayşe Sadiye Hanım	Nebiye Hanım
Münire Hanım	Seniye Hanım	Samiye Hanım	Bezmiye Hanım	Sıddıkiye Hanım
Naime Hanım	Fatma Hanım	Cemal Hanım	Mukaddes Hanım	Mirdane Hanım
Büyük Münire Hanım	Büyük Seher Hanım	Fahriye Hanım	Sabire Hanım	Emine Hanım
Ayşe Hanım		Fikriye Hanım	Mehpare Hanım	Fehmiye Hanım
Emine Hanım		Hürmüz Hanım	Kebire Hanım	Büyük Azize Hanım
Makbule Hanım		Muaddel Hanım	Neziha Hanım	Muaddel Hanım
Fatma Hanım		Şerife Hanım	Şadiye Hanım	Gulman Hanım
		Gülsüm Hanım	Nadire Hanım	Latife Hanım
		Melek Hanım	Afife Hanım	Resmiye Hanım
		Hüsniye Hanım	Nesime Hanım	Şükriye Hanım
		Emine Hanım	Zehra Hanım	Ruhdal Hanım
			Münire Hanım	Hanife Hanım
			Feza Hanım	Ayşe Hanım
			Binnaz Hanım	Büyük Emine Hanım
				Huriye Hanım
				Meliha Hanım
				Şadiye Hanım
				Saide Hanım
				Nakiye Hanım
				Fatma Hanım
				Nida Hanım
				Fethiye Hanım

Ek 8. 1888-1897 Yıllarında Darülmuallimat'tan Şahadetname Alarak Mezun Olan Talebeler (İstanbul Kız Muallim Mektebi, s. 14-15).

1888	1889	1890	1891	1892
Seyide Hanım	Kıymet Hanım	Refia Hanım	Fahriye Hanım	Suat Hanım
Hatice Hanım	Şerife Hanım	Fetihe Hanım	Büyük Hayriye Hanım	Reşide Hanım
Makbule Hanım	Hümeyra Hanım	Yakute Hanım	Binnaz Hanım	Hanife Hanım
Niyazi Hanım	Afet Hanım	Mutia Hanım	Saniye Hanım	Sadiye Hanım
Münire Hanım		Cemaliye Hanım	Seyyide Hanım	Mürüvvet Hanım
Nazife Hanım		Bahriye Hanım	Binnaz Hanım	Nebiha Hanım
Hikmet Hanım		Meveddet Hanım	Zeliha Hanım	İsmet Hanım
Seniye Hanım		Nazlı Hanım	Hatçe Hanım	Kevser Hanım
Küçük Makbule Hanım		Vasifa Hanım		Huriye Hanım
Huriye Hanım		Muhlise Hanım		İhsan Hanım
Firdevs Hanım		Hediye Hanım		Zehra Hanım
Ahdiye Hanım		Adile Hanım		Bedriye Hanım
Emine Hanım		Naciye Hanım		Saadet Hanım
Hürmüz Hanım		Necebet Hanım		Hasibe Hanım
Binnaz Hanım		Selime Hanım		Huriye Hanım
Zekiye Hanım				Naciye Hanım
EsmaHanım				Sabire Hanım
Fatma Hanım				
Nasip Hanım				
Zehra Hanım				
Vesile Hanım				
Büyük İffet Hanım				

1893	1984	1895	1896	1897
Münire Hanım	Zekiye Hanım	Saliha Hanım	Hatice Hanım	Muhlise Hanım
Münevver Hanım	Sadiye Hanım	Hayriye Hanım	Muhlise Hanım	Vahide Hanım
Samiye Hanım	Nimet Hanım	Nevber Hanım	Zahide Hanım	Behire Hanım
Sehure Hanım	Remziye Hanım	Binnaz Hanım	Nazmiye Hanım	Hatice Hamide Hanım
Seher Hanım	8Sıdıka Hanım	Feride Hanım	Kevser Hanım	Bergüzar Hanım
Düriye Hanım	Hamide Hanım	Huriye Hanım	Remziye Hanım	Talat Hanım
Asiye Hanım	Feride Hanım	Zişan Hanım	Sıdıka Hanım	Zehra Hanım
Hacer Hanım	Meşakkat Hanım	Düriye Hanım	Arife Hanım	Seniye Hanım
Büyük Seher Hanım	Makbule Hanım	Naciye Hanım	Safvet Hanım	Fatma Hanım
Şerife Hanım	Fatma Hanım	Fethiye Hanım	Adeviye Hanım	İkbal Hanım
Halide Hanım			Ayşe Hanım	Seher Hanım
Mihriye Hanım			Hamide Hanım	Beyhan Hanım
			Seniha Hanım	Sabiha Hanım
			Refika Hanım	
			Asiye Hanım	

Ek 9. 1899-1900 Yılı Darülmuallimat Mezunları ve Memuriyetleri

(Maarif Salnamesi, sene 1319, s. 130-132).

İsim (Memuriyet)	
Emine Mesude Hanım	Emine Nazlı Hanım
Kevser Hanım (Kırkkilise Mektebi Muallim-i evvel)	Zehra Hanım
Saniye Hanım	Saliha Adile Hanım
Pakize Hanım	Hatice Hanım
Nesibe Remziye Hanım	Fatma Huriye Hanım
Fatma Zehra Hanım	Hafize Şahande Hanım
Hatice Vildan Hanım	Adeviye Hanım
Fatma Hanım (Selanik Muallime-i saniye)	Emine Hayriye Hanım
Fatma Ulviye Hanım	Emine Vesile Hanım
Zehra Fatma Hanım (Diyarbakır Muallime-i evvel)	Remziye Emine Hanım
Emine Şaziye Hanım (Bakırköy Muavene)	Zehra Hanım (Muallime-i evvel)
Hüsna Hanım	Ayşe Seher Hanım
Nafia Hanım	Azize Hanım
Bedriye Hanım (Muallime-i evvel)	Saniye Sare Hanım
Emine Hanım (Şehzade İbtidaiye Mektebi Muallime-i evvel)	Sahure Hanım
Hatice Hanım (Çorum Muallime-i evvel)	Cemile Emine Hanım
Hacer Hanım	

Ek 10. Darülmuallimat Talebeleri Tarafından Sergilenen El İşi Ürünler

(BOA. MF. ALY. 7/ 184, 25 C 1308).

Talebenin İsmi	Ürün	Adet	Kuruş
Hikmet Hanım (3. sınıftan)	Masa Örtüsü	1	400
“	İşlemeli Uçkur	1	20
Münevver Hanım (1. sınıftan)	Kaneviçe	1	300
“	Küçük Peşkir	1	10
Nazlı Hanım (2. sınıftan)	Atlas üzerine işlemeli bohça	1	100
Hacer Hanım (1. sınıftan)	İşlemeli Bohça	1	100
Mükrime Hanım (2. sınıftan)	İşlemeli Bohça	1	100
“	İşlemeli Bohça	1	200
Makbule Hanım (1. sınıftan)	Beyza bez üzerine işlemeli makreme	1	70
“	Mor kadife üzerine işlemeli yastık yüzü	1	70
Şerife Hanım (2. sınıftan)	Mor kadife üzerine sarı işlemeli seccade	1	460
Zehra Hanım (2. sınıftan)	Atlas üzerine işlemeli seccade	1	460
Sıdıka Hanım (1. sınıftan)	Kaneviçe üzerine işlemeli yastık yüzü	1	200
Cemile Hanım (1. sınıftan)	Siyah terlik yüzü	1	20
“	Kaneviçe üzerine kuş işlemeli yastık yüzü	1	100
Sıdıka Hanım (3. sınıftan)	Sırma işlemeli çevre	1	30

Hanım (1.sınıftan)	Siyah kadife üzerine işlemeli terlik yüzü	1	40
“	Beyaz ipek mendil	1	20
Sıdıka Hanım (1. sınıftan)	Baş örtüsü	1	40
Hatice Hanım (2. sınıftan)	Beyaz atlas üzerine işlemeli yastık yüzü	1	60
Hacer Hanım (2. sınıfta)	Siyah kadife üzerine işlemeli yastık yüzü	1	150
Kafiye Hanım (2. sınıfta)	Beyaz bez üzerine işlemeli uçkur	1	10
“	Atlas üzerine işlemeli yastık yüzü	1	160
Hayriye Hanım (2. sınıftan)	Küçük peşkir	1	15
Rafia Hanım (2. sınıftan)	Çubuklu küçük peşkir	1	15
“	Bez üzerine işlemeli yaka ve kolluk	3	60
“	Koyu kurşuni atlas üzerine işlemeli sandalye yüzü	1	100
Sadiye Hanım (2. sınıftan)	Dokuma esvablık	1	80
Naciye Hanım (2. sınıftan)	Kırmızı atlas üzerine işlemeli yastık yüzü	1	150
Raziye Hanım (2. sınıftan)	İşlemeli yorgan yüzü	1	240
Şükriye Hanım (3. sınıftan)	Kırmızı bez üzerine işlemeli terlik yüzü	1	60
Emine Hanım (1. sınıftan)	Beyaz gecelik gömlek	1	60
Selime Hanım (1. sınıftan)	Siyah pike üzerine işlemeli masa örtüsü	1	260
Emine Hanım (2. sınıftan)	Açık zeytini üzerine işlemeli seccade	1	250
Şefika Hanım (1. sınıftan)	Mor ipek bez üzerine işlemeli küçük masa örtüsü	1	200
Adile Hanım (1. sınıftan)	Küçük gömlek	1	50
Saliha Hanım (3. sınıftan)	Sarı işlemeli yastık yüzü	1	100
Sahure Hanım (2. sınıftan)	İşlemeli başörtüsü	1	40
Toplam			**4200**

Ek 11. Darülmuallimat’ta Öğrenciye Verilen Yiyeceklerin Listesi ve Miktarı

(1912 Darülmuallimat Talimatnamesi).

Yiyecek	**Miktarı (Gram)**	**Açıklama**
Ekmek	600	
Et	300	
Kuzueti	350	
Pirinç	80	Pilav için
Pirinç	10	Sebze için
Pirinç	35	Patlıcan dolması için
Pirinç	25	Sütlaç-biber kabak dolması için
Yağ	280	Pilav için
Yağ	25	Börek ve tatlılar için
Yağ	10	Sebze için
Yağ	10	Kuru köfte omlet için

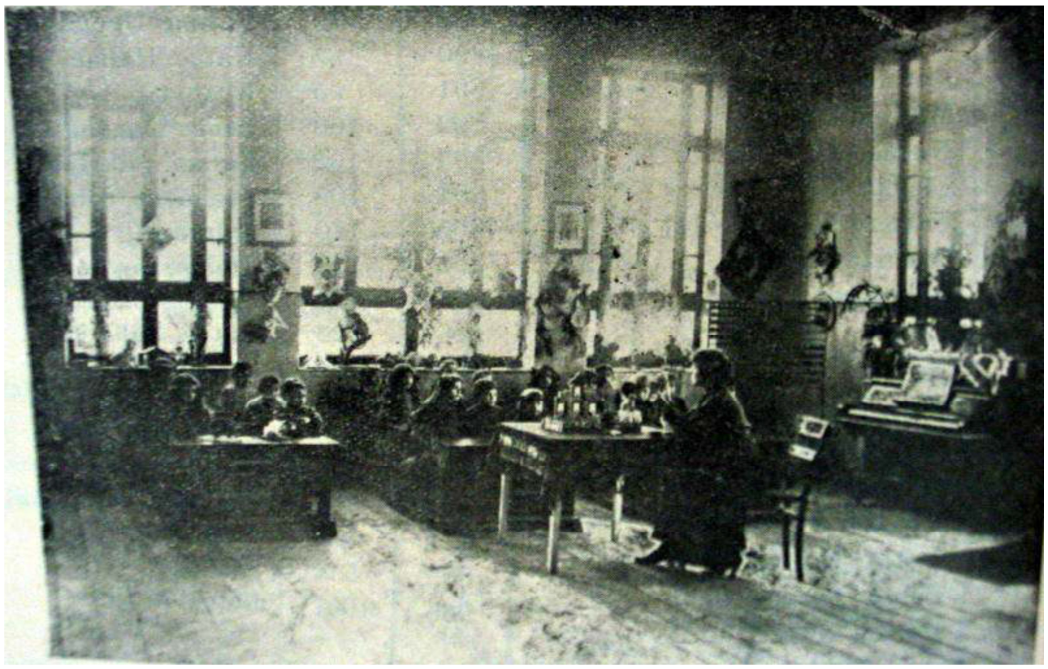
Yağ	15	Makarna için
Zeytinyağı	25	Yemekler için
Zeytinyağı	50	Balık, patlıcan, kabak kızartma için
Şeker	70	Helva, revani, hamur tatlılar için
Şeker	80	Ekmek tatlısı, meyve kompostosu için
Şeker	20	Kahvaltı, süt, yoğurt için
Şeker	30	Süt, çay için
Şeker	60	Muhallebi, sütlaç için
Şeker	600	Ekmek kadayıfı için
Şeker	50	Üzüm, kayısı, erik hoşafı için
Şeker	50	Taze meyve hoşafları için
Süt	200	Kahvaltı, muhallebi, sütlaç için
Süt	100	Sütlü çay, güllaç, irmik helvası için
Tuz	6	Yemekler için
Soğan	20	Yahni için
Soğan	50	
Kuru fasulye, nohut, mercimek	70	
Bezelye		
Kuru fasulye, nohut, mercimek	20	Aşure için
Bakla		
Patates	200	Yahni için
Patates	75	Kızartma için
Kuru Bamya	18	
Un	70	Börek ve tatlılar için
Bulgur	80	Pilav için
Makarna	60	
Şehriye, mercimek, tarhana,	20	Çorba için
Pirinç		
Şehriye , mercimek	10	Pilav için
Çay	1	Kahvaltı için
İrmik	60	Helva ve revani için
Nişasta	20	Baklava ve diğer tatlılar için
Pirinç unu, güllaç	30	Muhallebi ve güllaç için
Buğday	40	Aşure için
Beyaz peynir	25	Kahvaltı için
Beyaz peynir	15	Börek, omlet ve makarna için
Kaşar peyniri	20	Kahvaltı için
Kaşar peyniri	12	Makarna için
Kadayıf	2	
Tel kadayıf	70	
Fındık, ceviz, badem içi	20	Güllaç ve diğer tatlılar için
Reçel	30	İki çeşit
Zeytin	12 (adet)	
Peynir	10	İftarlık
Zeytin	25	Kahvaltı için
Ceviz, fındık, badem içi	10	Aşure, helva için
Kaymak	20	Ekmek ve kadayıf için
Taze elma ve ayva	140	Komposto için
Kuru kayısı	60	Komposto için
Kuru üzüm, erik kayısı	25	Hoşaf için
Taze elma ayva armut	50	Hoşaf için
Vişne, kayısı	50	Hoşaf için
Vişne, kayısı	50	Ekmek tatlısı için
Üzüm	200	
Kiraz	200	
Çilek	200	

Yoğurt	200	
Taze bamya	30	
Ispanak	250	
Taze fasulye, bezelye, bakla, kabak, kereviz	200	
Pırasa	350	
Domates	170	Dolma için
Yeşil Biber	100	Dolma için
Havuç, kereviz	20	Pilaki için
Domates	50	
Kalkan lüfer balığı	200	
Uskumru balığı	2 (adet)	Tava için
Tahin helvası	60	
Kuru incir, hurma	80	
Kuzu ayağı	2 (adet)	Paça yahnisi için
Yumurta	1 (adet)	Yağ üzerine
Yumurta	2(adet)	Ispanak üzeine
Patlıcan	1 (adet)	
Enginar	1 (adet)	
Mandalina	2 (adet)	
Portakal	1 (adet)	
Sabun	100	Banyo için
Sabun	15	Çamaşır için
Bunlar dışında, torik ve palamut balığı, limon, sirke, baharat		

EK 12. Ana Mektep'te Eğitim

(S.Şevket, "İlk ve Orta Darülmuallimat", Muallimler Mecmuası, 1(10), 30 Nisan 1923; İstanbul Kız Muallim Mektebi, 1933).

أستانبول دار المعلماتنده کوچوکلرك بدن ادمانلری

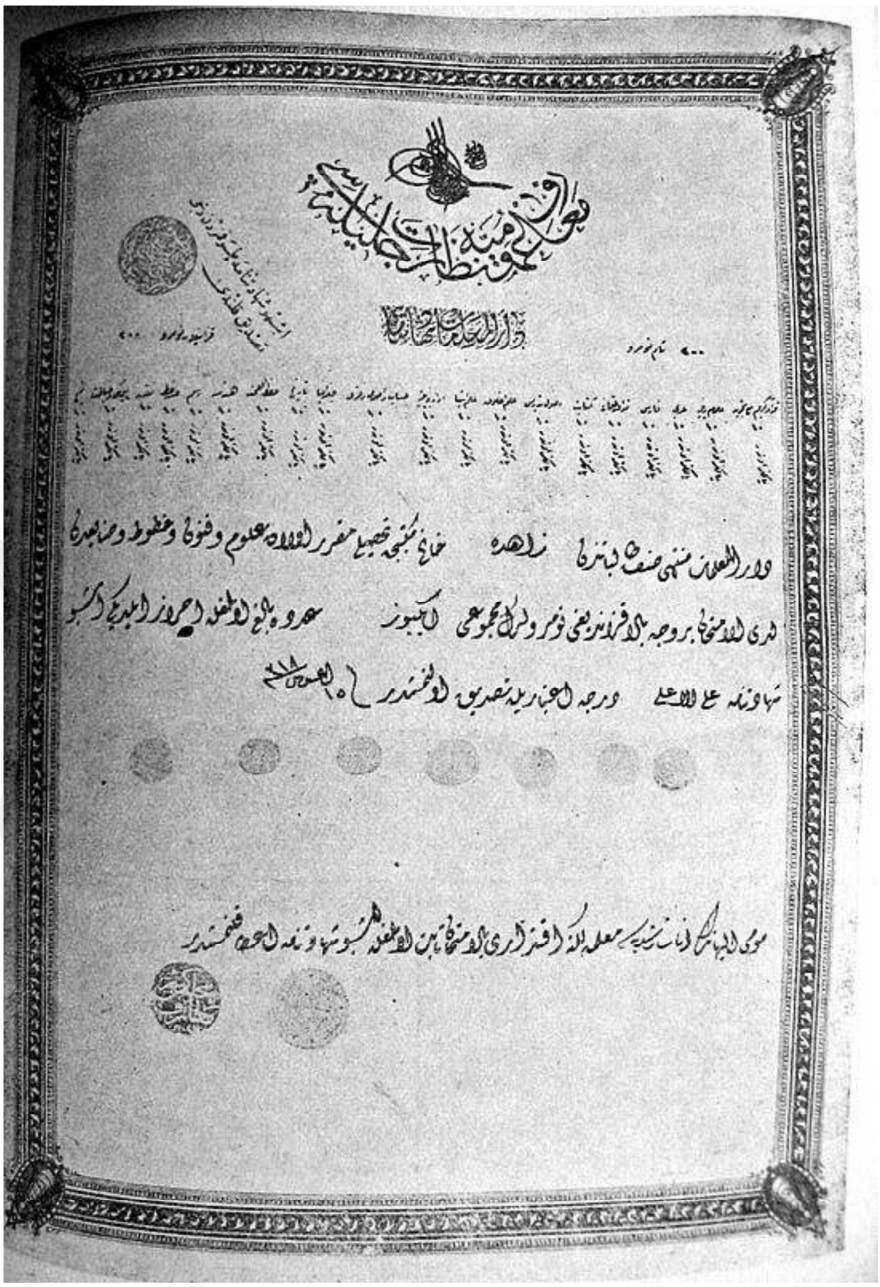
EK 13. Darülmuallimat Öğrencilerinin Mektebe Kayıt Olduklarında İmzaladıkları Taahhütname Örneği (BOA. MF. ALY. 107/65).

EK 14. Darülmuallimat Öğrencileri (9-10 Eylül 1922).

EK 15. 15 Ağustos 1318 Tarihli Mezunlardan Zahide Hanım'ın Darülmuallimat Şahadetnamesi (İstanbul Kız Muallim Mektebi, s. 36-37).

Şahadetname Tercümesi

Nezaret-i Umumiye-i Maarif-i Darülmuallimat Şahadetnamesi
Tam no: 200 Kazanılan No: 200

Kur'an-ı Kerim maa Tevcit 10	Usul-u Tedris 10
Ulum-u Diniyye 10	İlm-i Ahlak 10
Arabi 10	İlm-i Eşya 10
Farisi 10	İdare-i Beytiye 10
Kavaid-i Osmani 10	Hesap ve Usul-u Defter 10
Kitabet 10	Hıfzı sıhhat 10
Tarih 10	Coğrafya 10
Resim 10	Nakış 10
Hüsnühat 10	Nesiç 10
Biçki ve hiyatet 10	

Darülmuallimat müntehi sınıf talibatından Zahide Hanım mektepçe tahsili mukarrer olan ulum ve fünun ve hutut ve sanayiden ledel'imtihan berveçhi bala kazandığı numaraların mecnuu iki yüz adede balig olmakla ihraz eylediği işbu şahadetname aliyyülâlâ derece itibariyle tasdik olunmuştur. 15 Ağustos 1318 (28 Ağustos 1902)
Mühürler
Mumaileyhanın inas rüştiye muallimeliğine iktidarı bil'imtihan sabit olmakla işbu şahadetname ita kılınmıştır.

EK 16. Darülmuallimat-ı Aliye Tatbikat Mektebi İbtidaiyesi Tasdikname Örneği
(BOA. MF. ALY. 173/35-1).

MF.ALY.00173

EK 17. 1921-1922 Eğitim Öğretim Yılı Darülmuallimat Mezunları
(İstanbul Kız Muallim Mektebi, 1933)

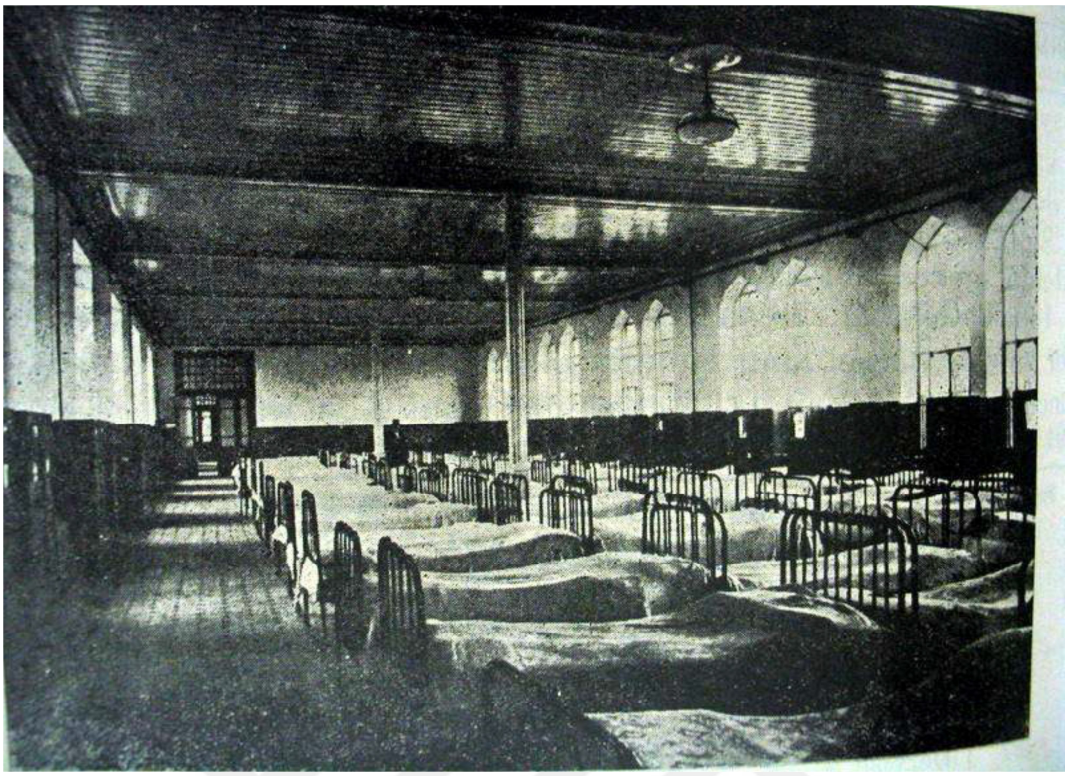
EK 18. 1922-1923 Eğitim Öğretim Yılı Darülmuallimat Mezunları
(İstanbul Kız Muallim Mektebi, 1933).

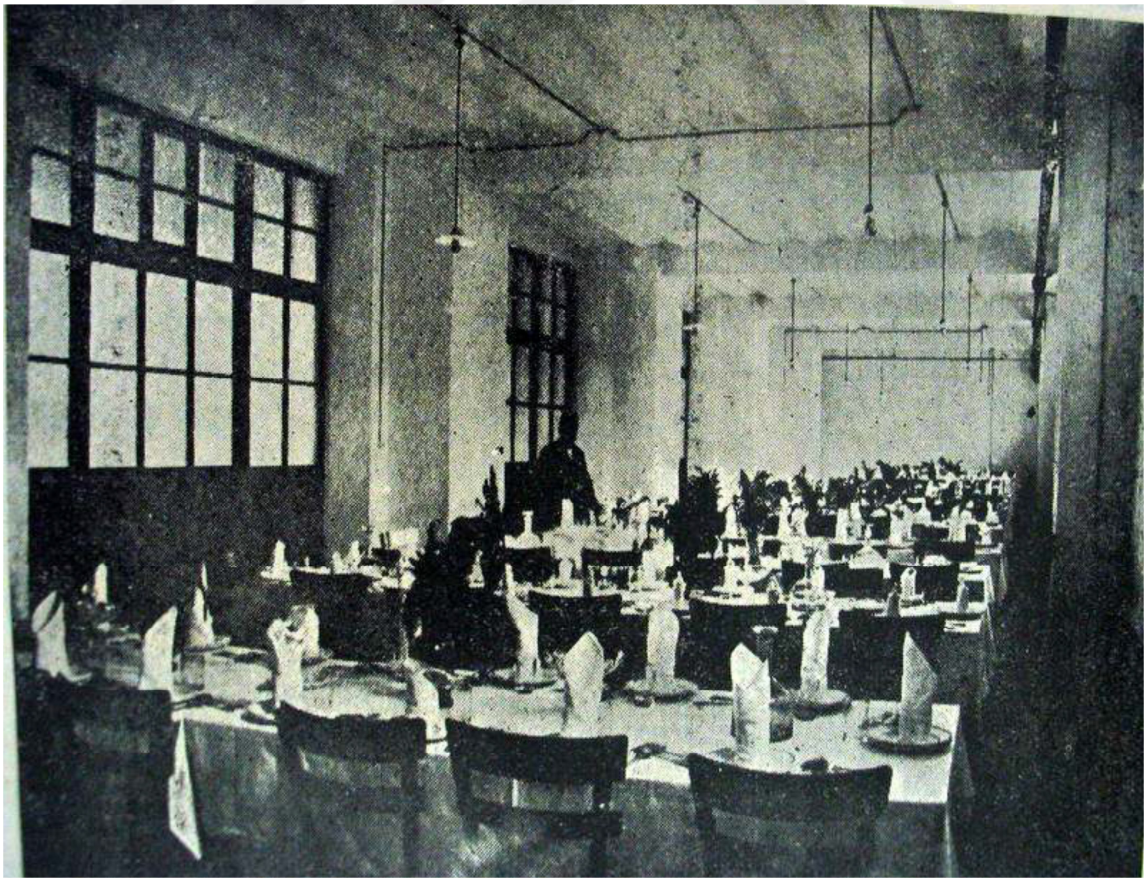
EK 19. 1924-1925 Eğitim Öğretim Yılı Darülmuallimat Mezunları
(İstanbul Kız Muallim Mektebi, 1933).

EK 20. Darülmuallimat Yatakhane (1918)
(İstanbul Kız Muallim Mektebi, 1933).

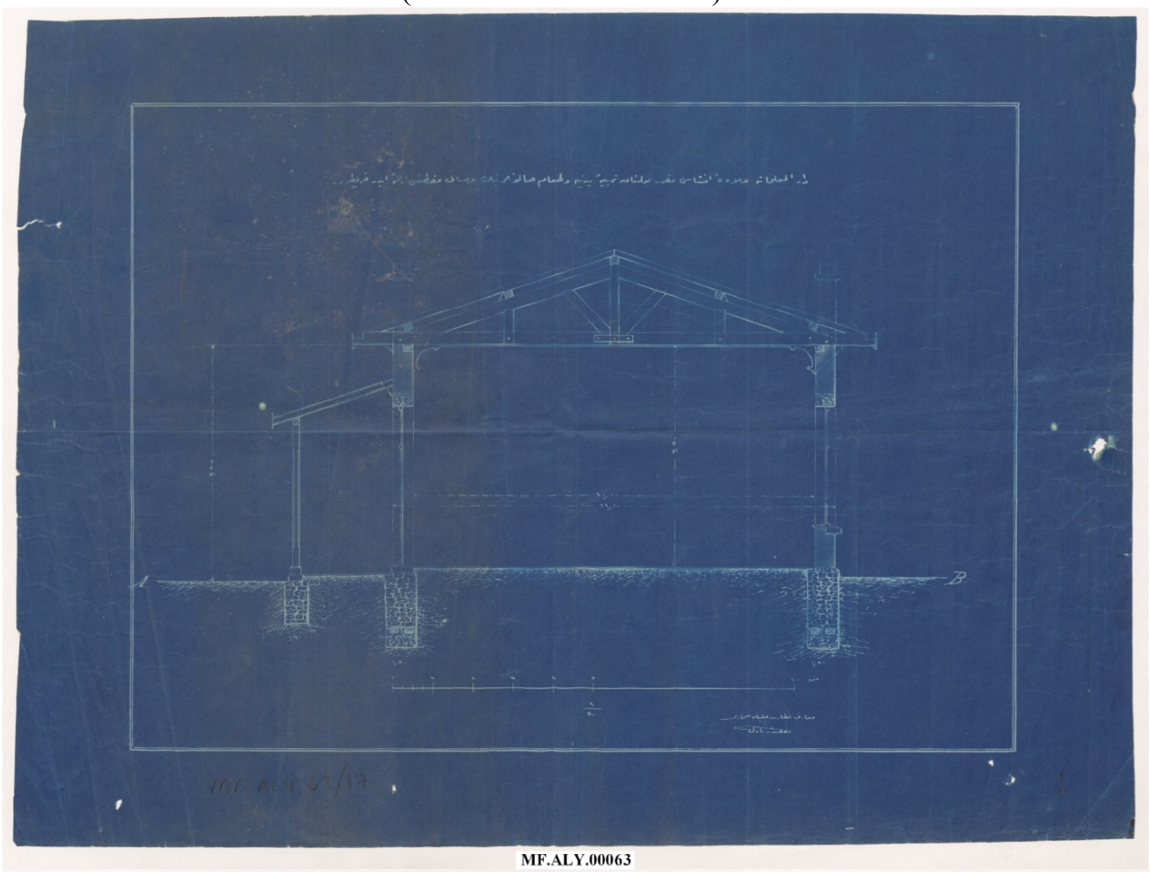
EK 21. Darülmuallimat Yemekhanesi (1918)
(İstanbul Kız Muallim Mektebi, 1933).

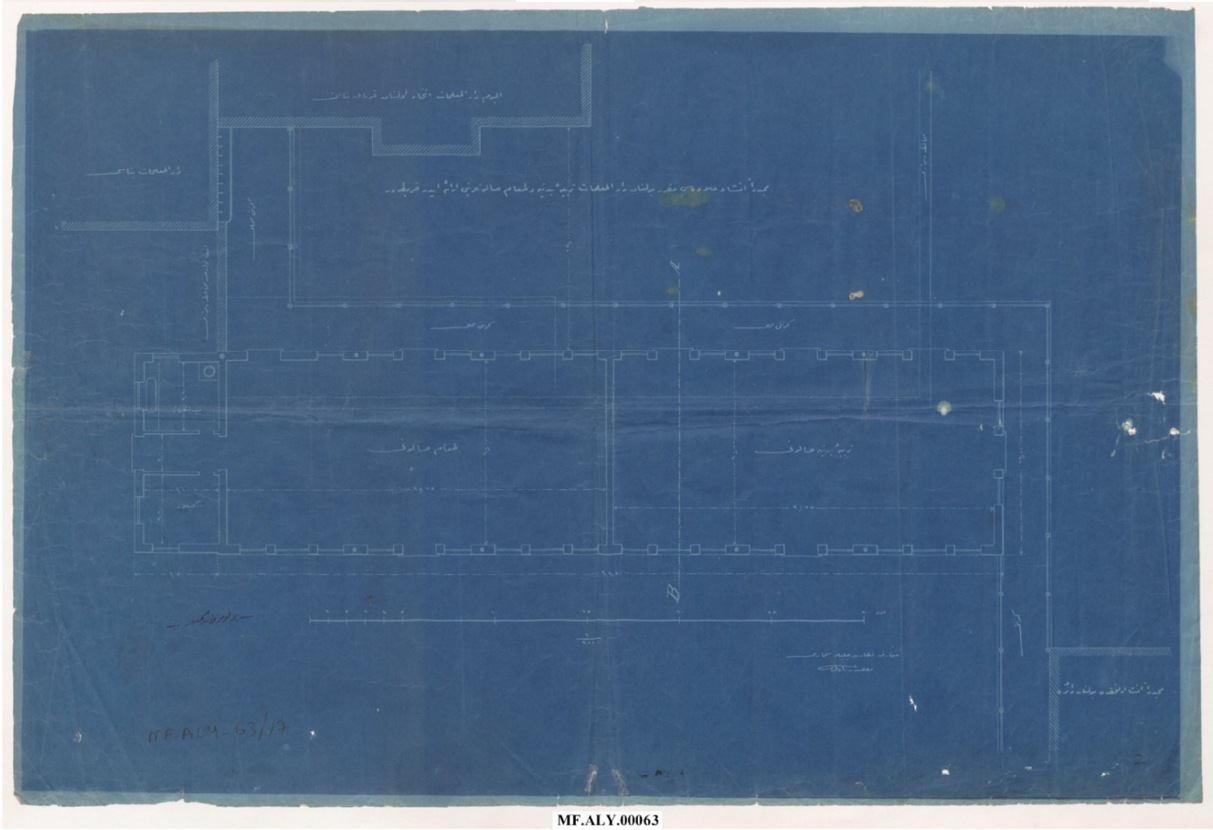
Ek 22. Çapa-Leyli Darülmuallimat

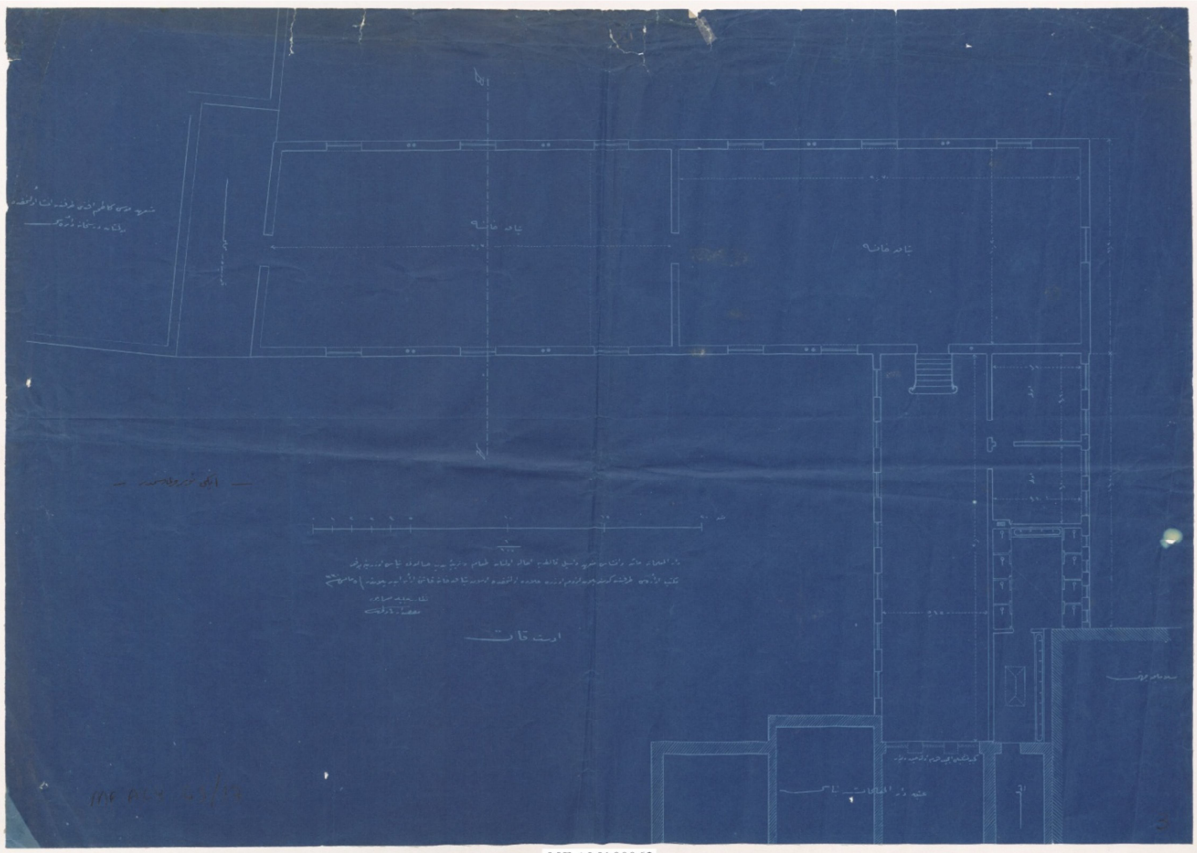
EK 23. Darülmuallimat konağına ilave olunacak terbiye-i bedeniye salonu, yemekhane, dershane ve yatakhane kısımlarının haritası
(BOA. MF. ALY. 63/17).

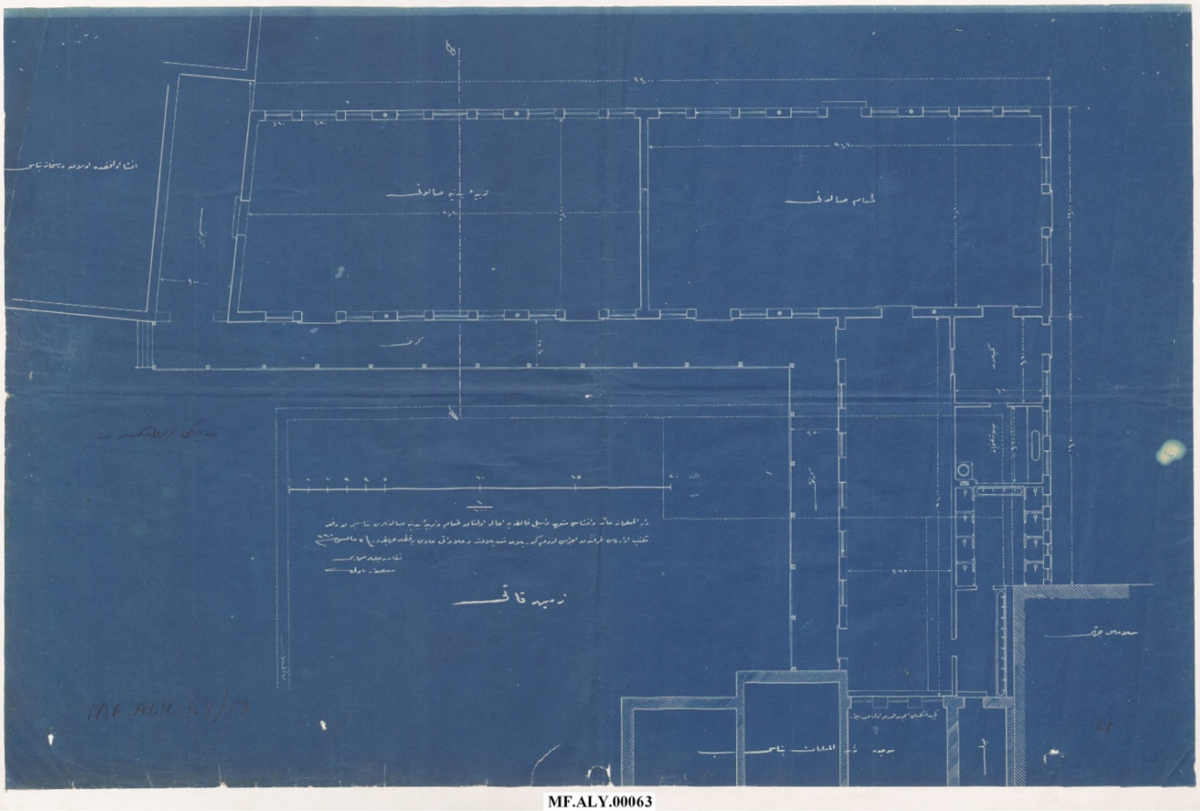
MF.ALY.00063

MF.ALY.00063

MF.ALY.00063

MF.ALY.00063

EK 24. Darülmuallimat Binası İçin Kiralanan Konaklar ve Çapa Darülmuallimat Binası (İstanbul Kız Muallim Mektebi, 1933; S. Şevket, "İlk ve Orta Darülmuallimat", Muallimler Mecmuası, 1(10), 30 Nisan 1923; Sultan İkinci Abdülhamit Han Devri Osmanlı Mektepleri-Fotoğraflar Planlar, Haz . Osman Doğan Çamlıca Yayınları, 2007, **web: https://www.tarihenotdus.org/wp-content/uploads/2011/06/D%C3%A2r%C3%BClmuallim%C3%A2t-150x150.jpg** https://www.oguztopoglu.com/2013/08/capa-ogretmen-okulu-darulmuallimat.html)

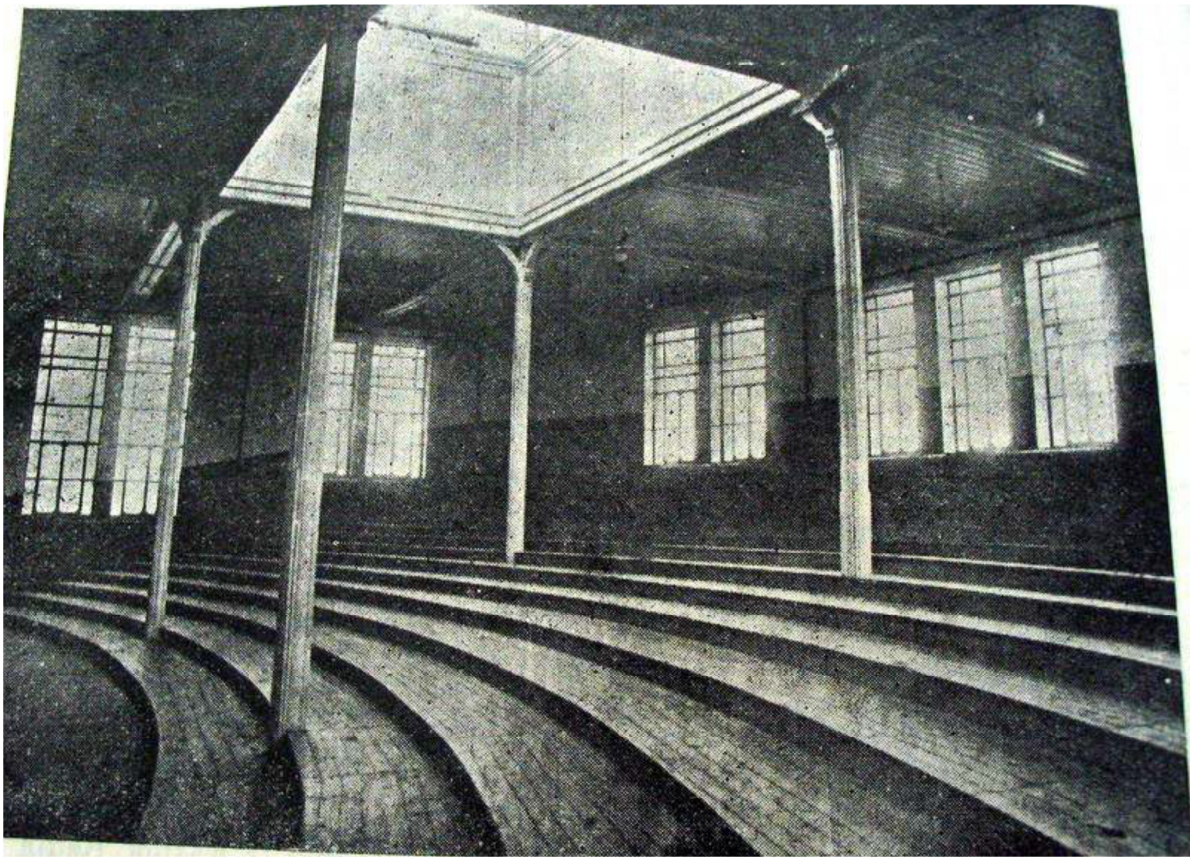

استانبول دار المعلماتنك خارجدن كورونوشی .

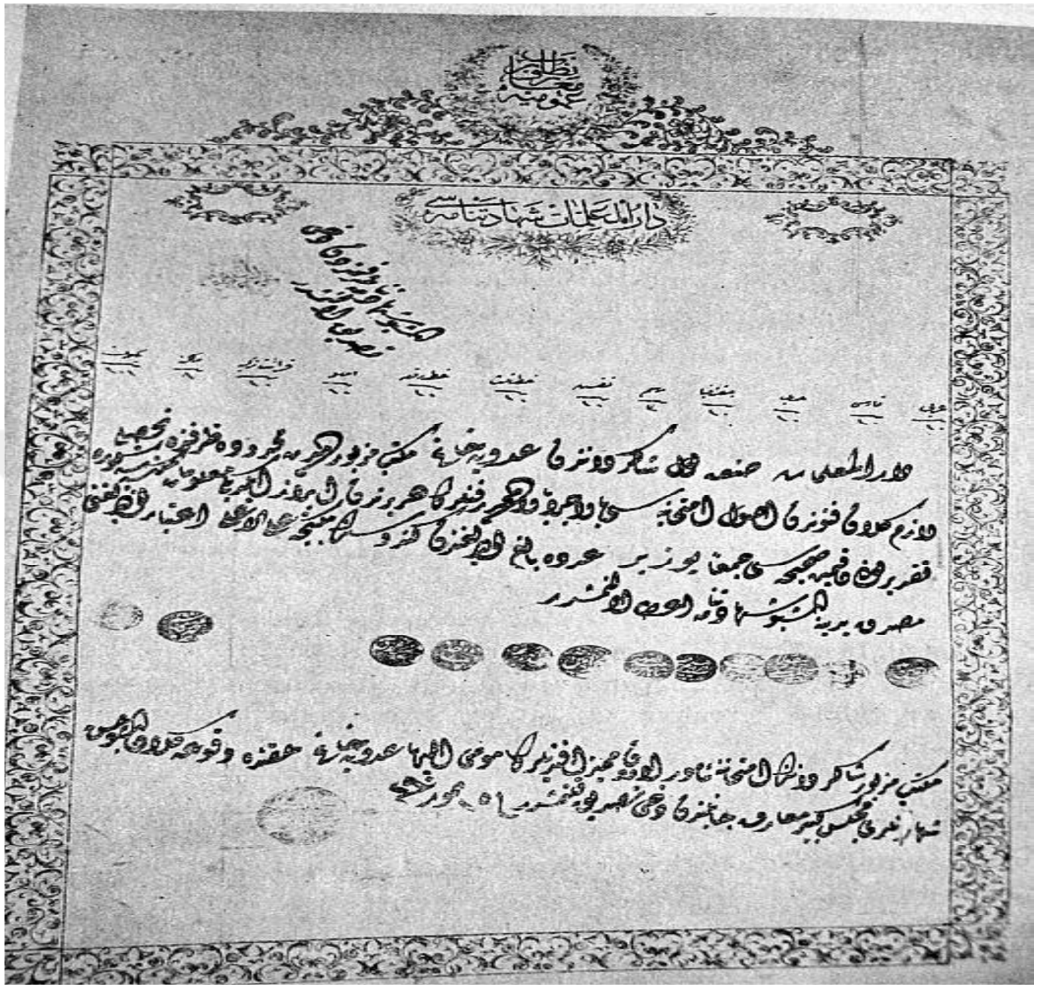

EK 25. Mektebin Konferans Salonu
(İstanbul Kız Muallim Mektebi, 1933).

EK 26; 15 Temmuz 1290 tarihli Darülmuallimat Talebelerinden Adviye Hanım'ın Şahadetnamesi ve Tercümesi (İstanbul Kız Muallim Mektebi, s.8-9).

Şahadetname Tercümesi

Nezaret-i Umumiye-i Maarif-i Darülmuallimat Şahadetnamesi

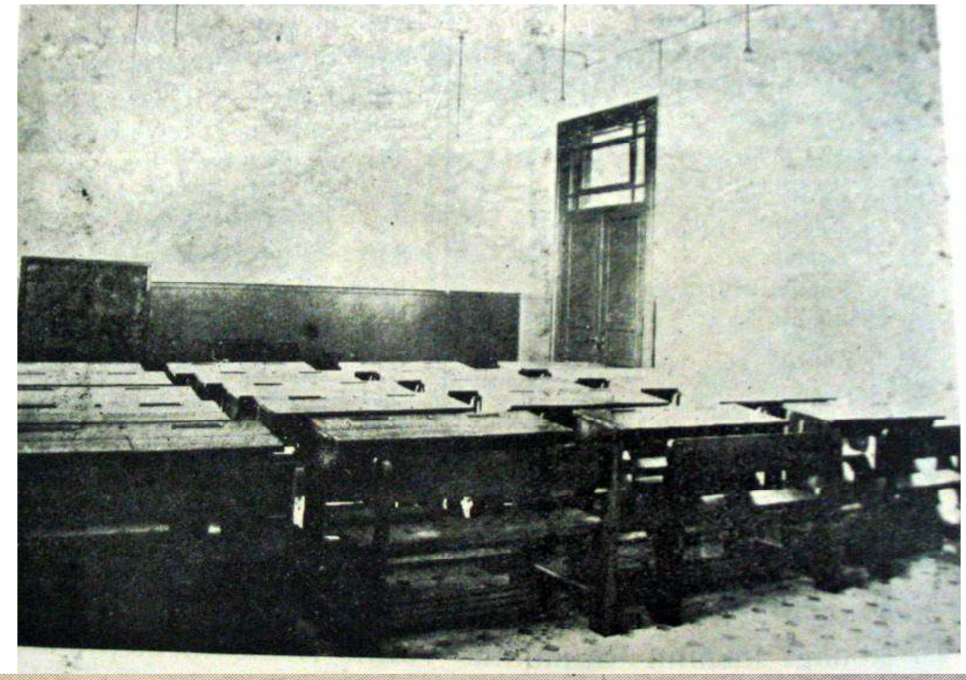
Arabi	Farisi	Hesap	Coğrafya	Resim	Nakış	Hattı Sülüs	Rik'a
10	10	10	3	10	10	10	10

İmla	Kıraat-ı Türkî	Makine	Yekun
10	10	8	101

Darülmuallimat sınıf-ı evvel şakirdanından Adviye Hanım mekteb-i mezburda müddet-i mahdude zarfında tahsili lazım gelen fünundan usul imtaniyesi bil-icra balada muharrer fenlerin her birinden ibraz eylediği malumat-ı müktesebesine göre takdir olunan kıymeti sahisası yüz bir adede balig olduğundan kendisinin mektepçe aliyülâlâ itibar
Olunduğunu musaddak yedine işbu şahadetname ita olunuştur.
Mühürler
Mekteb-i mezbur şakirdanının imtihanına memur olan mümeyyiz efendilerin mumaileyhe Adviye Hanım hakkında vukua gelen işbu hüsnü şahadetnameleri Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından dahi tasdik kılınmıştır. 15 Temmuz 1290

EK 27. Darülmuallimat Dersliği-1918
(İstanbul Kız Muallim Mektebi, 1933; S.Şevket, "İlk ve Orta Darülmuallimat", Muallimler Mecmuası, 1(10), 30 Nisan 1923).

Sınıflar

استانبول دارالمعلماتی درسخانه‌لرندن بری

Dersliklerin bulunduğu koridor

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Sevim CEYLAN DUMANOĞLU
Doğum Tarihi ve Yeri : 01.07.1986 / Kayseri

Eğitim Durumu

Lisans Eğitimi : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans Eğitimi : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
Doktora Eğitimi : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler

Uluslararası Hakemli Dergilerde Yayınlanan Makaleler

YETİŞGİN MEMET, C. DUMANOĞLU SEVİM (2017). Osmanlı Darülmuallimin Mektebi: Maraş Darülmuallimini. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 16(4), ss. 1083-1100

YETİŞGİN MEMET, C.DUMANOĞLU SEVİM (2017). Darülmuallimat Mezunları ve İstihdamı. Cappadocia Journal of History and Socıal Sciences, S. 9, ss. 493-509

Uluslararası Bilimsel Toplantılarda Sunulan ve Bildiri Kitaplarında Basılan Bildiriler

YETİŞGİN MEMET, C. DUMANOĞLU SEVİM (2018). "Osmanlı Devleti'nde Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Yılarında Öğretmen Yetiştiren Mekteplerin Durumu", Mondros Mütarekesi 100. Yılı: I. Dünya Savaşı'nın Sonu Mütarekeler ve Barış Antlaşmaları Uluslararası Sempozyumu, 24-26 Ekim 2018, Kahramanmaraş

YETİŞGİN MEMET, C.DUMANOĞLU SEVİM (2018). "Osmanlı Son Dönemi'nde Halep Vilayetindeki Öğretmen Okulları: Antep Öğretmen Okullarının Durumu", Uluslararası Gaziantep Tarihi Sempozyumu Milli Mücadele Döneminde Gaziantep, ss. 305-327

C.DUMANOĞLU SEVİM, YETİŞGİN MEMET (2018), "Osmanlı Siyaset ve Fikir Adamlarının Kızların Eğitimi İle İlgili Görüşleri", V. Uluslararası tarih Eğitim Sempozyumu, 10-12 Mayıs, İstanbul, ss. 364-374.

C.DUMANOĞLU SEVİM, YETİŞGİN MEMET (2017). "Osmanlı Devleti'nde kadınlara Yönelik Geleneksel Eğitim ve Darülmuallimat'ın Açılış Gayeleri" 2. Uluslararası Çağdaş Eğitim Araştırmaları Kongresi, 28 Eylül- 01 Ekim, Muğla, ss. 189-196.

C. DUMANOĞLU SEVİM, YETİŞGİN MEMET (2017). "Halep Darülmuallimatı", Uluslararası Çağdaş Eğitim Araştırmaları Kongresi, 28 Eylül- 01 Ekim, Muğla, ss. 179-190

YETİŞGİN MEMET, C. DUMANOĞLU SEVİM (2017). "Maraş Savunması'nın Zaferle Sonuçlanmasında Etkili Olan Unsurlar", Uluslararası Milli Mücadele Döneminde Maraş Sampozyumu, 03-04 Şubat, Kahramanmaraş.

CEYLAN SEVİM (2012)."Maraş İdadi Mektebi'nin Açılma Çalışmaları" , Uluslararası Osmanlı Dönemi Maraş Sempozyumu, C. III, 4-6 Ekim 2012, Kahramanmaraş, ss. 397-406

CEYLAN SEVİM (2011). “Osmanlı’da Kahve Kültürü ve Kahvehaneler”. Uluslararası Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu, Ordu, ss. 341-350.

İş Deneyimi

Projeler : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi (BAP)-2015/3-67D

Çalıştığı Kurumlar : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi- Fen Edebiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi (2009-2012)
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi- Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Öğretim Görevlisi (2012-)